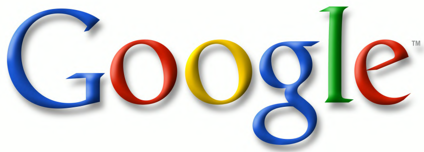

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

B 840,113

PROPERTY OF
University of Michigan Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

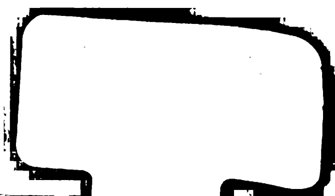

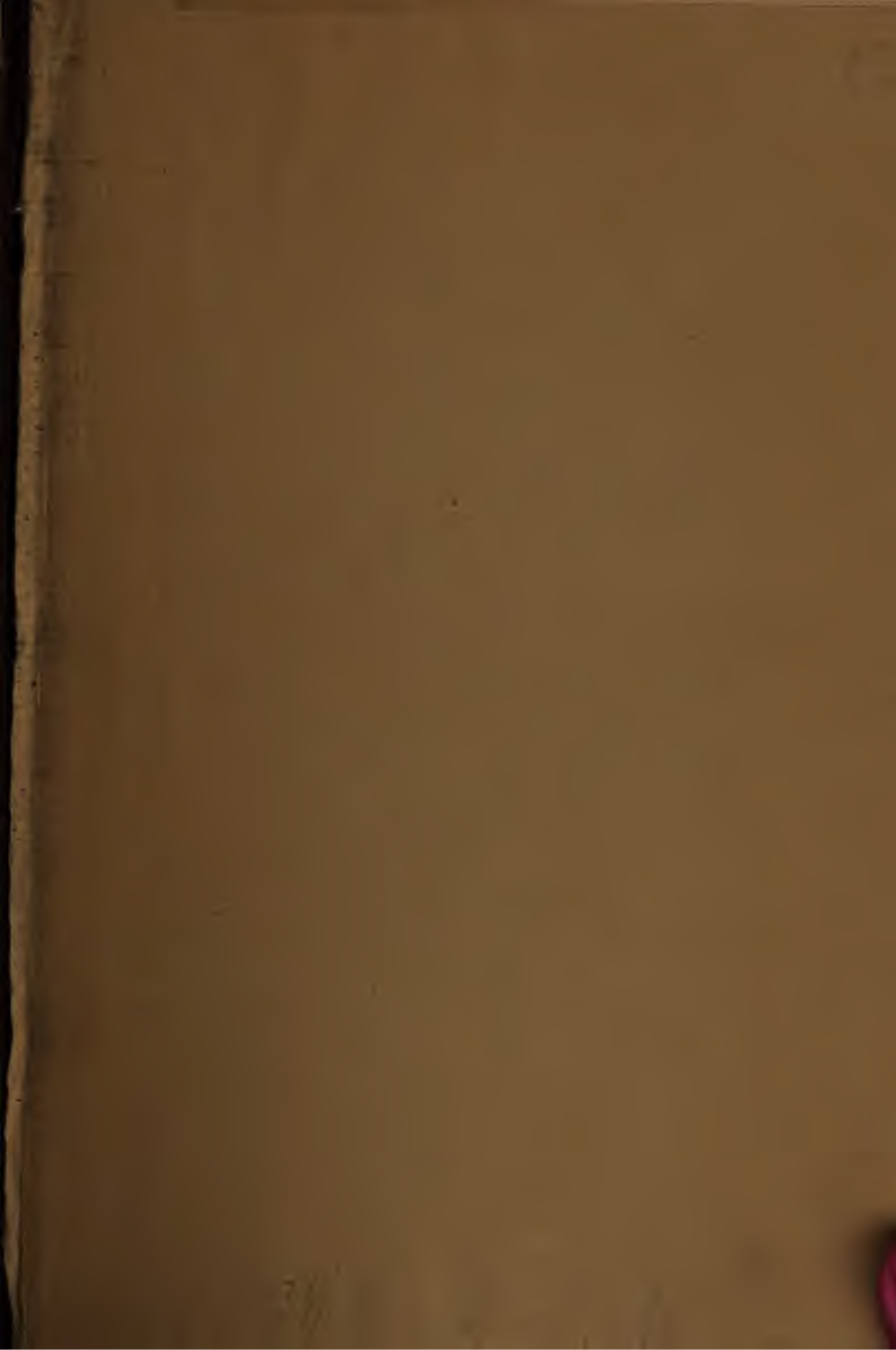

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXII.

С ЈЕДНИМ СНИМКОМ.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1871.

DR
301
.S77
v.32

Dir.
Perlstein
10.13.54
89161

Где је што.

ОЧИГЛЕДНА НАСТАВА У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ.

НАПИСАО И ЧИТАО У СЕДНИЦИ ФИЛОЛОШКО-ФИЛОСОФСКОГ ОДСЕКА

Милорад П. Шапчанин,

РЕДОВНИ ЧЛАН СРПСКОГА УЧЕНОГА ДРУШТВА.

I.

Исторички развитак. — Јан Коменски. — Русô. — Песталоцијe. — Блудње у овом питању. — Савремени законски прописи о очигледној настави.

Очигледна је настава плод новијег времена. Долази на прво место међу оним гранама наставе, које се и по својој изради и по суштаственом темељу што га заузеше у историји васпитачкога рада, броје међу производе новијег времена. Но опет начело очигледности не може се означити као сасма ново. Поједина наговештивања налазе се и код старих писаца Платона, Аристотела и т. д., који су размишљавали и писали о васпитању; но тек на измаку средњега века појавише се људи који сташе одсудније заузимати се за очигледност и писати упутства како је ваља остваравати. Ти су људи били Бако Верулам, Јан Коменски, Лок, Русô и други. Први се појавио Бако Верулам, отац и најдаровитији побор-

PROPERTY OF
University of Michigan Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

вели Коменски, не значи накљукати је збрком од речи, фраза, сентенција и мњења покупљених из разних аутора, него помоћи јој да разуме ствари, те да из тога разумевања, као из живога извора, потеку многи мали поточићи. Заиста школе нису до данас радиле на томе, да деца из себе развијају тежњу као млада дрва из сопственога корена, него су се само паштиле да их оките гранама од некуда донесенима. Учише омладину да се кити туђим перјем као оно врана у Језоповој басни. За што не бисмо место мртвих књига отворили живу књигу природе? — Треба пред децу изнети не сенке од ствари но саме ствари, које утичу на чула и моћ уображавања. Настава се мора почети посматрањем самих ствари, а не голим описивањем. Из оваког посматрања развија се поуздано знање. Људе ваља упућивати колико се више може да мудрост не црпе из књига, него из посматрања неба, земље, јѐлâ и букава и т. д., то ће рећи: морају ствари сами познавати и испитати, а не учити само шта су други приметили на тим стварима и шта тврде о њима." Само у случају кад се ствари не могу набавити, онда их, вели, ваља насликати, описати и поредити са оним што је већ познато.[1])

Ови величанствени списи о очигледности нашли су одзива код појединих савременика. Тако је на пр. нирнбершки учитељ Фајерлајн захтевао да се деца чешће изводе на њиве, у вртове, у шуме, у разноврсне воденице, у радионице мајсторске и уметничке и т. д. Но

---

[1]) F. Dittes: Geschichte der Erziehung und des Unterrichtes. Leipzig, 1871. Стр. 146 и 147.

списи се мало по мало заборавише, и тако школе не користише се оним наставним напрецима што се у тим делима изношаху пред школске раденике. Ова дела бише дакле само семе из кога ће ваљан плод да потера и сазре тек у потоњим столећима, јер прође после њих пуних стотину година кад се истом појави Русо са својим Емилом. Тада је Француска патила од грдне слабости и у државним и у друштвеним односајима. Лакомисленост, непоштење и неморалност бејаху у највећем јеку. И Русо пророчким гласом викаше у своме Емилу: о ти, образован свете, који си омекшао и разнежио се, и који си огрезао у разврату и обезверио се — поврати се природи! Препоручиваше да се напусти учење самих речи којима се ишло на спољашњи блесак, да се од деце не граде бесмислени брбљавци и многозналице, него да се деца упућују познавати и изучавати ствари сопственим разматрањем и саморадњом. Емило је угледао света 1762., а француски парламенат, у место да га је озбиљније проучио, наредио је, те је због мисли у приступу о позитивној вери, 11. јануара 1762. подеран и спаљен руком џелатовом, а писца је осудио на тамнички затвор. Ово русовљево дело има до душе много једностраности и претераности, али има врло много разумних и здравих погледа на васпитање.[1])

У исто доба, кад и Русо, појави се и Баседов у Немачкој с тежњом да оствари идеје Локове и Коменскове, које је извео у своме Филантропину.[2]) И он је препору-

---

[1]) Ово дело разложили су и прокритиковали педагози Крамер, Кампе, Трап и други. — Русо је живео између 1718 и 1778.

[2]) Филантропин био је у Десави. Отворен је 1774. под управом Баседова. Био је зборно место свију филантрописта:

чивао: „да се мртво учење, ком се често даје живот пун плача и уздисаја спољашњом дисциплином, преобрати у живахну и веселу игру." „Култивисати разум, вели, главна је ствар, јер и пут к срцу већим делом пролази кроз главу. Изучавање језика ваља да је у свези са изучавањем ствари, а ствари, које су кадре образовати не налазе се у нечем надчуственоме, него у обичним стварима свакидашњега живота. Ове стварности треба да су најглавнији предмет изучавања. Свако учење ваља да почиње од онога што је очевидно; ваља га облакшати што се више може, те да га се деца као игре радо прихватају. При томе не сме се сметати с ума здравље и телесна снага детиња. Нека се, вели, по овоме уреде и школе, које нека би биле више васпитни заводи".

Тада је и Фридрих Еберхард Рохов у својим школама у Рекану, Крану и Гетину поставио правило, да учитељ при првој настави „не почиње одмах и само књигама", него „нека децу забавља лаким и према њиховим способностима удесним говором о свему што им је познато, а од утицаја на њихова чула, да пре свега побуди пажњу у деци и да их на њу навикне, да их научи као што треба служити се својим чулима, да добро виде и чују, да доста разматрају, и да на то пази, да правилно наводе све што су видели и

који су исповедали природну веру Русовљеву, а противници били свакој конфесионалној. Они су хтели из основа да поправе васпитање и човечанско друштво. Но у њиховој педагошкој радњи није било толико милосрђа и љубави као код пијетиста. Ниједан њихов завод не бејаше отворен за сироте и убоге.

чули“[1]). Тек у овом времену, које се показа приступачније великим идејама, могао је основалац новије педагогике, Песталоције, доиста унети у школу начело очигледности, и ту му спремити довољно вежбања“. Он је први наваљивао да очигледна вежбања дођу на прво место у свакој, па и најмањој, сеоској школи. Његова се метода највише устаљала на томе да деци схватљиво представи бројеве и мере.

Песталоцијеве мисли мало по мало продреше у све школе по варошима и селима. На све стране усташе учитељи, те још већма обрадише правила науке о очигледној настави. Не прође много, а она већ беше стављена међу обавезне предмете и по најзабаченијим основним школама. Негде је крстише овако, негде онако. Али томе се не треба чудити: како је где схватише онако јој и име даше. Један је узео једну страну за главнију, а други другу. Негде су хтели да развија мисли, негде пре свега говор, а негде да упознаје децу са стварима (реалијама). У новије време хоће њоме да полажу основу религијозно-моралноме образовању.. Па тако још и данас може се наћи по немачким школама да је зову негде: „вежбања у очигледности“, негде: „вежбања за разум и мишљење“, овде: „вежбања у мишљењу и говорењу“, онде: „религијозна очигледна настава“, и т. д. и т. д.

---

[1]) Рохов је живео између 1734. и 1805. Сам је о свом трошку подигао те три поменуте школе, и у њима је предавао. За те школе сам је писао и књиге. Најзнатније његово дело: »Дечији пријатељ« изашло је у 100.000 и више комада.

II.

Очигледност у новије доба. Нитхамер. — Како стоји према пруској регулативи. — Како је разлажу поборници регулативе: Голч и Борман. — Шта јој наменуше новији школски закони?

Али свака новина, доносила она ма какве му драго благодети, има своје противнике. Тако је било и са очигледном наставом. Било је, а и сад још нису са свим ишчезли људи, који јој не схватише право значење и важност. Многи не могаху себи да представе на што се на по се занимати очигледношћу, кад се она сама од себе учи, па место ње препоручиваху да се она уплеће у идеје и изреке великих људи. Други су држали да су очигледна вежбања потребна само да би се извршило Песталоцијево правило. Тако је 1808. устао био и баварски школски саветник Нитхамер у своме знатном делу о филантропизму и реализму. Али се из целога његовог разлагања о овом питању види да је мало познавао природу памћења и посматрања. Прво и најглавније што је он хтео било је памћење. Он је хтео да се туби, а није знао да се само оно даје меморисати, што су пре тога ђаци размотрили и разумели. Вежбати децу да посматрају духовне предмете то је било њему све једно што и вежбати памћење. На што, вели, да се учи дете мотрити предмете? Али то за цело не би питао да је знао, да у очигледној настави ради сам ђак, а учитељ га само упућује.

У новије време већ је опао број противника. Али дешава се да се још који јавне. Тако се истакао Шло-

тербек, па вели, да је очигледна настава већ извршила своју мисију данас, кад се увидело, да свака настава мора бити очевидна. Тако се исто изјаснио и Фелтер у Шмидовој енциклопедији, а од прилике тако и прва пруска регулатива од 3. октомбра 1854. „По што се, вели, свака настава оснива на очигледности и треба у исто време да вецба децу у очигледности, у мишљењу и говору; за то се у једноразредним основним школама неће одвајати настава за разматрање, мишљење и говорење.“ Голч је ову одредбу пропратио од прилике овако: „вецбање у расматрању, мишљењу и говору, које је до данас у многим школама за се предавано без одређене садржине, има се напустити, јер се до сада довољно и очевидно доказало, да се таким празним случајним вецбањима у мишљењу и говорењу није могла постићи самостална образованост мишљења и говорења, која би се дала даље развијати. Схватање и примање значајних и језгровитих мисли других људи, какве се налазе у узорним изразима каквог згодног чланка за читање, с којим ваља да се дете дуго и често пута занима, по природи саме ствари образоваће мисао и говор детета, које још невешто мисли и говори, много више, него досадна и до умора тешка вецбања у сопственом мишљењу о свакојаком оскудном материјалу, који није згодан да раздражљиво утиче на моћ мишљења а још мање на душу детињу. Нико неће порицати да дете, пре ступања у школу, није већ стекло своје прво образовање мишљења и говорења схватајући речи, представе и мисли других људи, и с тога има школа истим путем, особито згодним саставима за читање, да поведе дете даље, ако ће да га научи

језгровитом и за даље развијање згодном мишљењу и говорењу, које ће га мало по мало учинити кадрим да самостално размишља".[1])

Као што поменусмо, Велтер са свим одбаци очигледну наставу, стављајући на њезино место познавање природе и библијску историју, али се од имéнâ не може да растане. И Шлотербек, одбацујући је, опет хоће неко „образовање чула." Регулатива, која је укида, опет је у исто време задржавȁ. Јер у колико је регулатива нејасна, у толико је јасније заузимање Голчево и Борманово за очигледност.

Наведосмо како Голч устаје против вежбања у мишљењу и говору, која се губе у голим апстракцијама. Ево шта вели и Борман: „Ништа мање потребно је предузети с децом, у неком извесном обиму, вежбања у говору, да би деца, која већом чести не умеју ни сама у свези говорити ни одржати свезу у говору учитељеву, постала способна за даље што буде долазило у књизи или што буде предузимао учитељ. Ова, вели, вежбања, нека се не односе на апстрактне представе, као што су бројеви и облици, него на праве ствари из околине детиње." И Голч се с овим потпуно слаже говорећи: „Нешто упућивања у говору и мишљењу то је прво и неизбежно захтевање, ако ћемо да настава читања буде доиста могућна и да у опште ма кака настава одговори својој цељи.[2]) Како се међу тим прва вежбања у говору и ми-

[1]) Einrichtungs und Lehrplan für Dorfschulen, von Emil Th. Goltsch. Berlin, 1859. Стр. 63.

[2]) Ibid. Стр. 65.

шљењу не могу довести у свезу с читањем, јер га деца истом ваља да науче, то онда морају се предузети, вели Голч, „особена приступна вежбања, која не треба везати за какав празан материјал, као што су бројеви и облици, но за оно што се може наћи у спољном свету од најбогатијег садржаја.“[1])

И ако Борман и Голч хоће „схватање, понављање и тубљење вредних и језгровитих мисли других људи“,[2]) дакле да се вежба памћење у Нитхамеровом смислу, опет су њихова признања важна т. ј. потврђују да је очигледна настава потребна и важна, а тим чине излишном сваку даљу одбрану њезину.

Живот детињ код куће и живот који започне кад ступи у школу у многоме су разнолики један од другога; за то је потребно посредовање између једнога и другога живота. У кући се учило шалом и игром, не навалично и случајно, у школи почиње озбиљност и учење добије ред и план. Ову посредничку улогу међу домом и учионицом узима на се очигледна настава тиме, што одмах не кида дотадашњу играличку и фантастичку радњу детињу, нити је сувише напрасно прекраћује превременим пружањем гомиле нових знања, него, почињући од дотадашњих детињих примећавања и обрађујући их, навикава их и уводи мало по мало у озбиљан ред уређене школске наставе. „Расветљавајући, допуњујући, распрострањавајући и усавршавајући поједине представе детиње из његове необрађене масе представа, а тиме уређујући и умножавајући знања његова, даље

---

[1]) Ibid. 66. стр.
[2]) Ibid 68. стр.

тиме, што навикава децу да пажљиво мотре и тачно схватају све што се на пољу догађа, што при вежбањима у говору обогаћава њихово језикословно знање и помаже им њиме с већом умешношћу служити се, чиме спрема потоњој настави основу, на којој ће поуздано даље развијати оно што је започето, — очигледна настава добија пропедевтички карактер, вели Дистервег у годишњаку за учитеље (Jahrbuch für Lehrer) од 1855.

Забавишта за децу по начину Frebловом (о којима ћемо другом приликом засебно говорити), у многоме боље и поступније извршују овај прелаз из домаћега у школски живот. Али све дотле, док ова забавишта не буду на свима крајевима призната, заведена и као обавезна прописана, што ће код нас Срба доста доцне доћи, очигледна настава непрестано ће и у све већој мери вршити овај посреднички посао.[1])

Разна су мњења и о томе: докле да траје очигледна настава? Они који су за њезино изоловано, засебно предавање, мњења су да се предаје до најстаријих разреда (Вурст, Бенеке, Хардер). Рихтер, који је на по се расправљао питање о очигледности, и у кога смо позајмили мисли које смо расветлили овом расправом, не слаже се с тиме, но вели, чим буде обрађен круг детињих мисли те буду кадра с коришћу и с успехом напредовати у појединим школским предметима, онда треба и она да престане, „а то у опште долази

[1]) У Готи је отворио школу Кёлер, где се уче оне које се приправљају за овака забавишта. Ко је рад да се изближе позна са радом и уређењем ових забавишта, препоручујем му књигу: Die Praxis des Kindergartens, von August Koehler. Weimar, 1871.

онда кад деца науче тачно читати, или на свршетку друге школске године.“ Регулатива, или управо њезини апостоли Голч и Борман, који одбацују очигледност као засебан предмет, али хоће све њезине стране да се спајају што чвршће може, допуштају јој самосталан опстанак само као основи и спремању за читање, а после да се споји с наставом из читања и оним предметима који долазе у саставима који се читају. Кер је такође против засебне очигледне наставе, велећи: „елементи мишљења и елементи говора у најтешњој су узајамној свези, с тога и очигледна настава мора се у нижем разреду органички скопчати са предавањем језика. А како се то има извршавати разложно је Кер са Шлимбахом у методици за елементарно предавање језика.[1]) Они су на тако званим нормалним речима основали и спојили наставу очигледности, говора, читања и писања, која се, у оваком облику, протеже дуж целе прве школске године. Навели су 47 речи; почели су: рибом, часовником, воденицом, јајетом и т. д.

И ми нисмо за одвојену очигледну наставу, но смо за њезино спојење с предавањем, не само језика, но и свију осталих предмета у основној школи; но овим не поричемо природну потребу, да се деца првих дана кад дођу у школу забављају само очигледним вежбањима док се представе, појмови и т. д. не спреме да могу приступити читању и писању и осталим предметима. Исто смо тако за очигледну наставу и изван основне школе ма у којој науци, ма на ком добу развитка био ученик. Очи-

[1]) Methodik des sprachlichen Elementarunterrichtes von Kehr u. Schlimbach. Gotha, bei E. F. Tienemann.

гледност у основној школи има свој, као што смо разложили, особени позив и тамо везује, у колико је могуће, предмет за предмет, а доцније узимају предмети самосталне правце и на овом путу њиховом опет им је увек добро дошла очигледност.

У новије доба почело се у програме стављати очигледности у главном онај позив, који јој доиста припада, а који ћемо ми у другом чланку потпуно разложити. Тако је у саксонским школама прописано, да се очигледна настава споји са читањем и писањем, те да би се деца научила својим мислима давати правилне говорне облике. Настава из „реалија“ подељена је тамо у пет делова: а) очигледна настава, б) описивање природе, в) јестаственица, г) земљопис, и д) историја. За саму очигледну наставу имају засебни часови у најнижем разреду, а цељ јој је: да у формалном погледу подстакне, извежба и усаврши снагу детињу, а у реалном погледу да изабраном материјом за разговор, буде у исто време спрема за реалне наставне предмете.[1])

У готајским школама долази у I. разреду тако названа општа елементарна настава, која се састоји из очигледности, говорења, писања, читања и певања.[2])

У вежбаоници бечкога педагогијума очигледна је настава спојена са свима предметима, јер се тамо јако настојава да се сви предмети, у колико је могуће, „концентришу“. Етични и религијозни појмови раз-

---

[1]) Lehrplan der Dresdner Bürgerschulen. Dresden, 1867.

[2]) Der Lehrplan des herzogl. Lehrseminars zu Gotha, von Dr. Fr. Dittes. Gotha 1868. — Lehrplan für die Volksschulen im Herzogthume Gotha, 1860.

вијају се у песмама и причама које су деци схватљиве, и то зову **наука о дужностима**. Остали потребни појмови дају им се у предметима: познавање света и домовине, познавање природе и језика.[1])

Државним наређењем аустро-угарским за **земље с ону страну Лајте** одређује се: да очигледна настава бива заједно с наставом из језика. Ово ће се, вели се, почети тиме што ће се деца упућивати да посматрају, схватају и описују најзнатније предмете у школи, својој кући и околини, пазећи при том на тачност њихова говора . . . У вишим разредима ово се распрострањава и наставља . . . Што је детету понајближе из живота и природе, и у читанци му се покаже, то му се мора расветлити очигледношћу . . . У најнижим разредима очигледна настава спаја се са формалним вежбањем у говору.[2])

Из свега што смо довде говорили види се да педагози признају:

а) **да очигледна настава посредује између куће и школе;**

б) **да је већина за то да не заузима засебан положај међу предметима школске наставе;** и

в) **да треба да свезује и уједињава поједине гране наставе, градећи из њих једну органичку целину, у којој поједини делови један другог потпомажу и попуњују.**

---

[1]) Lehrplan für das Wiener Pedagogium. Wien. 1870.

[2]) Verordnung des Ministers für Cultus und Unterricht, von 20. August 1870., womit eine Schul- und Unterrichtsordnung für die allgemeine Volksschule erlassen wird.

III.

Васпитање и наука до школе. — Посматрање. — Представе. — Говор. — Околина.

Пре него бисмо почели говорити шта ваља школа одмах у почетку да чини и какав је први задатак очигледној настави, разложићемо јасније питање о томе: какво је дете кад дође у школу.

Да дете пре но што ступи у школу стече неку готовину посматрања, представа, речи и т. д. то је ствар, коју данас нико не спори. Без ичијег упуства упозна се са разним стварима и појавама у околини где је одрасло. Навикне се оком познати оно место где му ваља стиснути ручицом па да неку ствар покрене. Сиграјући дотиче се многих ствари, трчи и тумара тамо амо, те на разним странама упозна се и са разним стварима. Искуством што га на тај начин добије, научи се разликовати тврдо од мекога, глатко од храпавога, топло од хладнога, слатко од киселога и т. д.; научи се познавати оца и матер па и разне животиње само по гласу њихову. Исто тако научи се служити стварима и о њима судити, позна у неколико главније одношаје који су између њега и ствари, и личности што су око њега, а с којима стоји у некој свези. На послетку научи се с људма „споразумевати“ говором.

Ово се све свикне у природи и животу. Човек нема ту бог зна колико да помаже. Али се из искуства зна, да је схватање у детета врло непотпуно, једно са његовог немировања, друго што је спољних предмета изобила, треће што је под утицајем околине му.

Рад је детињ фантастичан, ноготову је сама игра. Како не може да мирује на једноме месту, то прелази брзо с једне ствари на другу, и при посматрању каквога предмета за час задовољи своју радозналост посматрајући нешто са свим споредно, оно што му прво упадне у очи. А ништа му тако јако не пада у очи као боја. Та боја и јесте оно што видом можемо разпознати на предметима. Докле се она види, дотле се простиру границе фигури сваке ствари.

Познато је да боја игра велику улогу не само код дивљих но и код образованих народа. Свет се кити перима и шкољкама, златом и коситером да би више упадао у очи, и то тим већма што је глупљи и суровији. Боје што „дрече" имају нечега у себи што највећма привлачи децу. Нађе ли се на каквом предмету једна страна отворене боје, онда, и при учестаном разматрању, око нагиње на ту страну, а превиђа друге може бити важније стране, и тако схватање о томе предмету буде или нејесно или никакво. То расејано зијање у све што блешти и дречи, по чему се даје најпоузданије оценити образовано гледање, главни је узрок те и деца схватају предмете непотпуно.

После и изобиље разних фигура не дâ деци да добију појам о засебним, појединим предметима. Као што приметисмо, она трком посматрају ствари, ни код једне се дуго не устављају, јер их брзо себи мами она друга до ње. Толико разматрају једну ствар, да их за невољу могу разликовати. Што је у разматрању било сличнога стопи се једно с другим, што је било разноликога, то се мало по мало потире, и у шареној мешавини потискава и

поклапа једна слика другу. Тако се начини жив хаос, који се принављањем с дана на дан све јаче множи, и из кога се подужим мотрењем тек по нешто јаче и разговетније одвоји.

Ово зло јаче је код деце која расту по већим варошима. Живи обрт варошки и разноликост која се ту појављује у најживљој боји, чини те не могу да добију ни времена ни способности да све оштро размотре и стално утубе целу шаренилост. То им после пређе у обичај. Све што гледају, гледају површно, и да им је да се ствари сваки дан мењају у све јачем шаренилу. Ово обоје опет не дâ да им способност разматрања буде тачнија и усредсређенија. Много боље стоји код деце по селима. Прост сеоски живот, где се спољашње појаве и ствари не мењају тако напрасно, а чешће се понављају у једном и истом виду, помаже деци да дуже разматрају ствари, а то их навикне на мирно и пажљиво посматрање.

Шта ће дете јасније схватити шта ли не, то зависи од околине, од одраслих што су сваки дан уз њега. Познато је да једну и исту ствар не гледамо сви једнаким очима. Један и исти предео посматра друкчије песник, друкчије економ и војник. Песник гледа лепоту, економ корист, а војник стратегичке положаје. На каквом красном шумском дрвету посматраће природњак карактеристичке знаке, као природног производа; цртач ће гледати како стоје гране и да л' им је боја од ефекта, дрводеља ће гледати да ли је право и здраво за тесиво, а сељак да ли је чврсто и добро за гориво. Дакле начин посматрања зависи од практичких потреба и разних интереса појединаца, и ако се свачијем оку свака ствар

представља у првој суштини њезиној. Не гледамо на ствари друкчије но само у колико одговарају цељима обичног живота, т. ј. разматрамо на њима не све но само оно што управо спада у круг наших интереса.

У првим годинама живота не гледамо обично овако разним очима једне исте ствари; но како ће их дете сматрати, доста зависи од околине. Дете подражава старијима. Шта они гледају, гледа и оно, како они гледају, тако гледа и оно. Што је ограниченији круг у ком је, што старији код којих је, по свом положају и начину живота, не обраћају пажњу на многе ствари и појаве, тим је и хоризонат његова посматрања ужи, тим ће једностраније поглéдати на спољне предмете, а тим више, што се чула у своме посматрању, и примећавању, саразмерно рано устаљају, ако им се не притече у помоћ.

Кад се све заједно узме ово што рекосмо онда излази јасно као дан: да су посматрања, што их деца стеку пре доласка у школу, врло непоуздана, погрешна, једнострана, једном речју — необрађена.

А како ли стоји с детињим представама, која стоје у најтешњој зависности према посматрању? Ни у длаку боље. Као год што се у дечиним посматрањима пре школе поједине опаске још стапају у неки тамни, неразвијени општи утисак примећених предмета, тако су по готову све колике представе детиње при ступању у школу спетљане му у духу у неку неуредну, хаотичку масу. Из њих се још ниједна представа не одваја са довољном оштрином, него се још много смешавају, помућују и стапају једна у другу. Немају још оне јачине у детињој души,

која је потребна, па да их деца опет брзо могу поновити у свести својој, а из овог бесвеснога стања можемо себи разјаснити што смо толико пута искусили, т. ј. за што деца не умеју ништа да кажу о ономе што је сваки дан пред њима. Уз то представе и у садржини њиховој нису још довољно јаке и завршене, него им непрестано нешто долази, распрострањавају се и у неколико обрађују, а свеза је међу њима још тако лабава, да врло лако могу да се споје у нешто чудновато, што нама одраслима изгледа управо сулудасто. Па и споредне представе појаве се у невреме, потисну много важније и суштаственије, чине те се и оно што је познато и свакидашње не може да схвати потпуно но погрешно, а својим неуредним стањем онеспособе дете да си представи и стално задржи дужи а међу собом здружени ред од представа.

И говор дечин, као и представе, није још обрађен онда кад ступају у школу. А говор је од особите важности по посматрање и представљање. Детету кад проговара казујемо и како се зове ова или она ствар коју изнесемо пред њега. Оно те речи изговори за нама. А тиме што је уза свако име видело и ствар тога имена, добијају смисла и значења оне речи које је чуло и изговорило. Но овако навлашним учењем даје се изучити само један незнатан делић говора; највећи број речи научи дете самостално, и то или случајно или пажљиво схватајући, а од свију ових речи никако да је у исто време добило слике које им одговарају. Уз то речи често означују ствари и радње које се не дају видети но само представити, па и за саме оне представе које се могу замислити као очигледне, н. пр. време (година, недеља, дан

2*

и т. д.) немају деца још довољно припреме. Реч, коју дете чује, не даје му представу, но дете је ваља само да створи, реч му је само празна љуска, коју, у колико се може, ваља да испуни мање више јасном и одређеном садржином. Како чешће слуша од старијих једну и исту реч, па је схвата и бесмислено изговара, то и нехотице бива упућено, да ту реч односи на посматрања која наговешћује говорилац, а која је оно већ пре тога стекло, и да за њу веже представу, која ће одговарати оној, коју јој придају старији по свези говора. Ваља претпоставити да ово у почетку слабо испада за руком детету и да ће речима дати ако не сасма погрешну, али ипак увек непотпуну садржину, која, може бити, обележава баш споредну или случајну саставину дотичне представе.

Да је ово доиста овако, и да наилазимо на разне тешкоће кад се с дететом хоћемо говором да споразумемо, то знају врло добро она господа учитељи, који су имали посла са новацима, с децом која истом дођу у школу. Или деца имају малу готовину говора, јер им се представе крећу у врло уском кругу, или не могу разна посматрања која су већ чинила да искажу говором, јер им за то не достају речи; или означују поједина посматрања и представе неправилно и једнострано, јер оним речима што их већ имају дају или погрешан или непотпун смисао. Свакојако дакле не разумеју још добро учитеља.

И због ове нејасности, неодређености, помућености у дечијим посматрањима и представама и говору који је с њима у свези, узима се да деца још нису одмах способна за наставу чим ступе у школу.

IV.

Први рад школин. — Петорострукизадатак очигледности.

По што смо овако разгледали у каком се стању налази дух детињ пре но што ступи у школу, долази на ред ово питање: око чега пре свега ваља да настане школа која прими дете, да би му дала образовање које човеку пристоји и које ће се све даље развијати, и после: какав задатак има да изврши очигледна настава, која у школи заузима прво место.

Од свега онога што је потребно за савршено образовање човечје школа може примити на се само један део Изабраће само оно што ће још израније крчити пут целом потоњем образовању, оно што пре свега почиње, што се у најчешћим приликама понавља, што највише налази примене у животу. Изабраће дакле оно што је опште. Отуда се ставља основној школи као цељ: „опште образовање“. Јер ко зна оно што је опште, тај ће већ знати понешто од сваке појединости, и како се пажња детиња добија за сваки онај предмет, у ком налази здружено оно што му је познато и оно што му је ново, то се деца у полу већ савладаним тешкоћама осећају не само спремна, него их то још зове и мами да започете појединости самостално даље обраде и распростране, те да испитачки загазе на тек отворена врата у још тајанствени сутон. Најопштије и према томе најпотребније, најважније и најпрече јесте: очигледно вежбање, којим се дете упућује да позна свет, и природу где ће, и људе с којима ће доцније живети и имати посла.

Према овоме дакле очигледна настава ваља пре свега да децу научи посматрати.

Напоменули смо да су дечина посматрања кад дођу у школу понајвише још необрађена, нејасна, неодређена, непотпуна и у ред недоведена. С тога очигледна настава пре свега треба добро да обради ту масу чулних представа, које дете већ има о предметима и појавама спољашњега света, поједине представе да одлучи и боље расветли, да их потпуни где им што недостаје и онда да их сложи и разреди у веће групе и свезе по редовима. И тако јој се задатак може поделити на двоје: прво, да представе, које већ дете има, разјасни, опише и уреди; друго, да их попуни и усаврши, дакле новим материјалом распространи. Радећи ово очигледна настава, полаже у исто време основу за сваки даљи духовни рад који би се предузео за умни развитак; она, попуњујући и челичећи материјал из кога су састављене мисли, не само да спрема децу да могу доцније самостално мислити, него још у исто време образује мисли и вежба у њима операцијама, које је принуђена да чини. А како деца у природи нису само имала пред собом предмете и појаве но и разумна створења, људе, и с њима долазила у разне односаје, те познала у друштву њихову морална и религијозна правила; то очигледна настава ваља да има у виду и тај део дечиних представа, па да их узме за основу на којој ће почети да образује душу.

Све примете, које имамо, добивамо кроз чула. Ово чини, да очигледна настава, вежбајући децу у посматрању, вежба и образује и чула њихова. Што се

стварни предмети нетачно схватају, то долази са неизвеџбаних чула детињих. За њих таман пристају речи из библије: „очи имају и не виде, уши имају а не чују“ (Мат. 13, 13.), или наша пословица: „слеп код очију, глув код ушију.“ Јер она не посматрају предмете тачно и оштро, не разгледају све њихове састојке и не пореде их, што деца нису ни кадра, а томе се не могу научити сама од себе, него им за то треба особито навлашно веџбање, какво се добија очигледном наставом.

Не треба нам ни помињати од колике су важности по потоњи живот извеџбана чула. Важна су по знања и науку у толико што правилно рашчлањивање и уређивање мисли, појмова, суђења и закључака имају неку аналогију са чулним посматрањем, и у толико се боље дају извести, у колико су извеџбанија чула. Важна су по уметника, јер ће њима тачније и оштрије схватити урођене појединости каквога предмета, какве појаве и исто тако тачно и живо из себе их извести и представити. Важна су и за најпростијега мајстора, ако је рад да вешто изведе своје послове, да му испадну срећно за руком покушаји за поправку својих производа и алата којима се служи, и да му сопствене идеје и умишљаји не помркну за нејасних чулних представа и њихових узајамних свеза. За то дакле очигледна настава, ако ће да помогне детету доћи до потпуних и правилних примета и представа, ваља да се стара: да отвори чула за све видове у спољашњем свету, да их навикне да оштро и правилно гледају и посматрају[1]) и да јача у њима уро-

[1]) Рекао сам гледање и посматрање. Под гледањем разумео сам вид на по се, а под посматрањем разумео сам и вид и

ђену склоност да све траже нешто ново на предметима. Ово треба да учини у почетку т. ј. тад, док та склоност, док сама природа помаже чулима, јер ово после иде све тромије и лаганије, док се са свим не устави.

Између посматрања и говора постоји, као што је поменуто, тесна свеза. С тога очигледна настава ваља да обрати довољну пажњу и на језик. Говор је управо онај члан који везује наше мисли са спољашњим светом — права духовна рука којом се ствари дотичемо. Јер речима именујемо ствари и посматрања која смо чинили на њима; речима предајемо наша посматрања другоме;

сва остала чула, јер у педагогици сва чулна примећавања зовемо: посматрање. Вид нам даје трајашнијег материјала за образовање разума, него чување. Боје, облици и просторне ствари дају нам више представа него гласови. У душевном погледу игра слух већу улогу од очију. Посматрања очња јаснија су и стварнија, а што ухом осећамо то је више унутрашње. Слух је од највеће вредности са стране говора, којим бележимо појмове.

После вида и слуха долази пипање, које попуњује гледање, а кад се нема вида, замењује га. Попуњује, јер се њим уверавамо о месту, положају и пластици ствари које смо гледали. Но пипањем не можемо се дотаћи онога што је далеко.

Мирис, кус и остала осећања показују нам квалитете оних тела што су од великог значаја по наш физичан живот. Њима осећамо ваздух, јела, пића, топлину, хладноћу и т. д Потребни су дакле као чувари нашег тела и васпитач их мора неговати и развијати. Но ова чула не узвишују се у саму духовност, нити утиске задржавају у толикој мери, да би их могли слободно и јасно поновити (репродуковати).

Из овога што наговестих види се да је чуло вида најглавније, па с тога сва чулна примећавања именујем речју: посматрање. Ово наводим: 1) да оправдам за што сам тако опширно говорио о вежбању ока, 2) да би се термин »посматрање« разумео онако како сам га ја узео.

речима дајемо израза представама и одношајима наше свести према стварима, и ми појимамо ствари пре свега онако како их речи представљају. Ништа тако јако не омета образовање као лош и оскудан говор; јер онај који не може да погоди згодан израз за своје представе, тај је мање више неприступан за поучни разговор. С тога очигледна настава, ако ће поуздано да доспе својој мети, ваља да образује **говор** дечин, да их извеџба служити се њиме, и да речима, које употребљују, увек умеју дати правилну и богату садржину мисли, како би подједнако кадра била познати природу и разумети човечанске мисли: јер природа и понашање с људма јесу и остају два најглавнија извора сваког човечјег познања и сваког здравог религијозног и моралног погледа на живот.

Најглавнији је дакле задатак очигледној настави да **образује посматрање** (представе, круг мисли), да **образује чула** и да **образује говор** у детета, а како се први од ова три задатка, према ранијем нашем разлагању, дели на три врсте, то настава има да изврши овај петоструки посао.

а) да уреди и пречисти већ готова чулна посматрања у опште;

б) да их попуни и распространи (стварно образовање);

в) да образује моралне и религијозне представе (душевно образовање),

г) да образује чула и

д) да образује говор.

V.

Метод и средства за очигледну наставу (Ларгијадер). — Природне ствари. — Модели. — Слике. — Мерење. — Цртање (боја). — Рачунаљке.

Говорили смо о цељи очигледне наставе и њезином положају у основној школи. Сад ћемо да пређемо на метод и средства, којима ће лакше извршити свој задатак.

Метод, по Ларгијадеру, можемо свести у кратко на ово: треба упознати децу с већим бројем природних и уметничких ствари из школе и њезине околине, а кад се бирају ти предмети свагда ваља из њих узимати оне, који су а) у исто време представници више видова своје врсте, б) који ће увећати сматралачку моћ учениково.

Оба ова гледишта врло су важна. Што се тиче првог ваља имати на уму, да око човеково има толики безброј предмета, да их никаква очигледна настава не може обухватити све. Никаква настава, а најмање очигледна, не сме ићи на то, да децу натовари простим знањима, без икакве друге цељи; цељ је наставе у основној школи да знањима даде ученику ону духовну моћ, која ће га учинити кадрим да сам долази до нових знања, дакле да му даде снагу да сам себе усавршава. Што се тиче другога гледишта да се т. ј. изберу предмети који снаже сматралачку моћ детињу, ваља нам добро пазити, да за очигледна вецбања не узимамо предмете који су деци са свим познати; овакве ствари нису деци занимљиве, и биће према њима са свим хладна, ако им се не уза-

знају показати у другој светлости. Но не смеју се опет узети ни предмети, који су деци са свим непознати, јер чим се настава не може почети бар од једне познате стране, то се ни пажња ни интерес неће моћи подстаћи у деци, а где овог двога нема, ту ни наставе није.

Знамо из искуства да о предмету не можемо добити потпуну представу ако смо га само једном посматрали. Деца ће је од једном још мање добити, јер немају као одрасли за посматрања готове појмове, помоћу којих се схвата и у много краћем времену и поузданије. Из овога излази то да у основној школи један и исти предметваља поновити. Ово понављање јача опет сматралачку снагу детињу, јер при другом доцнијем посматрању разгледа се предмет и тачније и свестраније.

Као год што нас цељ наставе руководи при избору, тако исто ваља да нам је на уму и кад предузимамо очигледна вежбања. Пазити дакле ваља да сам ђак и разматра и описује, а не учитељ. Јер ова вежбања могу бити и така да су истина слична очигледној настави, али су од ње далеко као небо од земље. То се на прилику догађа код учитеља који су говорљиви и брзоплети, који деци и покажу и именују и опишу предмет, па их само непрестанце запиткују: је ли то тако или није?

Колико треба да су описивања опширна? На то питање одговарамо, да не ваља превазилазити обичну меру. Врло кратка описивања толико исто не вреде, као и сувише опширна. Али је опет тешко извести апсолутну меру. Но ова се може наћи само кад се добро измери време које се има на расположењу и моћ дечиног схватања. Да би се постигла најбоље је средство ако учитељ

напред уреди, напише и проучи описивање, које је намеран да предузме. После ваља и сама деца да писмено опишу предмете, које су разматрали и који су им описани усмено. Ово им је у нижим разредима најглавнији материјал за тако зване писмене саставе, који почињу чим су деца научила просте форме простијих реченица.[1])

Да би дете оштрије и тачније схватило ствар о којој се говори, треба да му се изнесе пред очи. Ако се говори о листу, о воћци, о гусеници, ружи и т. д. треба одмах то и показати тако, да свако дете може видети и посматрати цело и поједине делове. Треба избегавати ствари сасма малене, али ако се већ о њима говори, онда их ближе донети деци која подаље седе, или, ако је могуће, више екземплара од ствари донети у школу и међу децу раздати да је боље разгледају. Но увек је најпрактичније кад са̑м учитељ принесе ствар детету, јер му он у исто време напомиње где треба да мотри.

Да би се могле ствари посматрати у природном њиховом облику добро је чешће излазити с децом у шетњу и у самој природи чинити посматрања[2]). Оваки излази најбоље свезују школску наставу са животом који дише на пољу. У пољу се дају згодно посматрати животиње, биље, небо и све појаве на њему, стране света, правци ветрова и т. д. Па онда се ту може том приликом прикупити ствари о којима ће се доцније говорити у школи, а у школи ће много живљи бити разговор, који се поведе о предметима које су деца о оваким шетњама, по упутству учитељеву, нарочито раз-

[1]) Volksschulkunde. Von Ant. Ph. Largiadér. Zürich, 1869.

[2]) Ово препоручују: Кер и Шлимбах, и Кнаус и Росмеслер.

гледала. Сеоски учитељи могу, кад је лепо време, свагда с децом излазити у природу на једно по часа, а једнога или два дана у недељи и подуже. Варошкима остају на то само дани одмора.

Кад се не могу разматрати саме природне ствари, или за то што се не могу донети у школу, или за то што се не дају из ближе разматрати у природи, онда су добро дошли и модели или слике. Но ни моделӣ ни слике не вреде ништа, или врло мало, ако нису брижљиво и тачно израђени. Најбоље моделе ради данас, особито животиње, Соненбергова фабрика, Тодора Ешера и А. Флајшманова et Comp. Добро се дају употребити и ексемплари Ренерове индустрије дрвених рецкарија.[1])

Од слика за очигледну наставу има данас знатних збирака које се лако и доста јевтино могу набавити.

Не би требало ниједна основна школа да је без мале, али добре збирке за очигледну наставу. Треба да има повећи број испуњених животиња, добрих модела и слика. Исто тако збирку од трава — траварник (herbarium) и рибњачић [2]) (aquarium) за жабе, рибице и т. д. Где год сâм учитељ живо настане школа, ће брзо доћи до оваке збирке. Наше општине издашне су на школине потребе, само кад виде да су ти издаци доиста на корист деци њиховој, која полазе школу.

---

[1]) Sonnenberger Spielwaaren-Fabrik. — Theodor Escher und A. Fleischmann et Comp. — Röhner Holzschnits-Industrie (Bischoftsheim a. d. Rhön).

[2]) Овакав рибњачић видео сам у реалној гимназији бечкој, у Маријахилфу, но за наше школе морао би се удесити некако простије. Другом приликом гледаћемо да дамо учитељима упуство како да се гради хербаријум и акваријум.

Да би се деца навикла тачно посматрати, рекли смо да је од велике користи цртање и мерење. Ко је само изближе мотрио децу, опазио је с каком вољом и радошћу пријањају да на својим таблицама нацртају оно што су очима видела. Неколико правих црта и неколико кривих, и њихова фантазија већ у томе види кућу, улицу, људе и предмете што се сваки час виђају. Цртања дечија могу нам послужити за то да децу принудимо да чешће и пажљивије посматрају предмет који је пред њима. А то подуже разгледање једнога предмета веџба их оштријем гледању и крепи им пажњу. Осим тога цртањем можемо да контролишемо примете, које су деца већ стекла о овоме или ономе предмету. Истина деца у почетку сасма рђаво цртају, али то не треба да уздржи учитеља да их и даље не упућује у тој вештини. И овде се даје извести метода од лакшега тежему. Треба прво цртати праве, криве и косе линије од једнаке и разне дужине (као што обично долазе на предметима који ће се доцније посматрати), а за овим предмете прво с правим, а онда с кривим линијама. Није потребно да се цртају баш сви предмети о којима се буде говорило, прво што ће говор бити о стварима што се врло мучно цртају, друго што деца треба само у толико да цртају, у колико ће им цртарије потпомоћи посматрања њихова. Но од цртања неће бити никаке користи, ако учитељ просто нацрта предмет на табли и деци заповеди да га прецртају. Учитељ треба да поступа од прилике овако. По што се с децом подуже разговарао о каком предмету, који се у ствари пред њима налази, онда им покаже крајње црте тога предмета, њи-

ход правац, њихову дужину и ширину, и њихов положај и т. д. па према том казивању начини, наочиглед деци, копију од правога предмета. После им разложи који цртеж одговора којој страни пра̂вога предмета, те да деца боље схвате одношаје страна и да сама могу лакше приступити цртању. И тако цртање постане снимање природе; што се боље око извежба, тим му се већма потчињава рука. Деца кад науче овако обележавати предмете у школи, онда боље мотре на предмете у природи и у њиховој домаћој околини, па их тачније схватају и цртају на својим таблицама.[1])

Да би деца лакше цртала треба им једну страну таблице испарати положеним и одозго доле обореним линијама, тако да се начине мали квадрати, велики од половине палца, јер се по њима после лакше даје цртати; или се та страна табле може испунктисати на квадратиће онако као што је Хилард испунктисао књижице за стигмографију, па по њима градити цртарије.

Доста помажу и ликотворине (Formenarbeiten) као што се чине у вежбаоници бечкога педагогијума. Ко се са овим жели упознати изложено је у делу: „Arbeitsschule. Weimar, Herman — Böhlau.“

У тесној је свези с цртањем — мерење. Страна какога предмета, кад год хоће да се нацрта, мора се пре тога одмерити оком, или руком. Док се томе не извежба око, ваља да му помаже рука. Како ми појимамо спољашњи

[1]) Чудити се је да никако не набављају ове таблице наши учитељи цртања по нижим разредима наших средњих завода, где је прописано геометријско цртање слободном руком. И јевтине су, а лако се даду набавити преко главне књижаре.

свет зависи највише од тога колико познајемо дужине и ширине, које су између појединих ствари. Што је човек мање кадар одредити колико је ствар дугачка, висока, широка и т. д. тим мање познаје своју околину и тим слабије може судити о њој. С тога Русо и вели: „мерите, бројте, измеравајте, поредите!“ По што је само уметник кадар просто оком измерити ствари, треба деци дати у руке сантиметар, аршин или каку другу справу којом ће мерити на хватове, стопе и палце. Овога ради добро је дечине лењире претворити у „цолштоке“, а на једној страни оквира табличног означити дужине једне стопе, њезину половину и палце. Добро је даљине и просторије овда онда премерити корацима и стопама.

Ако је потребно да се посматрају правилна тела, као што су коцке, пирамиде, кегле и т. д. онда их ваља начинити од круте хартије или од картона, па да би се боље разазнале стране, ваља обојити ивице (канте) или их олепити шареном хартијом. — А да би деца правилније изучила разне боје и како стоје једна према другој, добро је на овим правилним телима начинити стране разнобојне[1]).

За познавање бројева и бројних количина, очигледност има нам највише да помогне. Да деца не би узалуд тубила на памет голе бројеве, не схватајући им садржину, удешене су справе, којима се очевидно даје представити значај сваке цифре, стварна количина сва-

[1]) Ово све овако видео сам где се ради у готајској учитељској школи.

кога броја, односи бројева и њихове разне комбинације у сва четири вида рачуна, и то са целим бројевима и са разломцима. Поред руске рачунаљке, која је нашим учитељима већином позната — добро је позната и добре услуге чини у напредним основним школама рачунаљка Борнова из Берлина.[2])

VI.

Закључак.

Расправивши овим питање које сам себи задао налазим за потребно ставити овде преглед најбољих књига и слика које су намењене за материјал очигледној настави.

а) Књиге.

Theoretisch-praktisches Handbuch für den Anschauungsunterricht, von Friedrich Harder. Altona, 1871.

Die Heimatskunde im ersten Schuljahre oder Einführung des sechs- bis siebenjährigen Kindes in das Natur- und Menschenleben. Drei Hefte. Wismar, 1868. Bernhard Schlotterbeck.

Materialen zur Uebung in mündlichen und schriftlichen Gedankenausdrucke für Volksschulen. C. Kehr. Gotha, 1870.

Materialien für den Anschauungsunterricht in der Naturlehre. Dr. Rudolf Arendt. Leipzig, 1869.

---

[2]) Rechnen-Maschine von Born in Berlin. Може се наручити у Ветингену код столара Stöhr-а, преко онамошњег учитеља G. Gloor-а. Стаје дукат ћее. На другим је странама два пут скупља.

б) Слике.

а) Слике за очигледну наставу од Шрајбера у Еслингену (Bilder zum Anschauungsunterrichte von Schreiber in Eslingen). У њима се представља разно посуђе за кућу, врт, школу и т. д. па онда животиње и биље. Слике су доста малене и утрпане — прво није згодно за посматрање, а ово друго је кадро да расеје децу.

б) Табле сисаваца, тица и водоземаца (Wandtafeln der Säugethieren, Vögel und Amphibien). Има их три одељења. Свако се састоји из пет великих таблица и стаје пет немачк. талира. Издао их је такође Шрајбер. Хвале их да су лепо и добро израђене.

в) Таблице животиња корисних и шкодљивих по економију (Wandtafeln wirthschaftlich nützlicher und schädlicher Thiere). Издао их је исти Шрајбер. Стају на платну 1 талир и 23 нвгр.

г) Таблице са сликама за очигледну наставу од Рајмера и Вилке (Bildertafeln für den Anschauungsunterricht von Reimer und Wilke, Ohnmigke in Berlin). Пруске школске власти препоручиле су их школама. Сасма су јевтине. 80 на броју стају необојадисане само један пруски талир.

д) Слике за очигледну наставу и познавање домовине, издане у Висбадену (Bilder für Anschauungsunterricht und Heimatskunde. Rotsche Hofbuchhandlung in Wiesbaden). Ове су таблице веће од до сад поменутих и лепо су израђене, а и згодније се дају употребити у школама. Цена је неукориченим 16, а укориченим 26 нов. гр.

ђ) Шест слика за очигледну наставу и наставу из језика, од Стрибинга. (Sechs Bilder für den Anschauungs- und Sprachunterricht von Strübing. Herausgegeben von Winkelmann u. Sohn in Berlin). Ово су још понајбоље, јер је боја у њима погођена да не може боље бити. Само што им је цена голема. Стају 19 пруских талира. Видео сам их уведене у циришком и аравском кантону.

ПОГЛЕД НА НАЈНОВИЈИ РАЗВИТАК МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА И ЊЕГОВЕ НАУКЕ.

ПРВИ ЧЛАНАК.

Ко хоће да говори данас у једноме чланку онако летимично о најновијем развитку међународног права и његове науке, тај не може а да пре свега не узме на ум једну ствар, те да о њој најпре не проговори. Та је ствар у томе што има међу људима који се баш стручно не баве са међународним правом и међународним пословима, има једна огромна већина која још и о томе сумња, да ли у опште и има неког међународног права на свету. Истина они чују да се много говори о међународном праву, да се многе књиге, расправе и чланци о њему пишу, да се међународна питања на конгресима конференцијама и парламентима претресају, па ипак се при свем томе тим површним посматрачима чини, да се у свему томе тек само просипају празне речи, да је ту „много говора а мало створа“, да су то теорије, које у практици много не вреде; сила решава у међународноправним споровима и размирицама, а право живи само у књигама и актовима! Какво је то право, о коме нема никаквих писаних закона ни законика, нити ту има какве законодавне од свију припознате власти која ће те законе да пропише; па даље, какво је то право, коме нема нигде никаквог суда, који ће авторитетом и влашћу

својом да га заштити од насиља и да принуди сваког да га поштује! Па најзад зар није у томе међународном праву рат такође једно средство, којим се оно остварује а зар у рату не одржава увек победу онај, који је јачи, зар дакле не одржава победу сила а не право? Па кад човек погледа на толике сметње, које важности међународног права на путу стоје, кад погледа на оне међународно-правне створове, што се чињаху да су одређени да кроз столећа трају, а овамо их је гвоздени корак времена са страховитом брзином, са неутољивом силом смрвио и срушио — зар ту не мора онда то међународно право изгледати као нека играчка у рукама промењивих историјских удеса и прилика, као паучина, коју сваки мало јачи дисај времена раздере и отпори? — Овако огромна већина лајика мисли о међународном праву, па шта више беше и писаца, који са наведених разлога одрицаху постојање позитивног међународног права.

Мора се признати, да сви ти наведени разлози нису никако незнатни, напротив они су фактично основани у неким знатним манама и недостацима данашњег позитивног међународног права. Али за то ипак не треба прецењивати важност тих разлога и према томе мислити одмах, да се на њиховом основу може са свим одрећи, да има икаквог позитивног међународног права. То се зове сасма површно и пренагљено судити. Да наведемо доказе за ово што рекосмо, дакле да у кратко критички прегледамо горње разлоге.

Пре свега дакле да видимо што се тиче међународно-правног законодавства. У данашње време

има скоро у свима образованим и напредним земљама т. н. кодификација т. ј. у параграфе сведених од законодавне власти изданих законика о свима гранама правнога живота дакле о грађанском, кривичном, трговачком праву, па и само унутарње државно право садржи се обично у писаним уставима и у органским законима, који устав допуњују, шта више већ у појединим државама као н. пр. у америчкој држави Њу-Јорку[1]) налазимо баш формалан законик и о јавноме праву. За то што је то данас тако, за то и има толика огромна већина људи па и самих „практичних“ правника, који не могу ни да замисле какво право без параграфисаног законика и јасно изречених закона и који дакле кажу: „без закона нема ни права.“ Разуме се кад нам данас дође какво питање из имовног, наследног или породичног права, а ми одмах узимамо грађански законик преда се, па му у неком извесном §. нађемо решења, тако исто при злочинству или преступу каквом научили смо се већ да загледамо у кривични законик, те да му нађемо одређену казну. Али где нам је у међународном праву законик, где су параграфи — где је дакле право?

Да су закони и законици једини извор свему праву, што се год у свету поштује и признаје, тада би се с потпуним основом могло казати, да нема позит. међунар. права, јер му нема извора — закона. Али ко мисли да су закони одиста једини или бар најглавнији извор праву, тај с једне стране стоји на становишту правичких теорија прошлога века, које су се наро-

[1]) Bluntschli, d. moderne Völkerrecht der civilis. Staaten стр. 3. увода.

чито огледале при грађењу пруског и аустријског грађ. законика[2]) а с друге стране он показује да не познаје ни мало историјски развитак права и његових извора. Познавачу тога развитка није нужно ни доказивати, да су закони можда најјаснији израз права, али никако једини извор његов, него да је и само приватно право, што у унутарњости појединих држава постоји, бар већим делом својим постало без уплива више какве нарочите постављене законодавне власти, да је постојало пре него што је било писаних закона као непосредни излив народне правне свести у облику обичајнога права. У свију народа беше неко доба, у коме не имадоше законика а ипак беше у њих позитивног права. Не само у т. н. младићском добу данашњих образованих народа, него понегде и данас још, беше брака, наследства, својине тражбина и дугова без икаквих писаних закона, који би те правне одношаје уређивали, кривице су се казниле без кривичних закона. Владало је обичајно право. Можда ће ко запети за оно што рекосмо да је понегде још и данас тако и у самих образованих народа. За доказ томе указаћемо само мимогред на Инглеску и Америку. Ко год познаје правно стање у Инглеској знаће да тамо

[2]) Ко хоће ближе о томе да зе увери нека загледа међу осталим: R. Iherin, Geist des röm. Recthtes II. Thl. §. 25. Puchhta, Gewohnheitsrecht; Behrend, die neuoren Privatrechts-Codificationen чланак 5. у Encyclopädie der Rechtswissenchaft« herausgeg. v. Fr. v. Holtzendorf ит.д. О тој разлици у становишту правника овом и прошлога века говорио је и писац овога чланка нешто пространије у своме и посебице штампаном говору »нешто о правништву у опште« итд. у држ. штампарији 1866. види »Вилу« 1866.

ни данас нема законика ни грађ. ни кривичног и да и данас још важи од старине развито обичајно право (common law) као главни извор свему праву. Па још на крају пређашњег века беше читава једна пословина Францеске названа pays du droit coutumier (област обичајног права).[3]) Није нам овде задатак, да говоримо о приватном праву и његовом развитку, за то смо све ово само у кратко додирнули, да само опоменемо на ону у правној историји и теорији већ давно признату истину да осим права, што је у законима, има и још једно право, што је путем обичаја постало и као такво потпуно равноправно уз законско право стоји, шта више старије је од овога, и оно је тек из њега израсло и главну своју садржину поцрпло. Кад пак тако стоји у приватном праву, онда како неће то још већма стојати у међународном праву, које је најмлађа грана међу правним наукама, те носи на себи још све знаке и карактерне црте те своје младости. А за што је најмлађа? То на први поглед може одиста чудно да изгледа, али је ипак лако наћи објашњења томе појаву. Историја друштвеног развитка људског, а посебице правне стране његове. показује тај закон у њему, да он започиње увек у ужим круговима па се онда тек мало по мало на основу увећаног економног и духовног напредовања шири у кругове пространије и веће. Јасно је, по најновијој науци, да на месту, где се доцније креће млогобројан народ, свестан о своме народном јединству, а изнад њега је сведена вештачки организована државна зграда, да ту на томе ме-

---

[3]) О томе из ближе у моме реферату о Богишићевим »Правним обичајима« у »Вили« од г. 1866. бр.

сту некада у некоме извесном прастаром добу не беше ништа друго до појединаца, међу којима беше једина свеза породица. Да је оно што данас зовемо државом одмах са човеком на свет постало, то чујемо истина да се тврди још са много страна, али је то свакојако већ застарео поглед, јер данашња наука никако не држи више да све право и сва повесница почиње тек са државом, њу данас не интересује више само готова држава, него њу и оно доба занима и побуђује на испитивање, где још развите државе није било, него где се ова тек мало по мало развила из породице или из удружења више појепинаца зарад заједничког живљења и заједничке обране од опасности.[4]) Па и данас нам причају путници, који су имали прилике да испитају живот данашњих дивљака у Африци и Аустралији, да у њих истина још нема ни појма о држави, али ипак има брака, породице и на њој основане заједнице и да има такође неких ма како суровних почетака некоме праву, по коме они у тој својој првобитно-патријархалној заједници живе.[5]) Према свему овоме што у кратко напоменусмо види се да је приватно право прво морало развити се међу људима, иза њега је дошло државно право, а тек најпосле као нужни наставак и нужна допуна једноме и другоме дође међународно право, јер је заједнички живот међу људима од

---

[4]) В. о томе међу осталима Ihering у навед. делу I. део Warnkönig juristiche Encyclopaedie стр. 93. Pot d. Naturgesetz des Rechtes стр. 31. 50. Laurent Etudes sur l' histoire de l' humanité T. I. који у том своме чувеном огромном делу каже међу осталом: »Rien ne caractérise mieux l' antiquité: l isolemen est sa loi.« Iutroduction стр. 15. 16. 17. 18. итд.

[5]) D. Helferich, Organismus der Wissenchaft.

ужих кругова породице, општине, племена, државе ширио се у онај најшири круг удружења међу народима и државама.

Сад се дакле види да је међународно право по току човечанског развитка, по јасном историјском закону одиста најмлађа грана међу правним системима и да је са свим природно морало тако да буде.

Но шта излази из свега овога?

Излази то, да као што је и приватно и државно право у добу своје младости излазило на видик највећим делом у облику обичајнога права, да тако исто мора и са међународним правом да буде. Но би ли икоме пало на ум, да каже да приватнога права у оно доба није било, кад је у државама већином владало још обичајно право, а не беше писаних законика! Никоме то још није на ум пало. А кад то стоји о приватном праву, онда то мора још већма стојати о међународном праву, које већ по природи својих правних одношаја неће можда никада доћи до тога потпуно утврђеног, формално законског израза, до кога је приватно и државно право дошло. Према свему овоме, што до сад рекох, потпуно отпада онај први разлог, којим се доказује да нема међународног права, а то је тај, што се каже да нема закона у међународном праву. Оно постоји и без њих!

Али да још видимо неће ли се при ближем испитивању наћи, да и у самоме међунар. праву има баш понеки и писан закон, кога се као таквога државе као носиоци (субјекти) међунар. права, у својим међусобним одношајима тврдо држе. Пре свега ваља овде узети реч закон у најширем смислу, дакле свакојако у ширем него што

се то обично у свакидашњем правничком говору узима. Обично се разуме под законом само оно, што је у којој држави поставила нарочито на то опуномоћена средсредна власт као норму за спољно делање људско. Но оно што је управо карактерна црта законскога права и што га разликује од обичајног, то није то, што га установљује нека нарочито постављена законодавна власт, него је то, што се оно установљује изречном вољом и свесном духовном радњом као објективно и јасно изречено правно правило, докле се обичајно право не изриче него се непосредним истоветним и једнаким делањем, дакле обичајем спољно исказује. Према томе реч закон у ширем смислу значи сваку изречно установљену објективну правну норму за делање људско. По томе се види дакле да се може и оно законом у ширем смислу назвати, што људи међу собом уговором установе као правило за своје међусобно делање; у томе смислу узета је реч закон (lex) и у оној римској правној изреци: contractus contrahentibus legem facit (уговор је за уговораче закон). У новије доба многи знаменити правници[6]) у самоме приватном праву говорећи о деоби закона по њиховом постанку спомињу и оне законе, којима се неко по својој вољи путем уговора потчинио. Па и само правно стварање у средњем веку не беше и што се тиче приватнога права у појединим земљама друкчије. Често узеше облик

[6]) В. међу осталима Tibauts, Sistem des Pandectenrechtes §. 15. IX. издање. Wening, Sehrn. D. Civilrechtes I. §. 1. Против уговора као извора приватнога права устадоше новији писци као н. пр. Unger, Sistem D. österr. allg. Privàtrechtes I. §. 1. стр. 24. 25.

уговорни па створише садржину закона.[7]) Па хоће ли за то неко казати, да у средњем веку није било закона? У државном праву то још већма излази на видик. Да наведемо само један очигледан пример. Како у потпуно уставно-монархичким земљама постаје онај закон, што је основа целој државној организацији, што је закон закона, а то је устав? На то нам одговара модерно државно право и историја постанка толиких устава, да они постају путем уговора између владаоца и народа. Устав, који није октројисан (једнострано наметнут), него је постао редовним правним путем, тај је само резултат договора и уговора између владаоца и народног заступништва, па за то се у државно-правном говору и каже основни уговор (pacte fondamental).

Кад је све ово тако, онда нема сумње да можемо с правом казати, да и у данашњем међународном праву има неко законско право, које је изречено у толикој гомили међународних уговора. Што две или више држава међу собом међународним уговором утврде, то је за њих међународно-правни закон.[8])

Међународно законско право мора једнако остати у облику међународних уговора, докле год не буде међународно-правна заједница међу државама основана на другој организацији него што је данас. Науци је у опште задатак, да испитивањем својим предњачи жи-

---

[7]) B. Warnkönig, Juristische Encyclopädie стр. 232. и 234. Eichhorn, deutsche Staats u. Rechtsgeschichte део II §. 258 — 265. Bluntschli у нав. делу увод стр. 5.

[8]) Као што каже и Wheaton, Éléments du droit international T. I. стр. 24. »les traités ont d' abord focee de loi entre les parties cortractantes.«

воту, да носи напред луч, који ће практичном животу да осветљује стазу, којом ће у напред да пође и даље да се развије. Данашњи новији историци показали су непобитним доказима законе друштвене, по којима се развија историјски живот човечанства и изнели су нарочито ту истину на среду, да је наука онај најглавнији чинилац, који руководи и унапред покреће повеснички развитак. Што стоји у опште о целом животу човечијег рода, то мора стојати и о јединој страни његовој, дакле и о међународној. Према томе морамо свакојако овде забележити као важан знак времена, што је данашњанаука о међународном праву на уста својих најглавнијих заступника изрекла то, да се свакојако у начелу потпуно даде замислити и у самој практици можда и недалеке будућности даде извести та мисао, да образоване државе, које међу собом признају једно међунар. право, стану међусобом у неку тешњу свезу која би била неки виши организам, који стоји над појединим државама а појавила би се у облику неке међународне федерације свију образованих држава; тада би разуме се одмах и за међународно право било законодавне власти, а тако исто и суда. Али засад таква виша организација још изгледа као сан у будућности.

Засад су дакле уговори закони у међународном праву. Ти закони истина немају за своју обвезну снагу и важност гаранције у оној мери, у којој је имају закона у унутрашњости држава, али је ипак имају. Јер ту треба пре свега узети на ум, да ми овде говоримо само о оним уговорима међународно-правним, који су општи, који везују све јевропске државе, јер су оне све, посредно или непосредно, при склапању њиховом учествовале и признале

их. Оваких уговора истина нема много, али су они тим значајнији по јевропско међународно право. Да наведемо као најглавније уговор о миру вестфалском г. 1648., даље уговор бечкога конгреса од г. 1815, уговор париског мира од г. 1856. и најзад закључке међународног конгреса у Женеви, којима беше резултат женевска конвенција од г. 1864. којој све јевропске државе приступише. Велики међународни конгреси, који су се састајали и на којима су ти велики међународни уговори постали, они су своје заједничко правно уверење у формулованим правним правцима у протокол метнули, и тиме су у самој ствари то исто чинили, што и законодавац чини. Права им цељ при томе не беше само та, да створе неко просто уговорно право, које ће везивати само уговорне стране и потписиваче протокола, него да створе нека општа правна опредељења, којих ће имати да се држе све јевропске државе, па због тога тако исто и предмет тим уговорима не беше само уређење неких посебних односаја између појединих држава, него беху у њима изречене такође неке опште норме (н. пр. начело немешања у унутарње односаје поједине државе, забрана трговине са робовима и т. д.). којима је изречно дат карактер међународног закона. Данашња наука дошла је иза тога, па је ово свечано потврдила, изрекавши ово правило: „Ако су државе, које су се на општем јевропском конгресу састале, сагласне међу собом о неким међународно-правним опредељењима онда су та правна опредељења обавезна за све јевропске државе."[9])

[9]) В. Bluntschi у н. делу §. 110.

Ту сад одмах морамо и то да приметимо, да ми врло добро знамо, шта се може и самим тим конгресима и оним опредељењима, што су их они донели замерити са стране правде и данашњег сувременог развитка; ми ћемо те своје замерке на другом месту овога чланка и казати. Али тиме се ипак то не може порећи, да такво међународно законско право одиста постоји, ма какве оно мане на себи још носило. Зар у самим појединим државама нема и дан данашњи још такве форме законодавства, која никако не одговара данашњем времену и развитку, — зар нема толиких закона чији је садржај већ застарео или је штетан, па ваља да се укину? Ту је дакле критици отворено поље; али за то ипак нико неће казати, да нема у самоме начелу законодавства ни закона, ако је случајно неко извесно законодавство и по форми својој и по појединим својим законима рђаво!

Осим ових општих међународних уговора, који представљају неко опште међународноправно законодавство, морамо овде споменути још и посебне уговоре међу појединим државама; њихов је број огроман. Ипак и они имају значења по опште међународно право. А то њихово значење оснива се на томе, што они, ма да су независно један од другог постали, ипак о многим предметима и одношајима по битности једно исто опредељују; а то онда фактички доказује, да о тим предметима и одношајима влада међу државама заједнички сагласни основни поглед о међународном праву.

Па и само законодавство појединe државе може нека међународно-правна начела са јавним авторитетом да изрече и тиме знаменито да допринесе ри-

расветљењу, утврђености и даљем развитку међународног права. Истина да формални и изнудни авторитет поједине државе не допире ван њених граница. Али духовни и слободан авторитет њених путем свога законодавства изречених међународно-правних начела може много даље да се простре, онда нарочито, кад јој се образовано јавно мњење са одобрењем одазове, кад то убеђење општим постане, да оно што је она изрекла одговара правној свести образованога света.

Ми у најновије доба доживесмо одиста знаменит пример овакве врсте, који уједно означује велики напредак у међународном праву. У време северно-американскога грађанског рата у априлу г. 1863. изађе „инструкција (упутство) за војску сједињених држава“, и та се инструкција може одиста сматрати као прва кодификција, као први законик међународног ратнога права за сухоземни рат. Ту је кодификацију саставио један од најзнаменитијих правника и учитеља државног и међународног права у Америци, др. Фр. Либер у Њу-Јорку. Њу је прегледала једна комисија од виших официра, а потврдио је као закон тадашњи председник републике Линкон. Она садржи у 157 параграфа тачне прописе о целомé ратноме праву и то по најчовечнијим начелима новога времена.[10] Ова је инструкција млого опширнија и развученија него сви ратни регламани што их досада имадоше јевропске војске. Пошто она пак изриче опре-

[10]) Ту је кодификацију преведену и још допуњену издао на немачком језику проф. Блунчли под насловом »Das moderne Kriegsrecht« Nördlingen 1866. А тако је исто саопштио американски оригинал у својој књизи о међунар. праву (1868) на крају.

дељења, која имају опште међународно-правне садржине, и која одговарају правној свести данашњега доба, то она, разуме се, да мора имати важности и дејства далеко преко границе оне државе у којој је постала, и свакојако у највећој мери доприноси томе, да се данашње ратно право врши у што човечнијем правцу и да се тако тај правац у једноме великом делу међународног права у опште призна. Која би држава у Јевропи могла а да се не држи тих опредељења већ и за то само, да не би од стране јавнога мњења навукла на се стидни прекор, да је као држава „образоване Јевропе“ изостала у међународном праву иза прекоморскога континента и у опште иза данашњега цивилизованог човечанства. И женевска конвенција, коју мало пре споменусмо, може се сматрати као један део ратнога права, јер јој је садржина то, како ће се са рањеницима у рату поступати, а нарочито да се о рањеном непријатељу онако исто стара као и о своме сопственом војнику. Тој конвенцији, као што рекосмо, приступише све државе па чак и Турска; само се још Аустрија устезала да потпише уговор на коме стајаше име краља талијанскога, па ипак после две године при свим политичким скрупулама приступи тој конвенцији, јер није више смела да изостане иза осталих ако је хтела да задржи пред јавним мњењем име образоване државе.

Кад већ говоримо о томе, да ли има и да одиста има међу изворима данашњега међународног права и таквих који се могу са државним законодавством упоредити и који га управо у међународном правном обзиру заступају, онда нам ваља на овоме месту споменути још

један важан сурогат законодавства у међународном праву. Знамо по историји права, да су утврђење и даљи развитак приватног и кривичног, па и самог државног права у многим земљама јако унапредили некадашњи правни зборници, у којима су приватна лица, која беху вешта праву, сабрала и забележила сва правна определења, која важише у неком извесном времену. Садржина је тим правним зборницима у главноме она иста која и законодавству и закобицима. У целоме средњем веку видимо скоро у свима земљама, у којима беше развијенијег правнога стања, такве зборнике састављене од приватних лица, правника; но они наскоро добише општу важност у земљи. Шта више у Инглеској, где ни данас још нема кодификованог законика, ту на месту његовом стоје од приватних научника састављене правне књиге, које свакојако носе на себи печат неког модерног правног зборника, у колико је у њима сабрано и у неки систематски ред постављено све било обичајно било законско право, што у Инглеској важи, а разликују се од средњековних правних зборника, што им је систем на научним начелима подигнут и што уз само право, што важи, домећу своја научна објашњења (коментаре). У томе је обзиру најважнији коментар Блекстонов, по коме се и у школамаи нглеско право предаје. Такве правне зборнике обично је до сада у историји правнога развиатка изазивала сама потреба правнога стања, и од њих се обично започиње нов покрет у развитку права појединих земаља.

Кад је то тако било у приватноме и државном праву, онда свакојако имамо потпунога разлога, да појављивање

таквих правних књига или зборника у међународном праву сматрамо као напредак у развитку те гране правнога живота, и у већој сигурности међународно-правне практике. Више су пута већ просвећени државници и научници излазили на среду с тим захтевом, да се међународном право кодификује, да се садржина његова у каквом правном зборнику или законику потпуно изложи. То што беше само захтев, данас се већ у неким покушајима појављује као дело. Ти су покушаји поименце ови: Précis d' un Code du droit international par Alphonse de Domin-Petrushevecz, Leipzig 1861; — On a project for an international Code by David Dudley Field of New-Jork. Law Magazine p. 138. 1866. — Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staaten als Rechtsbuch dargestellt von Dr. T. C. Bluntschli. Nördlingen 1868. Ово су све радили поједини знаменити научници. Али је у тој истој ствари предузет удружен рад правника из више земаља. Харковски професор међународног права Каченовски[11]) учинио је инглеском конгресу за друштвене науке[12]) предлог, да се он прими припреме за посао кодификације међународног права; пошто американски правник Додли Филд[13]) на ново покрену ту ствар у поменутом инглеском друштву, то је услед тога наименована комисија, у којој су чланови и чувени правници из других земаља (н. пр. берлински професор Холцен-

[11]) В. о томе Д. Каченовски о современномъ состоянiи политическихъ наукъ на западѣ Европы и въ Россiй. 1862 стр. 104. примедба I.

[12]) У коме су се удружили најзнаменитији правници инглески.

[13]) Који је међу осталим чувен и са свога учешћа у законодавним пословима у Њу-Јорку.

дорф); неке партије међународног права подељене су међу неколицину чланова комисије, који их сада израђују. Је ли и то знак, да нема међународнога права, кад се чувени правници и државници из толиких образованих земаља у томе слажу, да је то право већ на томе ступњу развитка међу народима, да се може приступити кодификацији његовој? —

Пре него што завршимо своје разлагање о изворима међународног права, који су, разуме се, најочевиднија сведоцба да оно као позитивно одиста постоји, споменућемо узгред још један кога обично писци о међународном праву при набрајању извора његових изостављају,[14]) али који ипак има велике практичне редности. Та његова практична вредност тим већма излази на видик што га налазимо у књизи једног човека, који није само чувен као писац међународног права, него је уједно за живота познат био и са свога рада као практичан државник и дипломата; тај је човек толикогодишњи американски посланик у Данској а доцније у Прускої Хенри Хвитн[15]) Он међу изворима међународног права на истом

[14]) Не помиње га ни Хефтер, ни Опенхајм, ни Блунчли.

[15]) Он је написао два главна дела о међународном праву и то: Éléments du droit international II дела, најновије издање г. 1864.; за тим: Histoire des progrès du droit des gens en Europe et en Ameripue, Leipzig 1846 II. издање. Американски државник Виљем Бич-Лоренс каже у своме делу: Commentaire sur les éléments du dr. intern. et sur l' histoire de progrès etc. на стр. I. о горњем Хвитновом делу о међунар. праву ово: Место које заузимају »Éléments и т. д.« у кабинетима и на свеучилиштима хришћанских држава, овде су заменили вешто написани спис Фателов и уважење што га ужива то дело не само међу дипломатима, него и у законодавним скупштинама и у судовима међународним и т. д.«

месту наводи мњења на писмено издата и саопштена поверљиво од стране законозналаца (légistes) својим земаљским владама. Кад каква држава има неко тражење или рекламацију према некој другој држави због неких повреда својих права, она често чини оно, што би и поједини човек у таквом случају чинио. Она пита за савет своје званичне људе од закопа и права и она онда има уза се њихово мњење о праву које има да се примени у случају, о коме је реч. У архивима министарства спољних послова свију земаља има велика збирка таквих докумената, који, кад би се на свет изнели, били би велики добитак за међународно право.[16]) За што смо овај извор овде још нарочито напоменули? Зато да покажемо, како оно што данас правници и зналци закона у међународном праву као начела и поједина правна определења постављају да то не остаје само теорија, него да се то од стране оних, који практично раде на међународно-правном пољу, поштује и баш примењује у самој практици. У томе нас утврђује сведоџба човека као што је Хвитн.

Још један разлог, који се од стране самих неких правника[17]) наводи против опстанка позит. међунар. права, морамо критички да промотримо. Тај је разлог у томе, што они кажу да је карактерна црта свакоме праву,

---

[16]) Wheaton у нов. делу стр. 28.

[17]) И то знаменитих као н. пр. Puchta (Gewohnheitrecht I. део стр. 142.), Wippermann (Beiträge zum Staatsrecht), Faelati и др. Против њих а за међународно право писали су међу осталима Kaltenborn, Kritik d. Völkerrechtes стр, 169 и др., R. Mohl, Encyklopädie der Staatswisseschaften страна 463. и 464.

да је оно нешто спољно што се даде остварити или управо **изнудити**, да се дакле право какво без такве **изнудности** не може замислити: пошто пак за међународно право нема те власти, код које би се могла због повреде његове тужба подићи и која би му могла поштовање изнудити, то се онда оно не може ни уврстити међу права. Тај се цео доказ оснива на очевидној обмани. Пре свега је то управо petitio principii, кад се међународно право одриче с тога, што није изнудно, а овамо би ваљало доказати, да баш мора **све** право бити изнудно и да је то баш **битна**, суштаствена црта свакога права. Пре педесет и више године до душе беше та изнудност права нешто опште познато и признато. Данас се пак већ са много страна од знаменитих правника против тога устаје.[18]) Но најзад да допустимо то, да изнудност одиста спада међу битне карактерне црте свакога права, то ипак они, који међународном праву одричу изнудност, показују да нису на чисто са тим појмом самим. Јер изнудност, коју многи ишту при свакоме праву, па да се може правом у потпуном смислу назвати, то је изнудност **по идеји** а не фактично изнудност баш у свакоме појединоме случају. Пита се дакле: да ли је правна обвеза, што некоме извесном праву одговара, таква да се **у опште узевши** спољно може изнудити или не? И кад се на то може одговорити са: јесте! онда је право по свима својим карактерним цртама ту; а само онде, где изнудности ни у опште (без обзира на поједини случај)

---

[18]) Тако н. пр. међу осталима E. **Kuntze**, Excurse über röm. Recht г. 1869. I. одељак стр. 9.

ни у идеји нема, ту нема ни права. А да ли су опредељења међународног права у опште узевши по идеји својој изнудна, о томе не може бити никакве сумње; само то једно, да се признање каквога међународнога права снагом једне или удруженом снагом неколицине држава свакојако може изнудити, то је већ довољна потврда томе. Да пак има појединих случајева где та принуда фактично није могућна због неких случајних узрока, то не мења саму ствар ни мало, јер то може да се деси и при најпризнатијем и најпозитивнијем праву ма у којој сфери правнога живота. Зар се то не догађа толико и небројено пута и у самом приватном и државном праву? Али јамачно неће никоме пасти на ум, да приватноме праву одрече значај права за то, што понекад а и почесто поједини своје спорно право путем екзекуције не могу да остваре, што дужник нема никаквог имања и т. д. Неће нико казати, да кривично право нема правнога карактера за то, што понекад у појединои случају није могућно извршити га, што је кривац случајно побегао или се сам убио и т. д.

Признасмо дакле да је једна међу карактеристикама права и то, да оно мора бити нешто, што се даде спољно остварити, реалисати дакле и изнудити, али само се показује неразумевање права суштине тога појма, кад се та изнудност узима у томе смислу, да мора баш у сваком случају та изнудност бити могућна, а за тим кад се иште, да државно право, приватно право и међународно право морају баш сасвим истим начином, у истим формама, једном истом свечаном физичком принудом (полицијом и жандарима) да се изнуђавају. Свако се од

тих права према својим посебним различитим одношајима остварује и спољно изнуђава онаквим начином, какав тим одношајима по својој суштини одговара. Овде би сад ваљало да говоримо и о томе каквим се начином и којим правним средствима у данашњем позитивном међународном праву остварују правне тражбине и решавају међународноправни спорови; али то спада у обим формалног међународног права или у међународно-правни поступак. Ми смо наумили после овога политичног увода, кога посветисмо противницима међународног права, да приступимо самоме кратком и летимичном погледу на најновији развитак како материјалног тако и формалног (процесуалног) међународног права. Кад дакле дођемо у течају свога чланка до тога, да говоримо о најновијем стању међународног-правног поступка, онда ће тамо бити право место, да говоримо о судовима међународним, о правним средствима за решавање спорова и т. д. Што дакле у овоме уводу остаде неказано у томе обзиру, то ће се тамо допунити.

Сад само имамо још једно опште кратко посматрање. Пошто смо покушали да појединце критички промотримо нека тобож научна тврђења (али само тврђења!), која се наводе против опстанка позитивнога права међу народима, сад хоћемо нешто у опште да кажемо свима оним сумњачима о егзистенцији његовој, који без озбиљније студије и без дубљег разумевања за ток историје и њене велике резултате, имају обичај да у кратко са неким празним фразама одреку нешто, што је сама историја света непобитним фактима утврдила и на видик изнела. Као год што је приватно право последак и про-

извод целог правног и друштвеног развитка у неког известног народа, тако је и јавно међународно право производ историјског процеса, који је произашао из најразличнијих мирних и ратних односаја народа међу собом, као заостатак и резултат великих криза и борба, кроз које је пролазио. Према томе дакле и да нема никаквих писаних уговора и великих међународно-правних актова, довољна би била сама историја па да оснује опстанак међународног права. Један је немачки писац о томе казао: „То је најбоље мерило међународног права и велика књига, у којој правник ваља међународно право да тражи, а из које треба да га у научној форми развије; та је велика књига повесница.“ Обично се каже, истина, да међународно право тек постоји од триста година овамо. У старом веку међу старим народима не беше међународног права. Образовани Грци сматраху свакога странца и сваки страни народ као варвара, Римљани као непријатеља (hostis). У староме веку, на супрот данашњем, рат беше међу народима и државама правило, а мир тек изузетак основан на неким нарочитим уговорима и свезама. Па ипак то мњење о староме свету беше нешто, што су писци један од другога преписивали не старајући се о томе, да изближе сами испитају ствар. Али новија наука друкче ради. Данас устадоше научници, који чинише велика и дубока испитивања у историји међународног живота, и они на основу тих испитивања нађоше, да је у свију народа, који долазаше један с другим у свезу и додир, било неких, ма како суровых клица и почетака међународном праву; у новијим темељитим и

огромним испитивињима Лорана,[19]) Питера, Милера-Јохмуса[20]) видимо расветљену и разређену неизмерну област историје међународнога права од најстаријих времена и међу најстаријим народима истока и запада. Барбејрак, коментатор Гротов, износи нам на видик толику масу међународних уговора из најстаријих времена, које је понајвише саопштавао баш и у самоме оригиналном тексту.[21]) Дакле чак у оном сумраку историјском назире испитивачко око неке клице права међу народима у њиховом додиру, а не би га било данас у цивилизованом добу, где је солидарност интереса међу државама и народима већа него што би ко год могао на први поглед и замислити. Данас, где од проналаска компаса и од усавршења инструмената за гледање никакав пут морски није сувише дрзак и где смели путник око севернога пола предњи део своје лађе утискује међу стене од леда, кроз које себи тестеретом пут просеца, данас, где је Европа и северна Америка обасута на све стране гвозденим путовима и друмовима и где већ локомотив звижди кроз мисирску пустињу, на обалама Ганга, преко земљоуза панамског, где се телеграфска жица пружа од Петрограда до Мадрида, од Калкуте до Лон-

[19]) Histoire du droit des gens et des relations internationales p. F. Laurent. Paris et Gand 1855.

[20]) Pütter, Beitrage zur Völkerrechts-Geschichte u. Wissenshaft. 1843. —Müller-Jochmus, Gesch. des Völkerrechts im Alterthum. 1848.

[21]) Barbeyrac, Histoire des anciens traités depuis les temps les plus reculés, jusqu'à l' empereur Charlemagne. Најстарији уговор му је од г. 1496. пре Христа и то о амфиктионском савезу.

дона, од Париза до Алжира, од Квебека до Мехике и најзад од Енглеске испод океана до Америке; данас, где по свима морима и водама врве лађе и пароброди и где пут од старога света до новога не траје ни онолико дана колико је пре недеља трајао, где се неко са пута у Китај, Инђију, Калифорнију враћа са мањом остентацијом него што се некада враћао с пута од Београда до Пеште, где најпосле поштанска свеза постоји између свију страна света, свију земаља и градова — данас, дакле, где је зближење и свеза међу народима овога света толику висину достигла, где је трговина и индустрија постала светском трговином и светском индустријом, зар данас да се таква јака свеза може замислити без икаквих установљених услова, без икаквих сталних правила за тај додир и саобраћај?

А шта је наука до сада радила, је ли она стојала скрштених руку и непомична према тим огромним димензијама међународног саобраћаја и свезе? Кад је г. 1648. у Минстеру и Оснабрику закључен вестфалски мир, онда је тиме уједно завршена и једна епоха међународнога живота а нова започела. Реформација је продрла, протестантизам је сломио силу католицизма и папинства, које хтеде све државе и народе својом мрежом да обавије те да се у стени цркве скамени сав покрет и разнолики живот међународни; протенстантизам учини те је могла сад државна увереност да ускрсне из гроба, у коју ју беше бацила папина универзална моћ; сад је тек било потпуно самосталних подмета за развијено и самосвесно међународно право и сад је тек и наука о њему могла бујније да оживи. Још док су

католицизам и протестантизам хрвали се у крвавој борби већ се усред бојне буке чуо први глас нове науке о међународном праву. А сад, кад се мир закључи, наука пође напред. И од тога доба па до данас пред нама стоји двестагодишњи обилат научни рад на томе пољу, и највећи духови свију народа стоје забележени као радини и заступници науке о међународном праву. Но можда је та теорија о међународном праву остала само пуста теорија и ништа више, можда је она живела само у главама и књигама научника, а сама позитивна међународно-правна практика неће можда ништа о њој да зна? Баш на против. Непобитна повесничка факта показују нам да су баш услед испитивања науке и њених захтева долазиле реформе у самом практичном међународно-правном животу. Усред живота и хуке тридесетогодишњег рата, у коме се беху већ пореметили сви правни појмови и сва човечност и сав морал међународни утонуо у потоцима људске крви, ту се усуди Хуго Грот, грађанин тада најслободније јевропске државе, да изађе на среду са својим делом о међународном праву (de jure belli ac pacis)[22]) и пророчким гласом објави нова правна начела, на основи човечности и правичности. И он имаде то задовољство, да је видео где тадашњи суверени и државници усвојише његово дело као путовођу за међународно-правну практику.[23]) У седмогодишњем рату издаде Швајцарац Фател први пут своје дело на свет

[22]) Доживело досад већ 200 издања.

[23]) Тада силни краљ шведски Густав Адолф имаде Гротово дело увек под јастуком, као некада Александар маћедонски Омира. В. Kaltenborn, Kritik des Völkerrechtes стр. 45.

и он беше наследник Гротов у практици, јер се од сада практика увек на њега позивала. Кад су први силни потреси велике франнуске револуције задрмали Јевропом Мартенс се ипак није плашио да брани екзистенцију практичног међународног права против оних који га одрицаху и да изнесе право што је тада важило. Исту заслугу има Салфелд који имаде смелости да у оним временима где светско-монархичке тежње првог Наполеона најстрашније поколебаше досадашњи ред у међународно-правним односајима, тада баш да изда прво своје дело о начелима јевропског међународног права и да не само брани правно стање на супрот универзалној монархији, него шта више и да то правно стање даље развија према оправданим захтевима времена. И он наскоро доживе да из развалина Наполеонове светске царевине поникне нови ред међународнога права и то проникнут оним духом, кога је он у својој књизи заступао. Тако је дакле стојала наука према практици. А још већма се то потврђује тиме, кад видимо најдаровитије и најпросвећеније државнике и практичне дипломате, где се увршћују међу писце међународног права, те у себи оличавају свезу између теорије и практике; да напоменемо само имена као: Гагерн, Мартенс, де Киси, Хвитн, Бич-Лоренс и др. У тим успесима и резултатима науке саме о међународном праву и у томе што практика иде упоредо с њоме или бар узастопце за њом, у томе имамо најјаснију залогу и сведоџбу његовога опстанка и развитка. Јавно мњење је данас сила у Јевропи, оно све већи уплив добива у унутрашњим а по томе и у спољним међународним делима државним; а да јавно мњење није

ништа друго него дух времена, а дух времена ништа друго него савремена наука, то су нам доказали новији историци Бокл, Дрепер, Лоран, који каже на једноме месту у своме предговору: „L' histoire du monde est l' histoire du développement de la pensée."

Можда ће се когод зачудити, за што смо се оволико задржали око тога да доказујемо саму егзистенцију међународног права. У нас, колико нам је познато, до сада још ни једна једита научна речца није написана о међународном праву, изузевши, разуме се, публицистичке чланке у новинама.[24]) Чини нам се да ће ова наша расправа бити прва у нашој литератури о томе предмету. Па баш зато и мишљасмо да неће бити сувишно да се одмах у почетку мало дуже позабавимо око самога тога питања: има ли у опште некога међународнога права или га нема, кад оно још и данас наилази на неку извесну масу сумњача? А друго и у много развијенијим књижевностима, као н. пр. у Немачкој, и данас се још претреса то питање, а како онда да не буде тога у нас.

Да пређемо сад на сам новији развитак међународнога права и његове науке. Ту нам је сад задатак да летимичним критично-историјским погледом пређемо једно доба најновије историје међународнога живота, које почиње са американском и францеском револуцијом, а свршује се данашњим даном. То се доба у историји међународно-правнога живота дели опет у два повећа периода,

---

[24]) Ту имамо ипак да забележимо један изузетак, а то је што је Урош Кнежевић саопштио у »Правди« под насловом »Основи међунар. права« превод Блунчлијеве једне расправе о томе.

и то један период иде од обеју поменутих револуција па до г. 1830 или до јулијске револуције францеске, а други од те године до данас. Не можемо ни имати намеру, да у овоме једноме чланку оба та периода промотримо. У овоме ћемо чланку дакле узети преда се само први онај период, а други период биће предмет засебном другоме чланку.

I.

Какво беше међународно право, које се затекло у почетку овога периода и које је ваљало да подлегне преображају у новоме добу, које сада настаде? Најкраће се оно може карактерисати, кад се каже да то није ни било у правоме смислу међу-народно право, него је било у самој ствари међу-државно или управо међу-владалачко право. Истина реформација и вестфалски мир учинише те сад већ беше самосталних подмета међународнога права т. ј. беше самосталних држава са признатом сувереношћу, с којом је наравно у свези било то, што оне сад стојаху једна уз другу као равноправне и једнаке међународно-правне личности. Дакле спољни темељ, на коме се могаше развити међународно право у правоме смислу, беше већ ту, али је сад питање јесу ли те сада већ као самосталне међународно-правне личности признате суверене државе имале у себи већ довољно развите све оне унутарње стихи'је које су нужне за поспешан развитак међународног права? Пре свега те све државе, бар на копну јевропском, беху из реда апсолутне монархије, у којима је у обзиру на њихово државно право владало оно начело, које је

наивно, али ипак са свим прецизно изразио Луј XIV. у ономе своме: l' état c' est moi. Народи се ту ни у државном па дакле ни у међународном праву не бројаху као посебне личности, него као приватна баштина оне династије и онога владаоца, који је над њима владао. Они беху предмет најразвитије трговине, трампе и ћара, као и сваки други еспап између појединих власника; они се заједно са земљом и појединим откинутим комадима доносише у мираз или припадаху у наслеђе појединим династама и према томе је лако разумети, како женидба каквога принца или наследство каквога монарха могаху да буду покретала најкрвавијим ратовима и пустошењу земаља. Дворови и дипломатија подметаху своје интересе као кукавичка јаја, интересима народа, који крв своју пролеваху не у државним него у породичним ратовима, које изазиваше владалачко частољубље и грамзивост. Пошто је частољубивим дворовима требало млого новаца, да могу терати свој раскошлук, а пошто је тако исто тада у тим апсолутним, на феудалним основама зграђеним монархијама, владала она државна мудрост и вештина, која је названа и позната као кабинетска политика, то нису наравно ни последице могле изостати, које обично из такве политике поничу по међународно право и међународни живот. У чему се састојала та кабинетска политика и државна мудрост? Она се родила у Италији, усвојена ја од Спаније а за тим ушла у све тадашње кабинете јевропске У њојзи пре свега влада хладан себични рачун, који у унутрашности државе пушта да се државно тело скамени у автомата, да би се онда могло простим неким шупљим механизмом, који је осно-

ван на мртвоме појму безусловне покорности, овамо и онамо покретати. Таквој је политици сва државна снага у што већем броју душа, да се што веће војничке масе могу подизати; у све већем простору државног земљишта, које се са свију страна граби и нагомилава, да би се што више новца истерати могло, и најзад још у облику државних граница, о којима се пак само са војничког гледишта суди, у колико су згодније биле за нападај и обрану.

Лако је разумети како је таква политика са таквим државничким погледима морала по својој урођеној саможивости ићи једино за тим, да ту тобожњу снагу државе намножи једино тиме, што ће више земаља и људи приграбити ма којим начином. Познавајући само своју сопствену корист и то разуме се не корист народа, о којима се тада још ни мислило није, него корист дворова и династија, та политика за туђе право и туђ интерес не хтеде да знаде, а у избору средстава за своје цељи не беше ни искре савесности; та политика истина знаде уобичајене форме међународно-правнога саобраћаја с варљивом привидношћу да употреби, али је у самој ствари, дакле материјално, свако правно начело газила. Кад се дакле узме у обзир наслеђивање народа и држава и трговина с њима, а даље сад баш карактерисана политика себичности и грабежа, тада се може појмити како је Фенелон могао изнети на среду то питање: „да ли какав владалац, који, као од прилике Карло V., пола Јевропе наследи, тиме уједно наслеђује и то право, да другој половини Јевропе и целога света законе прописује?!“ Према оваквом стању тадашње међународно-

правне практике, мораде са свим природно као реакција према кабинетској политици великих држава појединих да поникне мисао т. н. јевропске равнотеже, основане на праву самоодржања, чије практично изведење беше од сада главни задатак јевропске међународне политике. Ту је мисао ако не родила, а оно одојила тадашња међународно-правна наука, и најбољега јој је израза дао већ поменути мудри Францез Фенелон у своме делу „Examen de la conscience sur les devoirs de la royauté“,[25]) а тако исто овамо спада и опширан предлог кога под именом „Projet de traité pour rendre la paix perpetuelle“ у време утрехтскога мира 1713. издаде Абе де Сен Пијер.[26]) Мисао о тој равнотежи поникла је са свим природно из тадашњих одношаја, и наука јој је дала према својим тадашњим појмовима одиста лепога и племенитога значења, али под рукама тадашњих дипломатских практичара мораде она да добије изопачен и осакаћен облик. Јер пре свега тадашња државна мудрост не беше кадра да се уздигне до мисли неке органске равнотеже у Јевропи, него она је ту мисао узимала онако исто материјалистично и механично, као што су онда у опште схватани сви државни и међународни одношаји т. ј. мишљаху да ће основати равнотежу на што равнијој спољној, физичкој сили појединих држава, узевши ту силу

---

[25]) Wheaton, histoire des progrès du droit des gens I. стр. 111 и д.

[26]) О томе међу осталим у »Revue des deux mondes« од Февр. 1869. чланак под насловом »L' Abbé de Saint-Pierre et ses projets de réforme p. Léonce be Lavergne« и Wheaton у нав. д. I. стр. 325.

једино по броју душа, по простору земљишта и најпосле по броју топова и бајонета, а не узимаху у обзир да има још и других много важнијих чинилаца, који претежу млого на ваги државне снаге. Тај равнотежни систем, као што га тадашњи дипломати замишљаху, не имађаше никаквог сталног начела у себи, на коме би се оснивао, које би му обезбедило трајни опстанак, него то је све ваљало да буде основано на колебљивим и променљивим спољним одношајима моћи међу појединим државама; зато је тај цео систем остао нека бесмислица и шимера, око које се вечито крпарило, па тек што је на једном крају закрпљена, а она се на другом крају већ почела дерати. До каквих апсурдних конзеквенција може такво схватање равнотеже да дође показало се у томе, што, кад је једна велика сила ма којим начином раширила се, одмах су и друге све мислиле да могу искати према томе неки еквиваленат, неку накнаду; шта више, почеше спречавати унутрашњи развитак снаге појединим државама кад видеше да не могу с њоме у томе упоредо да корачају. И зато постаде равнотежни систем извор или бар спољни изговор толиким међународно-правним иступима и правним повредама.

Уз овакве претпоставке равнотежни систем мораде да се изметне у систем међусобног слабљења, потирања, вечитог колебања, највеће неверности у промени алијансија, у повреди уговора,[27]) јер не треба никако заборавити, да је кабинетска политика са својим себичним рачунима непрестано у заседи седела, те вребала при-

---

[27]) Oppenheim, System d. Völkerrechts стр. 27. издање од 1867.

лику, кад ће моћи под маском одржања равнотеже штогод за се да улови. Ту јој је пак сам тај поменути систем давао врло добро средство у руке, јер такав систем равнотеже се по самој теорији не да ни замислити без некога с њиме скопчанога **права интервенције или мешања** у посебне околности и односе оних држава, које би се огрешиле о тај систем.[28]) Тако су међу осталим умешале се европске силе у унутарње односе Шпаније после смрти Карла II., те узеше на се да одреде наследство тога престола, и кад је шпански двор против уговора међу силама о томе питању протестовао показујући да се тим уговорима вређају основни закони шпанске државе и вређа се независност шпанскога народа, тада се од стране сила против те протестације, одговорило тиме, што се позиваху на **право интервенције** у корист начелу јевропске равнотеже, а да у неких од тих сила доиста не беше никакве друге скривене мисли, то сведоче Инглеска и сајужене државе нидерланске, које обе никако и не помишљаху на шпанску круну.[29]) Услед овога питања породи се крвави рат и то један од најкрвавијих, што их беше од тридесетогодишњег овамо, а тај се рат завршио **утрехтским миром** г. 1713., о коме се обично у свима историјама међународнога права казује,[30]) како је врло важан по међународно-правне

---

[28]) О томе праву или начелу интервенције каже Wheaton, histoire des progrès I. 110. »Quelles qu' aient été les disputes relatives á son application, **le principe même était généralement reconni!!**

[29]) W. **Beach Lawrence**, Commentaire sur les éléments du dr. international etc. II. стр. 206. изд. г. 1869.

[30]) Н. пр. Berner, Kongresse u. Friedenschlüsse d. neueren Zeit у »Staatswörterbuch v. Bluntschli u. Brater« V. део; Wheaton, histoire I. стр. 126. и т. д.

односаје јевропске; али кад се узму на среду његова опредељења, онда ће се истина видети да је ту практично у свечане међународне уговоре ушла примена система равнотеже и на њему основаног начела интервенције, али да је баш за то све то саграђено било на врло лабавом темељу, јер равнотежни систем, по самој својој природи, кадар беше да ствара само неке провизорије. Кад поставише као стално опредељење јевропскога јавнога права, да круна шпанска и француска никада не сме бити на једној глави, тако исто нису питали шпански народ за његово мњење, као год што се нису обзирали на унутарње благостање Белгије, Милана и Напуља, кад их оцепише од Шпаније, те их дадоше другоме господару — Аустрији, или управо аустријском „владајућем дому“. Једино опредељење утрехтскога мира, које показује неки међународно-правни напредак, у томе је, што је тај мир санкционисао инглеску револуцију г. 1688 као нову легитимност и ујамчио наследство круне британске онако, како је опредељено актом парламента. Тиме бар за Инглеску падоше Стјуарти и начело права по божијој милости (droit divin) на коме се они оснивају, а признаде се у неколико начело народног самоопредељења међународноправним актом. Но то беше само за острва британска, али копно јевропско остаде непрестано на старим основама „божијег права“.

Од мира утрехтскога па све до француске револуције међународно-правна практика врзла се у староме колосеку. Заман је наука већ почела живо радити на томе, да се дође до преображаја у међународном праву, практика је за њом ишла али врло споро, а најглавнији

узрок, што не могаше да буде великога покрета у напред, беше у томе, што унутарње државно право још почиваше на основама феудализма и апсолутизма, и што они, који руковаше међународно-правном практиком, беху још једнако они исти хладни и саможиви кабинетски политичари, који могоше упливом науке истина да промене спољну длаку, али ћуд никако, као што и Хефтер[31]) каже да је та политика „употребљавала научно право више за то, да даде својим захтевима неку спољну правну боју, него што је баш у самој ствари владала се по њему;" тако се то опажа међу осталим и у томе, што сада већ у ратноме праву на место простих свечаних објава рата дођоше међународно-правна разлагања и дедукције,[32]) јер државу да им ваља имати бар привидност права за се, ако неће да против себе подигну целу Јевропу; а у томе се огледа већ неки напредак, који се има чисто међународно-правној Хугом Гротом Пуфендорфом и др. покренутој науци приписати. — Али ови сви малени напреци скоро се губе према деморализацији и безначелности, која беше овладала тадашњом саревњивом политиком. Она унеситости својој дође тад већ до тога, да са свим изврне и злоупотреби мисао равнотеже и на њој основано право интервенције, јер осем тога што многе силе, само да би друге слабиле а свој уплив тиме увећале, сваки час се позиваху на право мешања те узимаху за изговор или религијозне интересе и немире, као Луј XIV. и Ришеље, а како им је стало до их религијозних интереса види се по томе што у Ин-

[31]) Europ. Völkerr. у уводу стр. 10.
[32]) Oppenheim, у н. д. стр. 29.

глеској потпомагаху католичке Стјуарте, у Немачкој протестанте а међу тим их у својој држави гонише; или пак најзад још дођоше до те мисли, да се снага неколицине од држава може тако исто сјединити зарад заједничког увећања и угњетавања слабијих и усамљених држава, као год што се је сједињавала за одбрану и одбијање нападаја. Ту сад изађе на среду т. н. систем арондисања, под којим се покривалом управо скривао систем деобе заједничкога плена. Тиме сада систем равнотеже изгуби са свим своје значење, ма да се износило, да се он још једнако одржава, само ако се силе међу собом споразумеју о једнакој деоби отетих земаља. Ту је сад кабинетска политика попела се на вршак своје себичности и као прва жртва томе новоме систему паде краљевина Пољска. „У име свете тројице“[33]) она се раздера на троје и разделише је између себе Русија, Аустрија и Пруска. Разуме се да су тај свој атентат против најсветијих права народних и против основних опредељења међународнога права усред саме деобе правдали и премазали бојом некога права, јер се још једнако позиваху на начело равнотеже, коме је тобож пољска анархија била опасна. Истина тадашњи краљ пољски протестовао је против тога међународно-правнога злочина и називао га је неправедним, насилним и противним легитимним правима пољскога народа, али је тај протест прохујао нечувен и неуважен у тадашњој дипломатској Јевропи, која је у несвестици измождена лежала. Инглеска и Француска ћуташе, а и од стране осталих држава

[33]) Уговори о деоби наравно почињу увек са речима: Au nom de la Très-Sainte Trinité!

не чу се ни најмање чуђење и гнушање, јер већ ниједна није имала другу ни због чега да кори, пошто је такав начин-дељења одговарао са свим карактеру тадашње међународне политике. Језуитизам и лаж тако већ постадоше обично средство дипломата, да је францески дипломата Торси могао казати: „Le meilleur moyen de tromper les cours, c' est d'y·parler toujours vrai“, а кардинал Дибоа могао је јавно изрећи начело, да онај, који хоће у политици неке успехе да постигне, не сме нимало презати од тога да буде преступник. Расцепљење једнога народа беше лако као перо на моралној ваги те бездушне, материјалистичне политике, која знађаше и признаваше само принчеве и дворове, којима се масе људи даваху на исисавање.

Инглеска би истина тада била у стању а и потпуно овлашћена да се противи тој старој кабинетској политици и тим међународно-правним повредама, јер инглеска влада мораде од времена инглеске револуције стајати на бранику као заступница инглескога народа, а према томе би морала заступати народне интересе и осталих народа. Али Инглеска није ишла за тим да своје начело направи јевропским и штедила је апсолутистичке силе, јер је она у другоме обзиру терала политику себичну и противуправну, а то је што се тиче неких питања у поморском међународном праву. Она је шта више највећма сметала томе да се развије праведно и човечно поморско међународно право, пошто је пре свега присвајала себи искључиво господарство над неким морима да би тим лакше могла одржати своју надмоћност на мору и монопол у прекоморској трговини; услед чега је,

разуме се, била противна правима неутралне трговине, док је међутим Холандија, са осталим мањим државама, устајала у заштиту тих међународних права. Важна међународно-правна питања о блокади, о контрабанди и т. д. постадоше предметом спора између најглавнијих јевропских држава и добише сада донде још нечувенога значења. Нека су се од тих међународно-правних питања у многим међународним уговорима из тога доба решила у доиста напредном смислу,[34]) нека пак остадоше нерешена, и у главноме се може казати, да је Инглеска ипак задржала своју супремацију на мору, нарочито у прекоморској трговини и прекоморским колонијама.

Кад се узме у обзир оно, што до сад у крупним и општим цртама напоменусмо, а поименце непрестано понављану повреду најсветијих уговора, и најгрешнију игру са вером и поштењем, међународно-правне преступе, што излазише из најнижих побуда тесногруде себичности; кад се узме у обзир, како систем јевропске равнотеже сад већ постаде само још крваво исакаћеном лешином, пошто дух, који се у почетку чињаше да га оживљава — а то је бар неко поштовање према међународном праву или бар праву држава међу собом — пошто тај дух са свим ишчезе; и кад се најзад узме у обзир како тај цео систем, као што смо видели, не ношаше у себи самоме способност за живот и трајање, пошто у смислу само механичке измерености државних снага не могаше добити сталнога облика, јер је растење материјалне као и духовне и моралне снаге разних народа везано за разне услове, дакле се основе државној снази

[34]) О томе најопширније Wheaton, histoire I. стр. 145, — 213.

мењају у врло различним размерима, ма како подједнак простор земље и број становништва у тих држава био. Кад се све то узме у обзир, онда ће се видети да је потпуно право имао кардинал Флери, кад је Абе-у Сен-Пијеру, који му је саопштио свој предлог за вечити мир, одговорио: „Vouz avez oublié un article essentiel, celui d'envoyer des missionairs pour toucher les coeurs des princes et les persuader d'entrer dans vos vues.“ (Ви сте заборавили битни један чланак у вашем предлогу, а тај је да пошљете мисионаре, који ће владаоце у срце дирнути и наговорити их да приступе вашим назорима).

У осталом већ је у томе добу наука радила живо на томе, да здрава начела о међународном праву продру у народе, како ће ови једном поискати своје право натраг, да они буду управо подмети међународног права и да и они добију гласа у решавању својих судбина. Г. 1758. издаде Швајцарац Фател[35]) први пут своје међународно право, у коме међу осталим смело и отворено брањаше самоопредељење народа казујући међу осталим: „Дакле је очевидно, да народ има пуно право да сам себи устав даде, да га одржи, да га дотерује и да све што се владе тиче по својој вољи уређује, и нико нема права да га у томе пречи.“ Русо издаде међу осталим г. 1761. извод из предлога за вечити мир од поменутога Сен-Пијера, али је то у самој ствари била сама Русовљева мисао о тој ствари. И он је ту речито износио мане доондашње међународне практике, а наро-

[35]) de Vattel, Le droit des gens, ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains.

чито славо- и користољубље владалаца и плетке дипломатске. Овде још морамо споменути Мартенса[36]) и Мозера,[37]) основача позитивне школе у међународноправној науци, као велике учитеље међународнога права.

Но што је наука давно већ издалека и полако спремала, то је сад већ у једном великом светско-историјском догађају почело живога облика да добија. Гром топова у северној Америци огласио је Јевропи нову епоху у историји и у међународном животу. Г. 1775. насеобине се у северној Америци подигоше против тиранске колонијалне политике инглеске, те већ идуће године те јуначке борбе прогласише своју независност у оној племенитој и знаменитој изјави о којој Бокл[38]) каже „да би је ваљало обесити у дечију собу свакога краља, и приковати изнад уласка свакога краљевскога двора.“ У Француској већ се јако беше развило оно јавно расположење, из кога пониче велика револуција, и ова је американска изјава пала на плодну земљу и још већма семе посејала. Опште је мњење у Францеској већ сада толико снаге добило, да је сад већ нагнало и саму францеску владу, да стане уз младу државу американску[39]) и тако г. 1778. францеска влада са младом републиком склопи

---

[36]) Précis du droit des gens moderne dé l'Europe fondé sur les traités et l'usage. Прво изд. г. 1785. најновије 1858. г. издао Ch. Vergé.

[37]) Versuch des neuesten europ. Völkerrechts in Friedens- und Kriegs-Zeiten. 10. части г. 1777—1780.

[38]) Buckle, Gesch. d. Civilisation in England (Ругеов превод). I. 2. одељење стр. 379.

[39]) Сведоџбу о томе, да је тада дојиста јавно мњење нагнало францу. владу да буде уз Америку, даје Buckle у нав. делу иста страна, прим. 206.

уговор, у коме се обвеза да ће Америку у свима њеним тако сјајно извојеваним правима потпомагати. Уз тај уговор пристане и Шпанија по својим пређашњим међународним обвезама према Францеској. Услед тога се породи занимљива дипломатска препирка између Францеске и Инглеске, у којој је знаменито, да је Францеска први пут поставила теоријска начела, по којима се „признање" какве нове државе односи на већ свршено дело (fait accompli) и по којима је свака интервенција у унутарње одношаје других држава недопуштена, дакле први пут изрекла начело неинтервенције.[40]) Породи се рат између Инглеске с једне и сила што бејаху уз Америке саме с друге стране. Најзад у миру верзаљском г. 1783. би призната и од саме Инглеске и свију осталих држава независност 13 сајужених, суверених држава северно-американских и тиме нов један велики и слободан народ постаде важним и утицајним чланом међународно-правнога садржаја. Америка би одмах сада као заступница народног начела на супрот начелу легатимном и династичном јевропских дворова могла извесно јако утицати на јевропске међународно-правне одношаје, али она наступи у јевропским међународним расправама и пословима са напредним начелом немешања и за сада не имаде спољнога видљивога утицаја на облик јевропских међународних одношаја. Али је тим већи био морални утицај њених установа на расположење духова у старој Јевропи, о чему ћемо мало ниже говорити. У

[40]) Та је препирка саопштена опширно у Wheaton, histoire I. 354—357 и Ch. de Martens, Nouvelles causes célèbres d. droit d. gens I. стр. 425—436.

осталом већ и сада тек што Америка настаде, већ су се опажале добре последице политичног делања те младе државе у појединим питањима нарочито поморског међународног и ратнога права. Већ у својим првим трговачким уговорима са Францеском и Нидерландском извојева она признање начелу: „Слободна лађа, слободно добро.“ За тим у њеном уговору доцнијем са Пруском поставише се таква определења, која се односе на вођење рата на мору и на дејства ратнога стања по неутралну трговину, која беху од великог идеалног значења као претходни случајеви (Präcedenzfälle). Па баш и поводом тим што се Инглеска заратила због северне Америке и што је себи присвојила особена права на мору, подиже се против ње још г. 1780. по иницијативи руској т. н. оружана неутралност, уз коју пристадоше све сухоземне силе, и која изнесе начела о поморском праву, нарочито опет што се тиче неутралне трговине у ратно време и што се тиче појма о контрабанди, која начела добише трајну важност у јевропском међународном праву.[41]) Уједно нови устав американски постави то по међународно-право важно и уједно напредно начело, да међународни уговори северне Америке са другим државама не смеју никада имати никаквих тајних чланака (articles sécrets).

Францеска револуција и њен уплив на међународно право. Што је американски устанак тек само

---

[41]) О свима тим међународно-правним споровима, који се тичу поморског међунар. права у овоме периоду говори Hautefeuille, histoire des origines, des progrès et des variations du droit maritime international, 1869. 2. изд.

почео, то је велика францеска револуција фактично у самим јевропским међународно-правним одношајима наставила. За то се од њих и почиње нов период у развитку новијег међународног права. Ми смо се мало дуже позабавили при карактеристици онога стања које је владало међународно-правном практиком непосредно пред францеску револуцију. То смо зато учинили, да би се тим боље разумео преображај, који је са францеском револуцијом започео и са самим међународним правом. Пре свега се францеска револуција истина односила само на унутарње државно право, али су унутарње државно и спољно државно или међународно две сестре од једне мајке, две стране једнога истога тела, те за то су међу собом у тесној свези, и сваки развитак, сви напредци и назадци у унутарњем држ. праву одмах се огледају и на пољу међународног права, пресудно утичу на њега.[42]) То ћемо доцније у идућем периоду међународно-правнога развитка још боље моћи да докажемо. Шта је у периоду, који је претходио америк. и францеској револуцији, сметало највећма томе, да се развије паметна, на сувременој науци и здравим начелима основана међународно-правна практика? Сметало је то што смо већ пре напоменули и што ћемо ради свезе опет да поновимо, а то је: што је још унутарње државно право било везано у узе апсолутизма и права по божијој милости, које је народе и државе сматрало као приват-

---

[42]) »Les sciences morales et politiquessont solidaires dans leur développement et dans leur décadence.« Ch. Vergé у делу »Précis du dıoit des gens mederne de l' Europe p. G. F. Martens« г. 1858. Introduction стр. 1.

ноправну баштину владалачку којом они могу располагати за свој ћеф и за своје частољубиве интересе, отуда онда грамжење апсолутних монархија за освајањем земаља и она кабинетска политика, која само владаоце са њиховим династичким интересима сматраше као субјекте међународнога права; и као што су се начела тадашњег, на идеји неке измајсторисане равнотеже основаног чисто политичног система међународних одношаја, развила упоредо са начелима унутрашњег државног права из времена апсолутизма и „ancien régime"-а — тако исто мораде ново државно право францеске револуције имати преображајнога уплива на међународно право. Могу хладни политичари колико хоће смејати се проглашавању општих човечанских права у једноме писаном уставу, на једном комаду хартије ипак је громовити глас, који је из Францеске г. 1791. први пут у име угњетеног човечанства проговорио, ипак је тај глас дубоко одјекнуо у свима срцима народним у Јевропи; Францеска, подигавши се на ноге као један човек и поискавши натраг забачена и погажена политична права народа и личну слободу и сахранивши апсолутно краљевство у покрету републиканском прогласила је начело народне суверености; томе новоме начелу остаје вечита заслуга, да је очевидно показало несмисао кабинетске политике и потчињавања државних и народних интереса под интересе једне личности или једне породице. Сад је први пут опет народ сам као свесна целина изашао на позорницу светску као права државно- и међународно-правна личност; он сад беше сам свој суверен, он располагаше са својом судбином, он сад изнесе очи-

гледно опет на видик ону основну мисао државног и међународног права, која се у освојачком грамжењу апсолутне монархије, у владалачким распрама око наследства и земаља, у непрестаној интересима тренутка опредељиваној промени алијансија изгубила беше; а та је основна мисао да су народи тада још сваковрсно раскомадани и дати у прћију или баштину разним „владајућим домовима“, да су они управо прави подмети и носиоци државног и међународно-правног живота.

Ово је значило дакле промену основне мисли досадашњег државног и међународног права, што је важило. По новоме начелу народне суверености падало је начело легитимности, народи по њему више не могоше бити предмети трампе, трговине и наследства, и досадашња кабинетска политика губи дакле предмет свога најглавнијег и најревноснијег делања. Дипломатске плетке губе поље свога делања. Једно је францеска револуција срушила феудална права, основу апсолутизма, и изрекла млоге космополитске мисли, које су важне у међународно-правном обзиру, поименце укинуће ропства, слободу савести или религијозну слободу и т. д.

Природно је са свим, да је францеска револуција због својих нових начела, што их је изрекла, и због духовног покрета што га је изазвала у осталих народа, морала побудити страх и одвратност свију апсолутистичних дворова и целога тадашњег дипломатског света. Заступници старога система и апсолутни монарси Аустрије и Прајске скупише се дакле у Пилницу и склопише пилничку конвенцију г. 1791. против младе францеске републике. Ту се створи прва алијансија про-

тив францеске, доцније јој приступише све остале сухоземне силе, па и сама Инглеска, чији државници Пит и Бурке огласише да је Францеска избрисана из реда јевропских земаља, да дакле стоји ван међународног права. По дипломатским изјавама, што тада изађоше од разних дворова, види се очевидно да је тој алијансији била цељ да успостави старо стање ствари у Францеској;[43]) Хвитьн[44]) каже: „ce fut une intervention armée contre les principes de la revolution française, dont on craignait la contagion et l' exemple si dangereux pour les monarchies limitrophes.“ Опет се позваше на равнотежу која се тобож ремети од стране францеске и на своје право мешања у унутарње околности францеске због тога. Али овде сада беше први пут најкобније врсте интервенција, а то је интервенција због неких изречених начела, против неких политичких идеја, која је касније толику масу невоље на Јевропу навукла.

Сад Францеска имаде повода и прилике да се за саму себе позива на оно начело, што га је још у американском рату за ослобођење у корист Америци заступала, а то је начело немешања или неинтервенције. А то је учинила у једноме акту народне скупштине од 20. апр. 1791., кога је знаменити Кондорсе саставио, и у коме заступници францеског народа пред лицем целога света изрекоше начела, што беху одређена да целом Јовропом прођу, да државни и међународно-правни постојећи си-

[43]) Све те актове опширно саопштава Wheaton, histoire II. стр. 2 — 12.

[44]) У нав. месту стр. 13.

стем из основа потресу, и ту се уједно позиваху на начело немешања.

Осем тога пак францески народни конвент издаде идуће г. 1792. свој знаменити декрет, чију је садржину вредно овде саопштити у целини: „La convention nationale déclare qu' elle accordera secours et fraternité à tous les peuples qui voudront recourer leur liberté; et elle charge le pouvoir exécutif de donner des ordres aux généraux des armées françaises pour secourir les citoyens qui auraient été, ou qui seraient vexés pour la cause de la liberte!“ (Народни конвент изјављује да ће он дати помоћи братинске свима народима који усхтедну да задобију своју слободу и он налаже извршној власти да даде заповест свима ђенералима франц. војске да помогну свима грађанима који би били или који ће бити гоњени ради ствари слободе). То је главна садржина тога декрета. То не беше ништа друго од стране францеске, него просто акт обране: јер кад се апсолутизам свезао међу собом, да грубом силом угуши клицу нове слободе и ново проглашеног народнога права, онда је Францеска потпуно право имала да на супрот тој апсолутистичкој наоружаној коалицији позове у свезу с њоме потиштене народе; то беше просто међународно-правни одговор на пилничку конвенцију. Овде морамо напоменути такође ону „déclaration du droit des gens“, коју је заступник Грегоар поднео конвенту г. 1795. и у којој је у 21 чланку изложио она начела међународно-правна, која ваља да усвоје сви народи и која су представљала основну реформу у међународном праву. Конвент из политичких обзира ту де-

кларацију није усвојио, али је она ипак на све стране позната била. Али тај поменути декрет францускога конвента и поменута декларација још већма распалише поплашене дворове, који се бојаху већ и саме прилепљивости идеја и које хтедоше да у конгресу, томе највишем јевропском међународно-правноме збору, и од сада непрестано седе све сами апсолутни владаоци. И тако дакле неизбежно мораде доћи до сукоба између Францеске с једне и сајужених дворова с друге стране, а то значи да сад настадоше они вулкански потреси, који у повесници обично прате борбу између двеју светских идеја, између два супротна велика начела, која се сад хрваше о првенство. У томе сукобу показа усамљена, од свију савезника остављена Францеска зачуђеноме свету први пут потпуну снагу и непобедљивост слободног, самосвесног народа на супрот милитаризму, који је као оруђе васпитан у касарнама апсолутизма. Док је војевала Францеска као република наравно да је победоносно напред продирући ширила своја начела у свима земљама, куд је год дошла и да је оснивала републике као: батавску, лигурску, хелветску, римску републику и т. д. У Растату се састаде конгрес ради утврђења мира међу зараћеним странама, но међу тим се видело да помирење међу таквим начелним противницима није могућно; конгрес се разиђе без успеха и би још жигосан међународноправним злочином а то је мучким убиством францеских одасланика од стране Аустрије.[45])

[45]) »Autriche ne répondit pas et ne pouvait pas répondre aux accusations dirigées contre elle.« Thiers, hist. de la revol· française 22 me éditión II. стр. 526. У осталом о томе је растатском убиству вођен велики спор међу историцима.

Но међу тим се наједаред и у Францеској самој променише ствари. На место републике никче на један мах војничка диктатура и деспотизам једнога човека, који се својим војничким генијем на врх државе попео. Ма да је републику уништио и увео апсолутизам у Францеској, ипак Наполеон у очима легитимних јевропских владара беше син револуције и узурпатор, а и он је према њима настављао положај, што га је од републике наследио само што је он то чинио са сасвим другом мишљу. Ако је већ и францеска млада република у ватри борбе нападнута са свију страна и занесена сјајним победама упала у неколико опет натраг у колосек старога система изнесавши старо материјалистично међународно-правно начело „природних граница"[46]) и окренувши га сад против његових сопствених заступника, то је сад конзул а доцније император Наполеон силовитим мачем својим почео да дере све постојеће уговоре, да расеца све правне узе, што везиваху јевропску међународну заједницу међу собом, да руши немилице све оне међународно-правне створове, што их је кабинетска политика кроз столећа на основу самих свечаних конгреса и уговора трудно подигла била. Што је Наполеон почео да руши те скрпљене створове кабинетске политике, у томе још не би никакве штете него још напротив користи по народе било; али што је он почео ногама да гази и нај-

[46]) које данас наравно пада пред начелом народности. Од овога се доба датира историјска тежња францеска за рајнском обалом као за својом природном границом. Већ у конвенту изрекоше ту кобну мисао Боаси д' Англа и Бурдон. в. Berner, Kongresse u. Friedenschlüsse d. neuer. Zeit у Блунчлијевом »Staatswörterbuch«-у. V. део стр. 673.

освећенија начела међународног права, што је самосталне државе једним потезом пера брисао са карте, те их поклањао у баштину својој родбини, што је свуда око себе оснивао монархије са Наполеонидима на челу по своме калупу и што је у опште најочевидније ишао за универзалном монархијом Карла великог и Луја XIV. у увећаном издању,[47]) то га начини гробаром сваког међународног права и то учини те се увређени народи сами већ подигоше против њега. И тако се космополитска слобода францеске револуције и републике изметну под рукама Наполеоновим у космополитски цезаризам.

За време силних војених похода и ратова Наполеонових настаде права криза у међународном праву; она је обележена повредом сваке међународно-правне установе. Основе саме су се колебале; дакле не могаше ништа тврдо да стоји. Питање беше сада положено: хоће ли сада цело на суверености самосталних државних личности основано међународно право да утоне у универзалној монархији под гвозденом руком једног деспота, или ће се оно удруженом снагом осталих народа одржати на основи слободне, уређене заједнице међу самосталним народним личностима? То дакле баш беше питање о основи самој.

Све скоро сухоземне силе беху подлегле горостасној сили и генију великог ратника; Наполеон је права неу-

---

[47]) Истина да је нећак »великога« стрица потоњи цар Наполеон III. у својој књизи »Idées Napoléoniennes« (ми имамо у рукама немачки од Наполеона ауторисани превод те књиге од А. Хирша) хтео да докаже, како је »велики« цар имао много вишу мисао да оснује неку јеврoп. федерацију. Али томе нико не верује!

тралне области с војском пролазио и у опште чинио сваку међународну самовољу према осталим народима и државама. Једина још Инглеска стојаше непобеђена на супрот францеском освојачу. Сад се у силовитој борби својој те две државе надметаше да пониште са свим и то Францеска међународно право сухоземнога рата, а Инглеска међунар. право рата на мору не поштујући никаква права неутралних. Ту сад изађоше инглеске наредбе тајнога савета, којима се повређује право блокаде, право прегледања неутралних лађа, слобода трговине неутралних држава. Наполеон на те наредбе одговори континенталним системом, по коме је ваљало Инглеска да буде искључена од сваке свезе са континентом; он својим декретом из Берлина од 21. нов. 1806. постави британска острва на суву и на мору у стање блокаде. На то Инглеска опет одговори са новим репресалијама, а Францеска опет са новим и тако је то све редом ишло.

Пошто се као што већ рекосмо рат франц. републике против апсолутних монарха изметну у рат францеског императора и освојача против нáрôдâ, то сад разуме се да могоше те исте апсолутистичке силе на супрот Францеској позвати се на оне исте идеје народности и слободе, с којима је у почетку Францеска против њих на мејдан изашла била. Легитимни јевропски монарси „по божијој милости“ сада се у великој нужди и невољи сетише да има и нáрода̂ на свету, те се сад на њих позваше наравно у име интереса народних и интереса слободе; ту се сада у практици државно-правној у Јевропи први пут показа конституцијонализам; наполеонски су га ра-

тови прахом и оловом крстили. Тако је дакле сад спољно међународно право утицало на даљи развитак унутарњег држ. права.

Наполеон паде под ударцима удружених сила и увређених народа, с којима се свезаше и природне силе на леденим пољанама руским. — Сад је ваљало јевропско међународно право, после ове кризе, на ново да се препороди а да тај препорођај доврши то беше задатак бечкоме конгресу од г. 1815.

Но пре него што пређемо на рад бечкога конгреса и на његове последице морамо за час сврнути погледом на далеки исток јевропски, који се нас нарочито тиче. У овом добу, о коме говоримо и непосредно пре њега, Турска слабо се мешала у међународне послове јевропске сем пређашњих турских ратова; она још не беше примљена у међународно-правну заједницу јевропских држава, те се према томе њене ствари и њени међународни сукоби и послови никада не узимаху у обзир при великим међународно-правним опредељењима тога доба. Она имаде истина довољно ратова са Аустријом, а још више с Русијом, но никада се актови, којима се ти ратови докончаваху, не сматрају као део општег међународног права, него имадоше само важности бечкоме конгресу, који је при својој радњи обухватио био цео континенат јевропски, дотакоше се свију земаља и земљица, само Турска и земљиште турско остадоше недотакнути тим великим међународно-правним опредељењима. Па ипак се у Турској за време, док је на западу настао међународно-правни хаос услед Наполеонових победа, десило нешто, у чему беше клица великим међународно-правним

последицама у будућности, и што беше такође далеки одсјајак онога пламена, што се разгорео беше у Француској и почео да осветљује цело копно јевропско. Г. 1804. јуначка се Шумадија подиже у борбу са Турском и иза неколико година храбре борбе створи се самостална државица хришћанска усред турске области, којој беше одређено да постане кристализацијоном тачком за нове међународно-правне створове на истоку. Први међународно-правни акт у коме се спомиње нова Србија са њеним ново-извојеваним правима беше уговор о миру у Букурешту између Русије и Турске г. 1812. у 8. члану. Доцније Србија дошавши опет под турску власт беше послала своје одасланике на бечки конгрес тражећи помоћи против турског варварства, али запад не хтеде да знаде за ствари у Турској, имаде много да размршује своје замршене ствари. Срби видеше да у Јевропе нема помоћи и да се морају опет поуздати у своју сопствену снагу и они се по други пут подигоше у бој за своју народност и слободу, и борба им имаде успеха, а и та околност, што Русија, под новим царем Николом хтеде да задобије симпатије у источних Хришћана беше им на руци, те им се права њихова новим међународно-правним актом између Русије и Порте, а то је акјерманском конвенцијом г. 1826. на ново признадоше и још тачније означише. Оно што је у тој конвенцији у 5. члану њеном установљено то доби нову међународно-правну потврду актом једренеска мира од г. 1829. опет између Русије и Порте. Ово што споменусмо о новој кнежевини Србији то истина спада више у посебну историју државнога права те државе и међународно-правних

односаја њених према Порти. Али оно по једној страни ипак спада овамо у историјски преглед развитка општег јевроп. међународног права с тога, што је са кнежевином Србијом на истоку постала једна држава, у којој је прво у ономе времену у неколико остварено било начело народности и начело народног самоопредељења на супрот „легитимним“ правима „блистателне“ Порте. А са тим је и једно велико међународно-правно питање јевропско, а то је **источно**, добило са свим други правац и друго значење него што га је донде имало. О томе ћемо још нешто опширније проговорити у другоме чланку.

Бечки конгрес и света алијансија. Вулкан револуције, на чијем се још тињајућем пепелу сад баш подиже трошан легитимни престо Бурбонаца, а још већма олуј наполеонских ратова тако је поколебао и из основа потресао систем од држава јевропских, да се са свију страна осећала потреба, да се нова опширна опредељења о томе поставе на великом каквом јевропском збору. Већ **уговор у Шомону** закључен г. 1814. између Аустрије, Инглеске, Русије и Пруске изјављује да му је цељ „да учини крај невољама Јевропе и да јој у напредак обезбеди мир тиме што ће се успоставити **прав'една равнотежа међу силама.**“ И ту је уједно казано да ће све силе што су ма којим начином у великом јевропском рату учествовале, послати пуномоћнике своје у Беч да на једноме конгресу допуне она расположења, што су поменутим уговором учињена.[48]) Тиме дакле беше

[48]) **Beach Lawrence**, Commentaire sur les élém. du dr. intern. II. 2. partie стр. 220. **Wheaton**, histoire II. стр. 109 и 110.

јасно исказан замашни задатак знаменитом бечкоме конгресу. Њему је дакле ваљало издати међународне основне законе, који ће Јевропи дати њен нови међународно-правни облик и ред. То беше највеће дело мира и највећи међународно-правни састанак, што се у новије доба доживео. И сами велики конгреси опште-јевропски у Минстеру (1648.) и Утрехту (1713.) тицаху се више помесних одношаја неколицине ако и силних држава; бечки се пак конгрес дотакао у својим определењима и најмање земље јевропске осем Турске.[49]) У томе се свечаном историјском тренутку цео овај део света осећаше већма но игда као једна уједињена породица од држава. Ту је провејала свест о међународно-правној заједници кроз све народе и државе. Није дакле чудо да се ту сада појавише најсмелије наде и жеље, као: да се тиме учини почетак почешћем саветовању о општим међународним стварима и о општем добру те велике заједнице; да се постави велики међународни изборни суд, који ће олакшати опште разоружање а отештати ратове обичног частољубља и т. д. То беху жеље човекољубивих патриота (тако различног карактера као н. пр. Сен-Симон и Кнезобек) међу Французима и Немцима; па и сами хладни државници много у својим званичним изјавама полагаху на ново-створену (али тек само фактичну) равнотежу, на успостављење целога копна на новим основима и на престанак револуције као на неки ред, који је сада већ поуздан и утврђен. Тако то увек бива при таквим обртним тачкама историјским, где еластични духови, притиснути невољама прошлости, јако у вис прену

[49]) Gervinus, Geschichte des 19. Jahrh, I. део.

за идеалним надама у будућности. Знамо да је по свршетку 30-годишњег рата, кад се започе конгрес у Минстеру и Оснабрику, такав човек као Лајбниц снивао о општој хришћанско-међународној републици и о неким концилијама, које ће вечити мир утврдити. Но питање је сада у колико је тај највећи донде виђени међународни конгрес у Бечу одговорио тим жељама и надама?

На то нам доцнија новија историја а и само његово дело са свим јасно одговара. То је дело његово и данас још у главноме бар основа постојећем склопу од држава, па се и данас још налази чак и људи од науке, који то дело бечкога конгреса бране као једну закониту основу данашњег међународно-правног система јевропског. [50]) Већ сам спољни начин како се то велико дело отправљало, могао је бити мерило користи, што ће отуда по народе понићи. О предметима најопштијег јавног интереса, о великим животним питањима за Јевропу, чије је решење цео свет интересовало и све духове узбудило, о томе се свему расправљало иза густога застора дипломатске тајне! Па који то беху ти заступници, који се ту искупише те целоме овоме делу светском законе прописаше? Знамо већ да је са француском революцијом ново начело истакнуто у јевроп. државном и међународном праву, а то беше начело демократије, начело разумног и природног права на супрот историјском праву, дакле тежња, да се свима друштвеним установама, биле оне државно- или међународно-правне изво-

---

[50]) Тако н. пр. међу осталима в. »Deutsche Vierteljahr-Schrift« г. 1861. бр. 94. на стр. 125—177 чланак под насловом »Altes und neues Völkerrecht.

јују такви облици, који су нужни и довољни за обезбеђење права човека и народа. Речју: њен карактер беше захтевање реформе у праву и у политици. Па и сам Наполеон, ма да је изневерио начела оне револуције, из које је поникао и ма да је увео војнички деспотизам, ипак је он излазио као представник револуције, јер је против њених непријатеља непрестани рат водио, јер је нарочито против јевропске наследне аристократије непомирљиву борбу наставио и најзад као бар привидно народном вољом на престо подигнут представљао је супротност према начелу легитимности т. ј. оној теорији која право владалачко оснива непосредно на вољи божијој и на произлажењу од неких извесних владалачких породица. Дакле и у самом војничком деспотизму Наполеоновом није се са свим изгубило било начело револуције у међународно-правном обзиру. Идеје и начела „конститутивне народне скупштине“ од г. 1789. стекоше множину присталаца не само у оним земљама, које је достигнула струја револуцијона и свезала их са судбином Францеске, него и ван тога круга у свима образованим земљама; за те пристаоце начела франц. револуције сила францеска беше и остаде звезда, у коју се они уздаху, о чијим слободњачким идејама они мишљаху да су прелазном диктатуром Наполеоновом само за време подигнуте, али да нису никако потрвене. Довољно дакле да Јевропа би и остаде подељена у две велике странке, с једне стране пристаоце разумног и природног, с друге стране пристаоце историјског права; у становима оних сила, што војеваху против Наполеоновог насиља, сачињаваху пристаоци оног првога

за цело већи, или бар племенитији и морално јачи део. А видели смо да су у невољи Наполеонских ратова и сами краљеви и дипломати били прибегли маски слободњаштва, само да све снаге под своју већ прорешетану заставу искупе. Али чим престаде заједничка опасност, која је обе странке за време удружила, одмах престаде неприродна свеза између обеју странака и свака опет заузе свој положај према своме правцу. Ваљало је дакле сада двојаки мир закључити, ако се хтело да ново установљени ред има јемства трајања и опстанка у себи: а то је прво мир међу силама и Францеском, а друго мир међу старом и новом Јевропом т. ј. међу заступницима историјскога легитимитета и међу пристаоцима демократскога начела. Али баш што се тиче овога другога задатка, ту бечки конгрес не беше онако састављен, као што би томе задатку одговарало. Они који тамо за зеленим столом расправљаху и решаваху припадали су само једној странци. Они беху једино заступници историјског на супрот природноме и народноме праву, они беху сви без изузетка заступници влада на супрот народима. Ту дакле беху заступљени само интереси влада, а никако интереси народа. И у томе беше назадак бечкога конгреса не само према новоме добу, које је франц. револуцијом започето, него чак и према вестфалскоме миру; јер на конгресу у Минстеру беше ствар напретка и ствар историјскога предања, протестантизам и католицизам, неједнако заступљена; на бечкоме конгресу пак не беше ниједног заступника политичне реформације.

Стара кабинетска политика, која је у бури што је кроз десетину година над Јевропом беснила притајила се

била и чак показивала се са наличником либерализма и уставности, та политика сад опет отворено без маске изађе на среду и поче по своме старом калупу кројити систем и склоп јевропских држава. Опет ускрсну из сумртвице своје стара мисао механичне равнотеже; а кад им је требало неко извесно начело, на коме ће одсада нови међународно-правни систем оснивати се, онда лукави Таљеран погоди са свим мисао и осећање искупљених дипломата, кад баци међу њих начело легитимности, што је ископано испод пепела, у кога је општи јевропски пламен затрпан био.

Ту се сад опет земље и народи комадаше и делише са свим по ћефу и по благој вољи без икаквог обзира на природне одношаје, на симпатије, антипатије и интересе народа појединих. Велике личности народне бише жртвоване малим личностима за успехом грамзивих плеткаша. И кад се тако сад у Бечу поче терати најгнуснија трговина са главама и душама као год некада у средњем веку, тада је писао знаменити Џеферсон[51]) из Америке да баш са свим тако изгледа као да обичај, да се с народима тргује као са марвом, хоће да постане део јевропског међународног права. — Велике интересе народа жртвовао је бечки конгрес интересима династичким и народи сад видеше да су толиком проливеном крвљу својом запечатили само онакве уговоре, којима су они опет раздерани и раскомадани предати у руке својим пређашњим господарима. Уговори бечкога конгреса дакле за народе нису ништа друго него једнострано наметнути диктати

[51]) Знаменити државник американски, који у време франц. револуције беше посланик американски у Паризу.

или наредбе, који их факично везују само дотле, докле траје и сила оних, који су им те наредбе наметнули. Да су они то доиста тако схватали, то је доцнија историја међународно-правнога развитка потпуно засведочила.

Само нека определења бечкога конгреса можемо напоменути као међународно-правну реформу у духу франц. револуције и за интересе народне а то су ова три: 1.) Силе заједнички се изјављују против трговине са робовима црницима, што у себи већ садржи и осуду самога начела тога ропства. 2.) Пловидба по рекама, било да су ове пограничне, било да протичу кроз област разних држава, ваља одсада да буде потпуно слободна за трговину и саобраћај. Тиме је наравно трговини у опште велика олакшица учињена. 3.) Слабијим државама, као слободном граду Кракову и Швајцарској, гарантована је неутралност. — Најпосле су на бечкоме конгресу донесена коначна закључења о рангу дипломатских агената међу собом.[52])

Уз бечки конгрес упоредо долази још један знаменити међународно-правни акт, који је замашне последице за собом повлачио и који има такођер своју историју. Тај је појав т. н. „света алијансија.“ Пре него што ће се потписати други париски мир 26. сеп. 1815. закључише лично међу собом три владаоца и то руски, аустријски и пруски без суделовања својих министара савез, који је назван „светим“ за то, што у акту тога

[52]) О бечкоме конгресу у опште: Gervinus, Gesch. d. 19. Jahrh. I. стр. 174—317. Klüber, Übersicht der diplom. Verhandlungen des W. Kongr. 1816. Публициста Клибер присуствовао је на самоме конгресу као приватан човек.

савеза три монарха изјављују да су им потреси и догађаји за последње три године улили уверење да њихово делање у напредак мора да се оснива на оним узвишеним истинама, којима нас света вера спаситељева учи, те да тако „у смислу јеванђеља, као у неку руку пуномоћници божији над трима гранама једне исте породице владају“ И тако се морају како у управи својих држава, тако и у својим међусобним одношајима управљати по прописима правде, хришћанске љубави и мира. За то дакле хоће три монарха, као што свето писмо иште, да остану међу собом везани свезом нерасквидног братинства и један ће другоме у свакоме случају у помоћ и заштиту притицати. Тако исто хоће као оцеви у томе истоме братинскоме духу да управљају својим поданицима. Они припознају да хришћански народ, коме они и њихови народи припадају, доиста нема другога суверена, него самога Христа, а они су му пуномоћници. Акт се завршује изјавом, да ће сваку силу, која усхте свечано света начела те алијансије да призна, примити с љубављу у тај савез.[53]) Према овој изјави доиста су свима силама јевропским, осем папе и Турске, разаслати позиви да ступе у друштво. И све силе приступише, једино Инглеска не приступи, јер њен тадашњи регенат изјави, да му устав земаљски забрањује да без учешћа одговорних министара ступа ма у какав савез; у осталом пак рече, да лично са свим усваја

[53]) »Seront reçues aves autant d' empressement que d' affection dans cette sainte alliance« Дакло су савезници сами дали алијансији придев »свете«.

начела свете алијансије! То је основа и почетак томе савезу о коме међу осталима Ротек каже: „Дух и садржина, побуде, околности и последице те свезе тако су ванредне, да се у целоме току светске историје никакав догађај, никакав други политички преговор ни уговор с њоме ни упоредити не може.“ И доиста онда кад је тај акт о св. савезу на свет изашао, беше много и врло много лаковерних и наивних душа, па баш и међу самим научницима, које мислише да је сада у тој чудној и свакојако знаменитој исправи са највишег места са једним потезом пера фактично решен онај задатак, око кога се и сама теорија од тисуће година овамо заман измучила; чинило се да је делање политике сада већ изравнано и измирено са законима правде и морала; јемство за вечити мир и за непоремећени ред јевропских међународних одношаја чињаше се сада да је јаче него игда, јер долазаше од најјачих и најсилнијих, којима је највећма у рукама снага и могућност да установљени ред поремете и рат поведу. Но беше већ и у оно доба људи од увиђења и дубљег политичног и правнога погледа, који слабо вероваху тим сјајним изгледима; јер таквоме лепоме реду ствари као што га та „дипломатска апокалипса“ откриваше, противуречило је на жалост искуство свију времена и увиђење свакога трезвеног посматрача. Пре свега кад се узме тај акт о св. алијансији као акт међународно-правнога значаја, то се о њему не може друкчије ни судити него са чисто правнога гледишта, и ту се одмах мора основа самоме томе тако грандиозно замишљеноме савезу прогласити као таква која нити одговара данашњој правној свести, нити по-

требама образованих народа. Основа та је религија и религијозно предање, на којима би по поменутој исправи имало одсада искључиво да се оснива међународно право. Ту се пре свега превиђа разлика која постоји између религије и права; јер такво би међународно право пре свега могло да се примени само на народе једне религије, у овоме случају хришћанске народе, а тиме се нехришћанске државе и народи меću ван човечанског правнога реда, чиме се очевидно сужава дејствовање и примена међународнога права; осем тога је пак религија по својој суштини ствар субјективна т. ј. ствар веровања а никако ствар науке и знања, према томе дакле религијозне идеје и уверења појединих главара и владара као субјективна, лична, па према томе могућно и погрешна и променљива, која допуштају најразличније тумачење, не могу никада бити способна за то, да се поставе као неки закон за народе, јер ту је под светом фирмом самовољи најшире поље отворено. Па даље, кад сајузници у своме акту Христа као „јединога суверена целе хришћанске нације“ означише, то су тиме већ зашле у странпутице и мрак некадашње древне теократије (божије владе), која је политичној свести јевропских и у опште свију образованих народа страна и несносна; ту се наравно онда са свим доследно владаоци представљају само као пуномоћници и заступници правога суверена Христа, а њихов авторитет тада се наравно доводи непосредно од бога (droit divin), а то је наука, која је већ давно још од времена Шлецерова и франц. револуције из државног права изагнана, јер авторитет који произлази од

бога, тај се правно не да ни обележити ни ограничити[54]) те тако и он и оне патријархалне идеје, по којима савезници казаше да ће они као оцеви својим народима владати и које хтедоше да направе државним начелима, све то није одговарало нити одговара начину мишљења и потребама политично одраслог човечанства, које је већ осетило у неколико слободу и тежњу за њом. Сајужени владаоци тамо кажу како су они међу собом браћа, како они сматрају све народе своје као једну хришћанску породицу, а себе као оцеве у тој породици; сасвим лепо, идилски, патријархално! Па ипак то не беше ништа друго него призраком религије и божанственог постанка, наличником неке патријархалности прикривени средњевековни апсолутизам, у коме се владаоци сложише и међу собом сајуз учинише, који доби некога међународно-правнога значења. Они ту свечано изнесоше свету на видик нешто, што се већ давно преживело беше, што је противуречило целокупном развитку правнога и државнога појма у новоме времену, који се опредељује сасма човечанским правним идејама. Према свему овоме види се дакле да та св. алијансија не беше ништа друго него покушај т. н. ресторасионе епохе[55]) да на супрот

[54]) Против те се науке подиже већ и старији писац о међународном праву Schmalz, Europäisches Völkerrecht г. 1817.

[55]) Ресторасиона епоха носи име по томе, што је са бар привременим падом револуцијоне струје и са падом Наполеоновим, где је јевропски склоп држава био сасма поремећен и потресен, од бечкога конгреса започело доба где се ишло за тим да се све оно, што је у револуцијоној и Наполеоновој епоси пало било опет успостави или **ресторира**, дакле све старе династије, државе у својим пређашњим границама и т. д. отуда дакле назив ресторасиона епоха. Трајала је од г. 1815—1830.

франц. револуцији оснује ново међународно право али на старим основама из средњега века. Неки писци истина казују, како је првобитна побуда и намера оним владаоцима, који склопише св. савез, била доиста племенита и како су они збиља мислили да тиме у међународноправноме животу отворе епоху мира, који ће бити основан на међународној правди, на правом хришћанском моралу, љубави и т. д. Како је у томе акту политика у лицима својих главних заступника доиста наумила била, да се искрено покаје за све преступе и недела, која се кроз толика столећа у светској историји повлаче; како се у томе свечаном историјском тренутку под још свежим утиском претрпљених удара и злих удеса згадила на њих те се као покајница бацила у наруче врлини, у наруче пожртвовања пуној, право хришћанској оданости, човечанским правима и добру на́ро̑да̑ свију! „Та алијансија по својој апстрактно-моралној садржини беше без сумње највиши и најчистији израз, што га је икада имало међународно право и што ће га можда у опште икада имати; и никада у историји на́ро̑да̑ није алијансија ма која закључена — ко би још о томе смео посумњати? — из племенитијих побуда и у чистијој намери,“ тако узвикује још и један писац из новијег доба[56]) а има још више таквих. Но ми при свем томе усуђујемо се да одречемо баш и то, да су и саме побуде племените и да је намера чиста била. Напротив побуда и намера томе савезу беше онаква иста, као год и доцнија практична међународна радња његова.

---

[56]) Das europäische Gleichgewicht der Zukunft. Ein historisch-politischer Versuch. 1859. стр. 26.

Да је то доиста тако и да сав говор многих и новијих и најновијих иначе напредних писаца о лепим и племенитим побудама св. алијансије није ништа друго, до идеолошка обмана, то ћемо доказати историјским актима и фактима. Пре свега већ више пута поменути најновији амерички писац о међународном праву Бич-Лауренс[57]) каже говорећи о св. алијансији међу осталим ово: „La politique qui avait pour objet le maintien général des institutions monarchiques et de l'autorité des rois, aussi peu restréintes que possible par l'influence populaire, se fit jour même avant l' alliance formelle des grandes puissances.“ (Политика којој беше предмет општe одржање установа монархичких и авторитета краљева, који ће колико је мање могућно бити ограничени упливом народним, та политика се појавила на свет још пре него што би углављен формални (разуме се свети) сајуз међу великим силама.“ А да је то тако, то сведочи уговор, што га је аустријски цар закључио са краљем напуљским 12. јуна 1815., дакле на неколико месеци пре св. алијансије, и то уговор о заједничкој гаранцији за целокупност њихових држава; у томе уговору беше један тајан чланак, у коме се напуљски краљ бечкоме ћесару обвезује да ће у својим државама владати по старом монархичком калупу (selon les anciens établissements monarchiques) и да неће допустити никакву нову реформу која би била у супротности са оним начелима, која је бечки ћесар усвојио у владању над својим тали-

[57]) Commentaire sur les Élém. d. droit international I. стр. 228.

јанским покрајинама т. ј. да неће никако допустити да се уставност уведе него ће одржати апсолутизам. Такав је исти уговор у то исто доба закључен и са владаоцима тосканским и моденским.[58]) А знамо да је бечки ћесар био један од она три монарха, који први међу собом склопише свети савез и којима се при томе приписују тако племените и човекољубиве намере! Из поменутих уговора виде се јасно те њихове намере а доцнија их је практика још јасније засведочила. А најзад да још један пут узмемо преда се сам акт св. алијансије, те да наставимо кратак претрес његов онде где смо га прекинули.

Налазимо у томе акту једно место где сајужени владаоци обећавају један другоме помоћ и заштиту у сваком случају. Пошто су тај савез закључили међу собом најсилнији монарси и пошто је већ по замишљају њиховом тај савез био јевропски, који је ваљало да свеже међу собом све владаоце, као што се то доиста и збило, онда се са свим природно мора питати: против кога би имала да буде управљена та тако свечано обећана помоћ и заштита? Од ванјевропских сила за цело не беше те опасности за наш тако добро очувани део света; а турској сили и навали беше већ давно време прошло, те је сад напротив самој Порти требало помоћи и заштите. Ко је дакле тај тако страшни непријатељ? То не могаше са свим логично нико други бити него — народи сами, који искаху своја народна права и уставом ујамчену слободу, а то је искање одмах

---

[58]) В. о томе такођер у књизи Fürst Metternich, Gesch. seines Lebens und seiner Zeit v. Schmidt Weissenfels I. део стр. 215.

крстило се именом револуције. Отуда дакле то обећање помоћи и заштите и то у сваком случају. Ово последње значило је очевидно, да владаоци увек имају право и њима увек треба помоћи, а народи никад немају право, против њих треба увек војевати. Ето то су те племените побуде и чисте намере оснивача св. алијансије.

Према свему дакле види се да је право имао међу осталима Колб[59]) кад је рекао да је св. алијансија била „савез владалаца против нарôдâ." Дакле се то „ново" међународно право бечкога конгреса и св. алијансије изметну у савез средњевековног патријархалног апсолутизма против демократских тежња јевропских народа. — Но при своме оснивању беше још св. савез нешто теоријско, магловито, које је само у опште изрекло нека општа начела. Али на ахенском конгресу г. 1818., на коме је ваљало довршити још неке међународне послове, што су од бечкога конгреса заостали, на њему је св. алијансија из магловите теорије преведена у разговетну практику; ту је њен у почетку тек само наговештени „систем" добио са свим видљиве и обележене облике и израђен је подробно. То сведочи протокол ахенског конгреса од 15. нов. 1818. и „декларација" која је са конгреса разаслана свима јевропским дворовима. Ту је сад и францески краљ примљен у савез а и Инглеска му је приступила. У тој се знаменитој декларацији каже међу осталим: „Суверени признају као основу узвишеног савеза, што међу њима постôји, ту непроменљиву одлуку, да никада нити у својим међусобним одно-

---

[59]) Europ. Culturgeschichte II. део.

шајима нити пак у односима према другим силама не одступају од најстрожијег одржања начела међународнога права“ и т. д. Па даље се каже, како ће се од сада почешће држати такви састанци и конгреси, на којима ће се претресати и решавати не само ствари, које се тичу сајужених суверена, него и оне, ради којих се каква држава самоме конгресу обрати, иштући његову интервенцију. Једино што се може томе протоколу ахенског конгреса прибележити као неки међународно-правни напредак то је, што се у 5-тој тачки његовој каже да ће оне државе, чије се ствари буду на конгресима претресале имати права да учествују у конгресу непосредно или преко својих пуномоћника (sous la réserve expresse de leur droit d'y participer directement, ou par leurs plénipotentiaires). Што до сада никако не беше, те је било случајева у међународно-правној практици да се претресала ствар какве државе на каквоме конгресу, а она тамо никако није ни заступљена била, као што н. пр. на бечкоме конгресу беше тај случај са Италијом.

Но и та сама једина напредна мисао у оба поменута акта ахенскога конгреса беше тако непотпуно и са таквом резервом исказана, да је ипак и иза тога остало на благом расуђењу великих сила хоће ли и када ће коју другу државу пустити да учествује као равноправан члан на јевропским конгресима. А да је то доиста тако показаће кратка правна анализа оба поменута акта.[60]) Пре

[60]) Обе те међународно-правне исправе налазе се у целоме пространству саопштене међу осталима Ghillany, Diplomatisches Handbuch I. стр. 405. Heffter Völkerr. додатак II. стр. 429. и т. д.

свега ваља нам напомѣнути то да оба акта треба оделити један од другога и посмотрити их засебно, пошто су доиста и по опредељењу и по речима одељења један од другога. Протокол, што га начинише и потписаше у Ахену искупљене велике силе, тај беше одређен и обавезан само за њих, и у њему је много јасније и одређеније исказана цељ и правац њиховом савезу; изјава или декларација пак беше за остале државе и остали свет, те је у њој само у општим изразима казано, како се силе сајужене међу собом мисле строго држати начела међународнога права, како ће се почешће састајати у конгресе ради претресања и расправљања својих интереса, а такође ради претресања и расправљања оних нитања, за која су друге владе формално позвале их на интервенцију (des questions dans d'autres gouvernement auraient formellement réclamé leur intervention). Кад се ова декларација сама за се узме, онда она изгледа површном читаоцу доиста као свечано изречена драгоцена залога за општи мир, као свечано ујемчење правнога стања и владе правних начела у међународном животу јевропском. Како те велике силе у тој посланици дворовима (али не народима!) јевропским узимају на се мирни облик апостола правде, љубави и умерености; како су оне скромне, те се нуде само онда за расправљање туђих питања и спорова, кад их дотичне државе изреком на то позову, а иначе ће оне мирно седети код куће! Како то све дише духом помирљивим и праведним, да би се какав наивни пријатељ човечанства могао још отуда напојити и занети најлепшим надама у неку будућност пуну благослова мира и мирнога развитка! (Heureux de pouvoir

consacrer désormais tous leurs efforts à protèger les arts de la paix, á accroitre la prospérité intérieure de leurs états etc.)[61] Али ко вичнијим правничким оком прочита ту изјаву, ко уме да проникне у праву језгру те дипломатске фразеологије па узме још и у помоћ поменути протокол, што су га вел. силе само за се саставиле и потписале, тај ће одмах опазити вучију шапу испод те јагњеће коже. Јер она начела међународнога права, на која се декларација позива, по тумачењу автентичном што се у конгреском протоколу налази нису никаква друга него баш сама начела св. алијансије,[62]) која смо горе већ карактерисали; а даље што силе скромно казују да ће се оне само онда умешати у међународне послове других држава, кад их ове на то позову, и то је само дипломатска фраза, јер оне како у декларацији тако и у протоколу кажу да њихов савез има ту цељ да одржи мир и да ујемчи оне уговоре и установљења што су мир основала и утврдила (maintien de la paix et la garantie des transactions qui l'ont fondée et consolidée). Шта више у протоколу стоји „религиозно поштовање према оним обвезама што су означене у уговорима за сва она права која отуда истичу." А то значи кад се из дипломатскога у обичан свакидашњи говор преведе, да се велике силе сматрају као чувари и јемци онога међународнога стања, као што је бечким уговорима створено и оних међународних права, која су на томе основана и да не даду ни јота да се промени

[61]) Те речи стоје на завршетку декларације.
[62]) I. тачка тога протокола Heffter стр. 430.

у тим уговорима ни у том правноме стању, јер је то све међународно-правна „догма", која се мора „религиозно" поштовати, а пошто су ти бечки уговори додирнули и најмању земљицу јевропску и све међународно-правне одношаје међу државама обухватили у својим опредељењима, па се чак машили и унутрашњих одношаја државно-правних, то је онда сасвим лако увидети, како не може да се деси никакав повећи међународни спор између двеју држава, у опште никакo међународно „питање", које не би потпадало или мењало што у постојећем напоменутим уговорима основаном стању; па зар онда чувари и јемци тога стања да немају повода да се умешају у тај спор или у то питање од „општега" интереса и не чекајући никаквог позива! Имају да бог ме, види се дакле да те све лепе фразе о миру и правди, о мешању само на позив најзад излазе на ту једну језгру: да је одржање међународног status-a quo (постојећег стања) по сваку цену права цељ томе савезу међу силама и свима оним конгреским састанцима, који су у напред поменутим актима обећани. Но где остаде у тој декларацији оно право, које је у протоколу задржано оним државама, које су конгрес на интервенцију у неком извесном питању позвале — где остаде право тих држава да учествује у конгресу — камо га у декларацији? Нема га ту напоменута ни једном речицом. Дакле и она једина напредна међу-народно-правна мисао, која је додирнута у протоколу конгресеком, та остаде у изјави, што одређена беше за друге државе, неказана, пошто велике силе према њима не хтедоше у томе да се обвежу нити хтедоше то право безусловно да признају, него задржаше себи то,

да они решѐ посебице у сваком случају има ли места томе праву или нема.

Оба ова акта ахенскога конгреса у два су дакле обзира знаменита била по јевропско међународно право. Једно у томе што је тиме створена т. н. пентархија т. ј. влада пет великих сила, аристократија њихова у међународно-правноме систему од држава јевропских; оне у томе сајузу своме сада беху неко врховно судилиште, врховни међународни ареопаг за Јевропу, нека врста божијег промисла за овај део света, који све и сва у њему руководи и управља и који начини између гледалаца и народа такав одношај какав некад постојаше између бога и човека; то је најбоље означио Хвитн (Wheaton)[63]) казавши: „Cette aliance constitua une espèce d'autorité suprême desdites puissances pour les affaires internationales de l' Europe." Ту се дакле основа и започе дуга и убитачна влада пентархије у Јевропи. То је дакле један обзир. Други обзир са кога су знаменити поменути акти ахенскога конгреса по новије међународно право у томе је, што тим актима први пут у јевропском међународном праву уведена и регулисана установа конгреса у своме новијем међународно-правном значењу. Тиме не кажемо да и пре тога није било конгреса у међународној практици, само што су се ти конгреси одових новијих разликовали по значењу и правном задатку своме. У старије време пре свакога конгреса беху само конгреси мира, којима беше цељ да после свршеног каквог рата утлаве услове мира и ту су се на тим конгресима обично састајале само ратне странке које ће да се мире,

[63]) Histoire II. стр. 199—200.

са својим савезницима. На против они конгреси који су поменутим ахенским актима уведени и у неколико регулисани, то беху међународно-правни зборови, којима не беше само задатак мирење после рата него њихов задатак међународно-правни беше много шири а на име тај: да они представљају неку судску установу у међународном праву, којој ће бити задатак да завађене странке мири, да им шта више своје решење намеће,[64]) да отклања опасности, које прете јевропском миру, и најзад да као нека врста међународне законодавне власти изриче заједничке закључке о односајима од опште важности. Та дакле стара установа конгреска са тим својим преображеним правним обликом уведена је ахенским кон грееом.

Па зар тај конгрес са поменутим новим својим правним значењем и задатком — зар то није добитак по међународно право? зар то не значи један велики корак у напред у развитку јевропске међународно-правне заједнице? Ми знамо да је нарочито новија а тако исто и старија наука о међународном праву непрестано казивала да ће онда бити потпуно обезбеђена примена и влада правних начела у међународној дружини образованих држава, кад се оствари нека виша међународноправна организација, по којој ће бити неке организоване законодавне и судске власти за односаје међународно-правне. О томе нема сумње да је то наука до сада увек казивала и да у томе наука има право. Зар дакле ти поменути у новом правном облику уведени конгреси

[64]) Kaltenborn, Zur Revision d. Lerhe v. den völkerrechtl. Rechtsmitteln стр.

нису доиста и остварење те од стране науке и јавнога мњења изречене мисли? Не може се порећи да установа тих конгреса носи у себи клицу здраве и напредне међународно-правне мисли и да се они могу доиста означити у историји међународног права као почетак неке међународне организације за Јевропу — али да ли такви конгреси као што су у Ахену од стране пентархије замишљени и у доцнијој практици кроз дуго времена одржавани? Извесно не! Јер на тим конгресима ту су једино увек биле заступљене пет великих сила, које се натурише Јевропи за судију, који је дрзнуо да се диктаторски меша у све јевропске односаје и да их по своме ћефу и произвољењу удешава. И ту се баш опет очигледно засведочило оно опште правило у свакоем људском развитку а то је: да свака добра и напредна мисао само онда носи користи кад се потпуно и као што ваља изведе, а напротив кад се она остварује само половно, па још и погрешно и сакато, тада не само да нема од ње користи, него шта више она доноси штету. Јер кад је међународном праву без сумње то главна цељ, да сваки народ слободно, независно и самостално живи и развија се и да се удеси и одржава што слободнији и обезбеђенији правни саобраћај међу народима, то је онда са свим природно да то међународно право не може никако опстати при таквим конгресима и конференцијама, где неколицина великих сила намеће се и присваја себи власт, да над судбином осталих народа на суду седи и да их у свима њиховим односајима туторише, шта више да чак и решава над судбином њиховом. Па даље. По међународном су праву без сумње све суверене државе међу собом по праву јед-

наке, ма колико која мала или велика била. А осем тога су и чланови св. алијансије изјавили свечано да су народи јевропски једна велика међународна породица. Према свему томе може се с основом питати: није ли то очевидно против међународног права и на штету једном од главних основних начела његових (начелу правне једнакости) кад пет сила дођу па остале све државе искључе из јевропског међународног збора а међутим ове имају такво исто право да учествују у њему као и оних пет великих сила. У осталом о тим ћемо конгресима имати повода и прилике још више да говоримо у другоме чланку, у идућем међународно-правном перијоду.

По свему се дакле види да јевропска пентархија кад је те конгресе установила са новим правним задатком није никако мислила на то да неку нову мисао међународно-правно, корисно и по свима захтевима науке и правде оствари, него је просто са тим конгресима имала ту намеру, да себи у њима створи међународни орган, који ће бити извршно средство за њене цељи. Она учини те ти конгреси у место да буду весници некога новога преображаја у међународном праву постадоше народима мрски. Па не само народима него у опште и свима оним мањим државама, које не имадоше приступа на њима.

Сад после ахенскога конгреса беше дакле установљена диктатура пет великих сила у Јевропи. Св. алијансија изађе у обележеном практичном облику као врховни међународни трибунал пред народе јевропске. А то све беше управо дело једнога човека, који је од времена бечкога конгреса прву реч имао за зеленим столом, који је

био на челу тадашње дипломатије, који је својим плеткама и својом дипломатском мајсторијом кроз две десетине година скоро неограничено располагао са међународном судбином Јевропе, а тај човек беше кнез Метерних,[59]) представник и тип затученог и надувеног аристократства, које располагање са судбином разних народа сматра као рођењем добивену привилегију своју и управо као неку врсту аристократске играчке. Метерних беше министар и канцелар аустријске монархије и као такав сматрао је за прву дужност своју бригу за одржање те монархије. Он беше тврдо убеђен да се та скупљена гомила разних народа, то дело бечкога конгреса, не може друкчије одржати него апсолутизмом изнутра а спољно тиме ако се бечким уговорима створено међународно-правно стање, тај дипломатски крпеж, свакојако и по сваку цену одржи. Осем тога пак имао је ту свима „великим“ дипломатима урођену сујету да његови „државнички“ погледи што већма обладају у државном међународно-правним делима јевропским. Његов „систем“ ваљало је да постане јевропским. И он је то доиста постигао на ахенском конгресу користећи се већ у неколико оствареном мишљу св. алијансије, коју је он сада само боље и јасније обележио и дао јој практичнију форму. Направивши тим начином конгресе органима за вршење те пентархијске врховне власти у међународним пословима јевропским Метерних је уједно тиме променио по

[59]) О њему су писане многе књиге и чланци; међу осталима већ поменута књига Schmidt-Weissenfels, Fürst Metternich etc. II. дела Prag 1860. а затим такође Писарев, Сочиненія часть 7. Статьи историческія: »Метернихъ« стр. 1—75.

себи већ и саму суштину дипломатије. Јер докле је она пре тога вршила само дужности, тако да кажемо неких двороуправитеља и тајних владалачких саветника, то је она сад подигнута на ступањ некога промисла, који има да бди над судбинама народа као и над величанством престола. То беше цвет старе државничке мудрости, који је идентификовао владаоца са државом; кад је тај цвет почео да вене, тада је и са свим опао и угинуо.

У Метерниху беше се оличила јевропска реакцијона странка, која је сад међународно-правну крму држала у рукама и Јевропи међународне законе прописивала. Она не хтеде да знаде ни за какво народно самоопредељење на пољу међународног и државног права, ни за какве реформе у постојећем стању, њеном представнику Метерниху беху, као што је сам казивао, Немачка — географски појам, Италија — географски појам, а захтеви реформе и уставне слободе — јакобинска бушења и револуцијоне смутње! По томе систему безусловног одржања свега онога што постоји како у унутарњости држава тако и на пољу међународно-правних одношаја, по томе је систему ваљало да влада на целоме континенту јевропском гробовски мир, где није смео никакав рат, никакав чујнији и гласнији покрет духа времена, никакав помицај ни у напред ни назад, никакав ветрић из дубине народног живота пореметити и узнемирити ту математички удешену и углађену површину Метерниховог „система.“

И доиста се чинило као да под окриљем те сада ново утврђене „св. алијансије“ оно стање јевр. међународне заједнице, које се оснивало на акту бечкога конгреса

обећава дуго трајање. И само научно обрађивање међународнога права у томе добу остаде дуже времена под тим утиском, као да се јавно или међународно право јевропско може обезбедити само тако, ако се апсолутно остаје на уговорима од г. 1815. Скоро је тако изгледало, као да вероваху у неки правни развитак светске историје и да на завршетку њеном стоје уговори од г. 1815. као крајеугални камен; свима стварима у Јевропи ваљало је да буде непроменљиво мерило буква, реч постојећих уговора. Дакле: одржање разних народа у својој, по дипломатском ћефу учињеној расцепљености и раскомадању а других опет у насилно скрпљеној заједници (као н. пр. Белгије са Холандијом), одржање династичке легитимности и међународно-правне диктатуре пет великих сила и најзад у унутарњости државе одржање монархичког апсолутизма, пошто се и унутарња државно-правна питања сматраху као међународна, то све уједно беху главна основна начела тога званичног међународног права у практици па и у самој теорији, као што већ напоменусмо. Оно је дакле ваљало да буде велика правна устава, на којој ће се задржати и застати свако даље напредовање историјске струје; ваљало је да буде велика гробница, у којој ће се ти међународно-правни створови као скамењене мумије метнути и „неприкосновено“ чувати од свакога додира са свежим дахом времена, да се не би од тога дисаја распале и у прах претвориле, а у коју ће се уједно сахранити и сва слобода и самоопредељење јевропских народа. Али баш у томе, што је св. алијансија одржање апсолутизма и династичких интереса у самој унутарњости појединих

држава прогласила као предмет заједничког старања и непромењеног одржања, у томе ипак беше и некога добитка по међународно право, јер тиме и дипломати признаше прво ту историјску истину,[66]) да су међународно и унутарње државно право у своме развитку у тесној свези и да једно друго узајмно условљава, а друго, у томе се огледаше у опште све веће растење заједнице међу народима и све веће продирање те свести, да се утицај унутарњих уставних питања и владајућих начела једне извесне државе на животни процес и развитак других држава већ у опште осећа и увиђа.

Дошавши сада до ове тачке у погледу своме на развитак новијег међународног права и видевши до каквих је најзад основних начела међународно право иза толиких криза и борба у овоме периоду дошло, намеће нам се и нехотице то увиђење, да су то они исти основни међународно-правни погледи, који су још пре американске и францеске револуције у прошломе веку у међународно-правној практици и теорији владали, јер сад се овде сусретамо са оним истим системом материјалне равнотеже, која се не сме реметити, са оним начелом безусловног одржања status-а quo, дакле начело устајаности, најзад са оним необзирањем на личности народа појединих, него просто само на интересе појединих династија, у којима се губи и сама држава као нешто од њих одељено, пошто их систем јевропске пентархије идентификује (држи за истоветне) са државом. Шта више једина је разлика у међународно-правноме стању овога периода и у међународно-правноме периоду пре

[66]) Коју смо већ горе напред споменули.

обеју великих револуција, што у ономе прошломе периоду велике монархичке силе саме међу собом беху у раздору, и једна је другу слабила; сада пак беху оне међу собом у савезу, и тако сад видимо још дондe невиђени појав, да се пет највећих војничких сила светских удружују међу собом за одржање поменутог на предреволуцијоним основама саграђеног међународно-правнога стања. Где је дакле тај напредак у међународном праву услед оних поменутих револуција — где је тај њихов утицај на даљи развитак тога права? Можда смо погрешили што смо од американске и францеске револуције рачунали нов период у развитку међународног права? Истина било је неких промена и некога напредовања у појединим опредељењима тога права — али основна начела, основни правни погледи остадоше исти, а само се од онда рачуна нов период у каквој науци, кад се њени основни погледи мењају — дакле како стоји с тиме?

Има једна ствар у којој се огледа велика битна разлика између периода пре револуције и овога периода, о коме сада говоримо, али ту разлику ваља да опази оштрије испитивачко око, а неће је опазити онај површни гледалац, који управља погледе само на површину и на висове онога вулкана, који се зове међународно-правно стање јевропско, а не мисли на оно што се у утроби његовој куха; који мисли да краљеви и дипломати граде историју те велике међународне заједнице, а не зна за оне природне, тако да кажемо, елементарне силе у историји, које у дубини народног живота раде и велике покрете рађају. Доиста изгледају оба периода предреволуцијони и заревoлуцијони сасвим налик један на

другога што се главних резултата тиче, али баш та разлика међу њима, коју смо мало пре напоменули а то је у томе, што сад најсилнији самовладари у реакцијонарски савез међу собом стадоше, баш то показује, да је морало бити нечега новога у овоме периоду, што је њих томе савезу нагонило, да је морало бити нешто ванредно, што је учинило, те заборавише своје међусобне укрштене интересе и саревњивости те закључише ту алијансију „вечитог и нераскидног братинства.“ А то ново и ванредно беше у томе, што смо већ на једном месту[67]) додирнули, у томе што сад званична или дипломатска Јевропа као једна странка стојаше напрема народној или демократској новој Јевропи као другој странци. Званична или управо стара Јевропа, која наново сад на бечкоме и ахенском конгресу прогласи „ново“ међународно право са старим основама и начелима, она је сасвим доследно радила, јер то беху или баш лично или бар по духу и начелима они исти, који склопише некада пилничку конвенцију[68]) и водише савезнички рат против револуције, а касније против Наполеона, сматрајући у њему такође сина револуције и заступника нелегитимности, кога победише помоћу одушевљених народа, који бранише своју независност и међународно право против новог универзалног цезаризма; али сада иза бечкога и ахенскога конгреса ствар је друкчија. Сада у стану „сајужених“ владара не беху више они исти одушевљени борци, пошто заједнички непријатељ паде; сада пристаоци ново истак-

---

[67]) Напред где се говори о бечкоме конгресу.
[68]) То је споменуо и сам инглески министар Кастлре (Castlereagh) у својој депеши инглеском посланику у Бечу од год. 1320. в. Gervinus, Gesch. d. 19. J. IV. стр. 155, 156.

нутих начела револуцијоних, који се борише против Наполеоновог светског господарства и диктатуре, не мислише никако да својом толиком проливеном крвљу искупе само „то исто али мало друкчије“, т. ј. у место међународне диктатуре једнога човека, да добију на врат многоглаву међународно-правну диктатуру ново склопљене пентархије. Дакле пробуђени редови у народима јевропским са свим су другог мњења били о уговорима од г. 1815. и о св. алијансији, него што беше званична им дипломатска Јевропа и наука, која јој је служила. А то видеше дипломати врло добро. А што је у већини народа јевропских још једнако као дејство обеју великих револуција почео све већма да се шири и распирује свежи нов дух, живо да се креће тежња за слободом и самоопредељењем у државно- и међународно-правном погледу, то је историјски са свим логично и природно било. Американска а још већма француска револуција међу успаване народе бацише електричну искру, ратови за ослобођење од Наполеоновог јарма ту искру још већма распирише, јер је тада, као што већ споменусмо, и самим апсолутним монарсима требало одушевљење народно; а затим је опет велика прекоморска демократска држава, развијајући мирно и успешно своје демократске установе и напредујући очевидно под њиховим благодетним упливом, морала сасвим природно да има дубоког моралног утицаја на већ пробуђену свест народа јевропских, којима сада најглавнији научни апостол у државно- и међународно-правноме обзиру беше инглески радикалац **Јеремија Бентам.**[69]) Прво је Шпанија предњачила

[69]) О њему међу осталима **Gervinus**, Gesch. d. 19. Jahrhunderts IV. стр. 13—39.

прогласивши нови кортески устав, који не беше ништа друго него скоро чисти снимак америчког устава, јер у њему беху демократске установе америчке измешане са установама францеске революције, дакле се очигледно показао тај већ поменути утицај обеју великих револуција. Цело копно јевропско, у коме у то доба сва скоро наука војеваше за аристократију, цркву и средњи век, у коме сва аристократија као један човек стојаше удружена као за заједнички бој, то се копно јевропско запрепасти кад чу за нови шпански устав. То пак беше као што већ рекосмо званична, дипломатска и аристократска Јевропа. Али сами народи друкчије о томе мислише. Као грмљавина сада редом затутњише револуције и лизну пламење, што га оне запалише, над целим југом јевропским. Народи показаше такво расположење, које никако не беше у сугласности са „системом“ св. алијансије. У Шпанији, у Португалској, у Бразилији, у Напуљу, па наскоро и у Пијемонту подигоше у вис нови шпански устав као неку општу заставу, као опште знамење; францеским револуционарима он сад такође постаде новом лозинком; у Инглеској јавно је мњење са очитом симпатијом предусретало те јужнојевропске слободњачке покрете и револуције, те натера и саму своју торијевску владу да заузме такав положај према њима, какав она није желела;[70]) у Немачкој се такође јасно опажало велико врење и покрет у народу иза ратова за ослобођење, у јужним државама немачким дође већ и до отвореног отпора против постојећег уну-

---

[70]) В. мало ниже окружницу лорда Кастрлреа.

тарњег стања,[71]) а на све се стране у Немачкој отворено и живо појављивала тежња за тим, да се Немачка уједини на потпуно слободним основима; међутим је тај дух почео већ да разбуђује и подјармљене Хришћане у Грчкој и тако с једног краја на други засинуше исти пламени знаци, и као што се чињаше запаљени од једнога истога паљива и од споразумних руку. То беху све редом „питања", која поницаху из једнога истога корепа и показиваху вулканско земљиште, на коме је нова зграда јевропске међународне заједнице подигнута била. То све добро видеше дипломати, који руковаху међународним делима и сматраху себе као чуваре установљеног реда. Глава торијевске владе у Инглеској лорд Кастлре са бригом је гледао како ће „обе Америке највише да допринесу томе да се умножи претежни списак оних држава, у којима се демократским основима влада," како један исти дух у Јевропи брзо напред корача и „река револуције у непрекидном се току од Америке до Грчке ваља."[72]) И то исто чега се аристократски државник у сухопарној прози својој плашио, то је исто песник[73]) уздизао у песничком усхићењу опеваши: како народи један другоме буктињу слободе у руке дају и т. д. Глава хвигске штампе у Инглеској још г. 1818. предсказа да ће после 70 година северна Америка бити најглавнији елеменат у јевропској историји и да ће имати нај-

---

[71]) Schmidt. Weissenfels, Fürst Metternich. II. стр. 250.
[72]) Gervinus, Gesch. etc. IV. стр. 8.
[73]) Тома Мур (Moore) у својим »баснама за св. алијансију.« Fables for the holy Alliance.) B. Moore poet. Werke, metrisch übers. v. Th. Oelkers Lpzg. 1839. 4 Bde.

успешнијег утицаја у кобној борби између легитимитета и народне владе, којој борби францеска револуција и њени претходни узроци темељ положише у Јевропи. Па кад тако судише о томе општем народном покрету у „слободној“ Инглеској, с каквим су га очима тек онда морале гледати у главном стану политике састанка и реакције — Бечу? Зар се није морао главни брамин легитимистичне догме, Метерних, ужаснути, кад виде како високо иду таласи младе демократије, и како већ почињу обливати и ударати о трошне бедеме аустријског апсолутизма.[74]) Ту је ваљало одмах тражити спасење у новоутврђеном јевропском ареопагу и у његовом органу конгресу.

Конгреси у Тропави, Љубљани и Верони и њихово начело међународно-правне интервенције. „Демагогију“ ваља уништити „пре него што ће као рак да се шири“ то беху речи Метернихове, у којима је изразио мисао целога тадашњег дипломатско-реакционарског табора, кога је плашила „несрећна радња извесне револуционе странке, која је баш систематски над целом Јевропом мрежу своју распрострла“ и која, по мњењу тих људи није само појединим престолима него целом легитимно-монархичком систему „по божијој милости“ опасношћу и пропашћу претила. Они се

[74]) Генц, познати публициста и десна рука или управо перо Метерниховo писао је како ваља дубоко размислити о томе „шта ће се на према оном из противничких и опасних елемената образованом прекоморском горостасу учинити не толико за материјалну безбедност Јевропе, колико за морално и политично одржање старога света на својој садашњој основи.“

не беху толико поплашили од самих тих појединих установа и спољних појава колико од духа, који се у тим чињеницама огледао, они се дакле више бојаху од оних, тако да кажемо, подземних скривених сила тога великог моралног земљотреса него баш од самих првих видљивих дејства његових.[75]) И сви идући конгреси који су се сада сваке године састајали не беху никако зборови одређени за одржање међународног права, него сад изађоше отворено као неки осигуравајући завод апсолутизма и реакције против сваког слободног и самосталног развитка јевропских народа и као нека општа међународна полицијска установа, којој беше задатак да буде жандар за оне народне покрете који се на разним крајевима овога дела светског појавише.[76]) А да су доиста ти чувари јевропскога постојећег поретка присвајали себи баш улогу међународне полиције за овај део света то је сасвим наивно одао један од њихових браниланаца књижевних, а то је некадашњи пруски министар правде и реакцијонарски публициста Кампц (von Kamptz) који у једноме своме г. 1821. у Берлину изданом спису[77]) брани право и начела, што их конгреси из-

---

[75]) В. међу осталим депешу рускога канцелара Неселрода руском посланику у Напуљу од 19. јан. 1821. г. у Beach-Lawrence, Comméntaire II. стр. 233. А такође и »декларацију« двора аустријског, пруског и руског на завршетку љубљанског конгреса у Ghillany, Diplom. Handbuch II. стр. 435.

[76]) Huhn, Völkerr. стр. 212. Gervinus, IV. стр. 157. Ch. Vergé »Le droit des gens avant et depuis 1789.« стр. 48 као увод у књигу »Précis d. dr. des gens moderne de l' Europe« p. G. F. Martens. изд. од г. 1858.

[77]) Наслов му је: »Völkerrechtliche Erörterung des Rechts der euröp. Mächte in die Verfassung eines einzelnen Staates sich einzumischen.«

рекоше и присвојише, са гледишта међународно-правног и у тој својој глупој одбрани каже међу осталим како је то конгреско право за Јевропу оно, што је полиција за поједину државу, те даље вели од речи до речи: „Ко против тога права устаје, тај је непријатељ полиције (sic!), реда, мира и спокојства.“ Према свему томе дакле види се да честити писац и публициста Бернер[78]) кад каже да су „конгреси једна од оних грандиозних појава, из којих јасно просветљује како се ново доба са својим толиким везама спојеним и заједничким човечанским животом високо уздигло изнад узаног погледа и атомистичке поцепаности и раздробљености народа старих“, да он у томе има право у толико, у колико је доиста мисао таквих конгреса плодна и благодетна, само што ваља ти конгреси да су сасвим друкчије састављени, да имају другу организацију и најзад други правни задатак. А то и сам Бернер у даљем течају свога чланка признаје.

Да видимо сад конгресе редом. У две јевропске земље букнуше унутарње револуције наскоро једна за другом а то беше у Шпанији и у Напуљу, једна и друга г. 1820. Поводом тога састадоше се дипломатски заступници великих сила у Тропаву на конгрес. Ма да и Инглеска и Францеска беху својим одасланицима на томе конгресу заступљене, ипак они сеђаху тако да кажемо на галерији оне дворане, где су се ствари расправљале, јер заступници Русије, Пруске и Аустрије иза њихових леђа начинише конгрески протокол и разаслаше зајед-

---

[78]) У своме већ поменутом чланку »Kongresse u. Friedensschlüsse der neueren Zeit.« Staatswörterbuch V. део стр. 663.

ничку окружницу (циркуларну депешу) посланицима поменутих двора у немачким и северним државама јевропским. У оба ова акта, у протоколу и у окружници,[79]) исказана је цељ тропавском конгресу и начела којих се он држи. Ту се у тим актима изреком каже, да је овај конгрес само даљи развитак и управо наставак св. алијансије, и уједно се ту каже како се сајужене силе сложише међу собом да по сваку цену одрже стање установљено у јевропској међународној заједници уговорима од г. 1815. и то не само што се тиче земљиштних граница поједине државе, него и што се тиче форме владе, и даље, то ће стање да се одржи било помирљивим било насилничким мерама. Ту је дакле изречено кобно и опасно начело и на њему основано међународно право оружане интервенције у све било међународно-правне било унутарње одношаје и послове појединих држава. Ту је сад изречено једно начело које је од највећега замашаја по сам опстанак међународнога права у опште. Добро је један писац о тој ствари[80]) казао, да се са решењем питања о интервенцији (мешању) решава уједно и то питање хоће ли у опште постојати међународно право или не. Јер покушај конгреса у Тропави да као што Хвитн[81]) каже „уведе у међународни законик опште и непроменљиво начело у питању о интервенцији“ (pour

---

[79]) Окружница је саопштена цела у Ghillany, Dipl. Handbuch II. стр. 427.

[80]) Scheidler, Intervention (völkerrechtlich) стр. 446 у »Staatslexicon v. Rotteck u. Welcker« 7. чест.

[81]) Histoire II. стр. 200.

établir dans le code international un principe général et invariable en matière d'intervention) тај покушај морао је имати ту сасвим логичну правну последицу да са свим уништи самосталност и независност мањих држава и према томе да уништи једно од основних начела у међународном праву, без кога ово не може ни да постоји, а то је начело суврмености појединих држава. А даље ова квим безусловним и ничим неограниченим правом мешања или интервенције, као што га велике силе за се изрекоше, одриче се према народима оно основно правно начело што и у самом грађанском праву за свакога појединца постоји а то је оно начело: ко се само својим правом служи, тај тиме никога не вређа (qui jure suo utitur neminem laedit). То начело, као што постоји у грађанском праву, тако исто мора оно да важи и за поједине народе и државе у међународном праву. А да ли је то неспорно и неотуђиво право свакога народа да по својој сопственој вољи и своме мишљењу себи устав гради, мења и дотерује — ко још може о томе посумњати? Само онај, који хоће једном народу или држави да одузме основни услов, под којим једино може да постоји и да живи као народ и држава, а то је самосталност и самоопредељење.

Конгрес у Тропави разасла окружницу трију великих сила и на крају те окружнице уједно изрече наду да ће и Францеска и Инглеска на начела која су у њој изречена пристати. И францески двор доиста пристаде. У Инглеској је пак друкчије ствар стојала. Тадашња торијевска влада беше истина у срцу потпуно непријатељ јевропским демократским покретима и према томе не би ни гласка подигла била против тропавске окружнице да није

у Инглеској јавно мњење и парламентска опозиција била сила, на коју се влада мораде обзирати. И за то дакле инглески министар Кастлре, на супрот тропавској окружници, разасла инглеским посланицима код свију страних дворова окружницу од 19. јан. 1821. године у којој беше изречен протест против права интервенције, које је св. алијансија себи присвојила. При свем томе, што је та нота инглескога министра према поменутом расположењу његовом показивала и сувише обзира према члановима св. алијансије и садржавала у себи једно нарочито сумњиво место, то је она ипак врло знаменита у међународно-правном обзиру и за то ћемо бар у главном њену садржину да саопштимо.[82]) Пре свега Инглеска изјављује да она никако неће да учествује у оним мерама, о којима се говори у аустријско-пруско-руској окружници, а такође и она тамо постављена општа начела не може сматрати као таква, која се без опасности могу уврстити у зборник (кодеск) међународнога права, пошто би они могли служити као непрестани повод што чешћем мешању у унутарње послове других држава. Инглеска влада такође мисли да алијансија и према самим постојећим уговорима нема права да себи толику моћ и власт присваја, осем ако није у томе та намера да се створи нека супрематија (превласт, врховна власт) која се са правима других држава никако не сла-

---

[82]) Та је инглеска нота саопштена у целости међу осталим у Ghillany Diplom. Hand. II. 429. Roteck u. Welcker »Staatslexicon« art. Intervention V. стр. 432—434. У изводу је саопштава H. Wheaton, Histoire II. стр. 201. Élements I. стр. 83.

же. Према томе дакле инглеска влада протестује против онаквог тумачења постојећих уговора, као што је у поменутој заједничкој окружници; она не допушта право интервенције, које ће се у опште према сваком револуционом покрету употребити, него она вршење тога права сматра само као неким посебним околностима оправдани изузетак од општих међународно-правних начела, и мисли дакле да се изузеци од те врсте без највеће штете не могу као начела поставити и као таква уврстити у обичну дипломатију државну или у зборник међународнога права. Сад на крају ипак долазе неки комплименти члановима „високога“ савеза и уверавање о споразумљењу и срдачности свезе у сваком другом обзиру. То је главна садржина инглескога тога доста млаког протеста. Чланови св. алијансије, знајући да је тај протест само ваљало да умири јавно мњење и опозицију, пређоше преко њега на дневни ред.

Конгрес у Љубљани у почетку год. 1821. беше само наставак конгреса тропавског с том једном разликом што је сад на њему на позив св. алијансије појавио се и краљ напуљски, који је на нови револуцијом извојевани устав пристао и заклео се био, а сад дошавши на конгрес придружио се осталим силама и погазио своју реч и заклетву. Окружна нота из Љубљане објави свету да ће аустријски цар бити извршник јевропског ареопага, те са својом војском угушити устанак у Напуљу, а руски цар да ће, ако буде нужно, такође и са својом војском у помоћи бити. Устанак у Напуљу, а и мало затим букнувши устанак у Пијемонту, бише доиста угушени оружаном руком и успостављено старо стање.

Пре него што се чланови са конгреса у Љубљани разиђоше разаслаше дипломати аустријски, пруски и руски својим посланицима при страним дворовима још једну окружницу, у којој се још један пут изнеше начела и тежње савеза великих сила и уједно се са тријумфом јавља свету победа над революцијом. Ова је љубљанска окружница била по томе још значајна, што је ту отворено и јасно исказано начелно гледиште св. алијансије у питањима унутарњих државних установа и што је казано: „Корисне или нужне промене у законодавству или управи државној морају проистећи једино из слободне воље, из просвећеног и промишљеног сопственог побуђења оних, којима је бог наложио да одговарају за вршење њима поверене власти.“ Па даље: „Монарси су изјавили да они поштујући права и независност сваке легитимне власти сматрају као по закону ништаву и противну оним начелима, која сачињавају јавно право јевропско, сваку тобожну реформу учињену путем устанка и отворене силе“.

Сада народи јевропски беху на чисто са практичним тенденцијама „светога савеза“ и са замашајем оне заштите и помоћи, коју чланови обећаше један другоме „у сваком случају“. „Пентархија великих сила беше ту, беше установљена; њена судска власт беше у њеним конгресима, извршна јој власт беше у њеним бајонетима“. Ту се речи писца безименог списа „Јевропска пентархија“ које сад у жалосној јави стојаху обистињене пред целим образованим светом. Ту сад беше оглашен рат не само самој револуцији као таквој, него у опште свима народним појмовима о праву самоопредељења и самоуправе, свима ма како умереним уставним облицима; свима

ма и свечано уговореним и заклетвом владалаца потврђеним правима народа, којима ма колико беше ограничено божанствено право владалачко![83]) Беше оглашен рат свему политично-друштвеном и правном развитку и напредовању, Јевропа би проглашена за баштину неколицине апсолутних владалаца. Још никада не беше у светској историји овако замашног и огромног покушаја, да се овековечи општи застанак у свему историјском развитку, да се и сама идеја реформе збрише у главама јевропског човечанства, да се замрзне струја историјска и да се дух времена скамени у непокретну мумију. Реакцијом створени уговори од г. 1815. и сопствена воља и сопствено побуђење легитимних владалаца, који су само богу одговорни, то беху нове међународно и државно-правне догме, које се пред образовани свет изнесоше на врховима бајонета. Јевропска реакција као у последњем очајничком напору подиже сву своју силу, показа се у историји у својој највећој величини и удружености, јер сада сваки и најмањи народић у ма коме кутићу Јевропе кад хтеде раскомадан да се уједини или погажен да се ослободи, имађаше на супрот себи не само једну владу, него целу јевропску реакцијону странку са четири велике силе на челу и са два милијона бајонета за леђима. Сад је тек ваљало слобода и свест јевропских народа, образованост овога века да издржи огњену пробу.

[83]) »Каждый конгрессъ созывался Метернихомъ съ тою цѣлью, чтобы отнять у народов какія-нибудъ права, чтобы въ чем-нибудъ стѣснить ихъ законную свободу', чтобы безнаказанно нарушить данныя имъ обѣщанія, чтобъ напустить на нихъ войска священнаго союза.« Писаревъ, ч. 6. Статьи историческія стр. 25. 26.

Скоро је сувишно да напомињемо, какав је утисак био поменутих међународно-правних актова и догађаја на савремени свет. Право интервенције великих сила неограничено стајаше као страшило пред народима јевропским. На све стране и у свима слојевима јевропског друштва беше запрепашћеност и огорчење.[84]) Је ли могла јевропска међународно-правна наука ћутати и бити разнога мнења у овоме тренутку, где је сад наступило оно хамлетско „бити или не бити“ по међународно и државно право; где скрнаве руке хладних и глупавих дипломата хтедоше да задрже точак повеснице, да узму крму историје те да таласе њене натраг врате, да исмејавши целу дотадашњу образованост и правну свест људску уведу у Јевропу принцип азијатскога султанизма! Но према таквоме атентату на све развитије правне појмове данашњега века наравно да људи од науке слошки усташе у обрану здравих и напредних начела. Сви главнији писци о међународном праву у томе добу устадоше против права интервенције у унутарње уставне одношаје и борбе какве друге државе, против те монстрозне диктатуре великих сила у Јевропи.[85]) И ма да је тада реакцијона странка обладала била и у унутарњости свију скоро држава јевропскога

[84]) Gervinus IV. стр. 163.

[85]) Ми ћемо овде да напоменемо главније тадашње писце и то: Pölitz, Practisches europ. Völkerrecht 1824—28. стр. 116. Martens, Précis d. dr. des gens стр. 76. Klüber, Droit des gens moderne de l'Europe 1819. §. 51. Rotteck, Lehrbuch d. Vernunftrechtes u. der Staatswissenschaften II. стр. 97 и др. Bignon, du congrès de Troppau. Paris 1821. и од тога истога: Les cabinets et le peuples depuis 1815. Par. 1823. Fievée, De l' Espagne et de consequence de l' intervention armée. Paris 1823. и г. д.

копна, те је угушивала сваки јаван и слободнији глас, ипак је и сама континентална штампа пристала уз људе од науке, те је бранила слободу народа и начела међународног права истина доста завијено и плашљиво, али ипак са јаким и здравим разлозима. Но ти гласови ипак беху због постављених сметња и гоњења тихи и млаки, неки су само шапутали и у пола речи говорили, а неки беху осуђени на потпуно ћутање и гутање свога гњева — али напротив на ономе сретноме острву, чији је устав сувише тврдо стојао а да би га могао реакциони олуј одунути, на оном острву, куда није могла да допре оружана диктаторска рука јевропске пентархије, у Инглеској, ту је са свим друкчије звонио глас критике и најоштријих нападаја јавне штампе против легимистичке пропаганде. Инглеско јавно мњење како у штампи тако и у парламенту искаше од своје владе не само да одбаци начела великих сила, него и да се јавно противи вршењу њиховом. И кад тадашње министарство Кастлреово не учини тако, него остаде само при већ наведеном млаком и немоћном протесту, тада је у Инглеској завладало највеће огорчење на супрот владином систему и њеној малодушности у спољним међународним питањима. То расположење јавнога мњења у Британској не могаше а да нема уплива и на владин правац, и оно учини те из Инглеске прво пониче енергична и значајна опозиција на супрот међународно-правној диктатури великих сила.

Кад се представници и чланови св. алијансије искупише год. 1822. на конгрес у Верони, тада беше св. алијансија на врхунцу своје славе и моћи; Метернихов систем беше обладао у Јевропи и носилац његов, Метер-

них, показао је народима да они према „божанственом праву“ (droit divin) не могу никакве своје воље имати. Но ипак не беше још све у Јевропи удешено по вољи јевропскога новог промисла, још се не беше ледени покров тога система прострьо по целоме копну јевропском; још је понегде горео по неки пламичак либерализма и народног покрета. У Шпанији је још једнако „револуција“ имала владу у рукама и још једнако шпански устав беше дипломатима трн у оку. Но осем тога на другом источном крају, на трећем полуострву јевропском, опет се појави револуција, и то таква, која је била одређена да на скоро буде узроком унутарњег распада св. алијансије. То беше грчки устанак. Грчки народ устаде јуначки на ноге за своју слободу и народност и 15. јан. 1822. под својим председником Маврокордатом прогласи своју независност. Уједно Маврокордато пред Јевропом изложи узроке, који Грке натераше у очајничку борбу.

Конгрес у Верони дакле сад имаде два питања да узме у претрес а то је шпанско и грчко. У Шпанији учини високи јевропски међународни суд оно исто, што је учинио у Напуљу и у Пијемонту само с том разликом, што у Шпанији извршник св. алијансије беше Француска, која с војском уђе у Шпанију, укиде устав и успостави апсолутно краљевство. Инглески заступник на конгресу у Верони изјавио је, да он никако не потписује протокол тога конгреса и да никако не може пристати на закључену оружану интервенцију у Шпанији. Ми смо видели да је Инглеска непрестано и доследно устајала против начела св. алијансије а нарочито против њеног кобног присвоје-

ног права интервенције, а Инглеска то мораде чинити у своме сопственом интересу, јер она међународна а нарочито још државно-правна начела, што их је јевропска амфиктионија као непроменљиве законе прописала, она беху баш сасвим унаточ оним основним законима и начелима, на којима почиваше зграда инглеске државе.[86]) Но досадашња торијевска влада инглеска видели смо да ипак није баш била противна св. алијансији бар у потаји, да јој у самој ствари није наумила била много сметати и тако је дакле Метерних не само сву континенталну дипломатију, него и саме инглеске тадашње државнике у своме цепу имао. Али сад наступи значајна и по св. алијансију кобна промена у инглеском кабинету. На место отрцаног и духовно изнемоглог Кастлреа[87]) дође сада много свежији, енергичнији и генијални Канинг, који не само да је био дорастао него још и надмоћан противник Метерниху. Већ на веронском конгресу, томе последњем и најсвечаније мизразу св. алијансије, опазило се по отворено опозиционом држању инглеског одасланика према закључцима тога врховног међународног збора, да је на влади у Инглеској десила се знаменита промена. Сваки је конгрес на завршетку своме обично у свечаним окружницама

---

[86]) То је најјасније изрекао међу осталима инглески државни министар Пил (Peel) у парламентској седници од 29. апр. 1823. где је казао да је та наука, по којој се све установе, које не долазе непосредно од самих владалаца, морају оружаном руком уништити, да је та наука монстрозна (нагрдна) и да баш управо на супрот стоји инглеском уставу.

[87]) Који се баш кад се састајао веронски конгрес сам убио и то као што казаше због тога што му је политика у јавном мнењу народном и пред парламентом сасвим пропала била.

или „декларацијама“ објављивао свету своје намере и закључке; па то је исто учинио и веронски конгрес. То беше опет иста стара песма само са неким незнатним варијацијама, оно исто начело неограниченога оружанога мешања свуда, где ваља да се угушује оно, што они зваху „револуцијом.“ Али значајно је оно, што у тој веронској окружници рекоше о грчкој ствари. Иза ужасне и јуначке борбе од осамнаест месеци измучени грчки народ обратио се био директном изјавом од 28. авг. 1822.[88]) веронскоме конгресу. У тој изјави исхаху Грци помоћ и потпору великих сила или бар њихову потпуну неутралност. Такође искаху да се њихов одасланик пусти на конгрес, да пред њиме заступа њихову ствар. Али цела та речита изјава јуначкога народа и сви његови праведни захтеви разбише се о ледени оклоп „легитимности,“ којим се овај конгрес као и сви пређашњи према сваком народном покрету опасао беше. Одасланик грчкога народа не би ни пуштен пред конгрес него му је казано да грчки народ мора да се подвргне Порти, своме „легитимном“ господару. И тако дакле у поменутој окружници на завршетку веронскога конгреса међународно-правни трибунал изрече своју пресуду над грчким народом, у којој се међу осталим каже: „оно што је дух револуције на западном полуострву (у Шпанији и Португалској) започео, што је у Италији покушао био, то му испаде за руком на источном крају Јевропе. У истоме тренутку где војнички устаници у Напуљу

---

[88]) Саопштена у Martens, Nonveau recueil, tome VI. Ghillany, Diplom. H. II. 385.

и Турину устукнуше испред редовне силе, у истом је тренутку бачен луч побуне у отманску царевину. Како се ти догађаји десише у исто доба то не могаше бити никакве сумње о истоветности њиховога извора. . . . Монарси решивши се на то да начело побуне, ма где се и у ма коме се облику оно појавило, одбацују, похиташе одмах да и над том побуном изрекну своју једногласну осуду". Дакле борба једног хришћанскога гаженог народа против свога азијатског угњетача беше тим бездушним празноглавим дипломатима опет само „побуна," и сад је већ ваљало бранити чак и Портину легитимност против „духа револуције," као да још може бити говора о неком легитимном на правном темељу основаном господарству Турака над источним хришћанима, а осем тога као да има некога ма како „легитимнога" права које би јаче било од незастаривог права народности![89]) И ту се јасно посведочило какво је било то хришћанско мишљење чланова свете алијансије, с којим су при оснивању њином пред светом толику параду правили.

Пошто је изашла на свет та окружница веронскога конгреса, то је сад отпочела од стране Канингове борба против св. алијансије. У тој историјској борби између начела легитимности и начела народне суверености у међународном и државном праву сад Инглеска наступи отворено као заштитница либерализма и природнога човечанског права на супрот „божанском" праву. Метерних и

---

[89]) в. Scheidler, Intervention у »Staatslexicon« VII. стр. 436. Saalfeld, posit. Völkerrecht стр. 64.

Канинг као главни вођи једнога и другога табора сада се хрваше о владу над кабинетима јевропским и у тој знаменитој и замашној борби најзад „силни“ и донде непобеђени подлеже, пошто Канинг енергичном руком расече конце те реакционарске мреже, која је над Јевропом простртa била. Канинг започе бој једном нотом, у којој много енергичније и оштрије него његов аристократски претходник протестова против интервенције у Шпанији и против самог начела на коме је та интервенција основана била. Том својом енергичном нотом а још већма својим говорима у парлименту, који отворено беху управљени против св. алијансије и њених начела, задоби Канинг инглеско јавно мњење потпуно, а уједно усредсреди у себи погледе и наде целе либералне странке јевропске. И наскоро се те наде на међународно-правноме пољу оправдаше. Већ и саме његове речи ограђанској и вероисповедној слободи света, изговорене са онаквога места са кога до сада народи већ беху научени чути само речи апсолутизма и реакције, те речи његове зазвонише у ушима на́ро̑да̑, те већ почеше наново да им уливају живота и да скидају ону мору, што од времена бечкога конгреса Јевропи на грудима лежаше. Питање, у коме се права борба између старога и новога међународно-правнога начела отпоче, то беше питање јужно-американских шпанских колонија, које се побунише против „матере земље“ Шпаније, те прогласише своју независност.[90]) Св. алијансија беше на врхунцу своје моћи и

---

[90]) То беху јужно-американске државе Колумбија, Буенос-Ајрес и Чиле.

свога утицаја; по целој континенталној Јевропи њен је систем у тријумфалном походу на врховима бајонетима пронесен и уведен био; реакција је у Италији, у Немачкој, у Шпанији и Португалској, па услед тога и у самој Францеској победу одржала над револуцијом и „јакобинством“, и цветала већма но игда. Је ли дакле чудо кад се сад главни „животворни дух“ св. савеза, Метерних, осврну својим погледом чак и на другу страну океана, где се сад опет појави „револуција“ против легитимног права Шпаније, и то још те побуњене колоније прогласише своју независност као — републике! Разуме се да је јевропски јупитар мислио да му је довољно само као некадашњи грчки архибог мрко саставити веђе и затрести главом, па да одмах умиру ти прекоморски револуционари. Он дакле још на веронском конгресу изјави, да не само да се неће признати независност тих колонија него ће се шта више предузети и сама прекоморска оружана интервенција, ако се те државе доиста огреше о монархичко начело. То је на веронском конгресу тако опредељено, тако пресудно казано било од стране дипломатског оракула Метерниха, да јевропски дворови већ доиста почеше озбиљно да се баве том мишљу о крсташком походу у нови свет и од чести су са страхом, а од чести са радошћу помишљали на ту поносну експедицију.[91]) Али Канингу та изјава Метернихова нимало није импоновала, него он тако исто отворено и пресудно изјави (23. окт. 1823.) да Инглеска никада неће допустити да се државе је-

---

[91]) Schmidt-Weissenfels F. Meternich I. стр. 360. Писаревъ, Сочиненія VII. стр. 30.

вропске умешају у ствар јужно-американских нових држава. А таква пресудна изјава највеће поморске силе јако је претезала на ваги јевропске међународне политике. Метерних опет прибегне своме већ омиљеном средству, конгресу, који доиста би год. 1825. сазван, и на кога св. алијансија позва и Инглеску. Али то сад беше нов и тежак удар, кад Канинг тај позив просто одби те изјави да ће, што се тиче поменутих шпанских колонија, не обраћајући пажњу на конгрес и св. алијансију, са свим по своме сопственом увиђењу радити. Метерних је сад већ затегао био блаже жице, али Канинг не беше противник, који хтеде на по пута да стане, него не осврћући се на Метернихове дипломатске плетке он свечано признаде независност јужно-американских нових република. Иза ове прве савршене поразе Метерниховог система и св. алијансије ишле су поразе све редом.

У исто је доба инглески либерални министар и другу поразу за Метерниха и св. алијансију већ спремио био. Казасмо како је на све стране реакција победу одржала. Но и у Португалској се деси промена на престолу и нова владарка, Доња Марија да Глорија, пристаде да се у Португалској уведе бразилијански, дакле један од најлибералнијих устава. То никако није ишло у рачун реакцијонарским дворовима и нарочито Метерниху, а пошто у Португалској није било сада „револуције,“ а краљица је сама од своје воље пристала на устав, то не могаше никако да се измозга никакав узрок оружаном мешању од стране св. алијансије. И сада се деси то чудо, да сами представници легитимности и јевропског „поретка“ сами ти противници револуције постадоше револуцијонари.

Метерних подбоде апсолутистичку странку у Португалској да се побуни против устава и краљице, те је свакојако још гледао да наговори францеску и шпанску владу, да ту реакцијонарску револуцију потпомогну. И доиста шпанска влада посла војничку помоћ апсолутистичкој побуни у Португалској, те сад краљица и устав беху у крајњој опасности. Сад се краљица и уставна странка у нужди обратише инглеској влади за помоћ и Каниг одмах пошље 10 инглеских лађа са дванаест регимената и артиљеријом у Лисабон. Но још већма него овај енергични корак инглескога министра поплашише Метерниха Канингове речи, што их је у исто доба у парламенту против св. алијансије изговорио и у којима је уједно изрекао главни узрок и главну мисао, која га је руководила у његовој међународно-правној борби против св. алијансије; он рече: „Ја се истина не плашим рата за добру ствар; ја га се по томе плашим што знам какву велику снагу има велика Британија да борбу доведе до таквих последица, о којима је страшно и помислити. То не би био рат, у коме би се бориле међу собом војске, него идеје, и тада би велика Британија под своју заставу спремне за бој искупила све оне немирне духове, што су у својим земљама са данашњим стањем незадовољни. Јер, доиста, има једна сила у данашњем времену, која би под предводништвом Инглеске могла постати страшнијом, него ма која од оних сила што су се икада бориле у светској историји“. Ово беху огромне речи, у којима беше пуно истине и кобнога пророчанства и које је изговорио човек, који не беше човек фразе, него дела. Енергија Канингова и његова поменута збиљска претња мораде ра-

зуме се да заплаши сићушне духове реакцијонарске дипломатије, која је јака само у ниским и ситничарским плеткама, али одмах јој се заврти мозак, чим осети дисај какве велике историјске мисли. Она се одмах окану португалске ствари.

Још остаде треће питање, у коме такође беше суђено св. алијансији и метерниховом систему да претрпи јак удар; то беше још несвршена грчка ствар. Ма да на веронском конгресу Метерниху беше испало за руком да грчку ствар „у тишини у гроб метне“[92]) и да чак и самога руског цара одврати од мешања у корист Грцима, на супрот традиционој политици руској, то ипак грчка ствар тиме још никако не беше свршена. Грци наставише јуначку и очајну борбу против Турака, и најзад, кад већ видеше да Турска чак и целу азијатску силу подиже против њих, тада се обратише Инглеској за заштиту. Руски двор који је већ у поменутој португалској ствари морално потпомагао Канинга[93]) а одвојио се од св. алијансије он сад у грчкоме питању отворено отпаде од св. алијансије и од њенога досадашњега система. Између Русије и Инглеске начињен би у Петрограду 4. апр. 1826. протокол, који се односио на умирење и одцепљење Грчке од турске царевине. А на годину дана после тога и то 6. јула 1827. приступи и Францеска поменутим двема државама те се начини између те три силе лондонски уговор, у коме се што се тиче одношаја Грчке према Турској остаде још на становишту петроградског протокола т. ј. остаде ми-

---

[92]) Речи Метерниховог публицисте Генца.
[93]) Portfolio III. 2. др.

сао Грчке као вазалне државе, али се у томе лондонском уговору већ закључише и оне мере, које ће се употребити ако Турска не пристане на предложене услове. И пошто ова доиста не пристаде, то се сад учини од стране поменутих уговорних сила оружана интервенција против Турске, а у корист Грчкој, те савезничка флота код Наварина турску флоту уништи, а међутим францеска војска изагна Мисирце из Мореје.[94]) Каква у томе свему пораза беше за св. алијансију, за њена начела а посебице за досадашњег јевропског диктатора и законодавца Метерниха, то се може већ по томе измерити, што се све те поменуте међународно-правне мере учинише без икаквог учешћа Метерникова, иза његових леђа и не питајући њега, њега, који је досада прву реч имао и без чијег знања досада не могаше ни један лист са дрвета у Јевропи да падне. То је једно. А друго, што сада сами чланови св. алијансије, који у свом политичном интересу не хтедоше више да буду дон Гијоти легитимности, отпадоше од њених начела, потпомогоше и чак и снагом својом заштитише „револуцију“ и грчке „бунетовнике,“ а на супрот легитимном праву вис. Порте!

Последњи или управо смртни удар зададе св. алијансији јулијска револуција у Францеској г. 1830. Али ту сад већ почиње други међународно-правни период, о коме ћемо говорити у идућем чланку и где ћемо додирнути и новију науку о међународном праву.

---

[94] Да је ова интервенција била са свим основана у међународноме праву и према томе са свим различна од оних ничим неоправданих интервенција св. алијансије у Напуљу, Пијемонту, Шпанији и т.д. у томе се слажу сви људи од науке. Б. Beach-Lawrence, Commentaire II. стр. 403—406. Heffter, Völkerr. стр. 95. §. 46. Bluntschli §. 478 и т.д.

Ми смо се око овога т. н. ресторасијоног периода подуже забавили него што нам је управо и намера била; но ипак држимо да није било сувишно, ако и у нешто опширној слици, изнети пред наш књижевни свет овај, ако се не варамо, први покушај да се научно изложи историја тога, по својој садржини и по својим последицима тако знаменитог периода у новијем међународно-правном животу образованих народа. А да је тај период од г. 1815 —1830 доиста знаменит у оба поменута обзира, то ће још јасније бити, ако сад на крају свога излагања бацимо још један општи поглед на садржину и међународно-правне резултате тога периода.

Доба, о коме смо говорили, то беше доба тмуро, духовно потиштено, мртво. Неки општи притисак навалио се беше на цело копно јевропско, изгледало је као да нека авет лежи на грудима јевропских народа, те их гуши и хоће својим леденим загрљајем да их умори. И та авет беше доиста ту, и она не беше нико други него св. алијансија, савез реакције, о којој је изгледало као да су је велика револуција и ратови за ослобођење са својим општим слободњачким покретом доиста у гроб метнули, али која сад опет устаде из своје сумртвице, изанђале крпе свога мртвачког покрова премаза новом бојом и назва их уговорима од г. 1815. а на чело написа знамење смрти: легитимност; па сад те уговоре врховима бајонета прикова за сва четири краја Јевропе. На великог болесника, Јевропу, опет наишла беше једна критичка ноћ; у организму се његовом борише два вечито супротна начела, начело застанка, непомичности, смрти и начело живота, покрета и развића. Ваљало је да се реши хоће ли је-

вропско међународно право бити у самој ствари оно што је лепо **Ламартин** о њему казао: „Међународно право то је **легитимност нáрōдā** . . . То јавно, то међународно право има своја написана правила, која су тако исто освештана и неповредљива, као и приватно право међу појединим лицима. Ко их вређа, тај стоји ван закона, и цео свет има против њега право рата; он је велики анархиста међународнога друштва, он устаје против цивилизације, јер је јавно право оно исто што и цивилизација." Хоће ли дакле бити међународно нраво доиста правно јемство за свестрани развитак човечанства као организованог међународног друштва, или ће оно изметнути се у диктатуру неколицине моћних и апсолутних владалаца над свима мањим народима и државама, изметнути се у осигуравајући завод апсолутизма, те ће сви народи у међународно- и државно-правном обзиру бити стада која не имајући своје мисли ни воље ишчекују блејећи своју судбину из руку својих „богом постављених пастира," а од времена се до времена воде на кланицу зарад неких њима непознатих цељи. Око тога беше велики међународно-правни спор у овоме периоду. Истина у историји људскога друштва непрестано се бори начело напретка и развића са начелом застанка и назатка, али што ту борбу на међународном пољу у описаном периоду нарочито карактерише, то беше у томе, што елементи реакције из појединих држава пружише сада један другом руку, те се **организоваше** сада и то као нека **међународна** реакција, а св. алијансија то беше реакцијона „интернасионала"; то је оно што је у поменутом периоду први пут у историји у овако огромном облику пред

народе изашло; сад сваки појединн народ, који хтеде слободе и савременог развитка, имаде на супрот себи међународно организовану силу целе јевропске реакције. То је оно значајно, чега донде у историји не беше; то је оно, што поменути период чини тако знаменитим и занимљивим. И доиста се ретко у коме периоду међународнога живота просула толика маса невоље на изнемогле и уморене народе јевропске, колико у овоме! Но ипак, у колико је тај период жалостан у историји међународно-правнога живота, толико и само изучавање његово може да буде од користи свакоме народу, а тако исто је баш и сам тај период у непосредним последицама својим био користан по развитак разумног међународног права. Ово звони чудно у први мах, па ипак је тако! Јер ако икада то је у овоме периоду највећма него ма када у историји ваљало да се покаже, колика је моћ идеја, колика је моћ слободе на супрот организованој војничкој сили целога једнога дела светског, и кад се види да при свим „обвезујућим мерама“ реакције, при свим конгресима, интервенцијама и ексекуцијама ипак испаде за руком тим још изнемоглим и политично мамурним[95]) народима да из темеља задрмају и подрију ту њиховом крвљу улепљену, дипломатским перграментима покривену а бајонетима и топовима подупрту зграду међународнога „система“ св. алијансије — кад се то види, онда је то доиста корисна наука по народе јевропске.

---

[95]) G. Struve, Weltgeschichte VI. стр. 473. Доиста тај писац има право што тај период зове периодом полит. мамурлука иза трострукот заноса и ћора.

Морал овога периода за народе можемо свести у ове тачке: 1. „Деспотизам (било државно- било међународно-правни) само је према кукавичким и страшљивим народима силан; испред одважних народа он се увек уклањао и повлачио натраг."[96]) То се у овоме периоду најочевидније засведочило на народу грчком и на шпанским колонијама јужно-америчким. 2. Владаоци и њихова дипломатија не граде историју, нити они могу на супрот непромењљивим законима друштвеног развитка да управљају судбинама на́ро̑да̑. Ако икада то је у овоме периоду дипломација најсилнија била, њен тип и представник Метерних направи је „јевропским провиђењем," па ипак — шта се напослетку збило? Чим се само мало покренуше елементарне силе у дубини народнога живота, те изађоше на површину, одмах ти шупогљави и надувени међународни законодавци за зеленим столом, те мајушне личности на високим пједесталима, изгубише крму те се колебаху по таласима политичне струје немогући никако течајем њеним да управљају. То показује да су јача права на́ро̑да̑ и битни интереси државa од воље владарске и од свију уговора и алијансија, дакле да је истина оно што је казао један инглески писац:[97]) „Свако јасно неспорно право то је уједно јасна неспорна сила."

Тај морал ове целе приче има засад само тек тако да кажемо теоријску важност за будућност, али које су то те непосредно практичне међународно-правне последице овога периода, о којима рекосмо да су биле од користи по даљи развитак разумног међународног права?

---

[96]) Struve у нав. делу VI. стр. 469.
[97]) Th. Cailyle, Chartism, London 1840.

Камо их? Ево да их у кратко набројимо тачку по тачку: 1. Тиме што св. алијансија изнесе на среду онако монстрозно и сасма безусловно начело мешања или интервенције, те га одмах поче безобзирно у практици примењивати, тиме је дат највећи и неодложни повод међународно-правној науци и образованом јавном мишљењу, да се најозбиљније почне занимати расправљањем тога донде још нерасправљеног а ипак тако важног међународно-правнога питања о интервенцији или неинтервенцији. И тако га наука и јавно мњење тек у овоме периоду изведоше на чисто. Али и у самој практици је баш овај период највише допринео да се оно на чисто изведе тиме, што се баш у самој практичној радњи св. алијансије и њених конгреса најочевидније показало да се такво право интервенције, као што га св. алијансија себи присвоји, осим своје теоријске наказности и противуправности, баш ни у самој практици не да извести. И услед тога и практика међународно-правна би принуђена да стане уз начело неинтервенције. 2. То што бечке уговоре од г. 1815. хтедоше у овоме периоду као међународни „status quo“ да одрже непроменљиво, те тиме да овековече раскомаданост на́ро̄да̂ и територијалну деобу једино са обзиром на поједине династије, и што даље хтедоше династичку легитимност и апсолутно право „по божијој милости“ да направе догмом, коју у најоштријој једностраности и апсолутности одржаваху и самим оружјем — то све имаде ту последицу да је баш за то сада тек у потпуно јасном облику изашло на среду начело народности, изазвано поменутим притиском. Сад је оно тек постало јасно ме-

ђународно-правно начело, начело које донде ни сама наука о међународном праву није спомињала, а које се у практици у почетку побијало само преким судом и криминалом.[98]) Дакле болови, што их међународно друштво претрпе у овоме периоду, то беху порођајни болови за поменуто начело, које сада постаде главном лозинком свима међународно-правним покретима, и које беше одређено да учини тако основни преврат у међународном склопу јевропском, јер оно сад постаде сила која толике старе династије и државе обара а нове ствара. 3. Најзад имамо да споменемо још једну непосредну практичну последицу ресторасионе епохе, а та је у томе, што је реакциона стара Јевропа, начинивши се у овоме периоду перманентном и међународно организованом снагом, тиме баш изазвала и научила противну демократску или младу Јевропу, да се и она организује као нека међународна странка јевропска и на њу је помишљао и инглески државник Канинг кад је у своме на стр. 139. овога чланка наведеном говору казао: „доиста! има једна сила, која би под предвођењем Инглеске могла страшнија да буде и т. д.“ И одсада дакле стојаху и у јевропској међународној политици две велике јевропске странке организоване једна на супрот другој; апсолутно-монархичко начело и начело демократско и револуционо стоје одсада непрестано на стражи једно на према другом; ниједно од њих не пориче него на против признаје међународно право, само што се у појму, у схватању његовом битно међу собом разликују.[99])

[98]) Holtzendorff, Völkerr. §. 9. стр. 759.
[99]) Heffter, Europ. Völkerr. §. 6. стр. 13.

Овде би сада на месту било да споменемо још једну међународно-правну појаву у овоме периоду, која је истина засада тек указала се у магловитој даљини у дну међународне позорнице, али која ће можда у недалекој будућности играти велику и одсудну улогу на тој позорници. Ово се тиче Америке и ослобођених шпанских колонија у јужној Америци; али о томе ћемо имати прилике да проговоримо у идућем чланку.

Дакле на крају овога периода видимо где св. алијансија са својим начелима све већма пада, где сада већ као међународна пропаганда организовани либерализам свуда пробија вештачку реакцијону мрежу, где куха иври на све стране у Португалској и Шпанији; у Швајцарској и у Италији; у Немачкој, Францеској и Пољској; револуција сад интензивније него ма када до сада помаља већ испод земље претећи своје лице; брамини легитимности и непомичности, који хтедоше бајонетима и топовима да докажу, да се човечанство не креће и не миче, него стоји на једном месту, као што некада поповштина о земљи казиваше, они сада са страхом очекиваху на коме ће крају Јевропе прва искра да севне, која ће да упали општи пожар, у коме ће да им се засветле кобне Галилеове речи: E pur si muove (па ипак се креће)!

Г. Гершић.

ПРАВИЛА СВ. СИМЕУНУ СРПСКОМ.

ИЗ ВУЧИТРНСКОГ ПРОЛОГА ИСПИСАО

Милош С. Милојевић.

Пре две године преко једног доброг пријатеља, откупили смо од једног свештеника вучитрнске нахије у Правој-Старој-Србији: Пролог на кожи писан. Од тога за целу годину пролога, сачувало је се још само 162 листа у XXIII свешчице, међу којима нема целе VII. свеске. Па и овај остатак у XXII свеске, није се сав и потпун сачувао, но му недостају многи листови у свескама.

Познато је, да су све наше — као и у осталих — рукописне старине, па биле оне на пергаменту или хартији, подељене у свешчице, а свака та свешчица има по 8 листа. Од овог правила увек су и скоро у свима књигама и из свију времена, одступале прве свешчице, које су имале по 10 и по 12 листа у себи. Скоро су увек имале по 10, а по 12 само у томе случају, ако је ма која свеска у књизи у себи превишавала број 8. Пошто је у нашој стариници нађено у XI. свесци 9, а у XIV. 10 листова, то је извесно: да је I. свезка ове старине имала 12 листова, од којих се до данас сачувало само 5, а 7 је пропало. Од осталих свешчица неке су изгубиле по један лист, као: II., V., XVI., XIX. и XXII., неке по 4, као: IV. и XII., неке и више од пола као напоменута VII.,

те тако нема још, међу нађеним свешчицама, свега 29 листова. Кад би и ова штета, и ако је огромна и врло важна била, могло би се којекако и прегорети; али кад се зна, да сви овакви Општи Пролози па и на четвртини имају по својих 36 свезака, што са првом свешчицом од 12 листа износи по 376 листа, онда је огромна и непрежалима штета, што ова старинвица у место обичних 376 до 400 листа броји само 162. Дакле је скоро три пута више изгубљено него што је сачувано. За нас је још већа несрећа и штета та, што се из свега укупног види, да је овај Пролог писан руком нашег првог књижевника у православљу; руком нашег Равноапостолног просветитеља и учитеља св. Саве. —

Изгледина писмена и речи, карактеристика пергамента, начини излагања мисли, особености српског старог језика из доба Немањића и све укупно узето показује, да је ова старинвица чедо прве четвртине тринајестог века. Сам садржај показује: да је ова књига писана пре смрти св. Саве, или бар никако не доцније од годину дана после његове смрти. То се нарочито огледа у правилима светаца. Међу њима је св. Симеун, док св. Саве нема, и ако је онај месец, у који спада дан његова спомена, цео целцат.

Друга му је важност за нас, као и за сваку православну цркву, и та, што је наш Немања, или св. Симеун, одмах уврштен у свеце и то опште, и што је за таквог признат општом православном црквом. Да то доиста није било, не би га уврштавали у Општи Пролог, већ би га одвојено, као и многе наше друге свеце неприпознате општом православном црквом, уврстили међу своје месне и засебне народне светитеље.

Што се тиче доба, из ког је ова наша врло важна старина, ту нема никаквог спора, да доиста није из прве трећине XIII. века. Укупних тих 162 листа, што су сачувани са свим оним што је на њима, обарају сваку сумњу и сваку противну мисао и навод. А што се тиче онога навода, да је ту старину писао наш први у православљу просветилац, Равноапостолни св. Сава, о томе би се могла која на рачун сумње казати. Но све што се каже и што се наведе држимо, а и уверени смо, да ће пасти. За то нам дају јамства саме речи у правилу св. Симеуна и саме по неке изреке, које је могао над гробом свога опа изрећи само св. Сава а више нико.

Што се тиче напоменутих правила, о њима можемо ово троје казати, и то:

1., Да их је у овој књизи сачувано свега само 51.

2., Да се коренито и скоро у свему, и ако се многа у гдекојим изрекама слажу, разликују од напечатаних у нашем Србљаку, и да их има и таквих, каквих у споменутом Србљаку и нема.

3., Да је ових правила било много више и то по свој прилици још најмање на $3\frac{1}{2}$ листа, дакле још 51. ако не и више што се види из 12 свеске, од које нема почетних 8 листа, и на којој су тако рећи тек у почетку правила вавилонским мученицима. Држимо да се и по себи разуме, да су ова сачувана правила на XI. свесци, као што наведосмо пропала у XII.

Сва сачувана и овде преписана правила смештена су на $3\frac{1}{2}$ последња листа XI. свеске. Да ова нису свршена потпуно се види из свега, а да их је од прилике још најмање оволико било, такође се види из напоменутих

правила оним мученицима и реда у времену излагања правила општегодишњим свецима.

Што се само језика тиче, као и правописа и т. д. он ће се видети кад се овај највернији препис ових правила наштампа. О томе говорити била би ствар са свим сувишна. Но у главноме може се казати ово:

Да је у целом овом делу, а не само правилима св. Симеуна, језик месни српски, или тако звани немањићски. Језик наше Праве, тако зване сада Старе Србије, који је скоро таки исти — изузевши исквареност турским, грчким, арнаутским, цинцарским и у неколико татарским језиком — до данашњег дана сачувао готово у целој Правој Србији. У целом делу писало се ѣ свуда и на свима оним местима, на којима се и данас тамо изговара као јотирована є. Писало се ь свуда правилно и на свима местима, на којима се још данашњег дана изговара као двогласник састављен из кратког а и є. Пише се свуда и на сваком месту правилно и како треба двогласно оү у место старијег ж — јуса — а тако га и дан данашњи изговара већи део Призренске, тетовске и дибарске нахије, т. ј. нахије, које састављају средсреду тако зване Старе Србије, а срце Немањићске државе. Нема никаквих носних полуљудских и полуживотињских звукова као ю, ѥ и т. д. простих и јотираних, што показује узвишенији ступањ народног развитка у језику у оно доба. Нарочито се ово огледа у преставе оног гласа, који се обележава са старим ы. Оно и ако је поизретка и погдегде у целој књизи употребљено; употребљено је више као случајност и ошипка пера, а не као нужна и права потреба. Тако је ошипком пера и као

случајно употребљено прастаро српско доћириловско э у место данашњега є, што се огледа у правилима св. Петке и т. д. Писмо ꙗ, где је требало као просто, остало је тако, а где га је требало јотирати, оно је правилно и како ваља и треба јотирано.

Оволико држим да је требало казати о овим правилима, а више ће се видети из самога текста, коме је стало до осталога.

Што се тиче навода, да је сам св. Сава писао ову књигу, а за сада, нарочито правила св. Симеуну, то се огледа у овоме:

1. У 3. и 45-ом правилу стоји ово написано: „**истачаѥ ти рака миро благодаты веселѣщи твоѥ сины тебѣ прѣдьстоѥщихь.**“

2. У 4. и 51-ом међу осталим у овим речма: „**ѡставы вь сьврьстыи чеда и все ꙁемльныіє,**“ итд. у правилима: 38., 39,, 40., 41. и 42. нарочито у речима: „**дѣти благослови.**“

3. У 30. правилу у речима: „**отегьчанниѥмь дрѣманниѥмь льстьнимь вьꙁдвигьнимь своимь ходатаиствомь милости божиа, недаждь ме оусноути,**“ и т. д.

4. У 32., а нарочито речима: „**ѡ како вьспою твоє житиѥ ѡчє, или како вьꙁмогоу слово принести тиꙋ нь ты подаждь ми крѣпость и раꙁоумь слово и сьмисль; ꙗко ѿ твоихъ твоꙗ приношоу ти; ѿ богатьства благоблагость твою; ти бо обрѣтє**“ и т. д.

5. У правилу 46-ом речи: „**великаꙗ лавра селителꙗ те и жиждителꙗ и ѿчьствоулюбца**

прѣлагаю . . . . . . и хвалещи се поють непрѣ станно молимь те богомоудре Сумеѡне,ѡ стадѣ своемь“ и т. д.

Оволико за сада о правилима св. Симеуна са додатком, да се, о овој књизи доиста тамо прича, да је писана руком св. Саве, те је с тога и чувана као највећа светиња. Ако је веровати што се говори, и ако није била цела, али је после правила св. Симеуну, стајао потпис „**Савва ієромонахь сниь тн**“ и т. д. А тај је потпис са осталим листовима, на којима су се свршавала правила св. Симеуна, пре неколико година, један наш брат, ваљда одадрао: Он је путујући овуда искао ову књигу, давао њеном притежаоцу приличне паре и друге црквене нове књиге и т. д. а овај се није дао, но му је допустио да је чита. Од тога доба, вели се, нема свршетка св. Симеуну. Да се овакве и овим подобне ствари и у другим местима и државама па и изображеним догађају, сведочи жалба г. Григоровића, да му је неко из некаквихстарина, при унашајуових у Русију, најбезобразније исекао млоге најважније листове. Ове исекотине листова и т. д., а нарочито код српских светаца и српских ствари, виђао сам свуда и скоро у свима старим србуљама. Рекао би човек, као да је неко нарочито само овај посао, а никако други радио и вршио. Да ли је ово нарочито са знањем и потребама учињено, или тек онако из глупости и несташлука — питање је? Напечатана у друштвеном органу Гласнику, ова правила служиће му по свој прилици као најзнатнији и најлепши украс.

СЛОУЖБА ПРѢПОДОБНАГО ОЦА НАШЕГО СУМЕѠНА НОВАГО СРЬБЬСКАГО.

Месеца феброуарию вь ГІ. дьнь.

Вечерни на Гос. вѕва. ѿ. ѕ. и поюмь стих. гл. є. по вѣр. под Радоуи се.

1. Прѣподобне Оче, доброу ѡбрѣте лѣствицоу юже вьзиде на висотоу, юже ѡбрѣте Илиѩ колесницоу ѡгньноую; нь, ѡнь вьсходища нимь неѡстави, ты же по оумрьтвию твоюмь вь Очьствѣ си поуть показа царьствоующимь, небесни чловѣче, а земны ангеле свѣтыльниче Очьствоу си, Симеѡне блажене, моли ѡ спасени доушь нашихь.

2. Прѣподобне Оче, аще, бы Очьствоу ты вѣщати! то не бы мьлчаль глаголаты болезьни и троуды и сльзи твоє исправлаю вь вѣроу истоую стадо си. Ѩко дрѣво напаюмо оученимь твоимь дивише се ангели, чюдише се чловеци, оужасоше се демоные трьпенииѩ твоюго, Сумеѡне блажене, моли ѡ Спасе!

3. Силою светаго доуха владице своюмоу подобе се, владичьство си ѡставы, приюмь крьсть последова Христоу и вьсели се вь Гороу Светоую ѿ ноудоу же помощь приюмь истачаю ти рака миро благодаты веселещи твоє сины тебѣ прѣдьстоющихь, Сумеѡне блажене! Моли ѡ спасени доушь нашихь.

4. Слава и нинѣ бо. на стих. вѡх ист омоу глась и. под О прѣславно . . . Оче прѣподобне, мимотече царство земльноє изБравь богатьство словеса света и та изволы храныти; ѡставы вь сьврьстии чеда и все земльныє красоты изьшьдь вь Гороу Светоую сь

ангелы Богоу слоужиши; моли се Христоу непрѣстано ѡ творещихь твою память.

5. Слава гласъ ѕ҃. Прѣподобне ѿче, гласъ Еўгелиꙗ господнѣ слышавь, богатьство и славꙋ царствиꙗ ни вь что же вьмѣнивь и кь всѣмь вьꙁоупии: „вьꙁлюбите Бога и ѡбрѣщете благодать вѣчьноую, и поучьте любо юго, да югда придеть вь славѣ ѡбрѣщете покои сь всѣми светими.“ Тѣмь же и мы вси вѣрьно на трьжьство юго свѣтло сьтыцѣмь се, добраго пастира свѣтло вьспоимь пѣсньмы: радоуи се миихомь похвала и оутврьждениѥ, моли Бога о нась Сумеѡне блажене, сьхранити се стадоу твоюмꙋ неврѣдимоу!

6. И нин.ѣ бо҃. ꙁаоут. кан. гл. и҃. пѣс. а҃. ермос. Водоу прошьдь ꙗко по соухоу- и иꙁь югупьска и ꙁла иꙁбѣже . . . . . Божьствьною любовию раждьгь си дꙋшоу оугаси пльтьскиѥ похоты, ѿче, невещьствьноѥ житыѥ на ꙁемли створивь, Симеѡне блажене!

7. Божьствьны блистаии вьсиꙗ вь срдьца наша творещимь ти свѣтлоую память; стадо си ѿ напасты, прѣблажене, молитвами си. Сумеѡне, иꙁбавы.

8. Оутврьдивь тѣло си на ꙁемли приюмь крьсть послѣдока Христоу, животоу сподобы се нестарающию се на небеси, ѿче преблажене Сумеѡне!

9. Пльтию ись крьве твоихь светихь Богь, ѿче, слово вьпльты се паче твары, дѣво Мариѥ, югоже моли пльти моѥ страсти ꙋгасии.

10. Пѣс. г҃. ермос. Небесномоу кроугоу врьхоу творче Господи црькви жиждителю и мене оутврьди вь любьви си и желаниѥ си краи вѣрнымь оутврьждениѥ, юдине чловѣколюбче!

11. Црькві божние дѣлатель явн се Христоу н вь Светоую Гороу вьселн се, ѿче прѣподобне; тѣмь просни вь добродѣянны блыстаныемь светаго вьзнраѥ, богоносне Снмеѡне!

12. Вьсь ѡблюбнвь доховьно теченнѥ мнроу н пльты вьнѣ бнвь, богоносе, тѣмь прнѥмь прѣмоудрьноую славоу н вѣчьное ѿче прнчестнѥ.

13. Тѣло твонхь болезнен прѣподобне добродѣянны зрѣль процвьте клась, ѿ негоже напаѥть се любовню божьствьнаꙗ чеда ты божьствьноую паметь ты стварающе.

14. На тебѣ, пречнстаꙗ, всемоу вннньны за мнлосрьдне хоте вьселнты се вь чловѣчьское соущьство прѣслоушаннемь нзгнаномь прѣжде, тобою, Богороднце, пакы ѡбновыхомь.

15. Сѣд. гл. н҃. прѣмоудрость. Царство земльноѥ ѡставль крьсть свон на рамо вьспрнѥмь н вьсь же себе вьзложн кь Богоу н вь Светоу Гороу шьствова светомоу доухоу бнвь прнчестннкь; тѣмь н чюдотворць явн се, мнро нстакаѥть рака мощен ты, богоносе Сумеѡне, молн Христа Бога грѣхомь ѡставленїе податы чтоущнмь те.

16. Пѣс. д҃. Оуслншахь, Господн, смотрення твоѥго танноу, разоумехомь дѣла твоꙗ, н прославнхь твоѥ божьство.

17. Строуями, ѿче Снмеѡне, сльзь твонхь доушевнние страстн ѡмнль ѥсн божьствьно бысть доуховы поконще, прѣблажене!

18. Бьдѣнне крѣпько, кланяннѥ прнсноспоконно н любовь непрѣзрнмоу нспльнн вѣрою, ѿче прѣблажене Сумеѡне!

19. Благодать прнемь, преблажене, ѩко божн оугодникь истиньнын, истачаеть мощен твоихь рака мѵро благодаты.

20. Бысть чиста храмь слави божнѥ, ись тебе бо изь Ѿца прѣжде роди се Богь безь сѣмене неистлен-ноу те сьблюде, чистаѩ!

21. Пѣс. є҃. ермос. Кьскоую ме Ѿринноу Ѿ лица твоѥго свѣте незаходен, покрила ме ѥсть тоужда ть-ма ѡканнаго; нь ѡбраты ме кь свѣтоу заповѣден ты поутнмо напра(ви).

22. Ѩко многоплоднаѩ лоза гроздь процвьте, Ѿче Симеѡне, добродѣѩннѥмь божьствьнымь покаѩнию вино изливаѥ и страстьноую мьглоу Ѿ дшь нашихь Ѿга-нѣѥ и срьдца вѣрнихь вьзвеселѣѥ!

23. На сти различиниѥ зьмин непрнѩзньны вьздвигь се на стадо твое; нь того, Ѿче, ѡроужнѥмь крьстнимь и молитвою си зврьтви и мирь Ѿ Бога ти Ѿчьствоу си испроси, богомоудре Сумеѡне!

24. Трьпеннѥмь и вьздржаннѥмь славне кьзни вра-жнѥ низложи, ѩви се непоколебимь вь напастехь и вь скрьбехь и вь бѣдахь разлнчныхь, сьхранѣѥ недви-жимо владычьство си своѥго си благочьстиѩ моудро-стию, Ѿче Симеѡне!

25. Мати дѣво Богородице, божнѥмь просвѣщаѥ се духомь, пречистаѩ; светы Пророцы светими гласи проповѣдахоу; нсь тебе бо Богь слово паче вииин слова вьсели се милосрьдиѩ ради многа.

26. Пѣс. г҃. ермос. Молитвоу си пролѣю кь Господоу и томоу вьзвѣщоу печаль мою ѩко зьль душа моѩ

напльни се, и животь мои адѣ приближи се; нь молю се іако іонноу ѿ тле, Боже мои вьздв(игни)!

27. Свѣтило те имоуще несьблазнно наставлающе, ѡбрѣтохомь поутемь живоносиимь, богоносне, и кь истинѣ тобою наставлıени быхомь, преблажене Симеѡне!

28. Бьдрьно изволи божьствьно послаты свѣть спасенню иже вь нощи злобѣ невѣдѣннемь ѡдрьжимы бѣхомь, показа всѣмь сни свѣтоу и дьневи бихомь, богомоудре Сумеѡне!

29. Божиıа талать іенже приıеть не скри вь земли, нь оумноживь іе приıе ѿ Бога благословенніе, тебе ради словесноу краси, разоумомь просвѣти и ѿ иихь же лоуче свѣтліе сиıають, ѿче прѣблажене!

30. Отегьчанніемь дрѣманнемь льстьнимь вьздвигьнимь своимь ходатанствомь милости божиıа недаждь ме оусноуты вь грѣховнии смрьты, прѣдстателıа те и наставника своемв животоу вси имамо.

31. Конд. гл. ѕ. под Течение ... Иго Христово приıемь, Симеѡне, и того крсть вьземь послѣдова іемоу насаждь се вь домоу Господни, процвьте іако финикь, іако кедрь и ливань оумножиль іеси чеда твоıа, мвжь желанен двховнихь, чюдотворць бо іави се, Христа Бога моли непрѣстано ѡ всѣхь нась!

32. Икос. Ѡ божьствьніе вишнеіе прѣмоудросы испльни ми оумь мнѣ нищомоу, ѡ како вьспою твоıе житыіе, ѿче, или како вьзмогоу слово принести ты? нь ти подаждь ми крѣпость и разоумь слово и смысль; іако ѿ твоихь твоıа

приношоу ти. Ѿ богатьства благоблагость твою; та бо ѡбрѣте и кѣньүа вь преүьстны врьхь свои полоүүи желаемаꙗ, свѣтылникь божьствьны ꙗви се просвѣщаѥ вселеноүю Ѿүьства си, тѣмь и мракь грѣховны ѿгнавь, свете, сь више испроси ми благодать дѹховноүю, имаши бо дрьзновленїе кь Христоү, Христа Бога молити непрѣстано ѡ всѣхь нась!

33. Пѣснь ꙁ҃. ермос. Божиꙗ сьхождениꙗ ѡгньнѣ оүстидѣ се Вавилонѣ древле, сего ради ѿроци вь пещи радованною ногою ꙗко вь свѣте ликовахоү поюще: ѡтьць нашихь Боже!

34. Ꙗко да вишнеѥ царство примеши и славѹ изреүенноү ꙁакономь покоривь се владыцѣ ꙁаблѹдьшее вьꙁиска и ѡбрѣте и на рамѣ своимь вьꙁемь, прѣблажене, ꙗко пастирь приведе вь ѡградоү покаꙗние, ѿүе Сүмеѡне!

35. Сь вишьними силамы, ѿүе, предьстоѥ живомоү Богоү ѥгоже и славою оүкрасивь се распаливь се блажене ѡгнемь дѹховнимь сластьнии каль ѡмывь и бысть кандило вь воню благооүханоүю, господеви благоприѥтно, богоносе Сүмеѡне!

36. Славоү некрадомоү, богатство неиꙁливаемо моүдре, добродѣꙗние приемь словеси оүкрасивь раꙁоүмомь просвѣтивь оүмь, иꙁь него же үюдеса свѣтла посилають се, ѿүе блажене, вѣрнымь слоүхь, вь истиноү ѡꙁарають свѣтьло.

37. Ѥдина, ѥдиного ѿ троице породила ѥси вь двѣ соүщьствѣ вь сьставь видимь ѥдинь, Дѣво, ѥмоүже поемь: благословень Богь!

38. Пѣс. ѳі҃. ермос. Седми седмицею пещь халь-дѣиски моучитель богоутшвнимь люте, ꙗко раждеже силою лоучьшею, спасение же видевь творцоизбавителю вь-пиꙗше: дѣти благослови!

39. Божьствьнаго свѣта испльнень бывь, ѿче, божь-ствьнѣи славѣ ꙗви се покоище, иꙁь негоже свѣта божьствьнаго мльние лоуче подаюешь вѣрныхь лице просвѣщающе, православною вѣрою тьмоу ієретичьскую прогоне вьпиꙗше: дѣти благословите!

40. И вьж — прогризен за једну реч пергамен — блажене прѣбивь, ꙗко вьтори аврамь и д . . . . мь по коньчинѣ благодатнꙗ божиею, рака мощеи твоихь иꙁливають чюдеса дивнаꙗ, вѣрою просиꙗвь и сь ан-гелы славне сьвькоупи се, поꙗше: дѣти благословы!

41. Просвѣти, богоносе, ѿ троице свѣтомь раꙁоум-нимь блистаю срьдца вѣрьныхь, тьмоу невѣриꙗ прог-навь, цркьви православноую вѣрою сьдрьже, вѣроу ꙗко брьние, крьсть ꙗко ѡроужие, любовь ꙗко и щить, ꙗко мьчь слово божиє, Симеѡне, поꙗше: дѣти бла-гослови!

42. Строуꙗ намь жива ꙗви се, пресвѣтаꙗ ѡтроко-вице, ѿ негоже оумрщвлени напивьше се, животь прѣ-ѡбрѣтаюмь вьпиюще: дѣти благословите!

43. Пѣс. ѳ҃. Оудиви се оубо небо и ꙁемлꙗ и оужасоше се коньци ꙗко Богь чловекомь ꙗви се пльтыю и чрѣво же твоє пространнѣиши небысть, Бо-городице, тѣмь те Богородице ангели и чловекь чи-ноначелна величають.

44. Видѣты сподобы се, ѿче богоносе, иже на-деждею ты и любовиꙗ, югоже ѡко не видѣ ни оухо

слнша ни на срдьце чловекоу вьздоше краснь ꙗви се божьствьними красотами добродѣꙗниюмь, Симеѡне блажене, красномоу владицѣ радостно прѣдьстоиши ѿ стадѣ своюмь непрѣстан, моли се!

45. Дьньсь радостьно црькви твоꙗ поучитають житыю твое и приносить ты весело пѣние сьвькоуплающе духовнаꙗ твоꙗ чеда радостьно славещимь те, благооуханно, благодатно твоꙗ рака веселещи твою сини тебѣ предьстоюще поминающе прѣподобне ангелски твои животь, поданноую ти свѣтлость и славу, преблажене Сумеѡне!

46. Вьпиють ты хвально твоꙗ всечьстнаꙗ велнкаꙗ лавра селителꙗ те и жиждителꙗ и ѿчьствоулюбца прѣдлагаю . . . . удре и хвалещи се поють непрѣстано молимь те, богомоудре Сумеѡне, ѡ стадѣ своюмь прилѣжно помоли се твоихь троудовь получиты присно и сьхраниты се стадоу твоюмоу неврѣдимоу!

47. Бракоу неискоуснаꙗ роди ꙗко всѣхь большихь земнихь Бога бо всеи твари и творьца вь своимь чрѣвѣ вьмѣщьши; тому помоли се милостивно, юдинствомь мира благооустроюние и тишину црьквамь послати и сьхранити се намь ѿ всакою бѣди и скрьби.

48. Свѣт: Небо сь звѣздами оу Кроуг: Сь небесе, сь славоконьчаниюми изь роуки вседржителѣ паметью праздника си ѿчьствию си просвѣти, свете Сумеѡне, поющихь те спасаи.

49. На хвал. Господа. Стих. гл. и҃. О прѣсл. . . . Прѣподобне ѿче, храмь свети и ꙗвы се постомь и молитвами юже приюты владика милостинею же кь нищимь правовѣрию наставьника; тѣмь ты благодать дасть

и светаѩ рака мощеи твоихь миро благоухани̇ѩ, ѿче Сумеѡне, моли се Христоу непрѣстанно ѡ творещихь ти память!

50. Прѣподобне ѿче, любьве божиѥ приѥмь вь Гороу Светоую вьниде, ѩко Моиси боговидьць и божиѥ благодатиѥ насищивь се, богомоудре, радоуѥ се течаше кь подвигоу Христоу Богоу нашемоу и на небеснаѩ вьзносимь и свѣтиличкь намь на земли ѩви се, ѿче Симеѡне, непрѣстано моли се ѡ стадѣ своѥмь!

51. Слав. Богоу на стих. вѡх. и светомоу гл. г̇. Прѣподобне ѿче, мимотече земльноѥ царство избраль ѥси богатьство словеса светаѩ и та изволы хранить ѡставаль сьврьстии чѐда и вес земльни красоти и вь Гороу Светоую и сь ангели Богоу слоужиши, ѿче Сумеѡне, непрѣстан молити се Христоу Богоу ѡ творещихь ти память.

ПРИЛОЗИ К СРПСКОЈ ИСТОРИЈИ.

XIV. и XV. века.

од

проф. В. В. Макушева

доп. члана срп. уч. др.[1]

I.

Хрисовуља краља Стефана Уроша, дата Ртачкому манастиру близу Бара, (године 1313.)

† Изрєдно ѡ прѣсвєтѣи прѣчистѣи и прѣблагословлєнѣи владичици нашєи госпожи и богородитєлници присnодѣвѣ и марії. Тѣм жє и мы грѣшныи и оумилєныи раби твои кою ти похвалоу принєсємь прѣчистаꙗ, что жє ли нарєчємь тє ѡбрадованнаꙗ, или кыми похвалами вьсхвалимь твоє прѣнєпорочноє дѣвьство, прѣчистаꙗ богородицє дѣво марию. Нь обачє архангєловоу гласоу подобєщє сє и мы грѣшныи, нєостоинными оустнами вьпиєм тии: радоуи сє, радоуи сє, ѡбрадованнаꙗ, господь сь тобою; и тобою сьмиришє сє нєбєснаꙗ сь ȥємльными, и родь чловѣчьскы

---

[1] С радошћу штампамо ових дванаест прилога од нашега дописног члана као руковет из богатих његових бележака покупљених за југословенску историју по архивима Италије. Српске преводе латински писаних писама израдио је председник друштвени г. др. Ј. Шафарик. О раду г. В. В. Макушева може се мало више читати у Гласнику XXVIII. у чланку: Италијански архиви и наша историја.

тобою изБавлень бысть прьвые клетвы адамовы. Адамь же и Еуга ликьствоуюта ѡ рождьствѣ твоюмь, вьсприюмша прьвоую добротоу юже прѣстоуплюниюмь погоубиста; ангеломь славо и пророкомь сьбытние, апостоломь похвало, мучеником вѣньць, царемь дрьжаво, грѣшникомь прибѣжище.

Тѣм же и азь рабь твои Стефань Оурошь самодрьжавныи краль србьскыи и поморскы, по милости твоюи и по милости рождьшаго се ис тебе бе сѣмене сльнца истиннаго христа бога нашего, припадаю кь прѣчистима ногама твоима, милости просе и прощение грѣхомь моимь, ѩко да помилоуюши и застоупиши мене грѣшнаго раба твоюго и сь рабомь твоимь а сь синомь моимь Стефаномь, и ѿ всѣхь врагь наших видимыхь и невидимыхь и вь ѡбласти нашеи що ми си ты дала чистаѩ и сь синомь ти Богомь нашимь. Даю таланьть светомоу храмоу твоюмоу юже юсть оу рьтьчь'ка светои богородици рьтьч'скои: доубоницоу з' боурниа и братошь и топлишь шаптине и сь пиллами и сь мегами; а се меге ѿ ластве како тече стоудьньць мостьць оу ластовьско блато горѣ ѿ мостьца оуз брьдо по вѣньцоу, а ѿ вѣнца оу шаптинскоу скалоу, ѿ шаптиньске оулице оу соухи потокь, ѿ соухога потока оу прѣсѣкоу, ѿ прѣсѣке оу градище, и ѿ дѣвина врьха ѿ ц'пича оу кальць оу Плишь, на Топлищемь оу брьдо сь винищех оу малоу ѡстрьвицоу, оу Зеленикоу, како гледа оу море, како ю ѡбладала госпогѩ ми мати кралица Юлена, и ѡна ю дала и записала, то потврьди кралевьство ми и записа, и да ю на пищоу старьцемь и на ѡдеждоу слѣпимь и хромымь и братии, и да ю този

свободно ѿ вьсѣхь работь господьствоующихь великыхь и малихь и ѿ сильныхь оу ѡбласти кралев'ства ми, да неповрѣдить що се тоу именоуеть црькьвьно; и кога богь изволи быти по мнѣ на столѣ кралевьства ми или сиь кралевьства ми, или ѿ рода кралевьства ми, сего писаннаго малаго мною да не разорить, нь да потврьдить, или кто ѿ силныхь или ѿ владоущихь; кто ли дрьзнеть и мало що ѿ сихь разорити, того Богь да разорить гнѣвомь своимь, и да ѥ причестникь Июдѣ прѣдателю и кь тѣмь рекьшимь: крьвь ѥго на нас и на чедахь нашихь, и да ѥ проклеть ѿ бога вседрьжителѩ и ѿ силѥ чьстьнаго и животворещаго крьста и ѿ всѣхь светыхь оугожьдьшихь богоу ѿ вѣка, и да моу соупрьница боуди мати божиѩ прѣдь страшнимь соудиѡмь, ѥгда придеть вь славѣ соудити живымь и мрьтвимь и ѿ мене грѣшнаго кралѩ Оуроша да ѥ прокleть; а таковыи кои ние пакостити томоу мѣстоу що записа кралевьство ми или оу пашнищихь или оу теговнищихь или име кои соудь двизати на црьковь оу тои земли, да плати кралевьствоу тисоукю перьперь. И тоу милость створи кралевьство ми домоу светыѥ богородицѥ рьтьчьскыѥ, кьди приде оу Которь градь, и тоу бише сь кралевьствомь ми властелѥ, архиѥпискоупь Барьски Маринь, и казьць Мирославь и ѥпискоупь Хльмьскы Iѡань, и ѥпискоупь зетьскы Михаиль и чельникь Бранко; дѣдь Мирославь, жоупань Владиславь, пискоупь которьскы Доумѹиѥ и два свѣдока Драго и Павьль. Сего ради писа и подьписа кралевьство ми вь свѣдѣниѥ вьсакомоу, и сиѥ писа Петриць дикѩкь, мѣсеца Марта .еі҃.

Стефань Оурошь краль всѣхь срьбьскихь ꙁемль и поморьскихь.

Оригинал на кожи писан чува се у Млетачком архиву, у „Patti sciolti“; има на њему одломак висућег печата, на ком се не може разазнати ништа.

II.

Уговор великога војводе Сандаља са Мљетцима тичући се Котора, од године 1423.

Ми господинь Сандаль велики воевода босаньски, желѣюћи, како е ваꙁда било ѡд наше воле и памети и напрѣде веле веће, ѡдлоучили смо покаꙁати, да лоубавь и единьство, приꙗꙁнь и добри минерь бꙋде меꙋ нами и ꙋꙁможни наша братиꙗ и кꙋћа наша, и с прѣсвѣтлимь нꙋꙁможнимь господиномь, господиномь Праньческомь фоскари по божиѡи милости достоини доужь бнетачки, и ѡпћине бнетачке, ꙁа коꙗ стварь доходећи намь на памети, да племенити моужь господинь Ивань Чорьжи, поутени поклисарь реченога прѣсвѣтлога господина доужа и ѡпћине бнетачке, лани три крать биль е прѣдь нами и под листомь ѡдь вѣрованьꙗ ѡне по поꙁдравленью и ѡбећаню намь рече не ꙁа иꙁгꙋбленье, кое смо ми имали ѡдь града Котора, кои е дошло ꙋ рꙋке реченога господина дꙋжа и ѡпћине бнетачке, намь рече, да речени господинь дꙋжь и ѡпћина бнетачка, речени градь Котор не ваꙁель ꙁа имити веће господство, да имаюћи милосрьдие ꙁа рать и новьщине, кое ѡномꙋ градоу чинаше Баоша Срацимѣровић, кои бнеше неприꙗтель реченога господина доужа и опћине бне-

тауке и ӡа многе ине раӡлоге по реуеному послу нам раӡумно реуе важеше градь Которь, молећи нас да би намь било угодно ӡа любавь реуенога господина дужа и опћине биетауке ууинити добро сусѣщтво реуеномоу граду Котору и подложнимь и виернимь нега и негову котару, и дрьжати путе да турме поиду правимь путемь граду Котору а не у Дубровникь, и да оне .д. которане, кое имамо ӡа талиће ωд ωпћине которске, них слободно ӡа лубавь господина дужа и опћине биетауке да бисмо пустили, обећавајући намь реуени посао, да реуени господинь дужь и опћина биетаука давала би и уинила би давати намь всако годище ѿ дохотка ѿ коморе ωдь соли которьске дукать .ѕ. сать ӡлатихь, ӡа кое ствари по ωби страни многе рѣуи реуене у оно врѣме, сложенье ни свршенье ӡа едно не ууинисмо, да ӡа що сада реуени господинь Ивань Уорьжи поклисарь реуенога господина доужа и ωпћине биетауке, пришао е прѣдь господствомь нашимь с листомь ωдь вѣрованьıа реуенога господина дужа и ωпћине биетауке, кои по поӡдравленью и ωбећаньıа намь ууинена, все ӡгара реуене ствари и многе ине ствари намь раӡоумно реуе, молећи нас, да би намь било драго ууинити волу реуенога господина дужа и ωпћине биетауке попуть и ωбећанье ӡгара реуене, ωбећивајући намь мимо .ѕ. сатьдукать ωнеи куће, кое ми есмо имали у Котору намь слободно уинити ће дати, попуть да иу и ѿ не моремо ууинити волу нашу, и добро да видимо и ӡнамо, тои да есть с мане поутеньıа наше величкости, да ωбраћајући памеіть нашу, колико смо приправни и напрѣде веле веће приправни ууинити ствари, ке су угодне реуе-

ному господину дужу и опћини бнетачкои и помишлајући велике труде, кое е имао и трьпио ҙа тей ствари речени господинь Ивань Чорьжи поклисарь, кои у раҙличина врѣменѧ веле крать е био прѣдь нашимь госпоцтвомь, много нас е приправио учинити оней ствари, кое намь е рекао и однети одь памети наше иҙгубленье града Котора, ҙа кою ствар по ове наше отворене листе обећивамо у име божие реченому господину Ивану Чорьжи поклисару реченога господина дужа и опћине бнетачке, да мии и уҙможна братиа наша и кућа наша са свѣмь нашимь госпоцтвомь хоћемо имати љубавь и единьство, приаҙань и добри мирь с реченимь прѣсвѣтлимь и уҙможнимь господиномь господиномь франьческомь фоскари по божии милости ҙ достоинимь дужемь бнетачькимь и опћиномь бнетачкомь, обећивамо и хоћемо, да турме и карвани босаньске и всаке иие карьване да имь е слоботьщина да мору поити у Которь индие куд имь е угодно ҙа нихь користь, како су и прие ходили и да по ни едань путь и ҙаконь но нась ни по едномь нашемь не буду усиловани у нашемь госпоцтви, него оне у нихь слободотьщину са всакимь нихь благомь ходећи, стоећи и враћајући се граду Котору и индие, гдѣ буду хотѣти, пустити ћемо и учинити ћемо пустити, плаћајући оне турме праве цариие и трьговиие, ке се плаћају по нихь по нашему госпоцтву, а тои да всаки ҙна, хоћемо дати видѣти по нашем госпоьцтву, да оне турме и карьвани мору поити у Которь и индие гдѣ хоте своимь благомь и трьгомь, како смо ҙгара рекли, и да хоћемо учинити добро сусѣцтво

градꙋ Которꙋ и всѣмь и внерниемь ниxь доходеһнмь ꙋ наше господство и нимь һемо ꙋчинити правдꙋ и чинити ꙋчинити ним потрѣбꙋюһи. Ꙁа коѥ ствари реченн племенити моꙋжь Ивань Чорьжи поклисарь реченога господина доꙋжа и ѡпһине бнетачьке помоһь немꙋ дани ѿ реченога господина дꙋжа и ѡпһине бнетачке ѡбеһива намь ꙋꙁможномꙋ и славномꙋ господинꙋ господинꙋ Сандалꙋ, великомꙋ воеводе босаньскомꙋ, да ѡни прѣсвѣтли господинь дꙋжь и опһина бнетачька дати һе или ти һе давати всако годище нам ꙋ Котороꙋ ѡд дохотка ѡдь коморе ѡдь соли которьске дꙋкать .ѕ. сать ꙁлатѣxь вола ꙋ иниxь градиxь ѡдь далмацне тога господина дꙋжа и ѡпһине бнетачке, гдѣ моремо послати нашега слꙋгꙋ ваꙁети реченe пѣнеꙁе, иꙁ онога града иꙁети слободно и ѡднести слободно, ако мꙋ господинꙋ дꙋжоꙋ и ѡпһини бнетачьком бꙋде драго, ако нимь не бꙋде драго, како е реченo, ѡнь господинь дꙋжь и ѡпһина бнетачька намь һе дати ꙋ градь Которь реченe .ѕ. сать дꙋкать, како е реченo; и кꙋһꙋ коꙗ смо и пріе имали ꙋ Которꙋ, да иꙋ и ѡд не да моремо ꙋчинити и ѡдлꙋчити всакꙋ нашꙋ волꙋ како ѡд наше рѣчи; и обеһава намь реченн господинь Ивань Чорьжи поклисарь господинꙋ воеводи Сандалꙋ и братии нашои и ѡстанкꙋ ꙋ всаке граде и место ѡнога господина дꙋжа и опһине бнетачке противa нашимь слꙋгамь хоһе намь бити ꙋчинена правда и достоꙗньство; и ѡне .д. которане ке имамо ꙋ талиһе, добро да сꙋ ꙋчинили невѣрꙋ ꙁа коꙗ би невѣрꙋ имали понести всакꙋ мꙋкꙋ, да реченн господинь дꙋжь и ѡпһина бнетачка види и поꙁна нашꙋ добрꙋ

волꙋ с ке бѣ, хоћемо и есмо кꙋньтеньти, прьво ꙁа часть господина Бога и паке и ꙁа лꙋбавь господина дужа и ѡпћине бнетачьке и ꙁа мобе многе намь ꙋчинене по реченомь поклисарꙋ, слободно пꙋстити и дати е реченомꙋ поклисарꙋ, да не прѣда ѡд наше стране реченомꙋ господинꙋ дꙋжꙋ и ѡпћини бнетачкои; и ономꙋ господствꙋ ми ꙋꙁможни господинь воевода Сандаль и братиꙗ и хижа наша и нашь ѡстанакь прѣпорꙋчень бꙋди господинꙋ дꙋжꙋ и ѡпћини бнетачкои; и да речене ствари боле и тврьће се морꙋ уꙁдрьжати и присегосмо ѡбие стране на четверо свето еваньћелье все речене рѣчи да се ꙋдрьже право или не ꙋдрьжати, и ꙁа вѣрованье реченѣхь ствари есмо ꙁаповидѣли ѡвеи листе печатью нашомь висꙋћомь свршити и печатити. Дань ꙋ нашемь градꙋ Благаю прьви дань месеца Новебра, ꙋ тисꙋћꙋ и ꙋ и к ѕ лѣтꙋ.

На печату надпис: **Сандаль.**

Оригинал налази се у млетачкоме аркиву, међу „Patti sciolti“.

К овом оригиналу приложен је превод талијански са овим латинским предговором:

Nos Johanes Georgio Ambassiator Illustrissimi et Excelentissimi Principis domini, domini Franciscbi Foscari, dei gratia incliti Ducis Veneciarum et Comunis Veneciarum, universis et singulis has presentes litteras inspecturis notum facimus, ut amor, dilectio, unio, amicicia et bona pax sit inter dictum Serenissimum et Excellentissimum dominum Ducem et Comune Veneciarum, et Magnificum et potentem Dominum Sandali, Bossine Magnum Vayvodam, fratres suos et domum suam.

Quod hec sut, que habuimus, obtinuimus et fecimus cum predicto Magnifico Vayvoda Sandali, nomine et vice dicti domini ducis et comunis Veneciarum pro comoditate civitatis Catari, et pro aliis continentibus in infrascriptis litteris, quas litteras fieri fecimus per duas manus, unam manu circumspecti viri Johannis de Bonissio Cancellarii nostri, literali sermone, alteram manu viri prudentis Bogut Radosalich, Cancellarii dicti Magnifici Sandali in ydioma schiavonico, uniusmet tenoris et substantie. Quas litteras fieri fecimus et bullari pro majori evidentia, Bulla sancti Marci. Tenor autem litterarumtalis est.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ.

Ми Јован Ђорђић посланик пресветлог и преузвишенога Кнеза, Господина, Господина, Фрање Фоскари, божијом милошћу славнога Дужда млетачког, и општине млетачке, дајемо на знање свима и свакоме, који буду угледали ово пред њима писмо, како да је љубав, поштовање, савез, пријатељство и добар мир између реченог пресветлог и преузвишеног Господина Дужда и општине млетачке, и између Велеможног и силног Господина Сандаља, великог војводе босанског, и његове браће и његовог дома; и да је овде изложено, што смо имали, задобили и израдили са горе реченим Велеможним војводом Сандаљем, а у име и у место реченог Господина Дужда и општине млетачке, на корист града Котора, и за друго што се налази у ниже писаном писму, — које писмо дали смо сачинити од две руке, и то једно руком разборитог мужа Јована од Бониссио, нашега канцелара, на писменом језику*) а друго руком разумног Богута Радосаљића,

*) То јест латинском.

канцелара реченог велеможног Сандаља на језику словенском, а једног истог садржаја и смисла. Која писма дали смо сачинити и запечатити ради веће сигурности печатом светог Марка. А садржај тих писама јест оваки:

III.

Писмо општине флорентинске краљу босанском Твртку, од године 1389.

Regi Bossine.

Serenissime atque Christianissime princeps! Gloriosissimam victoriam quam Omnipotentis et eterni numinis inenarranda benignitas, ab alto respiciens gregem suum, Serenitati vestre concessit, vestrarum litterarum serie gratulanter accepimus et in ipsa cum Majestatis vestre culmine letis animis exultamus. Nam quamvis jam diu tryumphum hunc sublimitati vestre celitus traditum, tum fama, tum multorum scriptionibus nostra devotio percepisset, nobisque notissimum foret, die XV. mensis Junii proxime elapsi superbam temeritatem temerariamque superbiam Maomecthicole Lamorathi, qui Frigum sive Turchorum imperio violenter adepto, Christianitatem et salvatoris nostri nomen ex orbis facie tolere cogitabat, et si potuisset de libro viventum abolere, quique stulte fines nostrorum regnorum invaserat, in loco qui campus Turdorum dicitur, cum infinitis gentium suarum milibus cumque duobus filiis, multo cum sanguine cecidisse, nihilominus tamen, hoc fuisse humilitati nostre per regales literas intimatum, et gloriosum et gratissimum nobis fuerit. Quid enim potuit nobis veris Christi cultoribus pulchriusa ut gloriosius nuntiari, quam pugna illa cunctis

memoranda temporibus, qua tot Troianorum infideliumque milia, cum illo duce terribili ceciderunt. Felix tante stragis campus, qui cesorum ossa eternum victorie munimentum in etates plurimas reservabit. Felix Bosne regnum cui contigit tam gloriosum certare certamen, tantamque in Christi dextera victoriam obtinere. Felix et illa dies ac beati Viti Sanctissimi martiris celebris et veneranda memoria, qua datum est hostem illum ferocissimum superare. Felices et ter quaterque felices duodecim illa procerum jurata manus, qui turmas hostium perrumpentes, concatenatosque in circuitu camelos, ad Lamorathi tentorium, aperientes viam ferro, vigorosissime pervenerunt. Felix et ille super alios, qui ducem tante potentie gutturi atque inguini adacto gladio fortiter interemit! beatique cuncti qui glorioso martirii genere quam victime cesi duci, super illud immane cadaver, vitam et sanguinem effuderunt! Sed omnium felicissima est vestra Maiestas, quam tam gloriosa victoria nunquam abolende memorie consecravit, cuique si veri Christi pugilibus et athletis, regnum Dei ut pie credendum est, preparavit omnipotens, vera illa et interminabilis gloria reservatur. Illi ergo cunctarum rerum autori deo, cujus pugnam tam feliciter pugnavistis, infinite sint laudes et gloria! Vestreque Maiestati talis et tanta gratia sit, qualis et quanta potest verbo premi — aut animo cogitari! que nostram humilitatem dignata fuit tante felicitatis tam benigne et tam amicabiliter nedum facere consciam, sed partecipem et consortem. Felicitet itaque deus Maiestatem vestram, cui nos et comune nostrum devotissime commendamus, ad exaltationem vestri culminis et

totius Christianitatis columen et honorem. Date Florentie die XX. mensis Octobris XIII. Ind. MCCCLXXXVIIII.

ПРЕВОД ПИСМА.

Краљу босанскоме.

Пресветли и најхристољубивији кнеже!

Преславну победу, коју је неисказана милост свемогућег и вечног божаства погледавши стадо своје, с висине Вашој Светлости даровала, из Вашег Величаства писма радосно смо дознали; и заједно са висином Вашег Величаства веселим срцем радујемо се о њој. Јер ма да је наша смиреност већ давно за овај тријумф Вашем Височаству с неба даровани, како из донесених гласова, тако и из писама многих људи дознала, и ма да нам је добро познато било, да је дана 15-тог Јуна скоро прошлог, охола продрзљивост и продрзљива охолост оног поштоватеља Мухамедовог, Амурата, који је силом задобивши царство Фрига или Турака, Хришћанство и Спаситеља нашега име намеравао истребити са лица земног круга, и да је могао, избрисати га из књиге живих, и који је лудо продрьо преко граница наших краљевина, на месту које се назива поље Косово, са неизбројним хиљадама његове војске, и заједно са два сина, уз велико проливање крви погинула, но опет за то, што је ово нашој понизности краљевским писмом јављено, то нам је и врло часно и врло мило било. Јер шта би нама, правим поштоваоцима Христа, могло бити јављено красније или славније, од оне битке за сва времена знамените, у којој су толике хиљаде Тројанаца и неверника заједно са оним грозним вођем изгинуле. Срећно је поље толикога пораза, које ће кости поубијаних као вечити споменик по-

беде кроз многе векове сачувати! Срећна босанска краљевина, којој је било дато да бије тако славан бој и да таку победу одржи десницом Христовом. Срећан и онај дан и блаженога Вида пресветог мученика славна и поштовања достојна успомена, на који би дато победити оног најжешћег непријатеља. Срећне, пресрећне оне руке дванаест заклетих велможа, који су, продрвши кроз чете непријатељске, и кроз веригама сапете у наоколо расположене камиле, отварајући себи мачем пут, до самог Амуратовог чадора јуначки допрли. Срећан и онај преко свију, који је војводу тако силног, ударивши га мачем у грло и у трбух, снажно погубио; а блажени и сви они, који су славним начином мучеништва, као жртве погинулом вођи, над оном грдном лешином, живот и крв излили! Али од свију најсрећније је Ваше Величаство, које је освештано тако славно победом, које спомен никад неће угинути, и за коју је, ако је Свемогући као што се побожно веровати има, борцима и јунацима правог Христа, царство божије приуготовио, спремљена она права и бесконачна слава. Њему дакле, свију ствари творцу богу, којега бој сте ви тако срећно били, нека буде бесконачна похвала и слава, а Вашем Величаству нека буде таква и толика хвала, каква се и колика само може речима исказати, или умом замислити, који сте нашу понизност удостојили о толикој срећи, тако љубазним и тако пријатељским начином не само известити, него управо учинити је учесником и садругом исте. Нека дакле бог усрећи Ваше Величаство, ком се ми и наша општина најоданије препоручујемо, на узвишење Вашег Височаства и на целога Хришћанства потпору и част. Дато у Флоренцији

дана 20. месеца Октобра, XIII. индикта 1389-те године.

Чува се у државном архиву у Флоренцији (archivio di Stato-Firenze) под Signori, Carteggio. Missive. Registлi. I. Cacell. Volum. 21. fol. 137.

IV.

Уговор Јелене удове Ђорђа Срацимира Балшића са луждом од Млетака од год. 1409.

Elena, relicta Magnifici domini Georgi Stracimir, Universis et singulis presentes litteras inspecturis facimus manifestum, quod nomine nostro proprio ac vice et nomine Magnifici domini Balse filii nostri et dicti quondam domini Georgii Stracimiri, a quo ad infra scripta facienda et perconplenda habuimus et habemus ab ipso Domino Balsa, ut patet suis litteris patentibus et suo sigillo munitis, que ad cautellam remanserunt apud Illustrem dominum, dominum ducem Veneciarum, devenimus cum ipso Illustri et Excelso domino, domino duce et Comuni Venetiarum ad infrascriptam compositionem et concordiam, videlicet, quod nos et filius noster predictus sit in ea condictione et termino in omnibus et per omnia, qua eramus, quando de partibus nostris nos Elena recessimus pro accedendo Venetias et habeat et teneat id quod tunc temporis habebat et tenebat. Et pro firmiori validatione et confirmatione amoris et dilectionis inter partes existentis, promittimus nostro et nomine dicti filii nostri ac pro heredibus et successoribus nostris ipsi domino duci et comuni Venetiarum usque ad unum annum proxime venturum, stare in bono amore et sincera ac fideli

dilectione cum prefato domino duce, dominio et comuni Venetiarum et facere bonam vicinantiam terris et locis suis Albanie, ita quod subditi nostri cum suis et sui cum nostris quiete, tute, amicabiliter insimul stare possint, vivere et conversari, nec prebere aures illis obloquutoribus et hominibus prave intentionis, qui velent inter ipsos et nos scandallum seminare. Et vice versa idem Illustris dominus dux per se et successores suos ac nomine comunis Venetiarum promisit nobis nostro et quo supra nominibus recipientibus, usque ad dictum terminum stare in sincera dillectione nobiscum et facere bonam vicinantiam terris et locis nostris, ita quod subditi sui cum nostris et nostri cum suis quiete, tute, amicabiliter insimul stare possint, vivere et conversari, nec prebere aures ullis obloquutoribus et hominibus prave dispositionis, qui velent inter ipsos et nos scandallum seminare, propter que quidem suprascripta vel aliquid predictorum non debemus nos, nec predictus noster filius acquirere plus juris in aliquibus ex terris et locis ac territoriis supratactis, quam habebamus tempore dicti nostri recessus per Venetias veniendo, ut superius dictum est, nec possimus eciam de novo facere seu construi facere aliquod fortilicium ultra ea, que erant tempore dicti nostri recessus, nec aliquod ex fortiliciis predictis jam constructis ampliare, nec murare. Ceterum pro confirmatione omnium predictorum predictus dominus Illustris dux et nos nostro et nomine supradicto, tactis scripturis ad sancta dei evangelia prestitimus juramentum, omnia suprascripta attendere et observare ac attendi et observari facere, bona fide ad purum sensum et intellectum, omni

causa et exceptione remotis. Promittentes insuper infra terminum predictum dicti anni taliter nos gerere circa supradicta, quod inter ipsum dominum ducem et nos bonum concordium subsequetur, et similiter idem dominus dux a parte suas promisit operari et procurare, qvantum poterit, ut dictum concordium subsequatur. Insuper idem dominus dux fecit de omnibus premissis suprascriptis fieri litteras suas patentes suo sigillo bullatas, quas penes nos habemus, et nos similiter in fidem et evidentiam pleniorem omnium premissorum presentes nostras litteras fieri fecimus et bulla nostra mandavimus communiri. Date Veneciis 1409. Indictione tertia, die 27 mensis Octobris.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ УГОВОРА.

Јелена, удова Велеможног господина Ђорђа Срацимира. Свима и свакоме који ће ово писмо угледати, дајемо на знање, да смо у наше властито име, и у место и име велеможног господина Балше, сина нашега и горе споменутог покојног господина Ђорђа Срацимира, од ког за доле писана имадосмо и имамо власт од самог господина Балше да их радимо и свршимо, као што се види из његовог отвореног писма његовим печатом утврђеног, које је за јемство остало код пресветлога господина, господина дужда млетачкога, — дошли са истим светлим и узвишеним господином луждом и са општином млетачком до ниже писаног договора и сугласја, то јест: да ми и наш син горе именовани, будемо у оном стању и односају у свему и у свачему, у коме смо били, кад смо из наших предела, ми Јелена, изашли да дођемо у Млетке, и да имамо и држимо оно, што смо

у то време имали и држали. И за снажније утврђење и потврђење љубави и уважавања постојећег међу странама, обећавамо у наше име и у име реченог сина нашег, и за наше наследнике и пријемнике, њему господину дужду и општини млетачкој, да ћемо за једну годину, која прва иде, остати у доброј љубави и у искреној и верној пријазни са предреченим господином дуждом и са облашћу и општином млетачком, и да ћемо држати добро суседство са земљама и местима њиховим у Албанији, тако, да наши поданици са њиховима и њихови са нашима мирно, сигурно и пријатељски могу заједно стајати, живети и саобраћавати; и да нећемо послушати оне подстрекаче и људе рђаве намере, који би хтели међ њима и нама раздор посејати. И обратно исти светли господин дужд за себе и за своје наследнике и у име општине млетачке обећаше нама, да ће до реченог рока стајати у искреноме пријатељству с нама и да ће држати добро суседство са нашим земљама и местима, тако да њихови поданици са нашима и наши са њиховима, мирно, безбедно, пријатељски могу заједно стајати, живети и саобраћавати, и да неће слушати никакве опадаче и људе рђаве намере, који би хтели измеђ њих и нас посејати раздор; и због ових горе писаних или неко од напред речених нити ми нити наш гореименовани син, да немамо задобити више права у некима од земаља или места и предела горе наведених него што смо имали у време реченог нашег одласка за у Млетке, као што је то горе речено, и да ми не можемо из нова подићи или дати саградити какву тврђаву преко оних, које су постојале у време нашег споменутог одласка, нити да можемо коју од речених твр-

ђава већ саграђених, увећати или озидати. У осталом за потврђење свега горе реченога, споменути господин, светли дужд и ми, у наше име и у име горepisе горе речено, метнувши руку на свето писмо положисмо заклетву на света божија јеванђелија, да ћемо сва горе речена одржати и испунити, и одржати и испунити дати, са добром вером, по чистом смислу и садржају, уклањајући сваки повод и сваки изузетак. Преко тога обећавајући да ћемо се за време рока речене године тако понашати у свему горе реченом, да измеђ истог господина дужда и измеђ нас добро споразумљење буде, а исто тако исти господин дужд од своје стране обећао је радити и настојавати, колико буде могао, да се речено сагласје обдржава. Осим тога је исти господин дужд дао сачинити о свему горе стављеном и писаном своје отворено писмо, својим печатом утврђено, које ми при себи имамо; а и ми смо исто тако ради потпуније вере и извесности свега горе наведенога, дали начинити ово наше писмо и наредили смо, да се нашим печатом утврди. Дато у Млецима 1409. године индикта III-ћег дапа 27-мог Октобра.

Чува се у млетачком Архиву, међу „Patti sciolti“.

V.

Писмо обштине Флоренције деспоту Ђурђу, од године 1434.

Despoto Rascie.

Illustrissime atque Excellentissime princeps et domine! Quoniam attestationes et recommendationes nostre hominibus benemeritis deesse non debent, sed adiuvare eos iuxta posse atque veritati testimonium prohibere, ut

sic cognoscantur homines ac justitia sibi a principibus ministretur. Hinc est, quod nos vestre Celsitudini scribendum duximus in favorem prudentis viri ser Jacobi Magistri Johannis de Sancto Miniate. Fidem igitur indubiam Celsitudini vestre facimus per presentes, quod ser Iacobus antedictus fuit frater germanus Magistri Hieronimi medici, qui in vestro dominio atque terris diutius vixit atque mortuus est. Atque ea de causa nunc idem Ser Jacobus lator presentium ad presentiam Vestre Celsitudinis accedit, ut bona hereditaria ejusdem magistri Hieronymi fratris sui consequatur; frater enim fratri, non extantibus liberis legitimo jure succedit, ut ad quem ex morte plurimus venit luctus, ad eundem etiam consolatio bonorum perveniat. Cum ergo ad ipsum ser Jacobum hereditas magistri Hieronymi fratris germani sui pertineat, et ista de causa ad terras dominii vestri proficiscatur, vestram Celsitudinem precamur ut intuitu nostro suscipere ipsum velit favore propitio recommissum, iubendo atque providendo, quod bona hereditaria ejusdem magistri Hieronymi huis fratri suo restituantur atque integre consignentur. Qvod et si justum est atque debitum, tamen cedet nobis ad gratiam singularem. Date Florentie die XXVII. Aprilis MCCCC XXXIIII.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Деспоту Српском.

Пресветли и преузвишени кнеже и господине!

Како наша сведочанства и препоруке не треба да отказујемо људима добро заслужнима, него треба да их по мо-

гућности помажемо, и да дамо сведочанство истини, како да се познају људи и да им се учини правда од кнезова; отуд би, да смо ми нашли зг добро писати Вашој Преузвишености у корист разборитог мужа Сер Јакова сина магистра Јована од светог Минијата. И тако ми несумњено посведочавамо Вашој Преузвишености овим писмом, да је речени Сер Јаков био рођени брат магистра Јеронима лекара, који је дуже време живео у Вашој области и земљама, па је тамо и умрьо. И из тог узрока сад исти Сер Јаков, носилац овог писма иде пред лице Ваше Преузвишености, да заостало имање истога магистра Јеронима свога брата добије; јер брат наслеђује брата, кад нема деце, по законом праву, да њему као таковом, за кога од смрти највећа жалост проистиче, и утеха од добара дође. Кад дакле истом Сер Јакову припада наследство магистра Јеронима његовог рођеног брата, и он из овог узрока у земље Вашега Господства путује, то ми молимо Вашу Преузвишеност да из призрења на нас изволи примити га препоручена, са наклоном милошћу, и да заповеди и нареди, да се наследствена добра истог магистра Јеронима овом брату његовом предаду и у целости испоруче. Што ако и јесте само право и дужност, ипак ће нам бити особито пријатно. Дато у Флоренцији дана 27. Априла 1434.

Чува се у државном архиву у Флоренцији, под: Signori, Carteggio, Missive, Reg. I. Cancel. Volum. XXXIII. fol. 87.

VI.

Писмо Томе краља босанског, којим даје Млечићима слободу трговине у својим земљама; дато у Јајцу године 1444.

Stephanus Thomas dei gracia Rascie, Bosne et partis maritime Rex etc. Universis et singulis tam presentibus, quam futuris presens privilegium inspecturis, salutem in omnium Salvatore. Per ea que dicta et tractata sunt per medium Nunciorum seu Ambasiatorum nostrorum inter nos et Excelsum principem Franciscum Foscari, ducem Veneciarum, habito superinde cum Baronibus et Nobilibus regni nostri bono et maturo consilio, concessimus per presens nostrum privilegium eidem Excelso Principi, domino Francisco, duci, et Illustrissimo dominio Veneciarum, quod omnes Veneti subditi et fideles ejusdem domini ducis et dominii Veneciarum possint libere et secure et sine aliquali molestia vel impedimento et sine sobucione alicujns dacii pedagii vel gabelle, tergovine vel alia aliqua solucione cum earum personis, familiis, barchist valisiis, capsis, pannis et arnesiis, armis, et cum equis ac saumis et cum eorum mercanciis, pecunia et bonis ac aliis rebus quibuscumque accedere, mittere, stare, et mercari in qualibet parte regni nostri, et similiter possint libere et secure sine solucione alicujus dacii, pedagii vel gabelle, tergovine vel aliqua alia solucione extrahere vel extrahi facere de qualibet parte nostri Regni mercancias, pecunias et res quascunque voluerint. Item promittimus eidem domino duci et dominio Veneciarum, quod precipiemus et cum effectu faciemus, quod omnes nostri Rectores, Castellani, Zupani, Judices et alii Officiales Regni nostri dabunt auxilium

et favorem necessarium supradictis Venetis, subditis et fidelibus Veneciarum, et quod in qualibet parte Regni nostri ad quam declinabunt predicti Veneti, subditi et fideles Veneciarum, habebunt domos pro eorum habitacione solvendo quantum erit convenientis et quod tractabuntur in qualibet parte Regni nostri favorabiliter et benigne. Item concessimus eidem domino duci et dominio Veneciarum, quod flumen Narenti et omnia alia flumina ac omnes alie aque dulces et salse tocius Regni nostri sint aperte Venetis, subditis et fidelibus venetiarum taliter quod libere et secure de die et de noctu in tempore pacis et in tempore guerre possint cum navigiis, galeis, armatis barchis et cum omni alio genere navigiorum, cum suis mercanciis, denariis et bonis quibuscumque venire, stare et redire sine solucione alboragii, fundagii, dacii, tergovine vel alicujus alterius solucionis, inteligendo, quod supradicti Veneti, subditi et fideles Veneciarum, non possent se inpedire de sale, nisi ex consensu et voluntate nostra. Item promittimus supradicto domino duci et dominio Veneciarum, quod in casu, quo in aliqua parte nostri Regni aliquis Venetus aut subditus vel fidelis Venetorum esset derobatus vel aliquod ex vi raperetur, satisfaciemus et solvemus ei de nostris bonis propriis id, quod ei derobatum et raptum fuisset usque ad integram suam solucionem. Item promittimus, quod de brevi faciemus fieri monetam nostram, que occurret per totum Regnum nostrum taliter, quod predicti Veneti, subditi et fideles Venetorum erunt equales omnibus nostris subditis et aliis quibuscumqne forensibus, qui venirent in nostro Regno; si vero deliberaremus, quod non fieret

nostra moneta, promitimus facere cum efectu, quod moneta dicti domini ducis et dominii Veneciarum occurret per totum Regnum nostrum, sicut occurrit ad presens moneta Ragusiensium. Nihilominus omnia et quelibet privilegia Serenissimorum principum quondam dominorum Ostoya patris et Twerthko patrui nostrorum felicis recordacionis, Regum ut puta Bosne et predecessorum nostrorum carissimorum ante fato Illustri dominio Veneciarum per ipsos Reges predecessores nostros sub quacumque forma verborum data et concessa, rata et grata habemus eadem, quo ad omnes articulos et clausulas, modos, ordinationes et dispositiones in eisdem continentes et specificatas presentium literarum nostrarum patrocinio innovando perpetuo valiture confirmamus, ratificamus et approbamus, promittentes ea firmiter et inviolabiliter per nos nostrosque successores perpetue observare et observari debere. In quorum fidem et evidentiam pleniorem presens privilegium fieri jussimus et sigillo quo ad presens utimur, puta ipsius quondam domini Twerthko Regis et patrui nostri eo quod nostrum sigillum nondum sculptum est, fecimus communiri, quodquidem sigillum quantocius sculpetur, si opportunum fuerit, etiam presentibus appendi faciemus. Datum in castro nostro Jayca, quarto die festi pasce Anno domini 1444.

(На печату је насликана глава краљева с нагписом: Sigillum Regis Bosne domini Twartconis.)

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Стефан Томаш божијом милошћу краљ српски, босански и приморске стране и др. Свима и свакоме како са-

дашњим тако и будућим, који буду угледали ову повељу, желимо здравље од спаситеља свију. По ономе, што је говорено и уговарано било преко наших посланика или поклисара, између нас и преузвишеног кнеза и господина Фрања Фоскари, дужда млетачкога, пошто имадосмо о томе са велможима и властелима нашега краљевства доброг и зрелог договора, дадосмо овом нашом повељом истом преузвишеном кнезу господину Фрањи дужду, и пресветлому господству млетачкому, да сви млетачки поданици и верни истог господина дужда и господства млетачког, могу слободно и сигурно, без икакве досаде или препреке, и без плаћања ма каквог данка, пролазног намета или царине, трговине, или друге какве плате, са својим особама, породицама, лађама, завежљајима и торбама, суквима и пртљазима, оружијем и са коњима и самарима, а и са трговачким робама, новцима и добрима и другим ма којим стварима, — долазити, слати, стајати и трговати у сваком крају нашега краљевства; а исто тако да могу слободно и сигурно без плаћања каквог данка, пролазног намета или царине, трговине или каквог другог плаћања износити или износити дати, из сваког краја нашега краљевства трговачку робу, новце или ствари које год буду хтели. Исто тако обећавамо истом господину дужду и господству млетачкому, да ћемо заповедити и у самом делу учинити, да сви наши управитељи, заповедници тврдиња, жупани и судци, и други чиновници нашега краљевства дају нужну помоћ и потпору горереченим млечићима, поданицима и вернима млетачким; и да ће се наредити, да у сваком делу нашег краљевства, у који ће долазити споменути млечићи, по-

даници и верни млетачки, имају домове за своје пребивање, а да плаћају што буде прилично, и да ће се поступати с њима у свакој страни нашег краљевства пријатељски и љубазно. — Исто тако дадосмо истом господину дужду и господству млетачком, да река Неретва и све друге реке, и све остале воде слатке и слане целог нашег краљевства буду отворене за млечиће, и за поданике и верне млетачке, тако, да слободно и сигурно и дању и ноћу, у време мира и у време рата, могу са својим лађама, галијама, оружаним баркама и сваке друге врсте бродовима, са својим трговачким робама, новцима и добрима ма каквима, долазити, стајати и враћати се без плаћања бродарине, обаларине, данка, трговине или какве друге плате, разумевајући, да горечени млетићи, поданици и верни млетачки, не могу се занимати радњом солском, осим са нашим сагласјем и саизвољењем. Исто тако обећавамо горе реченом господину дужду и господству млетачком, да ћемо у случају ако би у ком пределу нашег краљевства који млечић или поданик и верни млетачкй био поробљен или би се што силом отело, учинити накнаду и платити му из наших властитих добара оно, што би му украдено или отето било, до потпуне његове наплате. Још обећавамо, да ћемо за кратко време издати наше новце, који ће ићи по целом нашем краљевству тако, да ће речени млечићи, поданици и верни млетачки бити равни свима нашим поданицима и другима ма којим странцима, који би доходили у наше краљество; ако ли бисмо нашли за добро, да се не издаје наш новац, обећавамо учинити у самом делу, да новци реченог господина дужда и господства млетачког иду по целом нашем краљевству,

као што сад иде новац дубровачки. Не мање све и сваке слободе пресветлих владалаца некадашњих, господе: Остоје оца и Твртка стрица нашег као срећног спомена краљева босанских и предака наших најмилијих, издате и дароване предреченоме светломе господству млетачком од истих краљева предака наших, под ма каквим видом речи, потврђујемо и одобравамо у свима њиховим чланцима и оделцима, начинима, наредбама и расположењима, које се у њима садрже и побрајају, те их снагом овог нашег писма понављамо и потврђујемо да имају за свагда важити, одобравамо и саглашавамо се обећавајући, да ћемо исте снажно неповредимо и сами свагда обдржавати и од наших наследника обдржавати дати. А за веровање тога и већу известност дали смо сачинити ову нашу повељу и печатом, којим се сад служимо, то јест оним истога некадашњега господина Твртка краља и стрица нашега, због тога што наш печат није још изрезан. потврдити је, а и овај печат, како буде готов, ако се нађе за угодно, даћемо овоме писму привесити. Дато у нашем граду Јајцу, четвртог дана Ускрса, лета господња 1444.

На печату је изрезана глава краљева, и надпис Sigillum regis Bosne domini Twartconis, то јест печат: краља босанског господина Твртка.

Чува се у млетачком архиву међу: „Patti sciolti."

VII.

Писмо Томе, краља босанског, дато год. 1450. 12. X. у Јајцу, којим пристаје на услове мира закљученог између Млетака и краља арагонског.

Stefanus Thomas dei gracia Rex Bosne, Rassie, maritimeque. Omnibus, ad quos he nostre patentes littere

pervenerint. Postquam divinam miserationem tantum sue benignitatis et gracie . . . . concessisse mortalib . . . . . . cernimus, ut dissidencium inter se amplissimarum illarum duarum potenciarum, Illustris scilicet ac potentissimi inclitissimorum Venetorum dominii et Serenissimi domini Regis Aragonum causas eversas agnoscant, pro grandi odio maximum amorem, pro inimicicia benivolenciam, pro sollicito armorum strepitu quietem togatorum (in-)censum, pro crudeli bello pacem......... decet hoc celeste munus nostri con . . . . agnoscere et quantum valet humana fragilitas dignis graciarum actionibus extollere, nec ocio . . . decursu pertransire etc.

Ut enim ad nos pleno certa noticia delata est, prefatum Illustre ac inclitum excellentissimorum Venetorum dominium, cui etc presidet Illustris ac potens dominus Franciscus Foscari . . . . parte inter suos amicos et confederatos nos specialiter ac nominatum conprehendit et . . . . presenti pacis beneficio gaudere, veluti verum e suis antiquis et caris amicis. Hunc igitur honorem carum habemus, hanc nominationem gratam suscipimus etc. per presentes pro nobis et nostris suscipimus omnia et singula compactata capitula, omnium articulorum contenta dicte pacis, quantum concernunt, promittentes et Regali fide nos obligantes ad eorum plenam observationem. In quorum omnium testimonium presentes nostras patentes litteras fecimus nostri Regali sigilli appensione communiri. Anno domini 1450. die 24 Octobris, in oppido nostro Yaice.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Стефан Томаш божијом милошћу краљ Босни, Срб љем и Приморју. Свима до којих буде дошло ово наше отворено писмо. Пошто видимо, да је божије милосрђе толику своју доброту и милост . . . . . . даровало самртнима . . . . ., да су међ собом највеће оне две силе, то јест, светло и пресилно преславних Млетака господство, и пресветли господин краљ арагонски, признали своју распру за окончану, и уместо велике ненависти највећу љубав, у место непријатељства пријатељство, у место узнемирљиве звеке оружја мирни спокојни поступак, у место свирепог рата мир . . . . пристојно је да овај небесни дар нашим . . . . . . признајемо, и колико човечија слабост може достојним хвалама преузносимо, нити га немарним . . . . . поступањем пређемо и т. д.

Јер као што је до нас донесен поуздани глас, горе речено светло и славно преузвишених Млечића господство, коме сад председава светли и веле можни господин Фрања Фоскари . . . . стране међ својим пријатељима и савезницима нас је особито и поименце уврстило, и . . . . овога мира благодејање уживати, као правог, из својих старих и драгих пријатеља. Ова дакле почаст нама је драга, и ово именовање ми драговољно примамо и т. д. и овим писмом за нас и за наше примамо све и сваке уговорене услове, и главе свију чланака, које се налазе у реченом миру, у колико се нас тичу, обећавајући и нашом краљевском вером, обвезујући се, да ћемо их потпуно обдржавати. За којега свега сведочанство ово наше отворено писмо дадосмо утврдити нашим краљев-

ским печатом о њему висућим. Лета господња 1450 дана 24-ог Октобра, у нашем граду Јајцу.

Велики висући печат оштећен, на ком види се с једне стране краљ седећи на престолу, а с друге стране коњаник; и сам лист је веома покварен. Чува се у млетачком архиву, међу: Patti sciolti.

VIII.

Писмо деспота Ђурђа Бранковића папином посланнику у Будиму, дато у Бечкереку год. 1456.

Reverende in Christo pater et domine, domine noster plurimum honorande etc. Notificamo ala Vostra Reverentia, che domenica proxime passata lo Imperator de Turchi con sua potentia et tutto suo sforzo e lontano dal Danubio circa miglia 12. Et multe soe nave sono nel fiume chiamato Maruan lontano dal Danubio miglia dece: con intentione et proposito fermo de venire ad campo ad Castelbiancho, dicto Vanderalbano. Et anche con dicte nave e apparechiato essere alle mano contra noy. Noy per timore non habbiamo osato aspectare nel nostro castello chiamato Zenden lo Imperator de Turchi: ma ne semo per adesso reducti in la terra de Beche: et justa nostra possanza syamo in ogni modo apparechiati andar contra le exercito de infideli, per el quale dicto Imperatore e allo opposito de nostre genti et pensa desolare tutta Christianita. Appresso notificamo ad essa vostra Signoria, chel Signor Johann de Hulbinad Capitanio Generale de Hungaria, con tutto suo sforzo et potentia e appresso el Danubio. Et li signori superiori anche loro se adoptarono ad exeguire questo

facto, per la quale cosa pregamo con grande instantia, la Vostra Reverentia voglia senza dimora alchuna, dare opera ad mandarne ogni subsidio adlie possibile. Imperecho Dio vero investigatore de cori et animi delli homini ne sia testimonio: che nuy poy ad esso Dio non havemo homo, nel quale habbiamo speranza, se non in la Vostra paternita: Et de quel che la prefata Vostra paternita voria fare in questo facto, piacciane per vostre lettere advisarne: adcio che noy possiamo al dicto Imperator resistere et defendere la Christianita. Data in Becheferef, feria sexta proxima post festum sancti Johannis Baptiste, anno Domini MCCCCLVI°.

Georgius Dei gracia Regni Rassie Despotus et Albanie Dominus, vester in omnibus.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

У Христу часни оче и господине, господине наш највећма поштовани и т. д.

Јављамо Вашој часности, да је у сад прошасту недељу турски цар са својом војском и са целом својом силом, био од Дунава удаљен дванаест миља. И многе његове лађе су у реци названој Морава, од Дунава удаљене десет миља, а с том тежњом и тврдом намером, да дођу у поље под Београд, речени Vanderalbano.[1]) И још са реченим лађама има спреме при руци против нас. Ми од страха нисмо смели дочекати турског цара у нашој тврђави названој Зенден[2]); али смо сад смештени у земљи од Вече;

[1]) Изопачено од Nandor-alba, Nandorfehérvar, како Мађари зову Београд.

[2]) Покварено од Zendrö, како су Мађари називали Смедерево.

и према нашем могућству ми смо свакојако приправни њи против војске неверничке, јер јеречени цар противник нашег народа и мисли упропастити све хришћанство. Сад јављамо вашему господству, да је господин Јован од Хулбинад[3]), генерал - капетан Угарске, са целом својом силом и војском при самом Дунаву, а и горња ће се господа спремити да изврше овај посао, и за то молимо са великом прозбом, да Ваша часност изволи без сваког одлагања потрудити се, и послати нам сваку помоћ, коју год буде могла. У осталом Бог који је прави испиталац срдаца и душа људских нека нам је сведок, да ми осим самог Бога, немамо човека, у кога бисмо се поуздали, ако не у Ваше отачанство. И о том што буде предречено Ваше отачанство хтело чинити у овом делу, нека изволи о том нас известити преко Вашег писма, како бисмо ми могли реченом цару отпор дати и одбранити хришћанство.

Дато у Бечефереф[4]), дана шестог после празника светог Јована Крститеља, лета господња 1456-тог.

Ђурађ божијом милошћу краљества Рашког Деспота и господар Албаније, ваш у свему.“

Ово писмо находи се свезано при писму папског легата Јована Кардинала од Светог Ангела, писаном из Будима дана 10-тог Јуна 1456 године Фрањи Сфорци, господару Миланском.

Чува се у Милану у архиву владе, код светог Феликса, у одељку: Turchia — guerra, = Турска — рат.

---

[3]) Треба да је Јован од Хуњад, а то је Сибињанин Јанко.
[4]) Ово ће бити вероватно Бечкерек, који јест на земљи Бечејског округа.

IX.

Писмо општине флорентијске херцегу светог Саве, од 27. Априла 1457. год.

Duci Bosne et Sancte Sabbe.

Illustrissime princeps et domine, benefactor noster singularissime. Accessit ad presentiam nostram vir magnificus dominus Pubislavus comes et miles et familiaris et orator Vestre Celsitudinis. Et quam-quam non essemus ignari paterni affectus Vestre Ilustrissime dominationis erga nos et civitatem nostram, tamen ille nobis copiose et eleganter et cum maxima vehementia expressit, quod fuit nobis iocondissimum. Et nos profecto Celsitudinem vestram tanquam columen et fautorem, et quasi parentem civitatis ac mercatorum nostrorum in honore habemus atque etiam colimus. Nam propter se ipsam hoc meretur, et nos ob cumulum beneficiorum a benignitate vestra in nostros mercatores collatorum sic facere debemus. Illa vero que a nobis per prefatum Oratorem postulata sunt, de vectigalibus tollendis pro nonnullis mercaturis ab illo conducendis, utinam Illustrissime Princeps implere potuissemus. Nam nimium libenter fecissemus, quando morem gerere Vestre Excellentie sentiebamus. Sed leges et constitutiones reipublicae nostre id fieri omnino prohibeant, nec aliquo pacto permittunt, ut ab ordinatione sua vectigalia illa queant dimoveri. Dissimulavimus tamen nonnulla inpresentiorum, quibus onus vectigalium solvendarum pro rebus, que ab oratore ipso conducantur, levius ac urbanius esset, quam possibile factu erat. Si igitur omnino postulatis non satisfecimus, id attribui oramus Celsitudo Vestra ordi-

nationi legum nostrarum, quas non licet preterire. Offerimus autem nos in cunctis possibilibus beneplacitis Sublimitatis vestre, et eidem nos et universos mercatores nostros facimus unice commendatos. — Date Florentie die XXVII. Aprilis 1457.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Војводи Босне и Светог Саве.

Пресветли кнеже и господине, добротворе наш најодличнији.

Дошао је пред нас веледожни муж, господин Пубилав, кнез и војник и дворанин и поклисар Ваше узвишености. И ма да ми не заборависмо отачаску љубав Вашег пресветлог господства спрам нас и нашега града, ипак нам је он опширно и красно и са најтоплијим осећањем изразио, што је нама било најпријатније. И ми доиста Вашу преузвишеност као потпору и заштитника и као истог оца града нашег и трговаца наших поштујемо и уважавамо. Јер то по себи заслужује, а ми због нагомиланих добротворства од Ваше доброте нашим трговцима чињених тако чинити дужни смо. Али оно што је од нас речени посланик захтевао, да дигнемо царину са неких трговачких роба, које је набавити имао, камо срећа, Пресветли кнеже, да смо могли испунити. Јер бисмо то врло радо били учинили, пошто смо осетили да би Вашем превасходству тим по вољи учинили. Али наши закони и установе наше општине то учинити са свим забрањују, нити под икаквим условом дозвољавају то, да сѳе те царине од свога наређења могу ма како изузети. Но смо опет за сад неким чинили се невешти, и тим смо

терет плаћања царине за ствари, које је сам посланик понео, учинили лакши и уљуднији, него што би у самом делу могао бити. Ако дакле у свему захтевању нисмо могли доста учинити, то молимо да припише Ваша преузвишеност наредби наших закона, који се не смеју обићи. У осталом обећавамо да ћемо у свима могућима бити по вољи Ваше преузвишености, и препоручујемо јој себе и све наше трговце. Дато у Флоренцији, д. 27. Априла 1457. године.

Чува се у Флоренцији, у државном архиву под: Signori, Carteggio, Missive.

Reg. I. Cancell. vol. 40. fol. 20.

X.

Писмо Стефана Херцега светог Саве, Фрањи Сфорци, Херцегу Миланском, дато у Благају 25. IX. 1458.

Illustris, Excelse Princeps, domine frater et amice nobis intime dilecte, post salutem ad vota etc. Ad vestram Illustritatem mitimus spectabiles et generosos milites nobilem vaivodam Georgium Ratchovich et comitem Georgium Cemerovich nobilem, nobis sincere dilectos, apud quos etciam mitimus nobilem virum Nicholaum Cancelarium et Secretarium nostrum, nobis fidelem, per quos aliquod munusculum Vestrae Illustritati mitimus, ut in presentes litteras per quandam coedulam apparebit in signum amoris, quam ob rem Vestram Illustritatem intime rogamus, dignetur Vestra Illustritas dominis prefactis oratoribus plenam adhibere fidem nostri pro contemplacione. — Datum in castro nostro Blagaj die 25

Septembris anno Domini milesimo quatrogentesimo quinto decimo octo.

Stephanus Dei gracia Dux Sancti Save,
Dominus terre Chumiorum, maritimarumque parcium, Comes Drine, ac magnus Vaivoda tocius Regni Bosne et cetera.

Illustri et Excelso Principi et domino, domino Francisco Sforcia, Dei gracia Duci Mediolano etc. Papie Anglerieque Comiti ac Cremone domino, fratri et amici nobis sincere dilecto etc.

Белешка:

Prefati oratores aplicuerunt Mediolanum die Jovis 9o Novembris 1458. Die vero lune 13 ejusdem mensis exposuerunt, que habebant in mandatis a domino suo et exhibuerunt munera.

Die veneris 24 Novembris recesserunt, redeuntes ad eorum dominum, qui eos misit, iverunt per viam Papie et Cremone per Padum.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Светли и преузвишени кнеже, господине брате и пријатељу, нама присно љубљени, после поздрава по жељи и т. д. Вашој Светлости шаљемо одличне и благородне војнике, племенитог војводу Ђорђа Ратковића и кнеза Ђорђа Чемеровића племића, наше искрено љубазне, с којима заједно шаљемо и племенитог мужа Николу канцелара и секретара нашег, нама верног, преко којих шаљемо Вашој Светлости неки мали дарак, као што ће се из овог

писма на некој цедуљици видети, у знак љубави; и за то Вашу Светлост искрено молимо, изволите Ваша Светлост горе реченој господи посланицима потпуну веру дати, из призрења на нас. — Дато у нашем замку Благају, дана 25. Септембра лета господња 1458.

Стефан божијом милошћу Херцег светог Саве, господин Хумске земље и приморских страна, кнез Дрински, и велики војвода свега краљевства Босне и др.

Светлом и преузвишеном кнезу и господину, господину Фрању Сфорцији, божијом милошћу Херцегу Миланскому и др. Павије и Англерије кнезу и господару Кремоне, брату и пријатељу нама искрено љубазному и др.

На листини има ова белешка:

Споменути посланици стигли су у Милан у Четвртак 9. Новембра 1458. а у понедељак 13-тог истог месеца изјавили су оно што им бејаше наложено од њиховог господара и предадоше дарове. У Петак д. 24. Нов. отидоше натраг, враћајући се к своме господару, који их је послао, упутише се преко Павије и Кремоне по реци Паду.

На листини има велики печат са сликом и латинским натписом, али је веома покварен.

Чува се у Милану у државном архиву код светог Феликса под: Turchia - guerra.

XI.

Писмо дужда млетачког флорентијској општини о пропасти Босне од д. 14. Јуна 1463.

Christophorus Mauro, Dei gracia Dux Venetiarum etc. Magnificis et Excelsis dominis Florentinis salutem. Mi-

serabilem regni regisque Bossinensis calamitatem etsi dolenter et moerore affecto animo, litteris tamen M. V. referre delegimus: quippe qui certo scimus res christianorum et fidei V. M. pie atque catholice curae esse. Saevissimus atque acerrimus christiani nominis hostis, Turchorum princeps suae cupiditatis impulsu et in catholicam fidem inexorabili odio, eo insolentiae venit, ut quasi nemo inter principes christianos sit, qui suis conatibus occurrere vel velit vel demum audeat. Undecumque coactis copiis et numeroso instructo exercitu regnum ipsum Bossinae est aggressus et usque quaque populabundus discurrens cuncta vastavit: incolas faede habuit, quandoquidem presertim truculenter caesis, praesertim in servitutem redactis, reliquis exterritis, fugatis et fusis, majora munitioraque regni castella et oppida, alia expugnavit et vi caepit, alia deditione accepit. Populos alioquin et bona omnia regni in direptionem et praedam suo militi dedit. Incendio, ruinis, stragibus, ferro universum pene regnum occupavit. Regem ipsum, quod sine dolore et lacrymis referre non possumus, captivum misere detinet et foedissime tractat. Nec tanta clade contentus, ut qui ad ampliora contendit ac majora viribus spondet suis, ad litora usque Segnae, id est ad hostium pene et fores Italiae infestis armis gloriabundus irrumpere non est veritus. Putat Superbissimus hostis jam sibi aditus patefactos, jam reserata claustra, qua sine magno negotio in reliquorum christianorum praecordia sese possit insinuare. Ardet ante oculos opulentissimum regnum, urget et instat infestissimus hostis et rerum atque opum christianitatis ut inimicus acerri-

mus, itaque contemptor insolentissimus, cui omnia adire cuncta tentare impune licebit, nec inveniet usquam suae cupiditatis et effrenae dominandi libidinis terminos, nisi manu et armis, nisi consilio et animis, ejus cogitatus christiani preveniant, et tantae insolentiae festinato atque potenter obviam eant. Nos, qui haec propius sentimus et quorum ante oculos pene obversantur, pro officio nostro in primis Pontifici Maximo, ceterisque regibus et principibus litteris nostris significare voluimus, ut tandem vicina clades et prope in prospectu imminens discrimen ad salutaria cogat consilia et ad opem ferendam periclitantibus rebus inducat. Non nobis est amplius cunctandum, de salute rerum est propere decertandum. Utinam ita voluissent jam olim christiani, ut suarum rerum saluti ac dignitati prospexissent. Non hostis barbarus nunc tantopere insolescere, non adeo insultare, non praeda et calamitate fidelium grassaretur, non extra fines tam longe et late pestis haec pernitiosissima serperet. Nos pro virili nostra rebus christianis nusquam deerimus, exercebimus vires, exponemus opes, vitae et sanguini, si opus sit, non parcemus, sequemur majorum nostrorum vestigia, et dignitatis atque debiti non immemores nostri pro dei laude et honore atque fidei et reipublicae christianae defensione nihil eorum intentatum relinquemus, quae ulla ratione facere possimus. Datae in nostro Ducali palatio die XIIII Junii MCCCCLXIIII.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Христифор Мауро, божијом милошћу дужде од Млетака и др.

Велеможној и узвишеној господи Флорентинцима поздравље. Сажаљења вредну несрећу краљевства и краља босанског ако и са болним осећањем и жалошћу скрушеним срцем закључили смо писмено јавити Вашим велеможностима, јер извесно знамо, да Ваше велеможности о делима хришћанства и вере побожно и католичко старање водите. Најсвирепији најжешћи непријатељ имена хришћанског турски владалац по нагону своје грабљивости и по својој неуморљивој мржњи према вери католичкој, до те је продрзљивости доведен, као да нема никога међу хришћански владаоцима, који би његовим тежњама супрот стати или хтео или и само смео. Са свију страна скупљеним четама и великом састављеном војском напао је на само краљевство босанско, и на све стране пљачкајући прошавши све је опустошио: са становништвом је грозно поступао, јер је једне немилостиво убијао, неке у ропство одводио, а остале из земље растерао и на бегство приморао; веће и боље утврђене краљевства тврђаве и градове, неке је освојио и силом заузео, неке предајом добио. Народ је, разуме се, и сва добра на грабеж и плен предао својим војницима. Пожаром, разорењем, поразима и оружјем цело је готово краљевство заузео. Краља самог, што без бола и без суза не можемо исказати, заробљеног злочесто држи и најгрђе с њим поступа. Но незадовољан ни с толиким поразом, као тежећи још за пространијима и обећавајући својим силама још већа, до саме обале Сењске, то јест до самих врата Италије није се убојао са својим нечастивим оружјем хвалећи се продрети. Мисли најохолији непријатељ да су му већ уласци отворени, да су затвори већ откључани, како би се без великог труда

могао у саму утробу осталих хришћана увући. Изгоре пред нашим очима најбогатије краљевство, наваљује и прети најопаснији непријатељ, а дела и имања хришћанства исто тако најжешћи противник као и најпродрзљивији презиратељ, који ће моћи свуда допрети и све смети покушати без каштиге, и неће нигде наћи границе своје грабљивости и своје необуздане страсти за господарењем, ако хришћани неће мишицом и оружјем, ако неће разумним договором и одушевљењем његове намере предупредити и толикој продрзљивости хитно и силно на сусрет изићи. Ми који ово из ближе осећамо и пред којих очима готово ово бива, по дужности нашој пре свега хтели смо римском папи и осталим краљевима и кнежевима нашим писмима дати разумети, како би их најзад пораз суседа, и готово у догледу претећа опасност натерала на спасоносне намере и навела на то да даду помоћ онима који су у опасности. Несмемо ми више оклевати, него нам ваља журно борити се за спасење ствари. Камо да су већ давно хтели тако чинити хришћани, и да су се побринули за спасење и за достојање својих ствари. Не би варварски непријатељ сад могао тако бити продрзљив, не би тако нападати, нити пленећи и у погибију доводећи верне беснити могао, нити би се та куга преко граница тако далеко и широко разишла. Ми колико нам снага наша допусти нећемо никад хришћанску ствар оставити, употребићемо силе, изложићемо имање, па ако буде нужно, нећемо ни живот ни крв штедети, следоваћемо трагове наших предака, и незаборављајући за своје достојанство и своју дужност за славу и част божију а за одбрану вере и државе хришћанске, не ћемо ништа од оног непо-

кушано оставити, што би икаквим начином могли учинити. Дато у нашимуждевским дворовима, дана 14-Јуна 1463 ће године.

Чува се у Флоренцији, у државном архиву, у: Registro di lettere esterne alla Republica 1452—1468. X. 2. 23. III. 15. fol. 114—115.

XII.

Писмо Вука Бранковића деспота србског краљу угарском Матији дато у Јајцу 1480.

Serenissime Princeps et domine, domine noster naturalis graciosissime, post humilimam recommendationem servicia perpetua cum omni fidelitate. Serenitas vestra dignetur scire, quum S. V. decreverat nos ad servicia S. V., tunc recessimus a Yaycha feria tercia et pervenimus Verhbosanye feria quarta tali modo, quod nec regnum, nec Bassa, nec Turci aliquid audiverant de nobis, donec Turci volnerati ad Bassam non pervenerunt, ipse Bassa videns prope civitatem exercitum statim cum aliquibus paucis fugam dedit ad montes et ad alpinas magnas . . . . . . ibique ante civitatem mansimus tres dies, tercia die reccessimus, civitatem comburri omnino fecimus, thezauros tam basse tam in civitate que fuerunt omnino accepimus, civitatem et provinciam totam comburri fecimus, feria sexta in meridie recessimus, ibique bassa cum multis Turcis ad nos venit et ipsum statim debelavimus et in fugam vertimus et ibi descensum habuimus die sabati de descensu reccessimus, ibique bassa congregatis omnibus Turcis Bosne et de Drina et de aliis provinciis, tam cum equestribus, quam cum pedestribus

et cum filio suo misit illa nocte pedestres ad unum locum strictum, cum lignis et lapidibus viam nobis destruxerunt, et unum pontem qui erat in magno luto destruxerunt, et quando nos pervenimus inter illum strictum locum et inter illum destructum pontem, tunc Turci irruerunt ex utraque parte in nos, quod per totum illum diem bellum habuimus et quod multi ex utraque parte ceciderunt, in tantum, quod nec nos, nec equi nostri ulterius bellum sustinere non possendo, descensum habuimus in uno loco, Turci in alio prope nos, tantum, quod uni alios loquendo audivimus; illa nocte pernoctavimus ibique aliqui ex gentibus S. V. fugam dederant, nos — Petrum Dolci misimus, ut gentes ad nos reverteret, ibique aquosa illa nocte Turci ad nos irruerunt, quod Petrum Dolci a nobis seperaverunt, et quod ad nos reverti non potuit; die dominico de destruscu (?), quando recessimus, statim filius Basse cum multis Turcis venit ad nos, ibique ipsum debellavimus et multos ex Turcis occidimns et captivavimus, videndo Bassam ante se congregatum bellum expectando omnibus Turcis, quos captos habebamus, capita amputare fecimus, ibique prope Dravnik cum bassa bellum incepimus et alios multos Turcos et Bassam in fugam vertimus iu tantum, quod campum lucrati sumus, de gentibus S. V. in ultimo bello nullus defecerit, sed Turci multi defecerunt, et quoscumque captivos habuimus, omnes decollavimus, prius quam cum bassa bellum incipimus. Scripta in Yaycha feria tertia ante meridiem anno domini etc. millesimo quadringentesimo LXXX.

Wlk Regni Rasie despotus, Ladislaus de Tergerwara regni Croacie et Sclavonie banus, Petrus Dolci, Banus Yayzae.

A tergo: Serenissimo Principi et Domino, domino Mathie Dei grathia Hungarie, Bohemie etc. domino nostro naturali graciosissimo.

ПРЕВОД ГОРЊЕГ ПИСМА.

Пресветли кнеже и господине, господару наш природни и најмилостивији; после најпонизније препоруке, подносимо наше вечите службе са сваком верношћу. Нека изволи знати Ваша Светлост, кад је Ваша Светлост решила била употребити нас на службу Ваше Светлости, тада ми одступисмо од Јајца трећи дан и дођосмо у Врхбосну четврти дан тако, да нити је краљевство, нити паша, нити су Турци за нас што чули, док нестигоше рањени Турци к паши; а сам паша видећи близу вароши војску, одмах је са нешто мало људи побегао у брда и у велике планине . . . . . а ми остадосмо тамо пред вароши кроз три дана, трећи дан одступисмо, а варош сву дадосмо спалити, а благо пашино и што је у вароши било све узесмо, варош сву и околину попалити дадосмо; шести дан у подне отидосмо, и тада је паша са многим Турцима к нама дошао, а ми одмах на њега ударисмо и у бегство га окренусмо, па тамо се утаборисмо, у Суботу смо се из табора кренули, и ту је паша скупивши све Турке из Босне и од Дрине и из других предела, како са коњаницима тако и са пешацима и са својим сином, послао ону ноћ пешаке у једно тесно место, те су дрвима и камењем нама пут покварили, и један мост који бејаше на великом блату покварише, и кад ми дођосмо међу оно тесно место и међу онај разорени мост,

тада Турци ударише са обадве стране на нас, тако да смо цео тај дан бој имали, и да су од обадве стране многи изгинули, у толико, да нити ми нити коњи наши даљи бој издржати не могосмо, ми се утаборисмо у једном месту, а Турци у другом тако близу нас, да смо једни другима говор чули; ту ноћ преноћисмо, и ту неки од војске Ваше Светлости побегоше, а ми посласмо Петра Долчи, да врати к нама ту војску, и ту те ноћи Турци на нас ударише, те Петра Долчи од нас раздвојише, тако да не могаше вратити се к нама. А у Недељу кад из табора изиђосмо одмах је син пашин са многим Турцима к нама дошао, и ми тамо с њиме тукосмо се и многе Турке побисмо и заробисмо; па како видисмо пашу пред собом са скупљеном војском где очекује битку, ми свима Турцима које имадосмо заробљене главе одсећи заповедисмо, и ту близу Травника са пашом битку започесмо те многе Турке са пашом у бегство окренусмо, тако да смо ми мегдан задобили; а од војске Ваше Светлости у последњем боју ни један није изневерио; али Турци су многи отпали, а које смо год ми заробили све смо посекли, пре него што смо са пашом бој одпочели. Писано у Јајцу, трећи дан пре подне, лета господња 1480 године.

Влк, деспот краљевства рашког. Ладислав од Тергервара[1]) краљевства хрватског и славонског бан. Петар Долци бан од Јајца.

На леђи: Пресветломе кнезу и Господару, Господину Матији, божијом милошћу Угарском и Чешком и

---

[1]) Погрешно у место Хедервара.

т. д. (краљу), и господину нашем природном најмилостивијем.

Оригинал чува се у књижници светог Марка у Млетцима у: Epistolae et acta de rebus extra Italiam. Class. X. codex № 178. Littera № 4.

ПРИЛОЗИ К ИСТОРИЈИ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ[1])

од

Стојана Новаковића.

VII.

Трећа редакција Доментијанова „живота св. Саве.“

Труди нашега неуморног Ђ. Даничића око језика и књижевности српске, који се чинише око дјела̂ старе наше књижевности — показаше нам Доментијаново дјело о „животу св. Саве“ у два облика, у двије редакције. Прву наштампа Ђ. Даничић год. 1860, а другу 1865. У предговору к овом другом издању стоји, да је оно прво по Доментијану написао хиландарац Теодосије у првој половини XIV вијека, а ово што је у том другом издању штампано, да је право Доментијаново дјело.

Високо поштовање које се и данас чини св. Сави, одавало се овоме честитом раднику просвјете наше по свему словенском свијету православне цркве кроз сав средњи вијек. То се види по пријеписима живота његова, без којих ћете тешко наћи на какву збирку старијех рукописа, ако је само повећа; то се види по томе, што се дјело његова ученика Доментијана не само преписивало него и прерађивало. Тако се до сад знало само за једно прерађено дјело, за оно што га је издао Ђ. Дани-

---

[1]) Види Гласник XXXI.

чић год. 1860. Сад нам је познато и друго, и о томе је управо и писан овај извјештај.

У рукопису новоруског универзитета у Одеси бр. 34, који је прошле године овамо послан зарад штампања живота деспота Стевана Високог (издање дра Ј. Шафарика у Гласнику XXVIII) налази се одмах на првом мјесту и живот св. Саве, као што је већ напоменуо г. Шафарик пред поменутим чланком у Гласнику XXVIII стр. 363. Доста је тачна и карактеристика, коју је г. Шафарик на поменутом мјесту дао овој редакцији живота св. Саве.

Задатак је овог саставка, да са свим тачно обиљежимо разлике међу Теодосијевим дјелом из XIV вијека, рађеним по Доментијану, и овим одеским рукописом. Тога ради смо упоредили с краја на крај одески рукопис с Теодосијевим дјелом, и вјерно, до најмањих ситница обиљежили све разлике међу једним и другим. Те разлике смо овдје назначили по странама и врстама тако, да пријатељи старе књижевности православних Словена могу у Даничићеву издању с малим трудом побиљежити све разлике одескога рукописа, и тако вазда имати у једној књизи оба рукописа са једнакостима и разликама њиховим. Разматрање и једних и других даје за литерарног историка поучан поглед у начин рада старинских монашких књижевника словенских, које нас је и намјерило да се овога труда латимо и да га објавимо.

Што се тиче описа самога одеског рукописа, упућујемо на приступ дра Ј. Шафарика к животу деспота Стефана. Текст живота Стефанова може служити за мјерило изговору и правопису цијелога рукописа, у коме

се не даду сакрити слиједи преписивања са српског. Је ли пак ова одеска редакција израђена руским преписивачем, или је њу такву каква је донио монах Исаија у Русију (Гласник XXVIII, 364) питање је у које се, овако без икаквих података као што смо, не можемо упуштати. Касније може бити, ако се и кад се од оваке редакције нађе српски пријепис, моћи ће се и о томе што више говорити.

Стр. 1. и 2. изостављена је цијела.

Стр. 3. вр. 21. мјесто: врѣменем, стоји: годомъ. — Вр. 23 од „ѩкоже“ до тачке у врсти 26 изостављено, па мјесто тога стоји: и сего ради. — Вр. 26 и 27 мјесто: обѣма соуште ѿ сихь, стоји: мнѡгѣ бѣ доуша ихь.

Стр. 4 вр. 4 изостављена ријеч „тебѣ“.— Вр. 8 изостављене ријечи „на нѥгоже роуцѣ вьзложьша почиевѣ.“ — Вр. 9 послије прве ријечи има још: ѡбѣщанныѧ. — Вр. 14 од „послоуша“ до тачке у врсти 22 изостављено. Вр. 24 од тачке до тачке у врсти 26 изостављено. — Вр. 27 послије првога „и“ има још „второе.“ — Вр. 30 изостављене ријечи „оустрабльшоу же се отрочети“ а пред „вьдаше“ има „и.“

Стр. 5. вр. 1 од запете па до тачке у врсти 9. изостављено. — Врста 10 од „ѡтьдѣлише“ до запете у вр. 7 стр. 6 изостављено.

Стр. 6. Од тачке у врсти 13. до запете у врсти 25 изостављено.

Стр. 7. вр. 7 мјесто чрьньць: инокъ. — Вр. 12 реченица међу тачком и запетом изостављена. — Вр. 17 и 18 реченица међу тачкама изостављена.

Стр. 8. вр. 1 и 2. изостављене ријечи „ѩко моштно моу соуштоу.“ — Вр. 2 од „вь“ до „не“ у врсти 3.

изостављено. — Вр. 4 од тачке па до тачке у врсти 21 изостављено. — Вр. 23 стоји „тако“ послије „раждегшомоу.“ — Вр. 24. од запете па до запете у врсти 25 изостављено.

Стр. 9 вр. 3 од запете до тачке у врсти 9 изостављено. — Вр. 10 и 11 „проводь“ стоји послије „господи“ а не послије „горы.“ — Вр. 17 мјесто „доушоу мою“ стоји „доушоу ми.“ — Вр. 23 „боудоу“ нема. — Вр. 24 од запете до „оубо“ вр. 26 изостављено па мјесто тога само ријеч „тамо.“

Стр. 10. вр. 1 од почетка до тачке изостављено. — Вр. 14 од тачке до знака питања врста 15 изостављено. — Вр. 17 од друге запете до „ловитвоу“ вр. 19 изостављено. — Вр. 25 мј. „Роусинь ѡнь“, пише: „ѡнь Роусинь.“ — Вр. 28 пред „абиѥ“ има „нъ“, а послије „абиѥ“ се изоставља до „призвавъ“ стр. 11 вр. 12.

Стр. 11 вр. 27 послије „вьзвратити“ има још „его.“

Стр. 12 вр. 8 мјесто писаніе: бѹкви. — Вр. 17 и 18 мј. ѡтьцоу своемоу, стоји: своемоу ѡтьцоу. — Вр. 18 од запете, па до тачке вр. 20. изостављено. — Вр. 22. ријечи „до светые горы“ изостављене. — Вр. 23 мј. писаніе написано: и лис(тъ). — Вр. 26. од двије тачке до „таковыи“ вр. 28 изостављено. — Вр. 27 изостављено „вышьль ѥсть вь роушьскыи монастырь“ па су те ријечи стављене мјесто „вамь“ вр. 29 која је ријеч изостављена. — Вр. 29 изостављена ријеч „сіа.“

Стр. 13 врста 5 од почетка до запете у врсти 7 изостављено. — Вр. 10 изостављено „приемлюште.“ — Вр. 11 од запете до запете у врсти 13 изостављено. Вр. 16 од тачке до краја врсте 17. изостављено. — Вр.

19. од почетка до тачке вр. 20 изостављено. — Вр. 26 од почетка до другога „и“ изостављено. — Вр. 29 с почетка до тачке вр. 2 на стр. 14 изостављено.

Стр. 14 вр. 5 господина: господа. — Вр. 7 мјесто првога „и“: его.

Стр. 14 вр. 7 од „азь“ до „оставиши“ вр. 9 изостављено. — Вр. 12 изостављено „бѡ“. — Вр. 14 од тачке до тачке вр. 20 изостављено. — Вр. 24 „и“ до тачке вр. 27 изостављено. — Вр. 27. и 28. ријечи „сьпротивно помышлѩюши, и“ изостављене. — Вр. 30 полза: л’зѣ.

Стр. 15. вр. 3. од „непрѣборимоую“ до „разоумѣвь“ вр. 4 изостављено. — Вр. 5 изымаеи: избавити. — Вр. 6. од запете до запете вр. 7. изостављено. — Вр. 10 до знака питања вр. 16 изостављено. —

Стр. 16 вр. 16 од „окропивь“ до прве запете вр. 18 изостављено. — Вр. 18 пред „ꙗко“ има још: благодаривъ Бога. — Вр. 18 моего: его. — Вр. 18 сьврьши ми: испльни. — Вр. 19. до тачке вр. 20. изостављено — Вр. 22. господина: господа. — Вр. 23. его: и — Вр. 23. од тачке до тачке стр. 18 вр. 4 изостављено.

Стр. 18 вр. 4 ѡсвитаюштоу: ѡсвѣтшꙋ. — Вр. 11 од. запете до „глаголѥ“ вр. 12 изостављено. Мјесто „глаголѥ“ стоји „и глагола имь.“ — Вр. 13. изволи се: изволъшꙋ. — Вр. 13 од друге запете па до тачке у вр. 21 изостављено. — Вр. 22 ськроушати се: крꙋчинити сѧ. — Вр. 23 иже: свѧтаго.

Стр. 19. вр. 9 господина: господа. — Вр. 12 с почетка до тачке у вр. 17 изостављено. — Вр. 19 писанми: бꙋквами. — Вр. 21. од двије тачке до запете у вр. 22 стр. 20. изостављено.

Стр. 20. вр. 27. од запете до запете вр. 2 стр. 21. изостављено.

Стр. 21. вр. 5 од тачке до тачке вр. 8. изостављено. — Вр. 11. до тачке вр. 26 изостављено.

Стр. 22. вр. 8. вьгодіе: угодіе. — Вр. 25 од запете до тачке вр. 26. изостављено. — Вр. 26. идеже: и тамо. — Вр. 26. од „и“ до запете вр. 29 изостављено. — Вр. 31 „обноштно стоѩніе и“ изостављено. —

Стр. 23 вр. 1 „ѡть глъбости срьдьца“ изостављено. — Вр. 2 „радостными и“ изостављено. — Вр. 3 од запете до запете вр. 7 изостављено. — Вр. 7 ихже: и. — Вр. 7 житіе: прѣбываніе — Вр. 9 од друго „и“ до запете вр. 10 изостављено. — Вр. 11 од запете до запете вр. 12 изостављено. — Вр. 12 послије „ибѡ“ има још „и“ — Вр. 13 нѣсть полза: нел'зѣ. — Вр. 15 од друге запете до запете вр. 18 изостављено. — Вр. 18. нь: и. —

Вр. 19. послије „ихь“ има још „бѣ.“ — Вр. 20 од тачке до запете стр. 24 вр. 15. изостављено.

Стр. 24 вр. 21. реченица међу запетама изостављена. — Вр. 26 од тачке до запете стр. 25 вр. 4 изостављено.

Стр. 25 вр. 4 пред „приходить“ стоји „И по малѣ.“ — Вр. 5 од друге запете до запете вр. 6 изостављено. — Вр. 6. „и“ изостављено. — Вр. 9 од „почюдившоу“ до „рекшоу“ вр. 10. изостављено. — Вр. 14 од запете до запете вр. 16 изостављено. — Вр. 23 од запете до запете вр. 28 изостављено.

Стр. 26 вр. 1 од запете до запете вр. 14. изостављено. — Вр. 16 од „благо“ до „вь“ изостављено. — Вр. 19. од тачке до тачке врста 20 изостављено. — Вр.

23 од запете до запете вр. 24 изостављено. — Вр. 28 од запете до запете вр. 29 изостављено.

Стр. 27 вр. 2. писаніе: листъ. — Вр. 5. од запете до „звахоу“ вр. 9 изостављено. — Вр. 13 реченица међу запетама изостављена. — Вр. 14 крѣпькь : крѣмѣ.[1]) — Вр. 15 од запете до тачке вр. 20 изостављено. — Вр. 22 од двије тачке до друге запете вр. 24 изостављено. — Вр. 29 вь благыхь оскоудьнь: трећа ријеч на првом мјесту. — Вр. 30 изостављено „и.“

Стр. 28 вр. 3 послије „молити“ има „се.“ — Вр. 5 од тачке до запете вр. 6 изостављено. — Вр. 10 писаніе: листъ. — Вр. 20 од запете па до „кѥліе“ вр. 16 стр. 33 изостављено.

Стр. 33 вр. 17 од запете до „глагола“ вр. 25 изостављено. — Вр. 28 од тачке до тачке врста 30 изостављено.

Стр. 34. вр. 25 маловрѣменна: малолѣпна. — Вр. 30 од запете до тачке вр. 6. стр. 35 изостављено.

Стр. 35 вр. 10 пред „ради“ има „ти.“ — Вр. 10 од запете до тачке вр. 16 изостављено. — Вр. 16 прѣзоривь: — прѣзривъ. — Вр. 23 писаніемь: бȣквамъ. — Вр. 25. цѣлова: цѣлȣетъ. — Вр. 28 вьзможе: вѡзмогъ — Вр. 29 од запете до запете вр. 31 изостављено. — Вр. 31 изостављено „и.“

Стр. 36. вр. 7 благонарочит же: и въ благонарочитыи. — Вр. 7 од „сьбранію“ па до „вьсѣмь“ вр. 16 изостављено. — Вр. 16 од запете до запете вр. 17 изостављено. — Вр. 19 од тачке до тачке вр. 20 изостав-

---

[1]) Не могох се домислити шта може та ријеч значити.

љено. — Вр. 27 од тачке до тачке вр. 3 стр. 37 изостављено.

Стр. 37 вр. 4 од „когожде“ до „егоже“ вр. 8 изостављено. — Вр. 11 од друге запете до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 17 „оубѡ ꙗко“ изостављено. — Вр. 24 цијела изостављена. — Вр. 29 од запете до „и“ вр. 31 изостављено. — Вр. 31. од „благорѡдныимь“ до „кь“ вр. 19 стр. 38 изостављено.

Стр. 38. вр. 21 од „Стефана“ до „приемь“ вр. 23 изостављено. — Вр. 26. изостављено „и прьвопрѣстолныхь.“

Стр. 39 вр. 5 од запете до запете вр. 14 изостављено. — Вр. 17 од запете до тачке врста 19 изостављено. —

Стр. 40. од „тоу“ вр. 5 до „абиѥ“ вр. 9 изостављено. — Вр. 17 „зовомы“ изостављено.

Стр. 40 вр. 26 од „аште“ до „ꙗко“ вр. 27 изостављено. — Вр. 27 се: себе. — Вр. 29 од запете до тачке вр. 30 изостављено.

Стр. 41. вр. 1 од запете до прве запете вр. 3 изостављено. — Вр. 5. од тачке до тачке вр. 13 изостављено. — Вр. 15 од запете до тачке вр. 22 изостављено. Вр. 22 „вьси“ изостављено. — Вр. 23, 24, 25 изостављене. — Вр. 26 бысть: бываеть. — Вр. 30 моужіе: моужи. — Вр. 31 од запете до запете вр. 2 стр. 42 изостављено.

Стр. 42. вр. 7 до тачке вр. 15 изостављено. — Вр. 20 до тачке вр. 29 изостављено. — Вр. 29 послије „же“ има још „въ послѣдіе“, а остало је до краја врсте

изостављено. — Вр. 31 „и вьсенепорѡчные“ и „вышьдьша“ изостављено.

Стр. 43. вр. 1 од запете до запете вр. 2 изостављено. — Вр. 3 од запете до првога „и“ вр. 11 изостављено. — Вр. 11 пред другим „и“ има „же.“ — Вр. 16 од запете до тачке вр. 17. изостављено. — Вр. 17 пред „кь“ има „же.“ — Вр. 18 „срьдьцемь“ изостављено. — Вр. 19 „же“ и „вьзьшьдь и“ изостављено. — Вр. 19 поклони се: поклониша сѧ. И обшедъ всѧ — Вр. 20 изостављено до запете на стр. 44. вр. 4.

Стр. 44 вр. 4 Ватопедь монастырь: монастырь Ватопедь. — Вр. 6 „соупроугь“ изостављено. — Вр. 14 од тачке до запете вр. 27 изостављено. — Вр. 30 реченица међу запетама изостављена.

Стр. 45 вр. 1 „и главою позыбае“ изостављено. — Вр. 5. „еже по доуши троудь“ и „аште ѥсть“ изостављено. — Вр. 17 „чедо“ изостављено. — Вр. 18 од запете до краја вр. 24 изостављено. — Вр. 26 од тачке до запете вр. 3. стр. 46 изостављено.

Стр. 46 вр. 3 послије бѡ још: злато. — Вр. 4 од запете до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 14 присвоенія ради: сватове бѣахѹ. — Вр. 17 прошеніе: всѧ прошеніѧ. — Вр. 17 од тачке до „ѡ“ вр. 18 изостављено. — Вр. 18 ѡ: и ѡ нѹжныхъ. — Вр. 18 од „приносе“ до тачке вр. 20 изостављено. — Вр. 21 игоумeноу: игоуменъ. — Вр. 21 од „же“ до „сь“ вр. 23 изостављено. — Врста 23 послије „братіами“ још: ѹмоливъ сѹмниваго. — Врста 25 „сватомь“ изостављено па од „сь“ до „ꙗко“ врста 20 изостављено. — Вр. 27 послије „бысть“ има још: сь великою честію.

Стр. 47. вр. 2 од „многы“ до „вса“ вр. 3 изостављено. — Врста 5 од „и“ до тачке врста 6 изостављено. — Врста 10 од запете до запете врста 11 изостављено. — Врста 13 од „видѣвь“ до запете вр. 11 изостављено, а послије „же“ вр. 13 додано је „благоволенъ.“ — Врста 24 нь: него. — Врста 31 бѣше: бѣаше.

Стр. 48 вр. 1 сыновнюе: сына. — Вр. 6 „и“ изостављено. — Вр. 6 послије „емоу“ има још и листъ царѧ. — Врста 12 послије тачке долази у рукопису одеске университетске библиотеке ово: завѣтъ положше ѩко Ватопедъ и Хиландарь любовію единъ быти монастырь. Въсписаютъ же къ самодржцѹ Стефанѹ повѣдающе емѹ ѩко хощемъ монастырь съставити въ причѧстіе тебѣ сыномъ сыновь твоихъ. Благочьстивыи же и христолюбивыи онъ и ѕѣло о семъ възрадова сѧ много множьство злата пославь имь и всѧ ѩже на потребѹ благодареніѧ же има въздаа о всѣхъ благыхъ еже о дѹши его сънискающаа. — Врста 12 од тачке до краја врсте 13 стр 50 изостављено.

Стр. 50 вр. 15 послије онога што смо мало прије навели као испис за допуну стр. 48 долази пред почетак ове врсте само „Молитвѹ же въземъ богомѹдрыи . . . Врста 17 од „съвршити“ па до „съвршивь“ вр. 24 изостављено.

Стр. 51. вр. 2 од „по“ до друге запете вр. 3. изостављено. — Врста 6 од друге запете до тачке вр. 11 изостављено. — Врста 12 многомь: многы. — Вр. 12 од тачке до тачке врста 27 стр. 54 изостављено.

Стр. 54 вр. 28 изостављено „нашь.“ — Врста 29 изостављено „глаголіемомь.“

Стр. 55 вр. 19 од почетка до тачке вр. 29 изостављено.

Стр. 56 вр. 1 од запете до тачке вр. 18 изостављено. — Врста 20 од „молитвоу“ до „сь“ врста 21 изостављено. — Врста 22 од „еже“ до „ѡ“ врста 24 изостављено. — Врста 27 послије „моихь“ стоји „самъ.“ — Врста 28 иже вь мѣстѣ глаголіемѣмь Стоуденица вь монастыри прѣсветые богородице: въ монастыр прѣсвѧтыѧ богородица иже въ мѣстѣ глаголемомъ Стѹденица.

Стр. 57 вр. 2 чеда: чѧдъ своихъ. — Врста 3 лобизае и: цѣлѹѧ. — Врста 7 „ихь“ изостављено. — Врста 7 од запете до запете врста 12 изостављено, а послије запете стављено „и.“ — Вр. 20 пред „излитіемь“ стоји „оубо.“ — Вр. 21 од „за“ до прве запете вр. 12 стр. 58 изостављено.

Стр. 58 вр. 14. од почетка до запете вр. 17 изостављено. — Вр. 22 од запете до запете вр. 25 изостављено. — Вр. 26 „сь чьстныими же кандилы“ изостављено. — Врста 29 „и доволными сльзами почьтше“ изостављено. — Вр. 30 прѣсветые: свѧтыѧ. — Вр. 32 од запете до краја вр. 2 стр. 59 изостављено.

Стр. 59 вр. 3 разлоученіе: ѡсирѣніе. Вр. 5. дроуга: соупроуга. Вр. 14 од тачке до краја вр. 30 стр. 60 изостављено.

Стр. 61. вр. 1. од запете до запете вр. 10 изостављено. — Вр. 16 од друге запете до запете вр. 17 изостављено. — Вр. 19 од „ѡть“ до запете вр. 19

изостављено. — Вр. 21 од запете до запете вр. 29 изостављено. — Вр. 31. од запете до запете вр. 13 стр. 62 изостављено.

Стр. 62 вр. 20 од „сего" до „и" вр. 21 изостављено. — Вр. 21 од двије тачке до прве запете вр. 22 изостављено. — Вр. 22 „паче же" изостављено. Вр. 27 „вѣчнаа благаа и" изостављено. — Вр. 28 од запете до „вьспріетіа" изостављено. — Вр. 29 вьспріетіа: въсприахъ. — Вр. 29 од друге запете до тачке вр. 1 стр. 63 изостављено.

Стр. 63 вр. 14 од запете до запете вр. 17 изостављено. — Вр. 17 од „иже" до „вь" стр. 18 изостављено. — Вр. 19 од запете до тачке вр. 26 изостављено. — Вр. 29 од тачке до прве запете вр. 4 изостављено. — Вр. 5 послије „благодаре" има још „Бога," па онда је остало до тачкѐ врста 7 изостављено. — Врста 11 изостављено „ми." — Врста 13. послије „видѣніемь" има још „и," а послије се остало до тачке врста 19 изоставља. — Вр. 22од тачке до тачке у врсти 15 страна 68 изо-стављено.

Стр. 68. вр. 16 реченица међу врстама изостављена. — Врста 21 од тачке до врсте 31 друга запета стр. 70 изостављено.

Стр. 71 вр. 7 од запете до прве запете вр. 10 изостављено. — Врста 12 „вѣрныи" изостављено. — Врста 15 од запете до запете врста 25 изостављено. — Врста 29 „ѡбаграюща и" изостављено. — Врста 30 од запете до тачке вр. 31 изостављено.

Стр. 72 вр. 2 од запете до „оудивлюени" вр. 3 изостављено. — Врста 3 „вь коупѣ" изостављено. —

Врста 6 од „поменоувь“ до „звати“ вр. 8 изостављено. — Врста 9. его: свѧтаго Савꙋ. — Врста 10 од „ихже“ до запете изостављено. – Вр. 13 од запете до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 31. од тачке до тачке вр. 13 стр. 73 изостављено.

Стр. 73. вр. 14 „таже“ изостављено, па онда од запете (иста врста) до краја вр. 24. стр. 80 изостављено а мјесто свега тога само ово: и благословѧеть свѧтаго проть житіе прѣподобнаго писаніемь памѧтно ѡставити и съ свѧтыми праздновати. Свѧтыи же тръжество велико сътвори всѣмъ пришедшимъ любезно ꙋчрѣдивь ѧ и многыѧ слезы съ ѡного мѵромь растворѧеть и стъклѧницꙋ иже ѡтъ свѧтыхъ его мѡщеи чьстнаго мира налиавъ посла самодръжцꙋ Стефанꙋ благословеніе еже ѡтъ оч҃а даровати благодати и миръ давь игꙋменꙋ и братіи къ мльчѧніѧ келіи въ Кареe въходитъ.“

Стр. 80 вр. 25 „и блаженномоу“ изостављено. — Вр. 26 „иже тогда“ изостављено. — Вр. 30 послије прве запете додато: преклони сѧ къ мнѣ рабꙋ и братꙋ твоемꙋ.

Стр. 81 вр. 5 од тачке до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 15 од запете до запете вр. 27 изостављено.

Стр. 82 вр. 2 од запете до тачке вр. 10 изостављено. — Вр. 14 „добрыи“ изостављено. — Вр. 15 од запете до тачке вр. 29 изостављено.

Стр. 83. вр. 8 лици: тѣмены. — Вр. 11 таковыми жде: сицежде. — Вр. 12 од „и“ до „кь“ вр. 8 стр. 84 изостављено.

Стр. 84 од запете вр. 11 до „чьстные“ вр. 12. изостављено. — Вр. 13. од „злата“ до тачке вр. 25 изостављено. — Вр. 27. прѣподобнаго ѡтьца: его. — Вр.

27 и 28 „великыи жупань и“ изостављено. — Вр. 29. од запете до запете вр. 3 стр. 85 изостављено. —

Стр. 85 вр. 5 од запете до тачке вр. 10 стр. 87 изостављено. —

Стр. 87 вр. 12. од тачке до запете вр. 15 изостављено, па послије запете додато „и.“ — Вр. 15 оузрѣ: оузрѣша. — Вр. 19 оудивлѥнь бывь: оудивлѥни бывьша. — Вр. 19 од запете до двије тачке вр. 20 изостављено, на мјесто тога само: въпіахѹ. — Вр. 21 од почеткадо тачке вр. 1 стр. 88 изостављено.

Стр. 88 вр. 6 од запете до запете вр. 9 изостављено. — Вр. 11. од запете до тачке вр. 20 изостављено. — Вр. 22 од запете до друге запете вр. 25 изостављено. — Вр. 26 од „прѣподобнаго“ до запете вр. 27 изостављено. — Вр. 27 „тако“ изостављено. — Вр. 29 од запете до „таже“ вр. 31 изостављено, а послије те ријечи додато још „и.“

Стр. 89 вр. 2. од „не“ до запете вр. 8 изостављено. — Вр. 9 „многы“ изостављено. — Вр. 12 светаго: чьстнаго. — Вр. 13. од тачке до запете вр. 29 стр. 94 изостављено, а послије тога додато ово: И по семъ свѧтыи Сава оумоленіемъ брата Стефана самодръжца пріемъ монастиръ тъи. — У истој 29. вр. изостављена је ријеч „его.“

Стр. 95 вр. 1 од запете до запете вр. 8 стр. 98 изостављено.

Стр. 98 вр. 10 од „своими“ до тачке вр. 12 стр. 100 изостављено, па послије додано ово: свѧтыи иже съ оученикомъ въ црьковь вносить и прѣдъ Христомъ иконою поставлѧють и абіе припадаеть къ Богоу“.

Стр. 100. вр. 21 од запете до запете вр. 28 изостављено. — У истој врсти послије „и“ додато „много поѹчивъ“ па онда од „вь“ до краја врсте изостављено.

Стр. 101. вр. 2. егда: иногда. — Вр. 3 од почетка до „вьношаше“ вр. 4 изостављено. — Вр. 10 од запете до тачке вр. 16 на стр. 102 изостављено. — Вр. 18 од тачке до запете вр. 29 стр. 102 изостављено.

Стр. 102 вр. 29 изостављено „и.“

Стр. 103. вр. 2. од треће запете до запете у вр. 3 изостављено. — Вр. 5 послије тачке додато „ѹ града Солѹна,“ па онда одатле изостављено до тачке у вр. 8. стр. 104.

Стр. 104 вр. 8 изостављено „выше реченыи.“ — — Вр. 17 прибѣгаеть: прибѣгъ же. — Вр. 17 и 18 изостављено: „великомоу жоупаноу и.“ — Вр. 31 од запете до запете вр. 1 стр. 105 изостављено.

Стр. 105 вр. 4 нѥмоу: томѹ. — Вр. 7. од тачке до запете вр. 16 изостављено. — Вр. 21 од „и“ до „дроугыих“ вр. 22 изостављено. — Вр. 23 од тачке до тачке вр. 26 изостављено па додато „и.“ — Вр. 26 од запете до двије тачке вр. 27 изостављено. — Вр. 30 од тачке до запете вр. 12 стр. 107 изостављено. —

Стр. 107. вр. 21 до „много“ вр. 22 изостављено.

Стр. 108 вр. 5 послије „ваше“ има још ово: „и Бога призываеть и пречистѹю его матерь на помощи и прѣподобнаго ѿца Сѷмеона глаголѧ.“ Послије почињући од „вьсѣхь“ па до тачке на страни 18. све изостављено. — Врста 22 од запете до запете у вр. 24 изостављено.

Стр. 109 вр. 4 од запете до запете у вр. 7 изостављено. — Врста 15 од „ѩко“ до „прѣвьзносе“ у вр. 16

изостављено. — Врста 17 ријечи „ѩко кедри ливанскіи“ изостављено. — Вр. 21 послије тачке има „станѡмъ же ставше,“ а послије су у истој врсти ријечи „и сьставшима се има“ изостављене. — Вр. 27 од запете до тачке вр. 30 изостављено. — Вр. 31 од запете до „вьзетѣ“ вр. 2 стр. 110 изостављено.

Стр. 110. вр. 10 од тачке до тачке вр. 17 изостављено. — Вр. 18 од запете до „еже“ вр. 19 изостављено, а послије „еже“ додато „не.“ — Вр. 20 од запете до тачке вр. 21 изостављено.

Стр. 111 вр. 3 од „ра“-, па до запете вр. 4 изостављено. — Врста 4 од пошљедње запете до тачке вр. 17 изостављено. — Вр. 17 послије „сльзами“ додато „къ Богу изъ глубины душа молѧ сѧ и помощи просѧ“, па онда од „помошть“ до „при“ вр. 18 изостављено. — Вр. 20 од запете до „глаголють“ вр. 21 изостављено. — Вр. 23 од запете до запете вр. 26 изостављено.

Стр. 112 вр. 3 изостављена ријеч „страшнаго.“ Вр. 5 мјесто нѣкои: етерь. — Вр. 10 од запете до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 12 од „невидимоую“ до запете иста врста изостављено. — Вр. 16 од запете до запете вр. 17 изостављено. — Вр. 24 од запете до тачке вр. 27 изостављено. — Вр. 27 од „ѡть“ до краја врсте 30 изостављено. —

Стр. 113 вр. 2 од тачке до краја вр. 25 стр. 114 изостављено. —

Стр. 114 вр. 26 изостављена ријеч „начелствоующоу.“ Вр. 29 ријечи „сьтвори богь“ стављене у вр. 20 послије ријечи „прогнаніа,“ а у истој вр. 30 изостављене ријечи „многаа же и молитвою.“

Стр. 115 вр. 1 мјесто моштно: л’зѣ, а од тачке до тачке у вр. 1 стр. 116 изостављено.

Стр. 116 вр. 3 од почетка до запете у врсти 15 изостављено, а по том додано „и“ — Вр. 16 од запете до запете вр. 20 изостављено. — Вр. 22 од запете до запете у вр. 23 изостављено. — Вр. 24 од тачке до запете на стр. 117 вр. 7 изостављено.

Стр. 117 вр. 8 од тачке до „вь“ вр. 13 изостављено. — Вр. 17 м. молитвами сьвоина: молитвеника. — Вр. 18 од тачке до запете вр. 29 изостављено. — Вр. 31 од почетка до запете на стр. 118 вр. 1 изостављено.

Стр. 118 вр. 1 изостављене ријечи „обычно о бозѣ бѣше.“ — Вр. 2 ријечи „искыпѣвати, еже“ изостављено, а ријечи „исходити прѣста“ стоје „прѣста исходити.“ — Вр. 4 од „и“ до тачке у вр. 12. изостављено. — Вр. 13 послије ријечи „Стефаноу“ стоји додато „ѡ семъ“ па онда је од „и“ до тачке у вр. 25 изостављено. — Вр. 27 од запете до тачке на стр. 120 вр. 3 изостављено.

Стр. 120 вр. 3. послије тачке долази ово: Богомѹдры же Сава,“ а мјесто „записает же“ стоји „написает.“ — Вр. 4 м. живоу: живомоу. — Вр. 26 од запете до тачке на стр. 121 вр. 1 изостављено.

Стр. 121 вр. 3 м. „и еже кь нѥмоу писаніе:“ стоји „бѹкві“. — Вр. 6 од запете до тачке вр. 16 изостављено. — Вр. 17 од „не“ до „чьстнаго“ вр. 18 изостављено. — Вр. 20 од почетка до тачке на стр. 122 вр. 12 изостављено. — Стр. 122 вр. 15 од запете до „аѵва“ изостављено. — Вр. 23 од „сльзамь“ до „благорѡдныимь“ изостављено. — Вр. 25 од „вьсѣмь“

до запете вр. 27 изостављено. — Вр. 31 од „сь“ до „прѣвеликыи“ на стр. 123 вр. 1. изостављено.

Стр. 123 вр. 3 м. прѣизливаю: изливаю. — Вр. 4 од запете до запете вр. 6 изостављено. — Вр. 15 м. помазоуемы: оумащаеми. — Вр. 15 од запете до „авва“ на стр. 125 вр. 10 изостављено.

Стр. 125 вр. 10 пред „авва“ стоји „По сих же.“ — Вр. 13 од „не“ до прве запете изостављено. — Вр. 13 од друге запете до тачке у вр. 17 изостављено. — Вр. 25 од прве до друге запете изостављено. — Вр. 27 од запете до тачке на крају исте стране изостављено. —

Стр. 126 вр. 2 од запете до „Константина“ вр. 4 изостављено. — Вр. 5 од тачке до запете вр. 9 изостављено. — Вр. 13 од запете до запете врста 14 изостављено. — Вр. 17 од запете до запете вр. 22 изостављено. — Вр. 29 ријеч „паче“ изостављена, а послије „молимь“ додато „та,“ па од „благооутробіе“ до краја вр. 30 изостављено.

Стр. 127 од двије тачке вр. 4 до „твое“ вр. 5 изостављено, па мјесто тога метнуто: Благоволень есмь. — Вр. 5 од ријечи „хошту“ до тачке вр. 8 изостављено. Вр. 22 од тачке до знака питања у вр. 27 стр. 128 изостављено.

Стр. 128 вр. 27 послије знака питања долази: И тако, а мј. же: сватыи.

Стр. 129 вр. 7 од запете до тачке вр. 10 изостављено. — Вр. 17 од почетка до запете вр. 24 изостављено. — Вр. 26 од запете до тачке на крају вр. 29 изостављено.

Стр. 130 од запете вр. 1 до „бога“ вр. 16 изостављено. — Вр. 16 послије „семь“ стоји „въ помощь.“ — Вр. 19 м. твоего царствіа: твоея тихости.

Стр. 131 вр. 2 од запете до запете вр. 3 изостављено. — Вр. 12 „митрополити же“ изостављено — Вр. 15 од запете до „патріархь“ вр. 16 изостављено, а послије те ријечи ријеч „и“ и у вр. 17 ријеч „вьпрашаюшта“ изостављена. — Вр. 21 од „архіепископь“ до „ѡ“ вр. 22 изостављено. — Вр. 31 од запете до „ѿть“ вр. 1 стр. 132 изостављено.

Стр. 132 вр. 2 „и тако,“ вр. 4 „емоу хоте“ изостављено. — Вр. 5 од двије тачке до тачке вр. 6 изостављено. У истој врсти претпошљедња ријеч „же“ изостављена. — Вр. 7 м. мольбникоу: приѩзниву, вр. 8 м. своихь: си. — Вр. 11 од тачке до краја вр. 27 изостављено.

Стр. 133 вр. 4 од тачке до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 14 прот же: же прот. — Вр. 15 изостављена цијела. — Вр. 20 од другога „и“ до запете вр. 24 и претпошљедња ријеч „светыи“ у истој врсти изостављено — Вр. 27 од запете до запете на стр. 135 вр. 15 изостављено.

Стр. 135 вр. 16 од запете до запете вр. 17 изостављено. — Вр. 17 изостављене ријечи „радоуе се.“ — Вр. 21 од запете до тачке у вр. 9 стр. 136 изостављено.

Стр. 136 вр. 15 „из давна желаемаго и“ изостављено. Вр. 25 послије „светаго“ још „радостію.“ — Вр. 27 пред „ѿтьцоу“ још „своемоу.“

Стр. 137 вр. 1 од тачке до „светаго“ вр. 3 изостављено а послије поменуте ријечи додато „же.“ —

Вр. 4 од почетка до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 12 од тачке до тачке вр. 25 изостављено. — Вр. 25 послије тачке додато: Бысть же. — Вр. 27 од „благорωдныимь“ до тачке вр. 30 изостављено. — Вр. 31 м. мнозѣми дьньми: многωдневно.

Стр. 138 вр. 6 од запете до запете вр. 8 изостављено. — Вр 10 од тачке до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 18 од тачке до тачке вр. 24 стр. 139 изостављено.

Стр. 139 вр. 27 од тачке до краја вр. 16 стр. 141 изостављено. — Вр. 18 „высокыми и сь“ изостављено. — Вр. 19 од тачке до тачке вр. 26 изостављено. — Вр. 26 изостављено „и.“ — Вр. 29 изостављено „глаголѥ.“

Стр. 142 вр. 2 од запете до прве запете вр. 4 изостављено. — Вр. 8 од запете до тачке вр. 19 изостављено. — Вр. 25 м. власти: властели. — Вр. 26 од запете до тачке изостављено.

Стр. 143 од запете до тачке вр. 4 изостављено. — Вр. 5 „и сь болѣзнию“ изостављено. — Вр. 6 од запете до тачке вр. 8 изостављено. — Вр. 12 „и игоумени“ изостављено. — Вр. 20 и мѵромь того помазавь: мастію свѧтаго мѵра того похризмивь. — Вр. 24 од тачке до тачке вр. 25 изостављено. — Вр. 29 послије „тако“ има: благородными (го) кралѧ Стефана и съ всѣми благородными въ своѧ им ѿпꙋщаеть; а од „вьси“ иста врста до тачке у вр. 30 стр. 151 изостављено.

Стр. 152 вр. 22 м. въздвиже: повади. — Вр. 25 м. подобни: точьни. — Вр. 30 м. моуже: кь немꙋ моужи.

Стр. 153 вр. 6. м. поити: доити. — Вр. 9 од „не“ до знака питања вр. 11 изостављено. — Вр. 12 м.

поиде: иде, па онда од тачке до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 16 од тачке до тачке вр. 18 изостављено. — Вр. 24 „богословесныимь своимь езыкомь“ изостављено. — Вр. 26 од запете до тачке вр. 27 изостављено. — Вр. 28 од почетка до „кь“ изостављено. —

Стр. 154 м. похваль: хваль. — Вр. 2 „жестокомоу“ изостављено. — Вр. 12 „и`спасеніемь его“ изостав. — Вр. 13 ријечи „емоу“ и „рече“ изостављене. — Вр. 17 од „зѣло“ до друге запете и „же“ изостављено. — Вр. 18 м. обитѣли: колимога. —

Стр. 155. вр. 3 пред „да“ стоји въспат. — Вр. 4 од нынѣ до тачке у вр. 5 изостављено — Вр. 12 м. обитѣль: колимогъ. — Вр. 16 од тачке до тачке вр. 29 изостављено. —

Стр. 156 вр. 20 од друге запете до тачке вр. 21. изостављено — Вр. 27 послије тачке уметнуто „и самъ краль“ а „же“ изостављено, па онда од „сьвѣштав“ вр. 27 до „кь“ вр. 30 изостављено.

Стр. 157 вр. 4 „выноу“ изостављено. — Вр. 11 од запете до тачке вр. 16 изостављено. — Вр. 19 од прве до друге запете изостављено, па по том додато „Ѡни же.“ — Вр. 20 „кь своимь“ изостављено. — Вр. 23 „оумилив же се“ изостављено а мј. кь светомоу глагола, стоји: и глагола кь светомоу. За тијем од двије тачке до тачке вр. 25 изостављено. — Вр. 28 од запете до тачке вр. 29 изостављено. — Вр. 30 „веселіемь доуше и срьдца“ изостављено. —

Стр. 158 вр. 16 „топлою кь Богоу любовию“ изостав. — Вр. 2 „его грѣхь своихь“ изостављено. — Вр. 4 м. наоучи: паоучаеть. — Вр. 11 од друге запете до

запете вр. 12 изостављено.—Вр. 13 „светые,“ „јакоже“ изостављено. — Вр. 14 од запете до запете вр. 16 изостављено.—Вр. 20 м. милостини: милости, а од „же“ до „доволнѣ“ вр. 27 изостављено. — Вр. 30 од тачке до запете вр. 31 изостављено. —

Стр. 159. вр. 1 од запете до „глаголють“ изостављено. — Вр. 5. од знака питања до тачке вр. 7 изостављено. — Вр. 10 послије запете уметнуто: не непаматенъ же ѡ насъ боуди молити, па од исте запете до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 12 „боудеть,“ изостављено, па од друге запете од тачке вр. 15 изостављено. — Вр. 18 од тачке до „светаго“ вр. 21 изостављено, а послије те ријечи додато „же.“ — Вр. 22 м. чьстми: почьстми. — Вр. 23 од тачке до тачке вр. 26 изостављено. — Вр. 31 од запете до тачке вр. 3 стр. 160 изостављено.

Стр. 160 вр. 6 од запете до „и“ вр. 8 изостављено. — Вр. 8 всакыхь: всемъ, а ријеч „изештнѣ“ изостављено. — Вр. 9 од запете до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 12 ријеч „юго“ изостављена. — Вр. 14 м. чюдотворива: чюдодѣива. — Вр. 16 од почетка до тачке вр. 22 изостављено.

Стр. 161 вр. 7 од запете до тачке вр. 15 изостављено. — Вр. 15 м. малымь и великымь: вкѹпѣ. — Вр. 21 м. своего прѣставлюніе: прѣставлюніе своего. — Вр. 24 од „благодаривь“ до тачке вр. 25 изостављено. — Вр. 26 „братоу его“ изостављено.

Стр. 162 вр. 2 од „глаголю“ до тачке вр. 9 стр. 163 изостављено. —

Стр. 163 вр. 18 од запете до запете вр. 27 изостављено. —

Стр. 164 вр. 3 од почетка врсте до запете вр. 4 изостављено. — Вр. 5 од тачке до тачке вр. 10 изостављено. —

Стр. 165 вр. 9 и 10 ријечи „сь ними" изостављене. — Вр. 11 од „и" до „ѩко" вр. 12 изостављено а мј. ѩко: ѩкоже. — Вр. 12 и 13 ријечи „и богоугодно," „ѥго" и „оубѡ" и у вр. 30 „и прьваго кралѩ" изостављене. — Вр. 31 од „вь" до „кралѥвствомь" вр. 1 стр. 166 изостављено. —

Стр. 166 вр. 9 од запете до запете вр. 15 изостављено. — Вр. 16 од „ими" до краја вр. 18 изостављено. — Вр. 19 ријечи „жеи" изостављене. — Вр. 20 даровавь: давь, а од „на" до „вь" вр. 24 изостављено. — Вр. 26 од тачке до запете вр. 2 стр. 167 изостављено.

Стр. 167 од вр. 5 до запете вр. 14 изостављено. — Вр. 16 од запете до тачке вр. 19 изостављено. — Вр 22 од запете до тачке вр. 31 стр. 169 изостављено.

Стр. 170 вр. 5 од запете до тачке вр. 10 изостављено а послије „многыихь" додано „же." — Вр. 13 м. коупивь: скоупивь. — Вр. 16 од „светоую" до „Христовь" вр. 18 изостављено, а м. „животворивыи" стоји „животочивъ." — Вр. 20 од запете до тачке вр. 21 изостављено. — Вр. 22 од запете до „вь" стр. 26 изостављено.

Стр. 171 вр. 4 прве двије ријечи изостављене. — Вр. 5 од запете до тачке вр. 6 изостављено. — Вр. 6 од „радостьнь" до тачке вр. 9 изостављено. — Вр. 9 ријечи „же" и „царь" изостављене. — Вр. 10 послије „и" додато: „мнѡгодьневно же и многимъ любленіемъ

почти и,“ па за тим од запете до тачке вр. 17 изостављено и у истој врсти изостављена ријеч „же“ и на крају врсте додато „пріиде.“ — Вр. 18 од почетка до „вь“ на стр. 173 вр. 18 изостављено, а пред том ријечи додано „и ѿтѫдоу.“

Стр. 173 вр. 19 „нарицаемыи, и“ изостављено. — Вр. 21 изостављена цијела. — Вр. 23 од запете до запете вр. 24 изостављено. — Вр. 25 на крају додато „и ѿтѫдоу въ свое ѿчество поиде,“ а од вр. 26 па до тачке вр. 4 стр. 174 изостављено.

Стр. 174 вр. 5 м. повелѣ: и съ; м. епископомь и игоуменѡмь: епископы и игоумены. — Вр. 7 од „даже“ до запете вр. 9 изостављено. — Вр. 9 од тачке до „поклонѥніе“ вр. 10 изостављено. — Вр. 16 и 17 изостављене. — Вр. 18 м. светые богородице стоуденичьскые: свѧтаго Сімеона. — Вр. 21 од запете до запете вр. 22 и ријечца „и“ из те врсте изостављено. — Вр. 23 м. помазавь: оумастивъ. — Вр. 24 од тачке до тачке вр. 29 изостављено. — Вр. 31 прве три ријечи изостављене.

Стр. 175 вр. 1 трећа ријеч изостављена а пошљедње двије у обрнутом реду. — Вр. 5 од запете до запете вр. 6 изостављено.—Вр. 8 м. изь Стоуденице сие въздвигь: сихь въздвигь ѿ Стоуденица, а ријеч „иже“ изостављена. — Вр. 10 м. зовоми: рекомои, а ријечи „псалмы и пѣсньми“ изостављене. — Вр. 13 „его“ изостављена. — Вр. 15 од запете до тачке вр. 18 изостављено. — Вр. 23 од тачке до запете вр. 5 стр. 177 изостављено.

Стр. 177 вр. 8 ријеч „землѧ“ стоји послије „свѣтилникомь.“ — Вр. 9 од почетка до краја вр. 11 изо-

стављено. — Вр. 12 Но иже ѿть испръва ненавидяи добра врагь м. онога што је у Даничића. — Вр. 14 м. брата на старѣишаго: на старѣишаго брата. — Вр. 15 од „въздвиже“ до „вь“ вр. 16 изостављено. — Вр. 21 и 22 приложьшим се Владиславоу, обрнуто. — Вр. 26 од двије тачке до запете вр. 27 изостављено. — Вр. 29 м. прибѣгаеть: прибѣгъ. — Вр. 30 бысть: бывъ.

Стр. 178 вр. 6 од запете до запете вр. 7 изостављено. — Вр. 8 прве три ријечи изостављене. — Вр. 12 од запете до запете вр. 13 изостављено, а послије тога додане ријечи „и абіе“. — Вр. 25 ријеч „того“ изостављена. — Вр. 29 од запете до пошљедње ријечи вр. 32 изостављено, а послије те ријечи додато „же“. —

Стр. 179 вр. 1 послије треће ријечи додато „великомꙋ“, а послије четврте „благопослꙋшливъ въ всемъ.“ — Вр. 3 од друге запете до краја вр. 16 изостављено. — Вр. 17 од запете до прве запете вр. 18 изостављено. — Вр. 21 од „рекшоу“ до тачке вр. 21 стр. 180 изостављено.

Стр. 180 вр. 21 пошљедња и вр. 22 прве двије ријечи изостављене. — Вр. 24 м. сьблюсти: сьблюдати. — Вр. 27 од запете до прве запете вр. 28 изостављено. — Вр. 29 од „светоую“ до „вь“ стр. 181 вр. 2 изостављено.

Стр. 181 вр. 3 „богодарованнѣмь“ изостављено. — Вр. 10 м. страничьствовати: страничествіа шествовати. — Вр. 11 м. множьство: тяжесть. — Вр. 12 „Владислава“ изостављено. — Вр. 13 од „сь“ до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 15 од „се“ до „корабль“ вр. 16 изостављено. — Вр. 17 од тачке до „кь“ вр. 18 изо-

стављено. — Вр. 18 од „светаго“ до „иже“ стр. 188 вр. 21 изостављено, а пред ту ријеч уметнуто „И ѿтѫдоу въ Алеѯандрію и“.

Стр. 188 од прве ријечи до краја врсте 10 стр. 189 изостављено.

Стр. 189 вр. 16 од запете до друге запете вр. 20 изостављено. — Вр. 21 од запете до краја вр. 23 изостављено. — Вр. 24 од „вь“ до запете вр. 26 изостављено. — Вр. 27 од „аште“ до „и“ вр. 28 изостављено. — Вр. 29 м. постигноути: постигноувъ, а „глаголавь“ изостављено. — Вр. 30 од прве запете до „вь“ вр. 6 стр. 194 изостављено, а послије пакы „градъ“. — Стр. 194 вр. 7 изостављена ријеч „градь“ и од тачке до тачке вр. 22. — Вр. 24 м. Андіохію: Антіохію и од запете до запете вр. 31 изостављено.

Стр. 195 од запете до тачке вр. 12 изостављено. — Вр. 13 м. тоурскоую: тѫрчьскѫю. — Вр. 14 м. Константинь: Констандиновъ. — Вр. 16 пошљедње три ријечи изостављене. — Вр. 18 од „и“ до запете вр. 21 изостављено; послије „его“ уметнуто „ѕѣло скръбѧщимъ“, па онда од „что“ до „кь“ вр. 22 изостављено. — Вр. 22 пред „кь“ уметнуто „и“ а м. глаголахоу: глаголаста. — Вр. 23 од почетка до прве запете вр. 5 стр. 196 изостављено.

Стр. 196 вр. 5 послије друге запете уметнуто „и“. — Вр. 6 м. доуше наше: доуша наша, па онда од запете до друге запете вр. 9 изостављено. — Вр. 11 од двије тачке до прве запете вр. 12 и ријечи „ѿть сихь“ вр. 12 изостављено. — Вр. 15 од тачке до запете вр.

27 изостављено. — Вр. 31 ријеч „вльна“ премјештена послије „вьспеть“.

Стр. 197 вр. 3 од „скоро“ до запете вр. 4 изостављено. — Вр. 4 м. глаголаше: глагола же. — Вр. 5 од почетка до „вьзьмше“ вр. 6 изостављено. — Вр. 7 послије „варена“ стоји „же.“ — Вр. 8 од тачке до тачке вр. 27 изостављено. — Вр. 28 „емоу“ изостављено. — Вр. 29 од запете до запете вр. 7 стр. 198 изостављено.

Стр. 198 вр. 9 м. ѡкрьмлꙗюемы: ѡкрылꙗюемы; м. прѣꙗхавше: преѣхавше. — Вр. 10 „Константинова“ изостављено. — Вр. 11 од запете до тачке вр. 16 изостављено, а у истој врсти м. ꙗже: ꙗкоже. — Вр. 18 м. же: бо. — Вр. 23 од запете до „ѡть“ вр. 6 стр. 199 изостављено.

Стр. 199 вр. 7 претпошљедњој ријечи додато „же.“ — Вр. 9 од тачке до запете вр. 15 изостављено. — Вр. 17 од запете до запете вр. 20 изостављено. — Вр. 24 од запете до тачке вр. 25. изостављено. — Вр. 26 од запете до „светоую“ изостављено.

Стр. 200 вр. 1 од друге ријечи до тачке вр. 5 изостављено. — Вр. 7 м. изыти: изыде, а од „хотѣаше„ до краја врсте 19 изостављено. — Вр. 22 од почетка до тачке вр. 14 стр. 201 изостављено.

Стр. 201 вр. 16 од прве запете до тачке вр. 22 изостављено. — Вр. 23 од запете до тачке вр. 24 изостављено. — Вр. 26 м. живѡтворещихъ: боꙗзненыхъ. — Вр. 27 од запете до прве запете вр. 30 изостављено, а од друге запете иста врста до запете вр. 31 изостављено.

Стр. 202 вр. 1 м. и: же. — Вр. 7 од почетка до запете вр. 21 изостављено, па мј. тога: И положиша въ

монастыри царевѣ въ церкви свѧтыхъ и великихъ моученикъ м. свѣща мнѡгы въжегше. — Вр. 22 од запете до краја вр. 1 стр. 203 изостављено.

Стр. 203 вр. 2 м. положивь : наложивъ, а мј. царскымь : царскымь же. — Вр. 3 од запете до краја вр. 8 изостављено, на мјесто тога: и нищихъ доволнѣ ѡдароваша и тако ѡ покои его славѧще ѽца и сына и свѧтаго дѹха. — Вр. 14 пошљедње двије ријечи изостављене. — Вр. 15. „пришьдь“ изостављено. — Вр. 18 од запете до запете вр. 22 изостављено. — Вр. 25 м. тоуждеи странѣ: тоуждестранеѕтвіа, а м. ти : свѧтаго. — Вр. 29 м. вьзвѣштаеть: вьзвѣщаа. — Вр. 30 од „аште“ до тачке вр. 10 стр. 205 изостављено.

Стр. 205 послије тачке: ничтоже полѹчивъ. — Вр. 11 од тачке до тачке вр. 17 изостављено. — Вр. 21 од запете до прво „сь“ у вр. 3 стр. 207 изостављено.

Стр. 207 вр. 6 м. печаловьнь: попеченъ, а од запете до запете вр. 7 изостављено. — Вр. 9 „кралю“ изостављено. — Вр. 10 од пошљедње до четврте ријечи вр. 11 и „оу“ из исте врсте изостављено. — Вр. 12 од почетка до тачке вр. 14 изостављено. — Вр. 15. пошљедња ријеч изостављена. — Вр. 17 м. о господи ѡтьца: господа и ѡтца. — Вр. 19 од „и“ до запете вр. 22. изостављено. — Вр. 23 од запете до запете вр. 25 изостављено. — Вр. 30 оуготовивь подобнаа: подобна оуготовивъ.

Стр. 208 вр. 1 друга, четврта, пета и шеста ријеч изостављена. — Вр. 4 од запете до запете вр. 5 изостављена. — Вр. 7 од запете до „не“ вр. 8 изостављено. — Вр. 10 м. благовоніемь: благоволеніемъ. — Вр. 11 од тачке до тачке вр. 4 стр. 210 изостављено.

Стр. 210 вр. 5 „нѣкыи“ изостављено. — Вр. 6 „ть оубо ѡть“, за тијем од запете до запете вр. 11 изостављено. — Вр. 13 м. прохождаше: прѣхождаше и „по прѣставленіи же“ изостављено. — Вр. 14 од „нѣкыимь“ до „виномь“ вр. 21 изостављено и по том додато „и“. — Вр. 21 од „что“ до прве запете вр. 22 изостављено. — Вр. 23 пошљедња и вр. 24 прва ријеч изостављена. — Вр. 27 „себе разоумѣвь“ изостављено. — Вр. 29 послије знака питања додато „И прослави Бога и свѧтаго“, па онда одатле до краја вр. 13 стр. 214 изостављено а мјесто тога: „Слышав же граждане множьствомъ видѣти свѧтаго сътецахꙋ се и прокосновеніемъ свѧтыхъ его мѡщіи цѣлбы многымъ болѣзнемъ полꙋчаахꙋ.

Стр. 214 вр. 14 прва и друга ријеч изостављена а послије треће додато „же въ скорѣ“, па од „изь“ до „понести“ вр. 16 замијењено ријечима „въздвигнꙋти свѧтаго и въ своѧ.“ — Вр. 17 „того“ замијењено ријечју „и“. — Вр. 18 „ѩкоже рекохѡмь“ изостављено. — Вр. 23 м. ѩко: ѩкоже. — Вр. 25 од тачке до тачке вр. 10 стр. 215 изостављено.

Стр. 215 вр. 13 м. изыдоше: изыде. — Вр. 16 од запете до тачке вр. 20 изостављено. — Вр. 23 послије „епискѡпи“ има још „же“. — Вр. 24 од почетка до „вь“ вр. 25 изостављено. — Вр. 26 м. дошьдьше: дошедъ. — Вр. 27 до пошљедње ријечи изостављено, а пошљедња ријеч м. нарицаемо: нарицають. — Вр. 29 од „вь“ до запете вр. 31 изостављено.

Стр. 216 вр. 14 од запете до краја вр. 14 изостављено. — Вр. 15 м. многа же: многаа. — Вр. 17 пошљедње три ријечи изостављене. — Вр. 25 м. кральство: кра-

левство. — Вр. 26 од почетка до краја вр. 15 стр. 217 изостављено.

Стр. 217 вр. 20 м. сь : кь. — Вр. 21 оштећена ријеч гласи: благоѹмиленно. — Вр. 22 оштећено мјесто гласи: имъ рецѣмъ, а даље м. преподобнѣ и свештеннѣ: преподобнѣи свештеннѣи, и вр. 23 оштећена ријеч гласи : главѣ, а м. оудобреннѣ: оудобреннѣи.

Стр. 218 вр. 3 „нась“ изостављено. — Вр. 4 м. дааніа благаа : обрнуто. — Вр. 5 послије „того“ додато „ѡскръбленіа,“ а остало одатле до „молитвами“ вр. 6 изостављено. — Вр. 8 м. творимь : творить. — Вр. 9 од запете до тачке вр. 24 изостављено.

Стр. 219 м. што : ѡтъ. — Вр. 2 м. п(рь)стнѣмь: прѣльстнѣмь. — Вр. 3 послије „дондеже“ прекинуто.

ХРОНОГРАФ ЖИТОМИШЉИЋКИ.

ПРИЛОЖИО

Архимандрит Н. Дучић.

Још 1860. године споменуо сам мимогред овај рукопис у опису манастира Житомишљића у Херцеговини[1]) под именом „цароставник," као што је тако на првом листу и записано; а на листу гдје`је довршена повијест, стоји записано тројадик.

Оваке су рукописе наши стари и у опће словенски писци називали различитијем именима, као: хронограф, љетопис, тројадик, пролог, хроника, повјест, цароставник и т. д.

Тек у новије доба научници одредише за словенски старински љетопис сталан термин: хронограф; и то за онај, у којему има заједно опћи и словенски дио историје. Ваља да за разлику од љетописа, у којему је повијест само једнога народа.

Па, како у овоме рукопису (о којему је овдје ријеч) има и опћи и словенски дио историје, тако ћу га и ја од сада звати тијем одређенијем термином, хронографом. Толико прије, што познати научник др. В. Јагић рече за њ

---

[1]) Српско-далм. Магазин 1861. год.

у историји хрватске и српске књижевности, да не зна „или је оно српски љетопис, или хронограф."[1])

Ако се под именом „цароставника" разумије искључиво рукопис архијепископа Данила, у којему су животописи српских краљева и архијепископа, онда је ова Јагићева опазка са свијем разложна.

Но ја ипак не бих могао одмах пристати на мисао, да је погрешно, кад би ко, за какви љетопис казао: цароставник мјесто хронограф; јер се у свима до сада познатијем хронографима највише говори и у опћем и у засебном дијелу: о царевима, краљевима и кнежевима; а све је остало у њима споредно.

Али о том сада већ не може бити поговора, по чем се држи, да је с тијем питањем на чисто. А мени је требало да неколико ријечи овдје проговорим за то, што сам назад 10 година објавио овај рукопис (у опису Житомишљића) под именом „цароставник;" а сада га назвах грчком ријечју: хронограф.[2])

Овдје би на реду било проговорити коју и о том, кад су и како постали наши словенски љетописи, и од какве су вриједности; али су и то питање већ давно претресали многи словенски научници, између којијех су га

---

[1]) Historija hrvatske i srpske književnosti V. Jagića u Zagrebu 1867. god. str. 159.

[2]) О значењу хронографа ево, шта вели учени Рус А. Попов: »Слово хронографъ въ старину имѣло два значенія. Етимъ именомъ называлась обыкновенно переводная Византійская Лѣтопись, Георгія Амартола, Малали, Манасіи. Подъ нимъ же разумѣлись и позднѣйшія Славянскія компилаціи по Всемирной исторіи составленныя изъ разныхъ источниковъ и въ разное время.« Обзор хроногр. русской редак. А. Попова. Москва 1866. годъ.

најопширније објаснили и критички најбоље расправили: учени Хрват др. Рачки[1]) и учени Рус А. Попов.[2]) За то одмах и прелазим на опис самога рукописа, који по свој прилици није био познат ни Шафарику, ни Рачкоме ни Попову; јер у њиховијем обилатијем и научнијем расправама нема о њему ни спомена.

Рукопис овај, који је сада у мојим рукама, писан је у Сријему у манастиру Хопову године 1634.; као што се види из ове записке, која се находи на листу, гдје је повијест довршена: **„Сїа книга троидникь писа се вь лѣто ҂з.р.м.в. (7.142) вь земли богоспасаемо (му) Срѣму вь монастиру Хопову“[3])** Испод овога другом руком стоји написано: **Сїе же книзе бысть настоıатель проигумень Висарїонь ѿть монастира Житомслића, и быть еи цена ѿ. аспри.“**

Рукопис је на хартији средње осмине и српске чисте редакције; има 27 свешчица по 8 листа; само је у 27-мој 6 листа. Листови су дуги 20 сантиметара, а широки 14 сантимет. и 5 милиметара; писмена су висока 3 милиметра. Написан је уставом лијепо и читко, и повезан је у кожу с тврдијем корицама и обичнијем спонама.

У њему има ово:

ⰰ (1) глава. **Начело лѣтописа и ѡ Адаму и Сиѳу.**
в (2) „ **Родословїе и месо и вино.**
г (3) „ **Ѡ стльпотворении и ѡ Евреє.**

---

[1]) Književnik II. str. 230—241, 380—396. — Rad Jugosl. Akad. XIII. knj.

[2]) I. Обзоръ хронографовъ русской редакціи 1866. год. и II-ги 1869. годпне.

[3]) Име и презиме пишчево није записано.

[1]) Број 12 двапут је написан.

к҃є (24) глава. Царство д҃ (4) Кесара Гаиа.
к҃д (25) „ Царство є҃ (5) Клавьдїево.
к҃ѕ (26) „ Царство ѕ҃ (6) Нероново.
к҃з (27) „ Ѡ Симонѣ вльхвѣ.
к҃и (28) „ Ѡ оубїенїи Іакова брата божїа.
к҃д (29) „ Царство з҃ (7) Галвасово.
҃ (30) „ Ѡ пришьствїи Титове на Іерусалимь.
л҃а (31) „ Царїє їюдеисцїи, иже ѡть Кесара ѡбладаемїи.
л҃в (32) „ Царство а҃і (11) Титово сина Ѵеспасїанова.
л҃г (33) глава. Царьство в҃і (12) Доментїаново.
л҃д (34) „ Царьство д҃і (14) Траиїаново.
л҃є (35) „ Царьство є҃і (15) Андрїаново.
л҃ѕ (36) „ Царьство ѕ҃і (16) Антониново.
л҃з (37) „ Царьство Антониново сина Севирова.
л҃и (38) „ Ѡ сьборѹ по-мѣстомь, иже вь Аньтиохїи.
л҃д (39) „ Ѡ иеже вь Аньќирѣ в҃ сьборь по-мѣстьни.
м҃ (40) „ Царьство Дїѡклїатїана и Маѯимїана.
м҃а (41) „ Царьство Коньсти ѕеленаго ѡтца Коистантинова.
м҃в (42) „ Ѡ брани цара на Перьси цара Коистантина.
м҃г (43) „ Ѡ брани цара Константина сь Маѯеньтїемь.
м҃д (44) „ Ѡ видѣнїи цара Константина.
м҃є (45) „ Ѡ крьщенїи цара Константина.
м҃ѕ (46) „ Начело царьствїихъ благочьстивїихь.

Послије овога завршен је овако:

„Начети давьшому и сьврьшити благоизволивьшому Богу вь троици слава и покланꙗнїє область и дрьжава и чьсть, хвала и велелѣпїє и величанїа вь безсконачьнїє и не изчьтенїє прѣвѣчьнїє и непостижимїє вѣкы вѣкомь аминь.

Братїє и Ѡтци, прочитаюште сїю книгу, иже, аште обрѣштете речь слови ненапльниєну ѡ сѣми прошу ѡть вась прошенїє получити, понеже не бѣхь вь безмльвїи никогда, дондѣже вьсу сьписахь; нь вьсегда вь мльво-пренїи велицѣмь, и пакы ѡть многихь книгь прѣведохь кь изводу хотеште исправою книгу оукрасити; и бою се, да вь чемь не боудеть на ме негодованїє Богу, или чловѣкомь: сего ради молю се и вьпїю, владико мои Христе, ꙗкоже прїеть вьдовїє в҃ (2) цѣте, прїими и мое сїє рукою сьложе-

---

[1]) Повијест се завршује са деспотом Ђурђем Бранковићем; а овдје то није споменуто.

нїє, и вамь молю се благословите трꙋдь нашь, ѩко да и вы благословенїє наслѣдьствꙋете.“

По свему, што је у овоме рукопису, види се, да је његов писац био доста научен и вјешт. Штета, што је затајао своје име и презиме, као и изворе, по којима је написао овај хронограф; јер нас не могу да задовоље његове неколике ријечи, које је на крају рукописа у опће казао: **„ѡть многихь книгь прѣведохь кь изводꙋ, хотеште исправою книгꙋ оукрасити.“**

Упоредив из овога рукописа дио српске историје са неколико љетописа српске и руске редакције, нашао сам, да је безимени писац одбацао многе празне реченице и сувишно риторичко украшење, и да је на неколико мјеста празнину попуњао и врло вјешто мале историјске уломке уметао, који нијесу без историјске важности. Иначе је у главном једнак с Ников. Љетоп. руске редакције,[1]) прем да је и у њему, као и у осталијем хронографима, оскудица у правијем историјским фактима, као и историчка празнина у времену између првовјенчанога краља Стефана и унука му краља Милутина, и цара Душана и сина му Уроша.

Негледајући на то, исписао сам из њега све, што има о нашој српској историји, као честицу грађе за критичко издање наших старинских љетописа, које још једнако чека на вјешта и стручна радника, који би ту потребу у нашој књижевности подмирио и жељу неумрлога П. Ј. Шафарика испунио, коју је исказао има више од 30 г.

---

1) Изборникъ славянскихъ и русскихъ сочиненій и статей . . . собралъ и издалъ Андрей Поповъ. Москва 1869. год.

(односно хронографа), рекавши: „будући српски и опће-словенски историк ваља да обрати пажњу на све хронографе, и што у њима има о српској историји, да марљиво извади.“[1]).

У пријепису сам се држао новога и за таки посао примљенога правила, т. ј., скраћене сам ријечи исписивао цијеле; састављене одвајао; апостроф свуда у врстама замијенио танким јером; мјесто слова щ писао сам: шт; и интерпункцију сам метнуо по данашњем обичају ради лакшега читања.

Ѡ срьбьскыхь дѣспотѣхь начело.

Достоит же решти и о срьбьскыхь деспоте власти. Великы оубо деспоть Немань, иже ѥсть светы Сїмеѡнь, ѡть сыхь вьзрасте: Бѣлооурошь роди Техомила, Техомиль же роди сего блаженьнаго и великаго деспота Неманю, иже бысть при грьчьсцѣмь цари Алеѯїю Скїмиине. Сии оубо оутврьди православїе вь своеи земли и ереси ѡтгьна. Семꙋ сꙋпрꙋжьница бѣ Аньна, подобьна емꙋ вь вьсакыхь добродѣтелѥхь: свештеньникы, иноки и страньнїе вьсегда милꙋюшти. Родиста же г҃ (3) сини: Стефана прьковѣньчанаго кралю, и Влькана великаго кнеза вьсои Зети и захльминскои земли, и Растька, егоже ѕѣло вьзлюбише, паче вь сехь. Прїидоше же иноци кь деспотꙋ Светїе Гори, вь нихь же бѣ едииь Срьблинь; Растько же бѣседовавь сь нимь,

---

[1]) Gesch. der südsl. Liter p. 236.

и оувѣдѣвь ѡ жительстве светыхь ѡтьць свшїинхь тамо, и раждегь се божьственымь желанїемь, и испросивь се оу ѡтца на ловь, и ѡть вьсѣхь болıарь оутанвь се, бѣжа сь ѡнѣмь инокѡмь вь Светвю Горв. Ѡтьць же его посла вьслѣдь его стратилата, и ѡбрѣтоше его еште не пострижена. Ѡнь же ѡбѣшта се сь ними поити кь ѡтцв, и оупивь ихь виномь, и оуснввьшимь имь; Растько же вьζиде на стльпь и постриже се, и наречень бысть Сава. Ѡни же вьζбнввьше, крамолıахв мнихи. Светы же Сава ıавивь се имь на стльпе, и сьврьже имь ѡдѣждв мирьсквю и власи. Ѡни же много плакавьше, ѡтьидоше, и прїишьдьше вьζвѣстише ѡтцв его и матери. Ѡни же много плакавьше сь вьсѣми болıари и сьродьникы. Постригь же се светы Сава вь Рвскомь монастире; по томь же повелѣнїемь протоиимь наче жити вь Ватопедв. И минвшїимь миоζемь врѣменемь по сїихь посилаеть кь ѡтцв епистолїю, да ѡставивь царьство ζемльное, прїидеть кь иıемв. Ѡнь же ѡстави вьса, и Стефана сина своего постави самодрьжьца; а самь постриже се вь монастиры Стведеиици, и наречень бысть Сїмеѡнь. Деспотьствовавь лѣть м҃в (42). Такожде и женв свою Аньнв вь дѣвичемь монастиры постриже. А самь поиде вь Светвю Горв кь сынв своемв Саве сь многымь имѣнїемь. По томь же испроста оу цара Алеξїа оу сваста своего (ѡть иıегоже ѡжени се Стефань царь, сынь Сїмеѡновь) монастирь Хиланьдарь сь вьсѣмь стежанїемь, ıако да бвдеть срьбьскимь деспотомь вь вѣкы монастирь ть. И дасть имь царь Алеξїе писанїе, еже никомв вьствпати се вь ихь монастирь, ни протв Светїе

Гори. Вьселиста же се и сами вь свои монастирь Хиландарь, и сьздавьша зданїемь каменьнымь, и оукрасивьша вьсацѣмь лѣпотамь и добротамь. И мало вь нюмь поживь прѣподобны Сїмеѡнь, ѡтиде кь Богꙋ. И молитвами светаго Сави истече мѵро ѡть гроба юго. По томь же поставлюнь светы Сава прѣзвитерь, таже архимандрить Солꙋньскїимь митрополитомь. По томь же оумолюнїемь брата своего Стефана самь принесе мошти светаго ѡтца своего, и положи ихь вь монастири Стꙋденици.

Ѡ светомь Сави Срьбьскомь.

Светы же Сава некоихь ради потрѣбь монастирьскїихь иде вь Царьградь, и прїеть бысть сь радостїю царемь и патрїархѡмь; ибо царь издавьна желае видѣти его; почьть же его сꙋгꙋбою чьстїю царь; занюе цара Ѳеѡдора дьшти вьдана бысть вь женꙋ Радославꙋ, сынꙋ Стефана деспота, братанчю светаго Сави. И молюше светы Сава цара глаголюштꙋ: юко вѣрїа[1]) ересь ѡтцемь моимь и мною ѡтгьнана бысть и благочьстїе множить се, и единемь не достатьчьствꙋеть, юко своего архїепискꙋпа не имами вь земли нашеи, еже ꙋчити, о, господи, да поставиши единаго ѡть сїихь оученикь моихь архїепискꙋпа Срьбьскои земли.

Царь же его нꙋждаше, иного не хотѣюше. Сьвѣштавь же сь оученики, и не хоте послоушавь. Патрїархь же ѡсвѣштавь его Архїепискꙋпа, и царь ѕѣло ѡ сѣмь вьзрадова се, и много тльстотиꙋ гостбꙋ сьтвори; сего ради и ништїимь много раздасть. По том же

[1]) Јамачно: велїа.

молить цара и патріарха, ѩко да дадꙋть емꙋ власть, и по нѥмь сꙋштїимъ вь земли его своими епискꙋпи ѡсвѣштати себѣ архїепискꙋпа; а кь Цариградꙋ не ходити. Царь же и патріархь рече: аште и тешько прошенїе; нь не могоше его прѣслоушати, даше емꙋ власть, таковꙋю писанїемь царскымь и патріаршаскымь. Царь же и патріарх сь многою чьстїю и радостїю ѡтпꙋстише светаго.

И прїиде вь землю ѡтьчьства своего, и ꙋсрѣтають его сьродникы и вьси людїе. Стефань же брать его болезнень ѕѣло. Сава же пришьдь и молитвою здрава его сьтвори; и ина многа чюдеса сьтвори, и црькви, поставивь и епискꙋпи вь своеи ѡбласти по вьсемь градомь постави, и вьсех оучаше пешти се ѡ стадѣ. И брата своего Стефана вѣньча царьскымь вѣнцемь, и постави его цара. И сь собою иконьникы и мраморьникы изь Цариграда привѣде, и великꙋю црьквꙋ сьборьнꙋю сьзда, и пописавь и мрамором оукрасивь; и инїи многы црькви вьздвигь. Сꙋштїихь же вь ереси елици ѡбраштахꙋ се некрьштеньнїихь повелѣваше крьстити; а елици крьштени вь латиньскꙋю ересь вьпадоше, сїих молитвꙋ мирꙋ изглаголавь, помазꙋеть ихь, и вѣрьнїимь причитаеть; елици же не покорахꙋ се, сїихь повелѣваше кралю Стефанꙋ братꙋ сь бечьстїемь ѡть ѡтьчьства изгнати, и не дадьше растити трьнїю вь мѣсто виноградомь.

Слышавь же оугарьскїи краль, и негодова ѡ поставлѥнии на кралевьство Стефана деспота, ѩко подобиаа, рече, намь, сьтвори себѣ; и поиде на нѥго, вьсхоте его себе покорити. Светы же Сава оумолѥнїемь брата,

изыде къ нѥмꙋ, и много оувѣштавь его ѡ мирѣ, и не прѣклони се. Сꙋштꙋ же тогда варꙋ зельнꙋ сльньчномоу, и светы пославь просити оу нѥго лѣда. И не ѡбрѣтоше вь вьсеи земли. Светы же помолывь се, и паде градь великь ѡколо мѣста, и дѣже самь станомь стоꙗше. И бльгодаривь Бога, самь вькꙋсивь, и вь вино вьложивь, прохлади жеждоу своꙗ. И накладе каменїа градьнаго блюдо велико срѣбрьно, кралю посла, и вь семь повелѣ имати довольно. Краль же видѣвь и слышав, страхомь ѡбьеть бывь, и наказанїемь светаго, ѡстави ересь латиньскꙋю, и православнꙋю вѣрꙋ прїеть и сь братомь его кралюемь вѣчнїи мирь оутвердивь, и самь добрѣ поживь, ꙗко ѡть гроба и чюдеса творити.

По томь же брать его Стефань болань бысть, и моліаше светаго ѡблѣшти его вь иноуьскы ѡбразь; светомꙋ же ѡтлагаюштꙋ и ѡтшьдшꙋ вь епископїю. И посилаеть кь нѥмꙋ Стефань сь сльзами: ꙗко ꙋже, рече, не имаши мене видѣти вь живыхь. Светы же прїиде сь тьштанїемь и ѡбрѣте брата оумрьша, и ѕѣло ѡскрьбивь се, и много помоливь се сь сльзами, и вьскрѣси брата, и ѡблече его иноуьски ѡбразь, и причестивь светымь таинамь; пакы оуснꙋти повелѣ, рек: прїими господи, дꙋшу его вь мирѣ. Привѣдь же сина его Радослава вь роукꙋ его, и благослови его кралюевьствомь. И тако вь рꙋкоу архїепископа вьсемь зрештїимь, прѣдасть дꙋхь свои Богꙋ, Стефань краль, нарѥченьнїи вь иноцехь Сїмеѡнь. И положи его вь Стꙋденици вь монастир и пречистїе сь ѡтцемь его Сїмеѡномь.[1])

[1]) У глави 90-тој „Ѡ вьзетїю Цариграда ѡть Латинь" на крају главе стоји ово: Радославь краль, сыновць све-

Ѡ светомь Сави срьбьскомь

Прѣбысть же светы Сава вь архиїепископи врѣме довольно, и проходе ȥемлю ѡтьчьства своего, и вьсехь поочуаваше на благочьстїе и бѣгати ѡть ересн, и православїемь светїе вѣри вьсегда ѡбновлюти се, еже юсть, вѣрую вь единаго Бога, на коиждо дьнь и вечерь сего светы ѡтци вьсегда повелѣше глаголати, и прѣдь спанїемь польȥно паче сымь ѡглашати се, и противьнїе врагы оустрашати. Кь симь же таковїимь исповѣданїемь православьнїе вѣри вьсакь ересь побѣждает се, поучаеть же вьсахь творити милостиню и добро дѣло; а ѡть ȥлыхь ѡтбѣгати блуда и прѣлюбодѣнства; а елици наложьнице имуть, сїихь повелѣваше вѣньчати ȥаконьно, желаше же вь тужднхь страхь[1]) коньць житїа прнети, и съȥвавь епископи и вьсе суштее вь власти, и много поучивь ихь и иȥбравь единаго ѡть оученикь, Арьсенїа именемь, Еромонаха добродѣтелїю сьвршена паче нихь; сего имь ѡсвети вь архїепископа. Самь же благословивь вьсехь и ѡть вьсѣхь прїемь благословенїе и проштенїе. Вьȥам же множство богатьства ѡть архїепископїе и ѡть кралю Владислава, и на ȥадьнѣмь мори вь Дїѡклити вьшьдь вь корабль; и пришьдь вь Ерусалимь, прїеть бывь па-

тога Сави прїеть иночьскы ѡбраȥь вь монастири Студеници.

Владислава же брата его маньшаго вѣнча на кралевство, и бракомь причьте ему дьштерь Асеню Бльгарьскога и Ȥагорьскаго.

[1]) Ваља да је страхь.

тріархомь Аѳанасїемь, и поклонивь се прѣчьстьному гробу и монастиремь, и ништїимь много раздавь злата.

Но томь же прїиде вь Алеѯандрїю, и поклонивь се светому апостолу Марьку; и проходе тамо пустиньны мѣста, прїиде вь Ѳиваиду и вь Скить и вь Урьнюю Гору, и дарова е ѡть богатьства своего; и по томь вь великы Вавилон; таже вь Егупьть. И иде вь пустиньна мѣста ѡтца Аньѳонїа и Арсенїа, и вьзвратив се вь Егупьть. И поиде вь Светую Гору Синаискую, и прїиде вь монастирь светїе Богородице, идѣже Моуси видѣ Бога вь купине, и рече: азь Богь Авраамовь, и Ісаковь и Іаковль, и повелѣ ему изути сапогы; и доселѣ ту босима ногама їереи служеть. И прѣбысть вь монастири преүистїе вьсу м҃. цу. и по Вьскрьсии пакы вьзвратив се вь Ерусалимь, и сьврьшивь светую служьб(у)а вь светемь Вьскрьсии, и поклонивь се вьсѣмь светымь мѣстомь, и много даровавь златѡмь, и прїиде вь великую Аньтиохїю, и поклонивь се светымь мѣстомь и много давь злата.

И ѡть туду прїиде вь великую Арьменїю, мошти светїихь вьзьискуе, и прошьдь Арьменїю и Турьскую страну, и пакы прїиде на Сирьское море, еже ѡтплути вь Цариградь; и пловушту светому ѡть многыхь троудовь болѣзьнь крѣпька наиде ему, и за многы дьны не ıасть и молıаху(и҃) его прїети пишту. Светы же потрѣбовавь рибы скоро — ловлиеньнїе, и рѣше ему, ıако немоштьно иесть ие ѡбрѣсти. И се вьнезапу надувьши се вльна, прыврьже, ıако рукама, кь ногама его рибу велику ѕѣло, и довольна же бысть светому на вькушенїе на многы дьнїи, и суштїимь сь нимь. И

юегда насити вь се светы богом-даньнїе рибы, вь тан час и болѣзнь отбѣже. И вьскоре прїидоше вь Цариградь и вь монастири прѣсветїе Богородице покои получивь. Чьстьнїе сьсуди и светынхь мошти искуповаше и много сниь ѡбогативе се. Вь свое ѡтьчьство хоте сїа донести. И ѡть Констаньтина града кораблюемь поиде на Бльгарьскую землю, прїиде же светы вь градь Трьновь кь цару Іѡаньну Асеню свату своему, и прїеть бывь сь радостїю царемь и патрїархомь Іаѡкимомь; и дасть ему царь тѣпьлїе свое палати; царь же и патрїарьхь почитаюште зѣло светаго. Прїишьдьшу празднику светаго Богоявленїа и вь навечерїе повелѣше светому Сави служьбу сьтворити, и води ѡсветити; ѡкрьпивь же цара и вьсе люди; трьжьству бывьшу его ради у цара. По празнице же светаго обьеть болѣзнь, и разоумѣ, еже кь Богу ѡтшьствїе свое; написа завѣть, и вьсе светїе мошти и сьсуди и свештеньнїе ѡдѣжди, юже искупи, сь оученикы посла вь свое ѡтьчьство, и благословенїе кралю Владиславу и архїепископу Арьсенїю, и вьсемь людемь, и недѣли наставьши, причестивь се божьствеиыхь таинь; и тако благодаривь Бога, прѣстави се гюнара ді (14). И посла патрїархь кь цару, гдѣ погребьсти светаго; и повелѣ положити мошти его вь цркви светыхь м (40) мученикь. И много злата раздавь на погрѣбенїе его, и многа исцѣлюенїа бише.

По томь же краль Владиславь самодрьжьць прїиде самь кь тасту своему Асеню цару, и едва испроси тѣло светаго, и принесе вь свое ѡтьчьство сь многою частїю. Бѣше же тѣло светаго цѣло, иничи же врѣдимо,

и благооуханїє испꙋштає много, и положи его чьстьно вь своемь монастири Вьзнесенїа Господьнꙗ, еже самь сьзда. И многа чюдеса биваху по вьсегда вь славꙋ Богꙋ.

Ѡ родослови Срьбьскыхь деспоть.

Бѣлооурошь роди Тѣхомила; Тѣхоми же роди Неманю, иже ѥсть свети Симеонь, иже оутврьди православїє и ереси ѡтгьна. Симеѡнь же роди сь сꙋпрꙋжьницею своею Аньною г҃ (3) сини: Стефана прьвовѣньчанаго кралꙗ и Валкана великаго кнеза вь сои Зети и Захльмїнскои земли и Растька, иже нареченьбысть вь иноческомь ѡбразѣ Сава. Синь же Сїмеѡновь Стефань краль роди д҃ (4) сини: Радослава, Владислава, Стефана (и) Предислава. И Стефань оубо нареченьбысть Оурошь вь име преде да своего; се ѥсть храпавїи краль. Предиславь же трети синь Стефанов поревьнова стрїю своемꙋ светомꙋ Сави, и бысть минхь, и нареченьбысть Сава; вь вьсѣм же бысть подобнь стрїю своемꙋ светомꙋ Савѣ и по светомь Арьсенїю, бысть трети архїепископь Срьбьскы.

Стефань же Оурошь, иже ѥсть храпавїи краль, роди два сина: Стефана и Милꙋтина Баньскаго кралꙗ. Милꙋтинь же роди Констаньтина и Стефана Дечаньскаго кралꙗ. Стефань же роди два сина: Дꙋшьмана и Дꙋшана. Сьи Дꙋшань престꙋпи предь лицемь ѡтьць своихь, и поставлꙗсть се самовластьно царь, и роди сина Оуроша, и Оурошь не имѣ дѣтеи, ѡста безь паметни лоза.

Стефань же Оурошевь храпавога кралꙗ сниь роди два сина: Владислава кралꙗ и Оурошица. Толикь же быве вь добродѣтели Оурошиць, ꙗко ѡть гроба его мγро истекаеть. Стефань же ѡтьць его поставлꙗеть брата своего Оуроша на кралıевьство. Сьи есть вторıи Оурошь; самь же скончаꙗ се вь лѣто ,ѕ҃.ѡ҃.к҃е. (6825.)

Второе родословıе.

Вльканъ вьторıи снь светаго Сумеѡна, а брать светаго Сави, великы кнезь роди сина жупана Димитрıа, вь иночьскомь ѡбразѣ нареченъ бысть Давидь. Сан Давидь роди Вратислава кнеза; Вратиславь же роди Вратька кнеза; Вратько же роди дьштерь Милицу; сıа же бысть супружьница великаго кнеза Лазара и роди г҃ (3.) сины: великоименитаго Стефана деспота, и Вьлка, и Доброволꙗ.

Бысть царь вь Срьблıехь Милутинь. Вь лѣто ,ѕ҃.ѱ҃.ч҃. (6790). Царьство срьбьское.

Светы Сумеѡнь роди Стефана кралꙗ; Стефань же роди Стефана, иже нареченъ бысть Оурошь вь име предеда своего Оуроша, сан иесть храпавıи краль. Сан роди Милутина кралꙗ, иже иесть четврьти ѡть светога Сумеѡна. Сан раждаеть Стефана великаго благочьстıа стльпа и царьствıа вѣньць. И по умрьтви матери Стефанови, Милутинь краль приобьштаеть се вьторому браку, оу грьчьскаго цара Андроника Палеѡлога дьштерь поеть. И роди ѡть нıее сина Константьтина. Царица же видѣшти Стефана ѡть вьсехь любима, и не навидѣше его; нь приходить кь ѡтцу его сь сльзами, плаче се и

дрехлимь лицемь, и ѡклеветаеть праведьнаго, ꙗко ра-чительнѣ кь нїеи прилежешта на смѣшенїе блꙋдьно, и на ѡтца не добраа мислить. И прѣможе женьска льсть, и оугаси родительнꙋю любовь; еть биваеть праведь-нїи, и оуїю лишаеть се. Бѣше же тꙋ црькьвь светаго Николи, лежештꙋ праведьномꙋ и ѕѣло болѣзнꙋюштꙋ, и мало вьздремавь се, ꙗви се емꙋ светы Николае, и рече емꙋ: не скрьби, Стефане, се очи твои на моеи длани сꙋть и показоваше емꙋ. Таже посилаеть се вь зато-ченїе вь Цариградь, и сь двоими его дѣтьми: единь оубо Дꙋшьмана нарицаеть се, а дрꙋги Дꙋшань Стефань. Андроникь же Палеѡлогь тасть Милꙋтиновь повелѣ емꙋ прѣбивати неисходьнꙋ вь ѡбитѣли Вьседржителєви. Добли же трьпеше сь благодаренїемь, и паче добро-дѣтели прилеже. И вьси дивлꙗхꙋ се ѡ добродѣтели его, ꙗко и самомꙋ царꙋ вь слоухь прїиде и патрїархꙋ, иже и кь себѣ призиваахꙋ праведьнаго, и дивлꙗхꙋ се сло-весемь его и разоумꙋ. Вь тоже врѣме патрїархь Аѳа-насїе дивьнїи сьборь сьстави на некоего Варьлаама акин-динскїе ереси начельника, иже Арїева смислѣшта и Македонїева, и владичнєе преображенїе, глаголаше, привидѣнїе бити. И многи оулови вь своꙗ ересь. Па-трїархь же сь вьсемь сьборомь Варлаама еретика ѡть црькве ѡтлꙋчи сь его единомисльникы, и проклетїю предаше. Онь же не престааше црькьвь сьмꙋштае, и многы прѣльсти. Призвань же бивь Стефань кь царꙋ по обичаю, и по многыхь бесѣдахь рече: Ѡ, боговѣнь-чаньне царꙋ, многыхь прѣжде тебѣ бившихь вьсеми добродѣтели и ньрави преиде и смѣренїемь; нь ѡ еди-номь не вѣмь, како погрѣшаеши, еже еси глава вьсѣмь

и вѣньць царьствїю. Царь же рече кь нием8: како 8бо ѡ бльгочьсти нась мнииши погрѣшати? глаголи ѹбо ѡть др8говь изредьнеиши. Стефань ѡтвѣшта: ꙗвлѥно ѥсть цар8 прѣзираюштом8 пастир8 стадо и вльци вьсходеть вь стадо и разтрьзають є; тако и том8 пастир8 звѣр8 бити, и аште злославьнїє не ѡтгонить, и таи злославнь с8дить се, ѡть иже ѹмь имоѹштїихь. Нѣсть праведьно, ѡ цар8, царьствїа сьномь почьтен8 тебѣ, и толик8 стад8 ѡть Христа пастир8 поставлѥн8 того врагы вь своемь стаде дрьжати; нь ꙗко влькы д8шетлѣньнїє ѡтгонити далече, и сь Давидомь пѣти: не навидѣштее ли те, господи, вьзненавидѣхь и ѡ вразехь твоихь истаꙗхь сьврьшеньною ненавистїю вьзненавидѣхь ихь, и вь врагы быше ми. И ѡть вьсехь прѣдѣль своего царьствїа да повелиши ихь изгьнати. Сице аште сьтвориши црьквьнїє раздори ѹставиши, и мирь гльбокь дар8еши православьнїимь, и истиньнь царь и истиньнїимь Христїанѡмь б8деши, и истиньнь пастирь, и ѡть обьштаго владикы Христа мьзд8 прїимеши небесное царьствїє. Сїа слышавь самодрьжць прѣм8дрости и словесном8 разоѹм8 м8жа, ѹдивлꙗше се, и много того бльгодаривь и похваливь, рече кь с8штїимь вь палате: вельми сьи м8жь вь разоѹмѣ великь; аште и тѣлеснїє очи ем8 затвориш е се; нь разоѹмнь и зрительнь есть. И абїє царь повелѣ Варьлама свезана кь себѣ привѣсти. Онь же кь Римь ѡтбѣже. Царь же повелѣ единомисльникы его изгнати изь града и изь вьсехь градовь и мѣсть сь безьчьстїемь изь вьсего своего царьствїа изьгонити. Что же по сихь пето лѣто Стефан8 вь затоѹчени сьврьшаюшт8 се, и на праздникь

чюдотворьца Николи бьдѣнїю и кажденїю и чьтенїю вьсенощтьномꙋ сьврьшаемꙋ. Стефань же изь глꙋбины дꙋшевьнїе моленїа приносе, и ѡть многаго трꙋда мало вьздрѣмавь се, зрить срьдачнима очима великаго Николꙋ, и кь ногама его милости присе.[1]) Милостивїи же ѡнь рече: рѣхь ти прѣжде не скрьбети и показахь ти вь моеи рꙋцѣ твои зеници, и нинѥ послань есмь испльнити, и вьздвигь его и крьстное знаменїе на лици его сьтвори; очїю же его краи прьстнимь коснꙋвь се рече: господь Ісꙋсь Хрїстось, иже слѣпаго ѡть рожденїа вьѡчиви, таи и твоима очима прьвїи да дарꙋеть зракь. И ѡвь оубо невидимь бысть. Стефань же вьзбьнꙋвь трепетьнь бысть. Ѡ не изреченьнаго ти милосрьдїа, Хрїсте! Зрѣше, ѥкоже и прѣжде, и много сь сльзами благодаривь, и никомꙋ же обьѥви до врѣмени; нь по ѡбичаю ꙋбрꙋсцемь закривь очи, хождаше сь жезломь. И по мале мѣньши синь его прѣиде ѡть жизьны сеѥ кь боудꙋштои.

Ѡбразь же вьзвраштенїа его вь свое ѡтьчьство сице бысть: посилаше самодрьжьць грьчьскїи кь зетꙋ своемꙋ срьбьскомꙋ кралю, да послѣть емꙋ коньство на помошть; ибо агарени тогда южьнїе страни вьсе покорише, и сь мнѡжьствомь вои на вьстокь градѣхꙋ. Посла же сь ними и настоѥтелѥ ѡбитѣли Вьседрьжителѥви, идѣже Стефань бѣ заточен, егоже призвавь краль Милꙋтинь на едине ѡ сине вьпрашаше. Чюдьнїи же ѡнь рече: многострадальнем ли и вьторемь Іѡве вьпрышаеши ме ѡ владико! недѡстоина твоѥ дрьжава вьса, аште и тамами житїа тво-

[1]) Мислим, да је: просе.

его лѣта боудоуть противоу Стефановеи ништети, ꙗкоже многоцѣньное скровиште стеже того наша ѡбитѣль и вьсь царьствоующїи градь, и вьсе сказавь емоу, ѥже на еретикы подвигь его. Слышавъ же краль и ѿтьчьскимь милосрьдїемь подвигь се, наче плакати. и посла кь царю грьчьскомоу, еже вьскоре послати кь нѥмоу Стефана. Царь же сь радостїю и многїе дари давь емоу, и ѿпоусти его. И прїиде кь ѿцоу, ѡнь же сь сльзами лобизавь его и сь радостїю и просить оу нѥго прошенїа ѡ сьгрѣшениихь, еже кь нѥмоу. Христовь же подражатель себѣ повинньна сьтвори, и ридание отцоу оутѣшивь, и прозренїа своего не ꙗви емоу, ни иномоу никомоу, такожде ни вь Цариграде; нь по ѡбычаю оуброусомь закрывь очи, хождаше, ꙗко да не пакы завистїи оугасеть емоу богоданьнѥ онїи очи. По том же повелѣ емоу ѿтьць вь Дїѡклитисцѣмь мѣсте прѣбивати. По сїихь отцоу его скончавьшоу се, и погрѣбень бысть вь ѡбитѣли, иже ѿть нѥго сьзданьнеи Банскаа, вь прьвомоученика Стефана. Но прѣставьлѥнїи же ѿтца, Стефан оуброусь ѿть очїю ѿврьгь, и на срьбьское царьство препоꙗсоует се, и вьси соуштїи вь власти кь нѥмоу притѣцахоу. Константини же, иже того брат ѿть инѥе матере, довольно воиньство сьбравь ѿть иних странь, и гредьше на нь. Стефань же кь сьборнѣи црькви прѣжде иде, поклонити се, и тамо архїепископь Никодимь вѣньцемь царьствїа оукрашаеть главоу его, и вьсемь ианрнчьскїимь езикомь поставꙗеть цара. И ѿтоудь вьставь кь брани, идѣше, да ꙗкоже близь бише ѡбои пльци, и милосрдие ѡ брате милостиваа ѡна доуша, посилаеть кь нѥмоу такова писанїа сице: Стефань милостїю божїею царь Срь-

блюемь и ѿтьчьскому наслѣю, еже страхомь божїемь правити того люди, брату превьжделеньному Константину радовати се. Престани, еже начинаеши ратовати сь иноезычьникы своє люди; нь оусрьдно прїиди, да оузримь другь друга, и сань вьторїи, ѩко синь царьствїа прїимеши, довлѣеть мене и тебѣ вь толице широте земле жителствовати. Нє бо азь єсмь Каинь братооубїица; нь Іѡсифу другь братолюбьцу, єгоже слово кь тебѣ глаголю. Ѿнь же нимало слышати вьсхотѣвь; нь на брата оустрьми се, и сьраженїю бивьшу многа трупїа падоше, и побѣждаеть бысть Констаньтинь, падаеть, и погибе. И бысть Стефань самодрьжьць, кротькь, и смѣрень и милостивь: архїереомь, їереѡмь вїю преклонѩє, и почиташе ихь, ѩко божїе слоугы; такоже и инокы люблѩше ѕѣло, и милостиню многу даваше, и ништїи и страньнїе и сироти миловаше, и вьса на потрѣбоу имь даваше. Сьзда же храмь Вьседржителѩ, и другы чюдотворьца Николи вьздвигь, стльпи и помость[1]) мраморїемь разлнчьнимь и вьсакимы добротами оукрасивъ, єго же невьзможьно изрешти. И ѡкругь ѡградь каменьна, и вь стенахь келїє минхомь на мѣсте глаголюемимь Дечани, немоштно же и красоту мѣста того изрѣшти, и самь тоу пребиваше, доньдѣже вьса сьвршши потрѣбами испльни сьсуди златими и срѣбрьними, и ризами многоцѣньними; такожде и вьсѣми тѣлесними потрѣбами доволно оустроивь вьсакыми доходькы. И великому Николѣ другую црькьвь близь ѡбитѣли вьздвиже. И толико Стефань богобоѩзнь и добрь и милостивь и кроткь бѣше, и много

[1]) На страни стоји написано: патось.

мнѡжьство милостиню раздавь монастиремь и црькъвамь и сиротамь и ништїимь, и нѣсть мошьно вьсехь добродѣтеи его писанїю прѣдати.

Ѡ сьмрьти Стефанове.

Стефань же сииь, иже глаголюемїи Дꙋшан(а)ь, многажди оуꙗзвлюень бывь желанїемь царствїа, и не могы трьпети стрьмлюенїа пламень; много сь сьбою воиньство имы, и ѿть начельнїихь велможь вь арьбанитскꙋю приходить землю, и тамо на вьсе царствїе ѡповсꙋет се сьдрьжанїе и ѿть ѿтьчьскїе ѡбласти сїю ѿтемлють. Оувѣдьвь же сїа кротькы Стефань, посилаеть кь иемꙋ, рекь: чедо, ѡстави сїа неподобна, и вьедино жити, и помале благословенїемь и молитвою прїети ѿтьчьское наслѣдїе и прѣстоль. Нь не рачить слоушати на зло оустрьмивьшїа дꙋша. Стефань же на большꙋю добродѣтель подвизаше се, и гонюенїе синовьнюе по Давидꙋ трьпѣше. Врѣме же благополꙋчьно ѡбрѣть сииь коупно и навѣтьникь сь многими силами пришьдь отца емлеть и сь женою и чеди, и вь иинь градь Звечань повелѣ ѿвѣсти, и по малехь же днехь оудавлюенїю горьчаишои сьмрьти ѡсоуждаеть. Ѡ, лѣ! того немилосрдїю и безьчловѣчїю како не помиловавь ѿтьчьскꙋю оутробꙋ? Како не оуштедри родительнꙋю старость? Како не поменꙋ рекьшаго: чьти отьца и матерь? како не изсахоше тѣхь скврьньнїе рꙋкы, прикоснꙋвьше се того светеи вїи? И тако прѣдасть блаженнꙋ дꙋшꙋ вь рꙋцѣ господьни, и положень бысть вь свемь монастири. И по седьмїихь лѣтехь ꙗви се евли-

сїарьхꙋ, и повелѣваеть изети тѣло свое ѿть земле, и ѡбрѣтоше цѣло и благоѹханїе испꙋштае и чюдеса творе; вратара же слѣпаго просвѣтивъ, и ина чюдеса сьтвори многа светы вь славꙋ Богꙋ.

Царство срьбьское.

Прїи сихь цари грьчьсцїихь Аньдронице и при сине Iѡаньне вь срьбьскои земли вь лѣто ҂ѕ҃, ѡ҃, м҃ д҃. (6844) постави се царемь Стефань Дꙋшань рекомїи. Саи прьвїи царь Срьблюмь бысть, и царьствова к҃д (24) лѣта. Сьзда же храмь архїстратигꙋ Михаилꙋ вь градѣ Призренѣ. По безаконїи, еже сьтвори ѿтцꙋ своемꙋ не много прѣбысть вь жизни сеи, и постизаеть коньць его. Вьлѣто ҂ѕ҃, ѡ҃, м҃, є҃. (6845) роди се Оурошь синь цара Стефана Дꙋшана. Вь лѣто ҂ѕ҃, ѡ҃, ѯ҃, д҃ (6864) прѣстави се царь Стефань Дꙋшань; и вь лѣто ҂ѕ҃, ѡ҃, ѯ҃, є҃. (6865) постави се царемь Оурошь, в҃ (2) царь Срьблюмь, и царьствова з҃ї (17) лѣть. Вь ҂ѕ҃, ѡ҃, ѯ҃, з҃. (6867) прѣидоше Тꙋрьци на Калиполие вь г҃ (3) лѣто Оуроша цара. Вь лѣто ҂ѕ҃ ѡ҃ п҃ (6880) постиже сьмрьть цара Оуроша Декемьбра в҃ (2) дьнь.

Царство срьбьское.

При семь цари Iѡаньне Палеѡлозе бысть краль вь Срьблюхь Влькашинь и брать его деспоть Оуглѣша. Саи доблюствены мꙋжь деспоть Оуглюша подвиже брата своего Влькашина кралю и грьчьскаго цара Iѡаньна

Палеωлога, еже послати грьчьскую воиску сь ними, и иніе подовигоше велмуже многіе негдѣ до ҂ѯа҃, (61.000) изабрана воиска, и поидоше вь Македонію на изгнаніе безбожьніихь Турокь: не судивьше ꙗко гнѣву божію никтоже можеть противустати, и сего ради не изгнаше, нь сами ωть нихь избіени бише и тамо кости ихь падоше, и не погрѣбени бише, и много множьство: овіи изсѣчени мьчи, ωвіи оутопише вь рѣце; ωвіи же заплѣнени и ωтвѣдени бише; нѣціи же и гонезнувьше, пріидоше. По убіени мужа храбраго деспота Оуглѣше, проспаше се измаильтене, и полѣтеше по вьсеи земли, ꙗко же пьтице по вьздуху, ωвѣхь ωть христіань мьчемь закалаху; ωвѣхь же вь плѣненіе ωтвождаху; а ωставьшіихь сьмрьть безгодна поже; ωть сьмрьти же ωставшіи гладомь погублени бише. Такови бо гладь бысть по вьсехь странахь, ꙗкови же не бысть ωть сьложеніа миру, ниже по томь таковіи, Христе милостивіи, да не боудеть. А ихь же гладь не погуби, сіихь попоуштеніемь божіемь ноштію и дьнію вльци, нападающе снѣдаху. Оувн! оумилюнь(?) позорь бѣ видѣти: ωста земля вьса добрыхь пуста, и людеи и скоть и ниѣхь плодовь. Не бѣ бо кнеза, ни кожда, ни наставьника вь людехь, ни избавлꙗюштаго, ни спасающаго, нь вьса испльнише се страха агареньскаго, и срьдца храбра добльствіихь мужь вь жень слабеишаа преложише се. Вь то бо врѣме и плѣме срьбьскихь господеи седьміи роди мню коньць пріеть. Вь истину тогда живи оублажаху прѣжде оумрьшіихь. Бише же, сіа ωть бытіа вь лѣто ѕ҃, ω҃, о҃, ѳ҃ (6879) вь к҃, е҃ (25) лѣто царьства Іωаньна Палеωлога грьчьскаго цара.

По том же съвираюштїимь се людемь, и призрѣвъ господь Богъ на въздиханїе и слъзи ихъ: въздвизаеть въ Сръблѣхъ великаго кнеза Лазара, благоутьстива и добра, емуже жена Милица дъшти Братька кнеза ѿть колѣна великаго кнеза Вълкана сина светаго Сїмеѡна *)

Ѿть нее же роди великаго кнеза Стефана, Вълка и Добровою. Стефань же послѣди добродѣтели ради и мужьства деспотьскому сану сподоблает се ѿть гръуьскїихъ царей.

Великое кнежьнїе сръбьскыхъ.

При семь цари гръуьсцѣмь Iѡаньне Палеѡлозе въ лѣто ѕ҃, ѡ҃, п҃і (6880) прїеть научело сръбьско кнез(а) Лазарь. Сай великїи кнезъ Лазарь ѡбнавлаше ѡ(с)пустевъша скупьтра сръбьскаа ѿть измаильтень и цръкви и монастири и гради съзидае. И се вънезапу ѿть перьскыхъ странь въ западнѣе страни сръбьскїе преселяют се измаилтенѣ. Повѣм же ѡ нїихъ извѣстьно ѿтькоуду научело прїеше власти: бѣше нѣкїи царь именемь Хириндань и христїанинь вѣрою, ѡбладае странами суштими посрѣдь Персиди и Арьменїею, иним же преименована страна та: Ауамїа.

Бысть же въ оу(с)лишенїе царей гръуьскїихъ, и ѡбрѣте се царь странахъ тѣх въ царьствуюштемь граде, въцаривъ се, прїеть гръуьскаа скуптра; брать же его въцари се въ ѿтьуьстви въ своемь въ Ауамїи, сїи хрїстїанинь въ перьскыхъ прѣделѣхъ. Нѣцїи же подвигоше гръуьскаго цара ити въ ѿтьуьстви въ своемь на брата своего, иже

*) По другијеми љетописима: Симона.

и поиде сь вьсѣми силами. Слышавь же царь ауамїнэкы, вьзложе на се иноуьскы ѡбразь, и срѣтаеть брата своего цара пѣшь. Оувѣдѣвь же царь грьуьскїи, кто ѥсть, и вьнезапꙋ и та с конꙗ сьсѣдь, и любазьно цѣлованїе даеть братꙋ, вопросивь же: уесо ради сьтвори се? Он же отвѣштавь емꙋ: кое мнѣ ѥст приѡбрѣтенїе и польза, еже толикимь крьвемь пролитїю виновныкꙋ быти.

Ѡтьць нашь ꙋмрѣ по прїетїю дедь и прародителїе вьси, вѣде, ꙗко и азь оумрети хоштꙋ. Синь же мои єдинь сїн, и та-измлада ѡ власти не радить; нь понеже юности ради инокь не может быти. Сꙋть монастирїе, иже ѡтьци наши сьздаше вь єзице нашемь, даждь емꙋ сь писанїемь, вь еже ѡкрьмлꙗти се ѡть нихь; проуаа же даждь емꙋ же хоштеши. Царь же оумиликь се, и вьсе по воли его сьтвори. Ѡтоле же синь его и сина уеда его ѡбладахꙋ странами своими. Слоужеште грьуьскомꙋ скипьтрꙋ, превьзмагаюштїим же измаиль-томь и вьстоуьнїе страни ѡтемьшїимь, приклекоше страни ѡнїи, пауе дрьжателе тѣхь страдь, вь скврьньнꙋю нхь вѣрꙋ. Сь ними же и вьсехь пориише, оувы! ѡть христїаньства ѡтстоупити, пракьнꙋкь оубо цара ѡного иже ѡблеуе се вь иноуьскїи ѡбразь. Вь тои сїи злои вѣре агареньскои именемь Аркопь. *) егоже прькїи синь Сꙋлимань. Саи Сꙋлимань прїемь скипьтра его вь западьнꙗа, прикѣдь жива сꙋшта ѡтьца его Аконꙋ; на Калиполи море прѣиде, и ѡткори поуть и проуїимь при цари грьуьсцѣмь при Аньдроннце, имꙋштꙋ рать сь

---

*) На страни стоји: Отмань.

братомь своимь. Оумрьшꙋ же Арьканꙋ, ꙋмре же и синь его Сꙋлимень. Вьздвизает се синь юнеиши Арьканова Амꙋрать глаголюеми, и покори множаишихь, иже на вьстоце и на западе и тоурьчьскꙋю странꙋ; и сего ради тꙋрьскїи царь нарицает се. Проуее же и на благо чьстикаго и великаго кнеза срьбскаго Лазара вьрꙋжает се: бивьшꙋ же сьраженїю обоимь пльком на мѣсте нарицаемемь Косово.

Бѣше же некто благородьнь ѕѣло и великомꙋ кнезꙋ Лазарꙋ вѣрьнь сы именемь Милошь, емꙋже завидѣше, клеветахꙋ на нь, ꙗко неправе слоужить емоу. Таи же обрѣте подобьно врѣме, хотѣ показати вѣрꙋ и мꙋжьство, скоро оустрьми се на начельника агареномь Амꙋрата, и сьтворивь себѣ ꙗко бѣжешта ѡть великаго кнеза Лазара, емꙋже растоупише се агарене и поуть сьтворише; ѡнь же близь бывь грьдаго начельника агареномь Амꙋрата, ѡпльчивь се, вьнзѣ мьчь свои вь того срьдце, и мрьтва его показоуеть; тꙋ же и самь ѡть нихь оубїень бысть чюднїи таи слоуга. И сїихь ради прьке оубо ѡдолеваю ть соуштїи сь Лазаремь; по томь же синь того цара Амꙋрата Баꙗзить вьзмагаеть пакы и вь тои самои брани ѡдолеваюͭь, Богꙋ тако попоустивьшꙋ. Тꙋ, оуви мнѣ! посѣчень мьчемь бысть и светы кнезь Лазарь, и много пролитїе крьвїи христїаньскїе. Бысть же сїа брань вь лѣто ,s҃, ѡ҃, ,є҃, з҃, (6897) Июнїа єї҃ (15). Таи же ꙋбо мꙋченичьска вѣньць прїеть, и ниниꙗ видит се ꙗко живь вь нїеи же самь сьзда великꙋю обитель глаголюемою Раваница; тоу положен, даже и до дьньсь стоить. Синь Амꙋратовь Баꙗзить сѣде

на престоль ѡтьчїи, и ѡть вьсоудь царьствїє оутврди, покори вьстоучнюю и тѹрьчьскѹю странѹ, и сего ради тѹрьскїи царь глаголиєт сє. Сииь же прькїи великаго кнєза Лазара, Стефань кнєзь ѡста сь матерїю своєю єште сїи мьладь и сь братомь своимь Вькомь. Грьди же ѡнь царь Ваιазить сииь Амѹратов многїє страни прїєть, и покри цара Срацимира бльгарьскаго, и арьбанашькїє и босаньскїє дрьжателиє; прїєть же и Солѹнь и инн гради оу грьчьскаго цара. Кь симь же проснть оу великїє кнєгини срьбьскїє мьньшѹю дьштерь єиє Ѡливерѹ вь женѹ; и сего ради ѡбѣштавает сє сина єиє Стефана имѣти вь сина мѣсто, и землю не воєвати, нь сьблюдати. Ѡни же сь сьвѣтомь патрїарьха и вьсего свѣштеньнаго сьбора и вьсего синькліта вьдають сїю вь женѹ великомѹ амире Ваιазитѹ, ιако да спасьно боудеть христоименитоє стадо ѡть вльвь гѹбештихь его. И ѡтьтоле порабоштена бысть царѹ Ваιазитѹ. И на вьсако лѣто Стефань и сь братомь своимь Вькомь и сь вьсеми своими вь слоуженїє приходити емѹ. По сихь же грьдїи ѡнь царь Ваιазить сь нимь же велики Стефань срьбскыи неволиєю поиде и прѣшьдь рѣкѹ Дѹнавь, оумишлιаеть брань на Ѹгри и Влахи, и на брани бивьши сь самодрь(жа)вьнїимь великымь воєводою влашкымь Іѡаньномь Мирьчомь, и множьствомь неизреченьно крьвемь излиїє, и дѣже краль Марько и Константинь погибоше. Глаголиєт же, ιако блаженьни Марко Константинѹ: азь молю Бога, еже христїаномь бити помоштьникь и прьвїи мрьтьвць на рати сеи бѹдѹ. По томь же царь Ваιазить сьмиренїє сьтвори сь ними, и ѡтиде вь своιа.

Великое деспотьство срьбьское.

По ангирьскои оубо брани егда Темирь победи и оухвати цара Баӕзита и вьсе его поплѣни и сестру Стефанову кнеза срьбьскаго, ӕже бѣ за Баӕзитомь царемь. Кнезь же велики Стефань посилаеть кь Темиру и изводить ю оть плѣнениїа. Самь же Стефань вь Цариградь приходить и сь братомь своимь Вльком, и тамо оть цара грьчьскаго Мануила еште живоу єму соуштѹ деспотьскїи сань прїемлѥть, и много его почьтивь, отпусти. Приходить же Стефань деспоть и сь братомь своимь Вльком вь свои градь Новоградь, градь сребрьни вь истину злати. По убїении же Баӕзита цара, свободи се срьбьска земля оть ӕрьма и покоренїа бесерьменьскаа. И отьтоле деспоть Стефань самовластаць и господарь вьсеи земли срьбьскои бысть.

Вь лѣто ,ѕ.ѡ҃.п҃. (6880) вькнежи се велики кнезь Лазарь и царьствова зı (17) лѣта, емуже бѣ отьчьство градь Ирилѣпьць, отьць же его Прибьць.

Сїа тако обикоше сьписателїє закрывати; обаче обрѣтаеть се истиньно, ӕко синь бысть цара Стефана зачьнь его сь нѣкоею кнегинию, и вь царьскыхь вьспитавь его и наоучивь благочьстїю и моудрости, и божїимь соудомь бываеть самодрьжьць и велики кнезь; ӕко не врѣждають отьчьскаа дѣла синовнꙗ добродѣтелїи, ибо обрѣтаемь и великаго цара Константина, паче же и Алеѯандра макиедоинскаго цара вьсего свѣта храбра, тако зачьньшу се, и да никтоже смѣеть дрьзнути сїихь поносити. Слыши вь истинном и светом еуангелїи родословь господа нашего Ісуса Христа,

како еуангелисть не вьспомену тьїю д҃ (4) жены, ѡть ныхь же по пльти родителїе блеуаху се господа нашего Ісуса Христа, и сїи бѣху неподобьнаа брака, обаче милостивїи Богь не вьзьгнушасе сїихь, нь пришьдь собою исправи.

Сь же кнеӡь Лаӡарь сьӡида црькьвь светаго Вьӡнесенїа Раваницу, идѣже почивають светїе мошти его. Роди же г҃ (3) сины: Стефана, Влька и Доброваю; и є҃ (5) дьштери: прьваа дьшти его Мара, иже вьдана бысть вь жену Вльку Браньковичу; в҃ (2) дьшти его цара Шишьману Блыгарьскому; г҃ (3) дьшти его, иже бысть даньна оу Ӡету ӡа Бальшу; д҃ (4) дьшти, иже бысть даньна цару Баяӡиту; є҃ (5) дьшти его на Оугре ӡа Гаревицемь ӡа Цѣлишемь.

Стефань же сїнхь прьвїи брать синь кнеӡа Лаӡара прїеть начело срьбьско вь лѣто ,ѕ҃.ц҃.н҃. (6950.) бысть велиќь деспоть, привѣдѣна же бысть госпожда его ѡть града Галата, именуема госпожда Елена; и сїи бише бесплоднїи.

Сли оубо деспоть Стефань обьходѣ ӡемлю ѡтьчьства своего: инѣхь смѣрае, инїе же себе покори; и елици вь прѣждьниа врѣмена гради и мѣста вьсхиштени бише ѡть срьбьскїе власти, сихь вь себѣ притрьже. Такожде прѣходе, ѡбрете Белиградь, егоже прѣжде Оугри вьсхитише; сего же ѡть Оугарьскїе ӡемлю по сьмиренїю вьӡеть. Сли бо Белиградь, аште и вь прѣделехь срьбьскїихь лежимь юсть, нь, ꙗко на срьдци и плештахь оугарьскїе ӡемли леже бѣше; такожде и прочее гради свое, елицехь Турьци вьсхитише, самовластьно вьӡеть. Начеть же множае прѣ-

бивати вь Белиграде, ꙁа нюже мѣсто града того ѕѣло красно, полꙗмь и рѣкамы и пристаниишта оукрашено, и ѡть вьсꙋдꙋ корабли, ꙗко крилати кь иꙗмꙋ прилетахꙋ сь множьствомь благыхь. Сего оукрасивь Стефань стѣнами и царьскими полатами, паче же црькьвїю сьборьною, и архїепископїю сьꙁда, и вьсеми потрѣбами оудоволивь и вь нѥе жилишта инокомь сьтвори. Архїепископь же таи белиградьскїи Єꙁарахь бѣ вьсеи срьбьскои ꙁемли. Сьꙁда же и црькьвь вь име чюдотворьца Николи, и ꙗко монастирь оукрасивь вьсѣми добротами.

По томь иꙁьѡбрѣте мѣсто красно пꙋстиньное, подобьно мльчанїю, и сьꙁидаеть храмь вь име живоначельнїе Троице, и вьськими добротами оукрасивь, и градь ѡколо, и вь стѣнахь кѥлїе; сьбраже и множьство ино(о)кь боголюбаꙁьныхь, и вьсели тꙋ; и вьсакыми потрѣбьными оудоволи, и скровиште дьнь ѡть дьне полагаше тꙋ; сьтвори же себѣ и гробьницꙋ тꙋ, идѣже маломь послѣди положи се. Дасть же и иконꙋ тꙋ ꙁлатомь и бисеромь оукрашени, и множьство книгь и сьсꙋди и риꙁи сь великымь бисеромь и ꙁлатомь оукрашениии, ꙗко прѣвьсходити и Светїе Гори великꙋю лаврꙋ, и свѣтильникы ꙁлатїе. Приꙁва и патрїарха Кѵрила и вьсемь срьбьскїе ꙁемли сьборомь и сьтвараеть храма ѡсвештенїе вь дьнь светїе петидесетьници. Наче же ѡбитѣль ꙁдати вь лѣто ҂ѕ҃.ц҃.еі (6915). Приходить же и ништїихь множьство, имьже довольно милостиню подасть имь.

По вьсегда самь ноштїю по ꙋлицамь града ходе, ништїимь ѡдѣжди и ꙁлатици подаваше; и некто единь

многашти ꙁашьдь милостинию вьꙁеть, и пакы пришьдь просеше. Онь же давь емꙋ рече: вьꙁми, тате и хиштьниче. Онь же ѿтвѣштавь рече: несамь аꙁь тать; нь ты еси тать и хиштьникь; сь ꙁдѣшьнїимь царьствомь и небесное и боудꙋштее царьство крадеши и похиштаеши.

По сїихь царь Мꙋсꙋльмань сииь прьвїи цара Баꙗꙁита сьтвори мирь и любовь велику сь Стефанѡмь деспотомь; а брата своего Пасабѣга оубиваеть, и страни вьстоучьнїе себе покори и тꙋрьскꙋю странꙋ. Срьбьска же ꙁемлꙗ по сложенїи мира сь Моусꙋльманомь прѣбиваше вь сьмирении; нь не бѣше трьпети такова лꙋкакомꙋ, подобниже оубо брата его Влька, и вьꙁеть ꙋ цара Мꙋсꙋльмана мнѡжьство вонньства, ꙗко да дасть ми брать мои деспоть Стефань половинꙋ ѿтьчини, и аꙁь сь нѥе тебѣ слꙋжоу; аще ли нїи, и аꙁь поплѣню и пꙋстоу сьтворꙋ ею. Стефань же деспоть хотѣ стадо христїаньско не дати Тꙋрькомь поработити се пакы. Вльвь же агарени ѡбьтекоше вьсꙋ ꙁемлю, плѣнꙗюште, и пожиꙁаюште и иꙁсѣцаюште ꙗко дивїи ѕвѣрїе. Стефань же не моги диꙁати на нихь рати, ѡво же и навѣта бое се и ꙁаклади, и неволею же Стефань раꙁдѣлꙗеть ꙁемлю. Вльвь же слоужаше царꙋ Мꙋсꙋльманꙋ. Стефань же вь ѿтлꙋченьнеи емꙋ чести живеше.

По сихь же брать Мꙋсꙋльмановь Мꙋсїа приꙁиваеть Стефана деспота и брата его Влька и ꙋ влашькаго воеводи вь помошть вои вьꙁеть, и поиде на Мꙋсꙋльманꙋ, и хоте оубити его. Онь же вь тои ношти побѣже; бивьши же брани велицѣи и оубїень бысть Мꙋсꙋльмань вь лѣто ҂ѕ҃.ц҃.к҃.в҃ (6922). Мꙋсїа же обрѣте Влька вь Андрианове граде, и повелѣ его оудавити сь нетїемь его

Лазарем. И начеть Мусїа вьсеми скупьтри обладати, и многїе страни поплѣни. Прїиде же вьсточьнїи сультань Махьметь синь Баꙗзитовь мьньши, а брать Мусинь сь кои своими, и оуби Мусїю. И бысть Махьметь вьсточьнїимь и западнїимь царь.

Стефань же пакы едииь самодрьжьць бысть вь вьсеи земли срьбьскои. Сультань же Махметь синь Баꙗзитовь поживь и оумираеть вь Андриановє градє. Синь же его сультань сультьна Махмета Амурать. а другїи мьньшїи Мустафа. еже на вьсточьнїи владаше. посилаеть же на нь Амурать воиньство; Мустафа же изиде на брань изь Никеискаго града, и ту оубїень бысть. И бысть царь Амурать вьсточьнихь и западьнїихь и турькомь, и сь деспотомь Стефаномь велику любовь сьтвори.

По томь же деспоть Стефань наче ногами своими множае болѣти, и призва нетьꙗка своего Гюрьгꙗ, и поставлꙗеть его деспота вьсеи срьбски земли. По малє же и самь отьходить оть житїа сего вь лѣто ҂ѕ҃.ц҃.л҃.е҃ (6935). Іоунїа ѳ҃і (19). Бысть же вь тои дьнь вь Белиградє громь страшьнь, ꙗковьже никогда же не бысть, и тьма по вьсеи нашеи странѣ, ꙗко ношть мнѣти, и на захождении сльнца мало просвѣтли се, и плакаше ѕѣло. Положише деспота вь монастири живоначельнїе Троице вь гробьнице, еже самь сьзда.

Деспотство срьбьское.

При семь Калуїоане цари грьчьсцемь по Стефане бысть вь Срьблѣмь деспоть Гюрагь нетьꙗкь его. Царь

же тѹрьскїи Амѹрать оукѣдѣвь прѣставлѥнїе Стефанѡве, пришьдь ратїю и прїемлѥть градь Крѹшевацъ, и инїи гради предаше емѹ; предасть се и Голѹбацъ градь; приходить же и на Ново градь, Сребрьни градь, идѣже сребро дѣлахѹ; нь не ѹспе ничьтоже, и ѿтнде царь Амѹрать ѕиме належештїи. Кь нѥмѹ же послаѥть деспоть сьмиренїе, просе и ѡставьшїихь. Онь же по сьмиренїю нѣка и вьзвраштаеть деспотѹ; и не тьчїю ѿть сїихь раздроушенїе и бѣда належаше срьбьскои ѕемли, нь и ѕападьнїи оугарьскїи краль вь царьскомѹ градоу прїиде, глаголю же пренѕештьномѹ и великомѹ Бѣлиградоу, его же по сьмиренїю самь деспоть Гюрагь ѿтьдасть, оустрашивь се ѿть Тѹракь. Симь же сице бывьшїимь, лѣпо и намь ѥсть вьзгласити сь пророкомь Ѕахарїемь, ꙗкоже кь Ієрѹсалимѹ: разкрьзи, Бѣлиграде двери твое; сиречь високїе и прьвожителѥ твое ѕдѣже проуцее сь Ієремїемь пророкомь рыдати, ꙗко новаго сїѡна Бѣлиграда ѕапоустѣнїе, гьдѣ вь истинѹ лице веселештїихь се, гьдѣ цр̑ькавна сьбранїа и трьжьства и молитви, и еже вь окрьстьнаа исхожданїа вьнезапѹ вьса вь мрьзость ѕапоустѣнїа бише. Бысть же ѕнаменїе вь граде, еже изь града вьзети се ѡбразомь на ваздоухь, иже велицѣи цр̑ькви иконии божьствение бысть же почииѹ, ꙗко на вьторомь пришьстви царица ѹбо и владичица и Іѡаньна прѣдьтьча, сь обоихь странь ѡбраза Спасова в҃і (12) апостоль, по шесть подобьно сь обоихь странь еже мнѣхомь вь славѹ и назиранїе града, се же бысть вь ѡставлѥнїе, оувы!

Прѣжде же того, ꙗко искри вьздоухь пѹсти на градь, иже вьжизахѹ се, пакы погасоше. Прѣжде же

Лаӡарем. И начеть Мѹсїа вьсеми скиптри ѡбладати, и многїе страни поплѣни. Прїиде же вьстоучнїи сѹльтань Махьметь снив Баѩӡитовь мьньши, а брать Мѹсинь сь кои своими, и оуби Мѹсїю. И бысть Махьметь вьстоучнїимь и ӡападнїимь царь.

Стефань же пакы едннь самодрьжьць бысть вь вьсеи ӡемли срьбьскои. Сѹльтань же Махметь сннь Баѩӡитовь поживь и оумираеть вь Андрианове граде. Сннь же его сѹльтань сѹльтьна Махмета Амѹрать, а дрѹгїи мьньшїи Мѹстафа, еже на вьстоучнїи владаше, посилаеть же на нь Амѹрать воиньство; Мѹстафа же изиде на брань изь Никеискаго града, и тѹ оубїень бысть. И бысть царь Амѹрать вьстоучнихь и ӡападьнїихь и тѹрькомь, и сь деспотомь Стефаномь велнкѹ любовь сьтвори.

По томь же деспоть Стефань наче ногами своими множае болѣти, и приӡва нетьѩка своего Гюрьгѩ, и поставлѩеть его деспота вьсеи срьбски ӡемли. По мале же и самь ѿтьходить ѿть житїа сего вь лѣто ѕ҃.ц҃.л҃.е҃ (6935). Іоунїа ѳ҃і (19). Бысть же вь тои дьнь вь Белиграде громь страшьнь, ѩковьже никогда же не бысть, и тьма по вьсеи нашеи странѣ, ѩко ношть мнѣти, и на ӡахожденни сльнца мало просвѣтли се, и плакаше ѕѣло. Положише деспота вь монастири живоначельнїе Троице вь гробьнице, еже самь сьӡда.

Деспотство срьбьское.

При семь Калѹїѡане цари грьчьсцемь по Стефане бысть вь Срьблѣмь деспоть Гюрагь нетьѩкь его. Царь

же тѹрьскїи Амѹрать оувѣдѣвь прѣставлѥнїе Стефаноове, пришьдь ратїю и прїемлѥть градь Крѹшевць, и инїи гради предаше емѹ; предасть се и Голѹбаць градь; приходить же и на Ноко градь, Сребрьни градь, идѣже сребро дѣлахѹ; нь не ѹспе ничьтоже, и ѡтнде царь Амѹрать ҙиме належештїи. Кь нѥмѹ же посилаеть деспоть сьмиренїе, просе и ѡставьшїихь. Онь же по сьмиренїю нѣка и вьҙвраштаеть деспотѹ; и не тьчїю ѡть сїихь раҙдроушенїе и бѣда належаше срьбьскои ҙемли, нь и ҙападьнїи оугарьскїи краль кь царьскомѹ градоу прїиде, глаголю же преиҙештьномѹ и великомѹ Бѣлиградоу, его же по сьмиренїю самь деспоть Гюрагь ѡтьдасть, оустрашивь се ѡть Тѹрakь. Симь же сице бывьшїимь, лѣпо и намь ѥсть вьҙгласити сь пророкомь Ҙахарїемь, ꙗкоже кь Ієрѹсалимѹ: раҙврьҙи, Бѣлиграде двери твое; сиречь високїе и прьвожителѥ твое ҙдѣже проуее сь Ієремїемь пророкомь рндати, ꙗко новаго сїѡна Бѣлиграда ҙапоустѣнїе, гьдѣ вь истинѹ лице веселештїихь се, гьдѣ црькьвна сьбранїа и трьжьства и молитви, и еже кь окрьстьнаа исхожданїа вьнеҙапѹ вьса вь мрьҙость ҙапоустѣнїа бише. Бысть же ҙнаменїе вь граде, еже иҙь града вьҙети се ѡбраҙомь на ваҙдоухь, иже велицѣи црькы иконы божьствение бысть же почииѹ, ꙗко на вьторомь пришьстви царица ѹбо и владичица и Іѡаньна прѣдьтеча, сь обоихь странь ѡбраҙа Спасова в҃і (12) апостоль, по шесть подобьно сь обоихь странь еже минѣхомь вь славѹ и наҙиранїе града, се же бысть вь ѡставлѥнїе, оувы!

Прѣжде же того, ꙗко искри вьҙдоухь пѹсти на градь, иже вьҙжиҙахѹ се, пакы погасоше. Прѣжде же

сїнхь внхарь покровь црьквнїн ѡтюмь н сьврьже на ʒемлю, н домн многнхь нʒложн, н домь сестрн Стефана деспота. Сїа же ʒнаменїа быше не тьчїю едниого Бѣлиграда радн, нь н послѣдвюштаго радн ʒапвстѣнїа вьсее ʒемлн срьбьскїе, еже не по мноʒе бысть ѡть беʒбожьнїнхь Тврахь, вь нихь же царь бѣ Амврать, нже н многїе градн срьбьскїе поплѣнн н покорн, Богв тако попвстнвьшв грѣхь радн нашнхь.

Деспотьство срьбьское.

Гюрагь деспоть ʒре свою дрьжавв вь многен тесноте н наснлїю (а)гарень, дасть дьштерь свою Маррв царв вь женв сьмнренїа радн, н по мале поснлаеть в҃ (2) снна своа: Стефана н Грьгвра на посѣштенїе сестрн нхь Маррн царнцн, н пришьдьше вь црьстввюштїн градь, многою храбрость покаʒаше на коньскомь хрнтанїн оувнденїе агаренωмь н ѡть нихь ʒавнднмн н ѡклеветаемн бнвають кь царв. Царь же врѣдн нмь ѡчьнїе ʒенннцн, н пришьдьше слѣпн кь ѡтцв; ѡтьць же нхь вндѣвь, вельмн ѡскрьбн се, н сьбравь множьство агарень, н посрѣдь града вьсехь нскла, дондѣже вьсь вь крьвїн ѡгреʒе, на столе сѣдь, н помалехь дьнехь сконьчаваеть се; ѡставнвь на прѣстоле юнѣншаго снна Лаʒара. Н тан еднно лѣто деспотьствовавь, прїемлють коньць житїю.

По семв же Лаʒарв снив Гюргевв брать его Стефань врѣждени ʒенннцамь деспотьства сань прїемлють, н по лѣтехь неколнцехь нʒгоннмь бнваеть нѣкоею ʒавнстїю вражїею, н на ʒападьнїе странн ѡтходнть,

тамо же и коньць житїю прїеть; ѡставивь светолѣпьна два сина: и єдинь по сьмрьти ѡтьца своего, прѣзираеть власть ѡтьчьскую и биваеть ино(о)кь, нареченъ Максимь монахь; юнѣиши же его брать Іѡаньнь понужденъ ѡть кралѥ оугарьскаго и ѡть срьбьскыхь вельмужь, прїемьлѥть ѡтьчьскую власть, и биваеть деспоть Срьбьлѥмь. По мале же врѣмени престави се; ѡставивь коначьную жалость роду срьбьскому.

ХРИСОВУЉЕ СТЕФАНА КРАЉА И ЦАРА СРБИЈЕ И РОМАНИЈЕ.[1])

(СВРШЕТАК ИЗ ГЛАСНИКА XXVI.)

Превод с јелинског М. А. Петронијевића.

14.

Заповест Стефана краља Србије и Романијѐ.

Краљевство ми има вољу и наређује овом својом заповешћу и поклања поштованој обитељи свете славне великомученице Анастасије лековите, која је код села Вастице, цело код тог села имање двојице браће свештеника Кириавла, клирика саборне цркве зелиховске, господина Димитрија и господина Ђорђа; и треба да га држи и ужива цело, као што су га они држали и њим управљали, са свим неузнемирено, да га нико не може изнудити, одузети ни окрњити, да је са свим слободно и непотчињено и опроштено од сваког данка и терета, као и све остало што се налази у њеној имовини, и да саставља и поправља

---

[1]) Као што је у Гласнику XXVI. назначено хрисовуље се ове налазе у старом неком кодексу манастира крстит. Јована, који је у Меникеју планини код Сереза. Одатле их је 1856. преписао Ђорђе Јоанид. Његов препис чува се међу рукописима народне библиотеке под бројем 95, 96 и 97 у три везане свеске у 8-ни. Хрисовуље почињући од 22 писане су неком другом руком, а не којом су првих 21, а иначе се што се тиче потписа од предњих разликују и може лако бити да нису Душанове. Ми саопштавамо њих као саставни део ове збирке, остављајући остало употреби историка.

како за добро нађе и узмогне њен повремени настојник, и у опште да ради, било са овим имањем, било са оним које она од пређе има, да нико од свију оних, који од времена на време општи или особити порез купе или јавне послове врше, или од клирика зелиховских, или ма ко други, не нанесе какво насртање, оштећење или изнуђење и сметњу реченој обитељи у њеном имању и праву као што је.

Због тога је издата и ова заповест краљевства ми за сигурност.

Било је и црвеним словима: Стефан краљ.

15.

Друга заповест истог краља.

Како поштована обитељ свете великомученице и преславне Анастасије притежава старо село код Зихне, названо Острини, и по старим правима а и по писменим досудама, и тражио је и молио у царства ми трудбеник исте обитељи најчаснији монах господин Јаков, да се изда и заповест царства ми ; тако примивши благонаклоно његову молбу, цар ми издаје ову заповест, којом се наређује, да та обитељ свете преславне великомученице Анастасије држи то старо село а и све што је иначе притежавала по старинским правима и писменим досудама, са свим без узнемирења, изнуђења, забране и дељења, и да ником од општих главара што су под царством ми, или месних жупана није дозвољено да изнуђава или узнемирује или изискује ма што, него да та поштована обитељ свете Анастасије држи и ужива ово старо село

са свима правима његовим, као и све остало што она притежава, слободно и неоспорно, да ни од кога не искуси ни речце, нити ма какве сметње или досаде. А треба и дворанин господин г. Логотет добро да зна и да речене обитељи не узнемирује ма у чему то било.

И због тога је издата и ова заповест царства ми за сигурност.

Било је и црвеним словима царком руком: Мес. Фебр. Индикт. 5.

16.

Царска заповест по истом предмету.

Дворанине царству ми велики хартуларије, главару од Волера и Мосинопула, Сереза и Струме, као и места Красове, господине Андрониче Катакузине! Царство ми сазнало је из прозбених писама монаха манастира код Сереза, почаствованог именом часног славног пророка претече и крститеља Јована, да монаси, који се налазе у манастиру што је близу њих почаствованом на име светих славних чудотвораца бесребрника, имају не мале досаде и узнемирења у земљи коју ови монаси имају у месту званом Кераница, и молили су о том.

Има дакле вољу и наређује ти царство ми, да позовеш и свештенике тамошње најсветије митрополије сереске, као и по неке мѣсне изборне главаре, који о том имају тачна знања, и да испиташ све о томе са свом истином и правдом; и по том да повратиш свакомод ових манастира његову међу и сва права њихова неузнемирено по писменим уредбама и осталим повластицама, које

имају о својим правима, и да немају међу собом никакве досаде ни узнемирења. А има вољу царство ми да уредиш, да њихово поравнање буде по слову права и истине, и да се измире за у будуће међу собом; и потруди се и учини као што наређује ова заповест.

Било је и црвеним словима царском и освећеном руком: Стефан краљ Србије и Романије.

Мес. Септем. Индик. 6.

17.

Друга заповест истог краља и цара господина Стефана.

Монаси поштоване обитељи часног славног пророка претече и крститеља Јована, што је у планини Сереској названој Меникеј, изјавили су да имајући неко место у тој планини, названо Кераница, по различним писменим исправама од више година неузнемирено, од скора су наишли на узнемирење и насртање од стране светогорских монаха ивирских, који такође имају метох у тој планини Меникеју, са којима су се често и на месту судили и многим су сведоџбама и околностима доказали да је речено место Кераница њихово.

А кад се нису смирили монаси реченог Ивира тим мѐсним пресудама и доказима, прибегли су ови монаси речене поштоване обитељи св. Претече, и добили заповест од светог мог господина и цара, деде царства ми, на сродника царства ми протовестиарита господина Андроника Катакузина, који је био главар места Сереза, а после и на дворанина царству ми господина Димитрија Анђела

Метохита, који је од скоро био главар тог истог места Сереза, и судили су се код обојице на писмено; и тражили су да добију о тим пресудама и царске заповести.

Саслушавши царство ми ову њихову молбу, издаје им ову заповест, којом се наређује, да именована обитељ часног претече држи речено место Кераницу по садржају постојећих, као што је речено, писмених исправа, и као што је досуђено њеним монасима по реченим пресудама, и по томе да не искусе од споменутих монаха ивирских о реченом месту Кераници никакво насртање или узнемирење.

За сигурност тога издата је тој поштованој обитељи св. Претече и ова заповест царства ми.

Месеца Октобра.

Било је и црвеним словима царском и освећеном руком: Стефан краљ, автократор Србије и Романије.

Налазе се и житељи у тој земљици Кераници од старине, који се рачунају за урођенике обитељи, а то и јесу.

18.

Заповест по истом предмету.

Многопоштовани дворанине царству ми доместиче западних послова господине Стефане војводо, и ти многопоштовани дворанине царству ми господине Никола Теологита!

Монаси поштоване обитељи, што је у планини Сереској названој Меникеј, почаствоване на име часног славног пророка, претече и крститеља Јована, изјавили су,

да притежавају по хрисовуљи и другим исправама земљу на месту названом Левадија, која је уписана у постојеће обитељске писмене досуде.

Па им је пре неког времена учинио у томе насиље дворанин царства ми господин Ђорђе Трулин, и они су се с њим судили по наредби чувене и покојне прељубазне ми светле госпође Ане Деспине, и досуђена је земља њима а он је осуђен, и после је начинио и писмено обећање, да се задовољава с оним што је овом пресудом наређено, и да са свим одустаје од те земље, и тако су они остали неузнемирени у држању исте.

Али нас је од скора речени Трулин обмануо и преварио, и тражио да се иста земља упише у судске књиге, што му је и учињено у његову корист. И он је заузео, проширио и задржао ту земљу с њеним воденицама; а ове је монахе отуда истиснуо, и они су због тога прибегли с молбом царству ми.

Кад је дакле тако, и кад се речена земља налази у њиховој хрисовуљи као и у другим писменим исправама што имају, какво је право имао речени Трулин, да ју тражи и заузме по актима, кад је осуђен, као што је речено, пресудом, и кад је дао на писмено обећање реченим монасима да их у томе неће узнемиривати? И са свим је било неправедно и неосновано то што је учинио, Царство ми наређује вам, да то поправите и да наредите, да монаси те обитељи држе неузнемирено као и до сад речену земљу, по садржају постојеће, као што је речено, њихове хрисовуље и писмених досуда што имају, и да не нађу од реченог дворанина царству ми Трулина какве сметње и насиља због притежања те

земље, и да учините по овој наредби царства ми, коју и повратите њима за сигурност.

Било је и црвеним словима царском и освећеном руком: Стефан краљ и автократор Србије и Романије. Месеца Августа. Индикт 16.[1])

19.

Заповест цара господина Стефана о млину Фокопуловом.

Пошто је дворанин царства ми господин Ђорђе Фокопул добио право по писмену дворанина, главара богоспасне вароши Сереза, госп. М. Аврамбака, и других старешина царства ми, и најчаснијих црквених старешина да сагради близу свог млина и другу воденицу, и пошто је просио о овом судском писмену и заповест царства ми за своју сигурност: царство ми, судећи да је мѣсна истрага и решење умесно и праведно, почем је учињено са поузданом и тачном пажњом, има вољу и наређује, да по садржају писмена издатог Фокопулу од стране главара и других старешина, као што је речено, има пуно дозвољење, као што је добио право, да сагради и у кући свог млина и другу радионицу, и да га ужива слободно и без сметње, и да га противна страна, т. ј. деца Дипловатацијева не узнемиравају од сад по овом предмету, него да остану на миру и задовољни, као што је мѣсна истрага и одлука изрекла да је право. Јер због сигурности у овоме и издата је ова заповест царства ми.

---

[1]) У препису стоји број 16, али је погрешно, јер индикт је имао само 15 година.

Месеца Априла. Инд. 14.

Стајало је и црвеним словима царском и освећеном руком: Стефан, у Христа Бога верни цар и краљ Србије и Романије.

20.

Хрисовуља цара господина Стефана о стварима господина Фокопула.

Пошто је дворанин царству ми господин Ђорђе Фокопул тражио и молио, да царство ми нареди, да он држи по хрисовуљи, неузнемирено и неодложно, куће што има по куповини и домаћем труду у богоспасној вароши Серезу, и воденице изван вароши и виноград, као и газдинство у Лестиани, а и земљу у Тумви од триста модија, и да има дозвољење да исто придода манастиру како хтедне и за добро нађе, — ову молбу благонаклоно примивши царство ми, издаје му и подарује ово златопечатно слово, којим се заповеда и нарећује, да речени Фокопул држи на различним местима уписана здања и куће неузнемирено, тако да му их нико не може задржати ни отргнути, и да је изван сваког презрења и кињења, и да никои није дозвољено од свију старешина царства ми и њихових породица, ни да улази у његове куће, ни да се својом насилничком и неправедном руком меша у његово имање. Него силом овог златопечатног слова царства ми да он држи и у напредак своје куће, и све речено имање, без икаквог кињења и презрења и насртања, као што и до сад држи и истим управља. И коме год манастиру нађе за добро да иста посвети, било за живота било после своје смрти, да и та

поштована обитељ, којој се буде то имање посветило, држи исто на раван начин као што га је држао и њим управљао речени Фокопул.

Јер ради сигурности и неузнемирења за у будуће постало је и издато ово златопечатно слово царства ми, у месецу Мају текућег 5. индикта 6860 године, на коме је и наша благочастива и Богом чувана влада потписана.

Био је и потпис царском и освећеном руком црвеним словима: Стефан у Христа Бога верни цар и автократор Србије и Романије.

Година по Христу 1352.

21.

Права на воденички део.

ЗАПОВЕСТ.

Многопоштовани војводо над пословима Волера и града Сереза и Струме, господине Мануиле Ливере!

Монаси поштоване обитељи часног славног пророка, претече и крститеља Јована код Сереза, изјавили су царству ми, да је имала од старине иста поштована обитељ воденичишта. А једно воденичиште примио је неки Саниан именом на се, од бившег од пређе у истој обитељи игумна Антонија Мосхопула, да озида на истом млин о свом трошку, и начинио је уговор на писмено, да има тај Саниан са реченим монасима тај млин на полак, и да деле на равне делове приходе од истог за његова живота; а после његове смрти да опет дође и друга половина тог млина у део исте обитељи.

Кад је умрьо речени игуман, осиротела је та обитељ, јер није имао ко да води бригу о њеној управи; и због тога је речени Саниан нашао прилику и задржао у цело тај млин; а заузео је од тог млина као бившег црквеног неки клирик најсветлије митрополије сереске, именом Зимара, и примао од воденичног прихода сваког месеца по мерав (*μόδιον*). А кад је скончао и овај Зимара и речени Саниан, и кад су се населили у поштованој обитељи ови монаси, и оправили је и уредили, хтели су да заузму заједно са другим имањем, што је обитељ имала, и овај млин. А деца оног Зимаре не даду, да ови монаси држе овај млин с његовим приходом по уговору, што је начинио са том обитељи речени Саниан, него га насилно држе и чине неправду монасима, а ови су се молили због тога царству ми.

Због тога ти нарећрје царство ми, да извидиш ову ствар, и ако нађеш да је истина тако као што су представили, да наредиш, да се овим монасима не чини неправда, него да без сметње кȣпе̑ приход што доноси та воденица, по постојећем праву, и да закажеш реченој деци Зимариној, да се са свим одбију од овог млина. И учини по овој наредби царства ми, и поврати ју истима за сигурност.

Био је и потпис црвеним словима царском и освећеном руком: Стефан у Христа Бога верни цар и автократор Србије и Романије

Месеца Марта, индикта 2.

22.

Краљева заповест.

Дворанине мој Рајко, главару Трилисија и Вронта .... Краљевство ми преко богољубљеног епископа феремског .... обдарен краљицом; а тражи да има и с оне стране 11 ке. (?) под изговором, као што вам је познато, да има и друм .... место и ничим се не ограничава, но само по вољи нечијој да има то место, прикривеном злобом рвковођени чини ову злобу неумесно и неразложно, и како не приличи епископу .... Него има вољу краљевство ми и нарећује, да .... поклоњени 11 н. реченом епископу феремском, поклоњени су му и 11 ке. .... да га у томе не узнемирујете ни ви ни други из места, или од оних који од времена на време врше службене послове. При појаву ове наше наредбе и заповести, као што је то истоме поклоњено н. и ке, да извршите неодложно као што нарећује краљевство ми, и да не чујем више да узнемирујете епископа, и не подноси вам; па и повратите истом ову заповест краљевства ми за сигурност.

Било је и црвеним словима краљевском и освећеном руком: Стефан краљ.

23.

Заповест о чувању границе, зидању градова и набављању хране за војску.

Дворанине царству ми велики чаушу, (τζαούσ) главару богоспасне вароши Сереза, као и градова и места По-

полије, господине Алекса Цамплако! Пре неког времена, посредовањем прељубазне ћерке царства ми високе краљевне твоје господарице, наредило је царство ми, и издата је поштованој обитељи што је у планини Меникеју почаствованој на име часног пророка, претече и крститеља Јована, која је обитељ подигнута властитим трудом и трошком богољубљеног епископа од Зихне, хрисовуља царства ми, која нарећује, да та обитељ држи цело имање што има, узвишено над сваким наметом и државним теретом и потраживањем. Али и о самом поискавању пореза за храну, за војску, за чување границе и зидање градова, издате су по сили ове хрисовуље и различне заповести царства ми, и по томе је сматрано, да се и у томе ова обитељ никако не узнемирује ни оптерећава, што се тиче њених закупника и житеља, — по жељи и наредби царства ми. Од скора су пак изјавили монаси те обитељи, да си их потчинио овом порезу, тобож по наредби царства ми, и да их од те државне службе и обвезе никако не заклањаш у праву, које имају по хрисовуљи и заповести, као што је речено, да се не узнемирују у постојећем имању, као што су т. ј. сматрани и до сад, да се не могу узнемиривати ни оптерећивати; него покушаваш да иштеш и од житеља на њиховом имању речени порез за набавку хране, чување границе и зидање градова. И као што се налази да је и ова државна обвеза наметнута заједно са другим новчаним теретима места Волера и Сереза, отишли су ови монаси к дворанину царства ми доместика господину Јовану Парханиоту, и к дворанину царства ми господину Тодору Палеологу, и показали истом Па-

леологу, — јер јеречени доместик од ондашњих (?) —, њихову хрисовуљу и остала права, и одмах је наредио и овај својим писмом, да се сматра та поштована обитељ да се никако не може узнемирити ни оптеретити, по садржају речене хрисовуље царства ми. Но пошто су понижени и повређени у овоме од тебе, молили су царство ми, које примивши њихову молбу, има вољу и нарећује ти, да сачуваш све као што се садржи у постојећој хрисовуљи те поштоване обитељи; па да и по заповести царства ми сачуваш речене монахе да се никако не узнемирују и не оптерећују; и да не усхтеш да иштеш од њих њихових закупника и житеља, ма где се они налазили, од првог до последњег, речени порез; и ако су који од званичника наплатили штогод од истих по овоме, царство ми има вољу да наредиш, да се ово врати њима и да им се исто не узима ни од кога. Сачувај дакле и изврши без одлагања што ова заповест нарећује, коју и поврати реченим монасима, да би при појаву овога и они који после тебе приме гу државну службу и обвезу, сматрали их као такве, који се не могу узнемиривати и оптерећивати; — као што нарећује царство ми.

Било је и црвеним словима царском освећеном руком: Месеца Јуна, инд. 9.

24.

Друга заповест по истом предмету.

Дворанине царству ми велики чаушу, главару богоспасне вароши Сереза, као и градова и места Пополије, господине Алекса Цамплака! Монаси поштоване обитељи у гори Меникеју, почаствоване на име часног

славног пророка, претече и крститеља Јована, имају хрисовуљу од светог мог господара и цара, деде царства ми, и истом је наређено да се све имање те обитељи сматра као узвишено над сваким теретом и државним оштећењем и узнемирењем; а и над сваким поискавањем данка за набављање хране, чување границе и зидање градова. И заједно са овом хрисовуљом имају и различне заповести царства ми, и сматрани су досад за неузнемирљиве. А од скора су искусили од тебе насртање и узнемирење, и просили су заповест на тебе од светог мог господара и цара, деде царства ми, која наређује што треба да сазнаш из исте, и молили су да им се изда ради тога и заповест царства ми, које саслушавши њихову молбу има вољу и наређује ти, да по садржају постојећих, као што је речено, хрисовуља и заповести, а такође и издате по овоме заповести светог мог господара и цара, деде царства ми, сачуваш ове монахе да се не узнемирују, и да ништа не иштеш од њихових закупника и житеља, него и што се стигло и наплатило од њих да им повратиш без уштрба. Учини дакле као што ти наређује царство ми, и поврати реченим монасима и ову заповест.

Било је и црвеним словима царском освећеном руком: месеца Јула, инд. 9.

25.

Заповест за Бестелесне.

Многопоштовани дворанине царству ми доместиче господине Макрине! Сам пречасни митрополит од Зихне

изјавио је, да за земљу што држи његов манастир око Вестелесних, плаћа дворанину царства ми Преакоцелу 11 з. годишње, и молио је да се прекине ово давање; а ту молбу примивши царство ми има вољу и наређује ти, да најпре предаш реченом Преакоцелу од твоје службе другу количину од 11 з. у место оне земље, а ову да предаш и да ју има речени манастир у цело и без терета, и без икаквог узнемирења. Учини као што ти овом заповешћу наређује царство ми, коју и поврати манастиру за сигурност.

Било је и црвеним словима царском освећеном руком: месеца Јула, инд. 1.

26.

Заповест за пешаке.

Како је најсветији ми владика, васионски патријарх, наредио часним својим писмом манастиру у богоспасној вароши Серезу почаствованом на име часног пророка претече, да неки од старешина не свраћају, не падају на ноћиште и не причињавају на различан начин осетљиву штету монасима и да незлостављају по неког, — молили су речени монаси, да се изда о овоме и заповест царства ми. Њихову молбу примивши царство ми, издаје ову заповест, којом се наређује, да по садржају реченог писма најсветијег ми владике, васионског патријарха, нико не свраћа, не пада на ноћиште и не остаје у том манастиру, него да се исти сматра и да остане са свим неузнемирен од оних што би хтели да улазе и свраћају у исти, при појаву ове наредбе царства ми издате им за њихову сигурност.

Било је и црвеним словима царском освећеном руком: месеца Августа, индикта 19.

27.

Заповест и потврда о имању манастирском.

Многопоштовани царству ми господине Мануиле Теологита! Монаси манастира у гори Меникеју код Сереза, почаствованог на име часног пророка, претече и крститеља Јована . . . . да имају имање . . . . те поштоване обитељи добили су пре неког времена хрисовуљу царства ми . . . . . . и различне заповести у којима је заштита и неузнемирење њихово, што из садржаја истих треба да сазнаш, ... тај садржај сачували су и они што су пре тебе имали тамошњу државну дужност, и поставили су, да се део те поштоване обитељи не узнемирује и не оптерећује. Од скора су покушали неки од твојих званичника да ишту од овог имања нека давања. За то наређује царство ми реченом хрисовуљом и заповестима да се ништа не иште од истих од стране ма ког чиновника који је у том месту. Они су молили у царства ми, које примивши њихову молбу има вољу и наређује ти, да видиш и примиш речену хрисовуљу као и заповести што има та обитељ о реченом имању као што је речено, и по свој сили и садржају истих, да уредиш и упутиш чиновнике што су под тобом, да се никако не мешају и не покушавају да што учине том имању што би ишло на преврат и поништење речене хрисовуље и заповести царства ми издатих за неузнемирење овог

имања, него да се труде и настојавају речени твоји чиновници око потпуног оснажења и извршења истих и да поступају по ономе што се тамо садржи. Јер има вољу царство ми, да се сматра и за у будуће имање речене поштоване обитељи као тако које се не може никако узнемиравати ни оптерећавати, — по садржају речене хрисовуље и заповести царства ми, и треба и ти неодложно и без речи да ово одржиш и да наредиш и упутиш чиновнике што су под тобом, да не раде ништа шкодљиво и штетно реченом имању, него да га сматрају као са свим неузнемирљиво и неоптеретљиво, као што наређује царство ми. Учини дакле по овој заповести, коју и поврати реченој обитељи да буде код ње, како би по појаву овога и они, који после тебе буду вршили ову државну дужност, чували и вршили све што за неузнемирење овог имања како по ранијим хрисовуљама и заповестима, тако и сад овом заповешћу, наређује царство ми.

Било је и црвеним словима царском и освећеном руком: месеца Јула, индикта 10.

28.

Друга заповест и потврда.

Како је издата већ пре неког времена хрисовуља царства ми, посредовањем прељубазне ћерке царства ми, високе краљевне, за поштовану обитељ у гори Меникеју, почаствовану на име часног славног пророка претече и крститеља Јована, којом се наређује да се имање никако не узнемирује и не оптерећује од стране

државних . . . . и свију других; и молио је богољубљени епископ од Зихне, који је и подигао ту обитељ властитим трудом и трошком, да се изда о овој христовуљи и заповест царства ми, да би се сачували и одбили чиновници који би хтели да понизе хрисовуљу и да нанесу штету и уштрб обитељи и да не држе у свој важности и свом садржајуречену хрисовуљу царства ми: — молбу ову примивши царство ми, издаје и подарује реченој обитељи ову наредбу, по којој има вољу и нарећује, да не искуси никакво изнућење ова обитељ у свом имању од оних што државне . . . . осим садржаја речене хрисовуље царства ми, и да нико не наруши оно што се у овој хрисовуљи напомиње и садржи, и да се чува да не нанесе какву штету закупницима и житељима ове обитељи. Јер има вољу царство ми, да се исто имање чува и држи са свим недирнуто и неодељено по свој сили и садржају речене хрисовуље царства ми. Ако ли пак когод од државних званичника . . . . не пази на ово што нарећује царство ми, нека зна тај, па ма ко био, да ће му тешко бити, и да ће га постићи гњев царства ми као нарушитеља наредбе и воље моје. Јер је и због тога постала и издата реченој поштованој обитељи и ова наредба царства ми.

Било је и црвеним словима царском и освећеном руком: месеца Новембра, индикта 9.

РАДЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШВА.

(НАСТАВАК.)

Четврти састанак одбора.

28. Маја 1871.

Били су: председник г. Др. J. Шафарик; чланови г.г. Јевр. Грујић, М. Миловук, Фр. Зах., секретар Ст. Новаковић.

Бр. 38.

Прочита се писмо министра просвете и цркв. дела од 26. Апр. № 1516. којим јавља да је време послати предлоге за буџет од год. 1872. Одбор на то одлучи, да се сад понове оба лањска предлога за популарне књиге и за повишицу редовнога буџета.

Бр. 38.

Прочитају се писма на последњем скупу изабраних чланова, тако: дописног члана г. др-а П. Матковића из Загреба, дописног члана г. Сергија М. Соловјева из Москве, и почасног члана г. Павла Којића из Будима, којим јављају како се примају чланства, и захваљују на избору.

Бр, 39.

Секретар подноси овогодишњи ђурђевски рачун књижарнице В. Валожића за продане друштвене књиге по коме исплаћује 455 гр. 34 п. чарш.

Бр. 40.

Одбор одобрава да се по ђурђевском овогодишњем рачуну исплати књижарници В. Валожића за набавку књига и потреба друштвених 154 гр. чарш.

Бр. 41.

Секретар подноси преглед стања касе друштвене. По томе се налази примања свега 61757 гр. 34 п. чарш. Из те суме

налази се Штросмајерових 6000 гр. чарш. у управи фондова, а 18424 гр. чарш. припада на кредит за научна изашиљања, Потрошено је до сад свега 31157 гр. 6 п. чарш. и то из кредита на редовне трошкове 29357 гр. 6 п. и из кредита на научна изашиљања 1800 гр. чарш. Кад се целокупна сума издатака одбије од целокупне суме доходака, остаје на расположењу 30600 гр. 28 п. чарш., која је сума састављена из улога од 6000 гр. из кредита на изашиљања у 16624 гр. и кредите на редовне трошкове 7976 гр. 28 п. чарш.

Бр. 42.

Одбор одобрава да се из касе друштвене исплати рачун за сахрану умрлог друштвеног послужника у 180 гр. чарш. и нарећује да секретар другога у службу наће, с наградом коју је досадашњи на послетку уживао.

Бр. 43.

По писму државне штампарије од 21. Априла ов. год. бр. 2578. одбор одобрава, да се штампарији по послатом рачуну исплати 100 гр. 38 п. пор. за наштампана спроводна писма за разашиљање Гласника.

Бр. 44.

Одбор одобрава да се г. проф. Г. Витковићу може дати до 10 ком. Гласника X књиге за неке српске општине у Угарској.

Бр. 45.

Председник одсека историчког и државничког јавља, како је одсек одлучио да се у Гласник прими и са шест дук. од табака награди чланак г. А. Н. Спасића „Финансије и народи“.

Бр. 46.

Исти председник јавља, како је одсек одлучио, да се у Гласник прими и са десет дук. од штампана табака награди чланак г. Вл. Јакшића „Густина насељености Србије.“ Одбор одобрава ову одлуку.

—

Бр. 47.

Исти председник јавља, како је одсек одлучио, да се г. проф. Г. Витковићу у помоћ за овогодишње путовање поради његових историчких истраживања изда 25 дук. ћес. из дотичног кредита. Одбор одобрава ту одлуку.

Бр. 48.

Како председник одсека философског и филолошког не бејаше на састанку, секретар јави место њега, да је одсек одлучио, да се у Гласник прими и са 15 дук. укупно награди чланак г. Ал. Васиљевића „О логичким заблудама и привидним доказима“. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 49.

Председник одсека уметничког јавља, како ће поради снимања живописних и архитектонских споменика по Србији за сад ићи само два архитеета — те да је одсек одлучио, да им се у име путног трошка изда 65 дук. ћес., које одбор одобрава.

Бр. 50.

Секретар подноси као поклон од г. Јегдића својеручно писмо патр. Јосифа Рајачића од 15. Декембра 1848. писано Буковачком стану. Прима се са захвалношћу и нарећује се да се остави у аркив.

Бр. 51.

Секретар саопшти захтевање ред. члана г. М. С. Милојевића да му друштво добави на преглед покров царице Милеве који се налази у Студеници на ћивоту. Одбор одлучи да се изасланицима уметничког одсека (од којих један разуме турска слова) препоручи, да то сниме. Ако ли они не могну, онда да се о томе поради преко г. митрополита.

Бр. 52.

Секретар износи књиге које су друштву дошле на поклон или у замену:

1. Од г. проф. Симе Љубића дописног члана у Загребу његово дело

Viestnik narodnoga zemaljskog muzeja u Zagrebu.

2. Од комитета за приправу другог археолошког збора у Петербургу који ће бити 7-ог Дек. ове год. броширу „Вторый съѣздъ археологическій въ С. Петербургѣ“, као програм и позив на тај збор.

3. Од дописног члана г. Ивана Филиповића Zakonsku osnovu o ustrojstvu narodnih škola. Zagreb 1871.

4. Од г. Др. Емила Тйце Geologische Notizen aus dem nordöstlichen Serbien. Wien 1870.

5. Од пруске академије наука из Берлина Monatsbericht за Април 1871.

6. Од г. Ђуре Станковића из Будима:

а. Библију штампану у Русији у Острогу, оштећену с почетка и на крају.

б. Јос. Волтиџија Ricsoslovnik ilirskoga, italijanskoga i nimacskoga jezika. Becs 1863.

в. А. Томиковића Xivot Petra velikoga czara Rusije у Осеку 1794. год.

7. Од г. М. Миловука: Збирка разних објава на упис старијих српских књига.

8. Од г. Ваџлава Крижека управитеља реалке у Табору у Чешкој његова дела.

а. Das Real-Gymnasium erörtert vom Standpunkte einer Reorm des österreichischen Mittelschulwesens. Prag 1864.

б. Anthologie jihoslovanska, Prag 1863.

в. Dêjini vŝeobecne a rakouske v prehledu synchronistickém. Prag 1869.

г. Dejini národu slovanckých v prehledu synchronistickém, Prag 1871.

д. Roĉnì správa realného gymnasiu v kral mêstê Tabore за 1865, 1866, 1867.

9. Од Матице Чешке из Прага.

а. Ĉasopis ĉeského museum.

1846. св. 1—6; 1847 део први 1—6, део други 1—6; 1848 део први 1—6, део други 1—6: 1849, 1—4; 1850, 1—4;

1851, 1—4: 1852, 1—4; 1853, 1--4; 1854, 1—4; 1855 1—4; 1856, 1—4; 1857 1—4; 1864, 1—4; 1865, 1—4, 1866, 1—4; 1867, 1—4; 1868, 1—4, 1869, 1—4; 1870, 1—4.

б. Živa, časopis prirodnicky. Roćnik šestý св. 1. Ročnik sedmý св. 2. 3. 4.; Ročn. osmy св. 1. 2. 3. 4. Ročnik jedenacty св. 1. 2. 3. 4.

Исто старога реда Ročnik I. II, III. 1853. 1854. 1855,

в. Živa zbornik vjedecký musea královstvi českého. Odbor prirodovjedecký a mathematický 1. 2, 3. 4. 5. 6, Prag 1869.—1871.

г. Dramatická déla Williama Shakespeara I—IX; XI—XIX XXI—XXVI.

д. Sbornik vjedecký musea královstvi českého, odbor historičký, filologický a filosofický I. II. III. Prag 1868—70.

ђ. Erbena Jar. Karla Výbor z literatury české ч. г. 1, 2. 3. 4. Prag 1859—68.

е. Klimeše Filipa Abrahama Norova Putováni do svaté zemi. Prag. 1851.

ж. Hanuš J. T. Dodavky a doplnky k Jungmannové Historii literatury české I. Prag 1869.

з. Hlasowé o potrebé jednoty spisowného jazyka pro Čechy Morawany a Slowáky. Prag. 1846.

и. Doucha Fer. W. Shakespeara Roméo a Julie. Prag 1847.

j. Vinaričký Karel. Publ. Virgilia Marona Spisy básnické. Prag 1851.

к. Vrćatko Jar. Ant. Perly českê. Prag 1855.

л. Hanka i Lisinsky Ruže. Речи и музика.

љ. Vrćatko Jar. Ant. Aristotela katégorie. Prag 1860.

м. Nebeský Václav. Bratri Terentia. Prag 1871.

н. Nebeský V. Eumenidy Aischyla. Prag 1862.

њ. Šohaj Fr. Sofokleova Antigona. Prag 1862.

о. Nebeský V. Žaby Aristophana. Prag 1870.

п. Nebeský V, Prometheus Aischyla. Prag 1862.

р. Jana Amosa Komenského Informatorium školy materské Prag 1858.

с. Šohaj Fr. Dr. Sofokleův Edip král. Prag 1858.

т. Erben Jar. Kar. Лѣтопись Несторова у чешком преводу. Prag 1867.

ћ. Klácela M. Fr. Dobrowjeda. Prag 1847.

у. F. S. Kodyma Zdravovjeda. Prag 1853.

ф. Kristofa Naranta z Polžic Cesta do zemê svaté a do Egypta I. II. Prag 1854, 1855.

х. Brezan Wáclaw Žiwot Wiléma z Rosenberka. Prag 1847,

ц. Presla Swalopluka Jana Pocátkowé rostinoslowi. Prag 1848. с атласом у особитој књизи.

ч. Tomka W. W. Djejepis Prahy dil I. Prag 1855.

ш. Tomka W. W. Djeji univerzsity pražské dil I, Prag 1854.

џ. Štúr Ludevit O národnich pisnich a povéstech plemen slovanských. Prag 1853.

а а Čelakovský L. Fr. Mudroslovi slovanského narodu v prislovich. Prag 1852.

б б. Tomička S. J. Djeje anglické zemê. Prag 1849.

в в. Tomička S. J. Doba prwniho člowječenstwa. Prag 1846.

г г. Helferta Mistr Jan Hus. Prag 1857.

д д. Palacky Fr. Prehled saučasný neywyššjch dústojniku a auredniků we. kralowstwj českém. Prag 1832.

ђ ђ. Jungmann Historie literatury české. Druhé wydani Prag 1849.

е е. Památky, archaeologickè a mistopisné vydavane od archaeologického sboru musea královstvi ćeského.

Dilu II. sešit 1—8.

Dilu III. sešit 1—8.

Dilu IV. sešit 1—4.

Dilu IV. odd II. sešit 1—4.

Dilu V. sešit 1—8.

10. Од г. М. Ђ. Милићевића његово дело „Историја педагогије. Београд 1871“.

11, Од Матице словенске из Љубљане: од географског атласа: Северну и Јужну Америку, и Азију, у три листа.

Састанак одсека јестаственичког и математичарског

29. Маја 1871.

Председник подноси одсеку чланак „Уплив земљиног строја на човеков живот“ из књиге Котине „die Geologie der Gegenwart,“ који је превео г. Јефрем П. Гудовић и послао да се штампа у Гласнику друштва. — Одсек реши једногласно да се преводи научних чланака, који се не односе на наш народ, на његову историју и његов живот не могу штампати у Гласнику.

Састанак одсека историчког и државничког

13. Јуна 1871.

Били су на састанку: председник г. Јефрем Грујић, чланови: г. г. Ј. Шафарик, Влад. Јакшић, арх. Дучић, К. Јовановић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Милићевић, Глиша Гершић, Ал. Спасић, Аћ. Чумић, М. Зечевић, из другог одсека Ст. Новаковић и почасни члан г. К. Магазиновић.

Број 18

Прочита се писмо г. Гершића, у коме јавља одсеку, да због великог посла не може прегледати чланак г. Витковића, који му је одсек на састанку 25 Маја предао, да поднесе о њему реферат. — Одсек одреди место њега за тај посао г, Ј. Шафарика.

Број 19

Прочита се писмо г. Г. Витковића, у коме тражи, да му се награда за његов „Препис хартија историскијих итд.“ изда пре штампања, како би лакше могао предузети своје путовање по Угарској ради истраживања српских старина. Покрај тога још моли, да му учено друштво учини неке моралне потпоре у томе путовању. — Како спис г. Витковића још није пре-

гледан, одсек није могао ништа о првој молби г. Витковића решавати, а и за другу његову молбу одлучно је, да ништа не предузима.

Број 20

Г. А. Чумић прочита свој предлог, поткрепљен дужим разлозима, да учено друштво изашље са својим средствима у разне српске крајеве два лица, која би дужним проматрањем и испитивањем проучила наше народне особине, у социјално-политичком обзиру, особито што се тиче задруге и општине. — Предлог је тај саслушао одсек с великом пажњом и одобравањем, па је одлучио, да се у целини одмах преко реда наштампа у „Гласнику“ и одштампа у особитој брошури од 1500 егземплара ради разашиљања у разне српске крајеве, како би се друштву што пре јавила лица, која би била компетентна за овакав посао.

Број 21

Прочита се писмо редовног члана друштвеног г. Владимира Јовановића, у коме нуди ученом друштву, да оно настави штампање његова „Политичког речника,“ који је започела штампати „уједињена омладина српска.“ — После дужег саветовања о томе одсек одлучи на предлог г. Ст. Новаковића, да штампање тога списа друштво не може предузети, док се коначно не реши познати предлог г. Ст. Бошковића о „Општем научном речнику,“ који би обухватио и предмете, што долазе у „Политички речник.“

Број 22

Г. Влад. Јакшић јави одсеку, да је г. Чед. Мијатовић узео натраг свој чланак „Теорија људства,“ који му је одсек предао на преглед на састанку 25 ов. год. — Одсек узе то к знању.

Број 23

Г. арх. Дучић јави одсеку, да је г. П. Срећковић, пошто му је учинио неке своје примедбе о његовом чланку „Војводство светога Саве,“ узео натраг овај чланак. С тога и други

референат Зечевић одустаје од читања својега реферата о томе чланку. — Одсек узе то к знању.

Број 24

Прочита се заједнички реферат г. г. арх. Дучића и М. Милићевића о чланку г. Св. Никетића „Историјски развитак српске цркве.“ — Одсек одлучи по мњењу г. г. референата, да се поменути чланак прими за „Гласник“ и награди с 6 дук. од табака.

Број 25

Прочита се реферат г. J. Шафарика о чланку г. арх. Леонида „Новый матеріялъ для болгарской исторій и Глигорія архіепископа россійскаго слово похвалное Євтимію патріярху терновскому.“ — Одсек одлучи по мњењу г. референту, да се пеменути спис у српском преводу штампа у „Гласнику.“

Број 26

Прочита се реферат г. J. Шафарика о г. Милојевићевом „Препису састава из књиге „„општи лист““ из патријаршије српске.“ — Одсек одлучи по предлогу г. референта, да се тај „препис“ г. Милојевића прими за „Гласник“ и награди 3 дук. од штампана табака.

Састанак одсека историчког и државничког.

13 Јуна 1871 год.

Број 27

Прочита се заједнички реферат г. г. М. Милићевића и П. Срећковића о чланку г. Милојевића „Етнографско-историјски преглед земаља српских у Турској и Аустрији са земљама југословенских племена“ — Одсек одлучи на предлог г. г. референата, да се г. Милојевићу дâ помоћи 70 дук. па да свој спис сâм штампа у особитој књизи, а та сума да му се исплати у идућој рачунској години.

Број 28

Г. Влад. Јакшић поднесе за „Гласник“ свој чланак „Народопис Србије“ — Одсек одреди за референта тога чланка г. г. М. Милићевића и М. Милојевића.

Број 29

Г. Глиша Гершић поднесе за „Гласник“ свој чланак „Поглед на најновији развитак међународног права и његове науке.“ — Одсек одреди за референте тога чланка г. г. Ст. Бошковића и А. Чумића.

Прочитано и потписано у седници одсека историчког и државничког срп. ученог друштва 28 Августа ов. год.

Пети састанак одбора.

13. Августа 1871.

Били су: председник др Ј. Шафарик, чланови г. Јевр. Грујић и М. Миловук, секретар Стојан Новаковић.

Број 53.

Прочита се писмо министра просвете и црквених дела од 2. Јуна ове год. бр. 2591 и 2592 у коме јавља о задужбини Михаила и Марије Миливојевића, којом остављају 450 дук. ћес, *на фонд за помагање сиромашних писаца*. Уз то се прочита и припослано основно писмо проте београдског г. Илије Новаковића, којим нарећује како ће се доходци од тога фонда почети трошити на одређени задатак, и то онда, када фонд нарасте на 2000 дук. ћес., каквим ће се начином удесити управа и руковање фонда, и какве обавезе друштву услед тога долазе. Одбор, примивши глас о родољубивој и корисној задужбини с изјавом особитога поштовања према спомену покојних даровалаца, одлучи, да се г. министру просвете одговори, да се српско учено друштво прима понуде да рукује тим фондом, али да ће о томе скуп друштвени свечану одлуку изрећи.

Број 54.

Прочита се писмо југословенске академије знаности и умјетности из Загреба од 13. Српња 1871. бр. 112 којим одговара на друштвени предлог о израђивању оппттега научног речника југославенског. У томе писму јавља академија, како је сам предлог узела у потанко разматрање, пред нарочито за то изабраном комисијом и пред скупном седницом — и како је резултат тога већања био, да данас у нашем народу нема довељно свега онога, с погледом нарочито на књижевна и умна средства и свакидашње потребе које се напустити не могу, што би требало за израђивање такога речника; да томе послу дакле, спрам стања, спреме, пречих потреба и снаге књижевности наше, време није. Одбор упућује писмо ово дотичноме одсеку.

Број 54.

На предлог секретарев, одбор одређује, да се ново друштвено издање које је сад готово „Историја умнога развића Јевропе, од Џ. И. Дрепера у преводу М. Ракића продаје по 12 гр. чарш. комад.

Број 55.

Секретар подноси рукопис под насловом „Чарлс Дарвин. О постанку видова природним расплодом или одржање угодних раса у борби за опстанак. Превео с енглеског пок. Х. Г. Брон, с немачког превели Јован Данић и Марко Пајић." Свеску прву тога рукописа, послану друштву на издање, одбор упућује на преглед одсеку јестственичком и математичарском.

Број 56.

Секретар јавља, да је за време док се није састајао одбор издао неке књнге друштвенога издања једној српској општини у Босни показујући реверс. Одбор одобрава што је то учињено

Број 57.

Прочита се писмо министра просвете и црквених дела од 10 Јула ове год. № 2836. којим шаље пробну слику државнога питомца Ђорђа Миловановића, који учи живопис у Минхену и

тражи се да би га учено друштво употребило на снимања археолошка или етнографска. Одбор одређује, да се понуда и слика та упути одсеку уметничком.

Број 58.

Секретар јави, да је г. А. Чумић ред. члан друштвени узео свој предлог о испитивању српске задруге и општине. Наређује се да се саопшти историчком и државничком одсеку.

Број 59.

Секретар износи књиге које су дошле на поклон или у замену:

1. Од г. Сергија Соловјева ректора университета московског његово дело „Исгорію Россіи“ томъ I-XIX. Москва.

2. Од Московског словенског коматета „Географическія извѣстія издаваемыя императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ“ од 1850, вып 1-4.

3. Од писца В. Сергијевића његово дело: Задача и метода государственныхъ наукъ. Москва 1871.

4. Од Московског археологичког друштва.

а. Древности. Труды Московскаго археологическаго общества. Томъ I. 4. 2. II. 1, 2. Москва 1865—69.

б. Древности. Археологическій вѣстникъ. Томъ. I. Москві 1869.

5. Од југословенске академије из Загреба.

а. Rad knj. XV. Zagreb 1871.

б. A. Pavića Historiju dubrovačke drame. Zagreb 1871,

6. Од г. Стојана Бошковића његово дело: Доктор радикалац у великој школи. Београд 1868.

7. Од Влад. Јовановића његово дело: The emancipation of the serbian nation. Geneva 1871.

8. Из Москве од слов. комитета: Адама Олеарія подробное описаніе путешествія голштинскаго посольства въ Московію и Персію въ 1633. 1636. 1639. годахъ. Москва 1870.

9. Од мин. нар. просвете у Русији његов „Журнал“ за месеце Јануар, Фебруар и Март 1871-ве год.

10. Од царске руске академије наука њена издања:

а. Записки Томъ XVIII. кн. 2, т. XIX. кн. 1.

б. Отчеты императорской академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности за первое десятилѣтіе (1852.) и за 1852—1865 годы. (1866) 2 књ.

в. Матеріалы для сравнительнаго объяснитель. словаря и грамматики. Редакторъ И. И. Срезневскій. 5 књига.

г. Сборникъ статей, читанныхъ въ отдѣленіи русскаго языка и словесности. Ст. Петербургъ 1867—1870. 7 књ.

д. Ученыя записки перваго отдѣленія императорской академіи наукъ књига I—VII.

ђ. Историческія чтенія о языкѣ и словесности 1854. и 1855 и 1856 и 1856. год, 2 књ.

е. Дополненіе къ опыту областнаго великорусскаго словаря. Ст. Петергургъ 4858.

ж. И. И. Носовича Словаръ бѣлорусскаго нарѣчія, Ст. Петербургъ 1870.

з. П. Пекарскога Исторія императорской академіи наукъ въ Петербургѣ. Томъ I. Ст. Петербургъ 1870:

и. Опытъ общесравнительной грамматики русскаго языка. Изд. 2. Ст. Петербургъ 1853.

ј. П. Пекарскога Жизнь и литературная преписка Петра Ивановича Рычкова. Ст. Петербургъ 1867.

к, И. И. Срезневскога Древніе славянскіе памятники юсоваго письма. Ст. Петербургъ 1868,

л. Словарь церковно-славянскаго и русскаго языва 2-ое азд. Томъ I—IV. Ст. Петербургъ 1867.

љ. А. Х. Востокова филологическія наблюденія. Изданъ И. Срезневскіи. Ст. Петергургъ 1865.

11. Од маџарског историчког друштва у Пешти.

а, Codex diplomaticus domus seniorit comitum Zichy. Tomus primus. Pestini 1871.

б. Századok V. VI. VII, füzet. Pest 1871

в. A magyar történelmi társasag alapszabályai. Pest 1867.

12. Од г. арх. Гер. Петрановића,

а. Пролог Стевана Скадранина штампан трошком Виђентија Вуковића 1561. у Млецима.

б. Зарцало истине мед царкве источне и западне од дом Карстꙋ Пеикића од Ћипровац каноника печꙋйскога. Ꙋ Мнеције 17:5.

в. Зборник песама и молитава у рукопису од прилике XVII. века.

13. Од југословенске академије.

а. Rad XVI.

б. Starine III.

14. Од Варшавскога универзитета: Варшавскія университетскія извѣстія 1870. № 1. 2. 3.

Прочитано и потписано на шестом одборском састанку 13. Октобра 1871-ве године.

Састанак одсека историчког и државничког

28. Августа 1871.

Били су: председник одсека г. Јев. Грујић, чланови: г.г. Јов. Мариновић, J. Шафарик, Вл. Јакшић, К. Јовановић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Милићевић, Влад. Јовановић, Љ. Каљевић. Ал. Спасић, М. Милојевић, М. Зечевић, и из другог одсека Ст. Новаковић.

Број

Прочита се писмо југословенске академије у Загребу, у коме се одговара Српском ученом друштву о предлогу г. Бошковића за „Општи научни речник“. Писмо је овог садржаја:

Дописом својим од 15. Априла о. г. посла српско учено друштво југословенској академији 20 комада штампанога предлога свог редовитог члана Стојана Бошковића о издању „опшгег научног речника на српско-хрватском и бугарском језику“ желећи чути мишљење њезино о свему, што се у ономе предлогу помиње, нарочито о начину и могућности тога рада.

Југословенска академија, да подпуном задовољи жељи срп. ученога друштва, повјери претресање онога предлога посебном одбору од три члана, а на основу њихова извјештаја разправљаше се о њему и у скупној сједници, те се напокон мнијења свију чланова сложише у томе, да југословенска академија са своје стране не би могла поменутога предлога усвојити нити подупријети.

Овај нијечни резултат вијећања својега дужна је југослов. академија у кратко објаснити, јер не би хотјела да и тко посумња о њезиних најсрдачнијих симпатијах спрам најближјега и најсроднијега научног савезника или о њезином озбиљном уважавању онијех племенитијех намјера, које бјеху пред очима и предложитељу кад је свој предлог стављао и српскому ученому друштву кад га је прихватило.

Југословенска академија посвема се слаже са ватренијем ријечима предлога, гдје се каже, да само сложно напредовање свију јужнословенских племена у науци и просвјети може зајамчити јужному словенству бољу будућност него ли му је садашњост; она је увјерена о тој истини, да радња ученијех зборова, који имаду свој коријен у народу, треба да коначними резултати својими и опет допре до самога народа: о тако непрекинутој свези и циркулацији виси управо живот науке и успјех научне радње, она зна напокон и то, да је народ наш, који се доста касно за другима запутио, не само властан него управо и дужан искуство туђе мудро употребити на корист своју.

Имајући све то на уму, не може се једнако југославенска академија увјерити, да би у нас јужних Словена какови смо данас, згодно било трудити се око научнога рјечника. Она не мисли побијати значење научних рјечника у опће, али за наше околности сматра такову радњу преураном, а по томе и мање важном те мање потребитом, него ли другдје, гдје су околности друкчије.

По мишљењу југослов. академије предпоставља научни ріечник, ако није тек пуко насљедовање појава страних, такав

степен књижевности. до какога се наша јужнословенска јоштер подигла није; предпоставља да су у истој књижевности већ све главније струке знања људскога посебними дјели заступане или бар преко врстнијех пријевода познате, тога увјета наша књижевност јоштер испунила није. Радња око научног рјечника предпоставља толики број књижевника, да не речемо управо сувишак књижевних сила, колика у нас јоштер нема; и успјех такове радње предпоставља напокон и толик број образоване читајуће публике, колика у нас жалибог јоштер нема.

Југословенска академија дакле мисли, да наша књижевност јоштер није на оном степену развитка те би сама из себе нутарњом својом снагом, кадра била подносити врстан научни рјечник. То доказује већ и сам начин, како се предлаже да бисмо се имали те радње латити, гдје се ради тога јединога дјела сав народ изазива на највеће новчано и умно напрезање; а југослов. акалемија нема пуно надања, да бисмо и онда, кад би се збиља могао на више година сав остали књижевни рад обуставити, кадри били сретно до краја израдити те на свијет издати такав научни рјечник, који би по нутарњој врстноћи својој био вриједном наградом ополика напрезања.

Особито пак вјерује југослов. академија, да онај проблематични добитак, којему се надамо од научнога рјечника, не би био управо никакав према губитку и штети, коју би осјетила наша књижевност, да се чак наша учена друштва, како предлог иште, на више година већим дијелом одреку своје најпрече научне сврхе те приону за научни рјечник. Југословенска бар академија, која је своју књижевну радњу удесила на више година по некој основи, не осјећа за сада толико умне и матерijалне снаге, да би ју могла подијелити а да не ослаби оне радње.

Напокон поштујући велику мисао књижевне узајамности јужнословенске, према којој је југослов. академија од првога почетка свога удесила научну своју радњу, мисли она, да ће

за сада и поједини учени зборови и цјелокупан књижевни покрет јужнога словенства најуспешније заступати и унапређивати ту узајамност, ако буде радња њихова на једнаких идејах основана и к једној те истој сврси управљена, особито пак ако се у дјеловању људи, који стоје на врху домаће науке, не престане очитовати замјенита пажња и замјенито подупирање.

У Загребу 13. српња 1871.

Одсек то узе к знању.

Број 28.

Прочита се писмо г. Влад. Јовановића, упућено на секретара друштвеног г. Ст. Новаковића, у коме на ново нуди српском ученом друштву, да настави штампање његова „Политичког речника“, напомињући, да такав речник може бити само од користи за „Општи научни речник“, предложен од г. Ст. Бошковића, ако би се овај почео издавати. Одсек после дужег саветовања одлучи, да пре коначног решења одреди три члана из своје средине, који ће прегледавши штампане две свеске и рукопис спремљен за трећу свеску „Полититног речника“ од г. Вл. Јовановића претходно испитати све услове, под којима би учено друштво штампање тога списа наставити могло, па да о томе поднесу могућан предрачун. А за тај посао бише одређени г.г. Вл. Јакшић, Ст. Бошковић и М. Зечевић.

Број 30.

Г. Милојевић поднесе наставак својега „Путописа“ и одсек одреди за референта г. J. Шафарика.

Састанак одсека историчког и државничког

21 Септембра 1871.

Били су чланови: г. г. J. Шафарик, Вл. Јакшић, М. Петронијевић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Милићевић, Вл. Јовановић, А. Чумић, М. Милојевић, М. Зечевић и по другог одсека Ст. Новаковић.

Број 30

Председник одсека г. Јев. Грујић писмом својим јавља, да не може на састанак доћи. Одсек одреди за председника на овом састанку најстаријег члана г. Ј. Шафарика.

Број 31.

Прочита се писмо Матице словенске у Љубљани од 10. Септембра ове год., у коме одговара српском ученом друштву. да ће предлог г. Ст. Бошковића о „Општем научном речнику" саопштити појединим књижевницима, с којима се може друштво договарати ради остварења покренутог рада књижевног. — Одсек узе то к знању.

Број 32.

Прочита се писмо г. Вићентија Макушева, професора варшавског универзитета, упућено на председника друштвеног г. Ј. Шафарика, у коме захваљује српском ученом друштву, што га је избрало за свог кореспондентног члана, шаљући више историјских података, што се тичу Срба, које је нашао у разним архивима талијанским. — Одсек прими те податке с хвалом и одлучи, да се у оригиналу и српском преводу наштампају у „Гласнику", а г. Шафарик прими се да их преведе.

Број 33.

Прочита се заједнички реферат г.г. М. Ђ. Милићевића и М. Милојевића о чланку г. Вл. Јакшића „Народопис Србије" с картом четири источна округа. Г.г. референти не желећи да чланак г. Јакшића уђе у „Гласник" онакав какав је, предлажу, да би се та ствар боље оценила, да се чланак цео у одсеку прочита и карта прегледа. — Одсек остави то за идући састанак.

Састанак одсека историчког и државничког.

25. Септембра 1871.

Били су: председник одсека г. Јевр. Грујић, чланови г.г. Влад. Јакшић, Вл. Јовановић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Милићевић, А. Чумић, М. Милојевић и М. Зечевић.

Број 34.

Поведе се реч о чланку г. Влад. Јакшића „Народопис Србије“, за који је на последњем састанку решено било да се прочита у одсеку. — На предлог неких чланова то се читање остави по одлуци одсека за други састанак, кад буде било више чланова.

Број 35.

Прочита се заједнички реферат г.г. Вл. Јакшића, Ст. Бошковића и М. Зечевића о „Политичком речнику“ г. Вл. Јовановића. — Како се не десише при руци записници од прошлих састанака, одсек одгоди одлуку своју о томе спису за други састанак.

Број 36.

Поднесе се чланак г. А. Спасића „Финансије и народи“ спремљен за „Гласник“. — Одсек одреди за референте тога чланка г. г. Влад. Јакшића и Чед. Мијатовића.

Број 37.

Поднесе се чланак г. арх. Дучића „Хронограф Житомишљићки“, спремљен за „Гласник“. — Одсек одреди за референте тога чланка г. г. М. Ђ. Милићевића и М. Зечевића.

Број 38.

Поднесе се чланак г. Влад. Јакшића „Нестајање српског народа у Угарској“, спремљен за „Гласник“. — Одсек одреди за референте тога чланка г. г. Н. Крстића и Вл. Јовановића.

Шести састанак одбора.

13. Октобра 1871.

Били су: председник др. Ј. Шафарик, чланови: Јеврем Грујић, Милан Миловук, пук. Фр. Зах и секретар Стојан Новаковић.

Бр. 60.

Прочита се писмо г. митрополита Михаила од 31. Авг. у коме извештава друштво о резултату свога заузимања код братства ман. Хиландара у Светој Гори, да би се склонило послати важније рукописе, који су српским ученим друштвом поименце назначени, овамо, да би се за науку употребили и критично издали, па да се опет манастиру поврате. Братство је одговорило, да тога због старих завета манастирских никако не може учинити. Услед тога остаје једини пут, да се когод тамо изашље, ако средства друштвена допусте, те одбор остави ову ствар до даље одлуке.

Бр. 61.

Управа државне штампарије писмом својим од 25. пр. м. Д № 4021. шаље друштву рачун за штампање „Историје умног развића Јевропе“: који износи 2277 гр. 36 п. пор. без процента. Одбор нареди да се та сума исплаћује начином којим друштво исплаћује и остале своје дугове штампарији.

Бр. 62.

Секретар подноси извештај о стању касе друштвене. По томе извештају осим Штросмајерових 6000 гр. што се налазе у управи фондова имало је учено друштво у почетку ове године на расположењу: А. Од суме на редовне трошкове 37458 гр. 34 п. чарш. и Б. Од суме на помоћ за научна путовања 18424 гр, свега дакле 55882 гр. 34 п. чарш. Сума на редовне трошкове утрошена је сва и 2123 гр. 35 п. чарш. узето је у зајам на рачун годишњег буџета из суме за путовање, зарад исплата што улазе у редовне трошкове, а и покрај тога нови издатци треба да се чине на хонорар чланака већ наштампаних у Гласнику. Из суме Б, (на путовања) издато је ове године 8900 гр. чарш. те од ње има на расположењу још 9524 гр. чарш.

Бр. 63.

Прочита се писмо православне општине брчанске, којим моли да јој друштво пошље своје књиге. Одбор наређује да се о томе секретар постара.

Бр. 64.

Прочита се писмо г. В. Макушева професора университета Варшавског, којим захваљује друштву што га је изабрало за свога дописног члана и шаље прилог за Гласник, који је већ изнесен пред исторички одсек.

Бр. 65.

Прочита се писмо Матице Словенске у Љубљани од 0. Септ. ове год. бр. 153 којим на предлог за израђивање Југословенског научног речника одговара да ће позвати на суделовање словенске књижевнике, којих списи би се морали примити непромењени (нарочито религиозни или црквено-историјски) а друштву оставља да се само с њима договара. Писмо ово већ је пре тога прочитано пред историјским одсеком, и тога ради се прима к знању.

Бр. 66.

Милан Влад. Васић гимназиста предао је за друштвени историјски архив писмо кнеза Милоша Обреновића писано у Ћуприји 17. Септ. 1818 кметовима у Јовац, поради неке парничне ствари. Прима се с хвалом.

Бр. 67.

Секретар подноси књиге које су друштву дошле на поклон или у замену.

1. Од берлинске академије наука Monatsbericht за Јун Јул и Август ове год.

2. Од варшавског университета Варшавскія университетскія извѣстія 1870. № 4, 5, 6.

3. Од г. Велимира Гаја Liru, različite pjesme.

4. Од г. дра Б. Петрановића његову расправу O robstvu, прештампана из Rada XVI.

5. Од секретара Стојана Новаковића његово дело „Историју српске књижевности“, друго прерађено издање.

6. Од југословенске академије. Stari pisci hrvatski, knjiga III, Pjesme Mavra Vetranića I dio.

7. Од географскога друштва у Бечу.

а. Becker A. Wilhelm Haidinger. Wien 1871.

б. Mittheilungen der geograchischen Gesellschaft in Wien. Jahrg. 1870.

Прочитано и подписано на седмом одборском састанку.

Састанак одсека филолошког и филосовског.

22. Октобра 1871.

Били су чланови: А. Васиљевић, Милан Кујунџић, Милорад П. Шапчанин и Стојан Новаковић.

Број 1.

На упражњено место председника у одсеку, одсек избере свога члана г. Алимпија Васиљевића за председника.

Бр. 2.

Редовни члан г. Милорад Поповић Шапчанин прочита своју расправу „О очигледној настави и развићу њену“, и одсек одлучи да се у Гласник прими и са *седам* дук. ћес. од штампаног табака награди.

Састанак одсека јестственичког и математичарског

25. Октобра 1871.

Били су г.г: Зах, А. Медовић, Љ. Ивановић, Владан Ђорђевић, Рашковић, Валента, Драгашевић, М. Петковић и К. Алковић.

Бр. 1.

Референти г.г. Ђ. Радић и Рашковић подносе дело г. А. Спасића „Три студије из агрикултуре“ с тим, да се дело може у Гласнику штампати и да се награди са 6 дук. ћес. од штампана табака. — Одсек прима дело, но с тим, да се не штампа у Гласнику него у засебној књизи, почем је чланак доста велики и као засебна књига више ће читалаца наћи.

Бр. 2.

Референти „етнографске карте Срба и српских — југословенских — земаља од М. Милојевића“ гг. Ивановић и Драгашевић подносе своје мишљење о њој, у коме наводе, да карта није поуздана ни са гледишта географског ни са гледишта етнографског, јер, нити је споменуто, на којима је основима и изворима састављена, нити је облик и величина изабрата таква, да спољашња вредност не надмаши унутрашњу. Међу тим, могло би му друштво неку помоћ дати, па да је сам изда. Одсек усваја мишљење референата с тим, да му се не може дати никаква награда, него да му се дело просто поврати.

Бр. 3.

Председник подноси превод г.г. Јована Данића и Марка Пајића Дарвинова дела „о постанку видова“. Одсек предаје на преглед г.г. Аћиму Медовићу и Владану Ђорђевићу.

Састанак одсека историчког и државничког.

28. Октобра 1871.

Били су: председник одсека г. Јев. Грујић, чланови: г. г. Ј, Шафарик, М. Спасић, Вл. Јакшић, Вл. Јовановић, М. Петронијевић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Милићевић, Г. Гершић, А. Чумић, А. Васиљевић, М. Милојевић, М. Зечевић и из другог одсека М. Кујунџић и Ст. Новаковић.

Број 1.

Г. Вл. Јакшић поднесе за Гласник свој чланак „Становништво ђаковачке бискупије“. — Одсек одреди за референте тога чланка г. г. К. Јовановића и и Ч. Мијатовића.

Број 2.

Прочита се заједнички реферат г.г. Ст. Бошковића и А. Чумића о чланку г. Г. Гершића „Поглед на најновији развитак међународног права и његове науке.“ — Одсек одлучи по

предлогу г.г. референата, да се поменути чланак прими у Гласник и награди с 8 дук. од штампана табака.

Број 3.

Прочита се на ново заједнички реферат г. г. М. Ђ. Милојѐвића о чланку г. Вл. Јакшића „Народопис Србије." На то по пређашњој одлуци одсека г. Јакшић прочита цео свој чланак. -- Одсек после дужег саветовања одлучи, да се овај чланак не може примити у Гласник овако као што је, већ једино с таким изменама, при којима би остале само цифре у таблицама и њихова објективна објашњења. На ту одлуку г. Јакшић не пристаде, него узе свој чланак натраг.

Број 4.

Прочита се на ново реферат заједнички г. г. Вл. Јакшића, Ст. Бошковића и М. Зечевића о „Политичком речнику" г. Вл. Јовановића, у коме напоменувши користи, које би се имале од тог списа, и поднесавши цео предрачун трошкова и добитака од њега предлажу, да учено друштво треба да се прими штампања „Политичког речника" Јовановићева. — Одсек после дужег саветовања о томе одлучи, да се друштво не може примити издавања целог тог списа, већ да се у име помоћи за поднесену и оцењену трећу свеску „Политичког речника" дâ г. Јовановићу 3 дук. од штампана табака.

Број 5.

Прочита се писмо г. А. Чумића, упућено на председника одсека, у коме напомиње шта друштво намерава чинити због његове брошуре о познатом предлогу његову за испитивање задруге и општине, коју је сам штампао, позивљући се на пређашњу одлуку овог одсека о томе. — Одсек одлучи, да се г. Чумићу исплати толико, колико би друштво коштало, да је његова брошура по одлуци одсека у Гласнику штампана, па после у 1500 егземплара отштампана.

Састанак одсека филолошког и философског.

6. Новембра 1871.

Били су: председник г. Алимп. Васиљевић, чланови, г.г.: С. Сретеновић, Стојан Новаковић и Милорад П. Шапчанин.

Прочита се чланак г. проф. Гаврила Витковића под насловом „Јеромонаха Гаврила Стефановића књижевни рад.“ Пошто су учињене примедбе на расправу и начин исписивања из рукописа поменутога писца, на које је г. Г. Витковић пристао, одсек одлучи да се чланак, у коме су главно исписи из рукописа поменутога писца, прими, и са десет дуката укупно награди.

Састанак одсека уметничког.

13. Новембра 1871.

Били су чланови г.г.: Миловук, Д. Јенко, Стеван Тодоровић, М. Валтеровић, Д. С. Милутиновић.

Изасланици Српског ученог друштва за снимање отачаствених уметничких споменика подносе одсеку *девет* готових и *два* недовршена снимка од старог живописа из: Благовештења, Враћевшнице, Драче и Жиче. Уз ове слике прилажу извештај о своме путовању и раду. Одсек је са задовољством прегледао поднесене му снимке и радује се што према §. 10, пословника не мора да их дâ на претходну оцену, јер их је он (одсек) сам потпуно прегледао и нашао да су ти снимци тако ваљани, да код нас још овако израђених нисмо видели и да су с погледа уметничког са свим добро извршени.

У осталоме, према захтевању г.г. изасланика, а према §. 23. уређења Српског ученог друштва, одсек жели да се сви њихови снимци и архитектурни и живописни које дотле буду довршили, јавно изложе првих дана месеца Јануара идуће године а то пре главног друштвеног скупа.

Седми састанак одбора.

1. Декембра 1871.

Били су: председник др. Ј. Шафарик, чланови: Милан Миловук, пуковник Фр. Зах и А. Васиљевић.

Бр. 68.

Како је рок пошиљању дела на лане расписани стечај за награду од 100 дуката о политичком и културном стању Срба и Хрвата на крају XIV. века и опет прошао, а нико се није јавио с делом, то одбор одлучује да се предложи главном скупу друштвеном који ће се држати у Јануару, да се ти новци уврсте међу обичне друштвене дохотке, ако и до тог времена никакво дело не приспе и ако оно, које би, може бити, приспело, не би било за примање.

Бр. 69.

Прочита се писмо министарства просвете и црквених дела од 29. Октобра ов. год. бр. 4903. којим шаље друштву извод буџета 1872. год. по коме друштво може своје суме из министарства финансије подићи.

Бр. 70.

Прочита се писмо управе реалке новосадске од 8. Нов. ове године којим тражи да јој друштво пошље своја издања. Одбор одлучи да се поменутој реалци шиљу сва одсадашња издања друштвена.

Бр. 71.

Прочита се писмо управе реалке Лозничке од 21. Нов, ов. год. којим тражи да јој друштво пошље своја издања. Одбор одлучи да се поменутој реалци шиљу сва одсадашња издања друштвена.

Бр. 72.

Секретар јавља како је у одсеку философском и филолошком на упражњено место председника сад изабран г. А. Васиљевић редовни члан друштвени.

Бр. 73.

Председник одсека философског и филолошког јавља како је у истом одсеку одлучено да се у Гласник прими и са 7. дуката од штампана табака награди чланак г. Милорада П Шапчанина „Очигледна настава у основној школи". Одбор одобрава ту одлуку.

Бр. 74.

Исти председник јавља, како је у истом одсеку одлучено да се у Гласник прими и са 10 дук. укупно награди чланак г. проф. Гавр. Витковића о „Гаврилу Стефановићу јеромонаху прошлог века о његовој књижевној радњи". Одбор одобрава ту одлуку

Бр. 75.

Како председника одсека историјског не беше на састанку секретар јави по протоколу како је одсек одлучио да се у Гласнику штампа и са 8 дук. од штампана табака награди чланак г. Гершића „Поглед на најновији развитак међународног права и његове науке". Одбор одобрава ту одлуку.

Бр. 76.

Председник одсека јестаственичког и математичарског јавља да је одсек одлучио да се дело г. А. Н. Спасића „Три студије из агрикултуре" штампа у особеној књизи, јер је доста велико и јер ће тако више читалаца наћи, и да се награди са 6 дук. од штампана табака. Одбор узима у обзир, да средства друштвена не могу дозволити тако превелико раширивање круга друштвене радње и на она поља за која у самом отачаству имају посебна друштва. специјално за ширење те струке знања основана, као што је „Пољско-привредно друштво" у Београду, које је крај тога и боље новчано снабдевено. С тога одлучује, да се поменуто дело заједно с рефератима и оценом одсека као стручним препорукама пошље „Пољско-привредном друштву" да га оно изда, ако за добро налази.

Бр. 77.

Председник одсека уметничког јавља да су летошњи изасланици тога одсека поднели извештај о своме путу и раду и

један од изасланика, г. Валтровић покаже одбору акварелске копије српскога старога живописа из наших манастира и архитектонске нацрте старих грађевина у целини и у партијама. Предлог је одсека да се ти послови јавно изложе. Одбор налазећи да су послови друштвених изасланика достојни сваке похвале, одобрава ову одлуку, одлучује да се излог спреми у овд. реалци, примајући понуђену услугу од директора г. М. Миловука, јер тамо има све спремнс што за тај посао треба, и наређује, да се кад доба буде, јави о томе друштвеним члановима особитим писмом. За извештај изасланика одбор одлучи да се у Гласнику штампа.

Бр. 78.

У исти мах на предлог г. председника друштвеног одсек одлучи да се слике и нацрти ови после учињеног излога пошљу у Москву на словенски политехнички излог који ће се тамо држати ове год. и то као споменици старе уметности српске, за које је у програму тога излога одређено особито место, и да се г.г. Валтровићу и Милутиновићу остави право својине за уговарање са каквим издавачем који би се хтео примити да ове споменике хромолитографијом изда, јер због скупоцености тога посла и својих малих средстава друштво и тако не може то право за се придржавати.

Бр. 79.

Секретар подноси поклоне:

а. Од г. митрополита: препис правила о преношењу моштију св. Саве из Трнова у Милешеву, које је из неке старе србуље у цркви Брезовичкој на Лиму исписао г. Риста Николајевић учитељ из Гусиња.

б. Од г. Љубомира Ивковића богослова писмо Марка Штитарца, не зна се коме, али на сву прилику или Јеврему Обреновићу или кнезу Милошу, писано 28. Апр. 1828.

Наређује се да се једно остави међу рукописе, а друго у архив друштвени.

Бр. 80.

Секретар подноси књиге које су друштву дошле на поклон или у замену:

1. Од г. Јов. Гавриловића намесника: A. Ubicini, Les constitutions de l' Europe orientale.

2. Од царске бечке академије наука:

а. Sitzungsberichte philos-histor. Classe 66 Band Heft 2 и 3 67 Band, Heft 1. 2. 3. 68 Band Heft 1.

б, Sitzungsberichte math-naturwiss. 1870. I. Abth. № 8. 9, 10, II. Abth. 9, 10, 1871. I Abth. 1. 2. 3. 4. 5. II Abth. 1. 2, 3. 4. 5.

в. Almanach 1871.

3, Од краљ. чешког ученог друштва:

а. Sitzungsberichte 1870. 1. 2.

б. Abhandlungen VI rada 4 sv.

в. Tómek, Základy III. V.

4. Од г. В. Мурзакевича Псковскую судную грамоту. Изданiе второе. Одесса 1868.

5. Од бугарског књижевног друштва из Браиле „Периодическо списание," година I. книжка третьа, и четврта.

6. Од пољског ученог друштва у Кракову.

а. Rocznik, poczet trzeci, tom XIII. XV. XVI, XVII, XVIII XIX.

б. Sprawozdanie komisyi fizyograficznéj, oraz materyaly do fyziografii Galicyi Tom IV. и V. Krakow 1871.

в. Historya wyzwolonéj rzeczypospolitéj 1655—1660. przez Antoniego Walewskiego. Tom I. Kraków 1870.

г. Lud. Przedstawil Oskar Kolberg. Serya V. Krakowskie. Kraków 1871.

д. Wyklad bajek Krasickiego, wraz s tekstem tychže przez G. Ehrenberga. Kraków 1871.

ђ. Dr. J. Majera Pamjentnik pierwszego zjazdu lekarzy i prrirodnikow polskich. Krákow 1870.

е. Luszkiewicza Wl. Prof. Wskazówka do utrzymywania kościolów, cerkwi i przechowanych temže zabytków przeszlošci, Krakow 1899.

7. Од краљ. пруске академије Monatsbericht за г. 1864. и за Јун 1870-те.

8. Од г. Сергија Соловјева његове Исторіи Россіи томъ XXI, Москва 1871.

9. Од г. Нила Попова његово дело: Сербія послѣ парижскаго мира, выпускъ I. Москва 1871.

Прочитано и потписано на осмом одборском састанку 29. Дек. 1871. год.